

K294

Valter Horm

Eesti õpetajate organisatsioonid

(1870 - 1970)

Tallinn, 1971

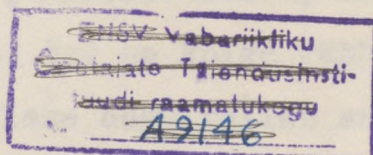
K294

PEDAGOOGIKA
ARHIIVMUSEUM
FOND K 294

Valter Horm

EESTI ÕPETAJATE ORGANISATSIOONID

(1870-1940)

Tallinn 1971

I. C. R. Jakobson - Koolmeistrite
seltsi mõtte algataja

Eesti õpetajate ühinemispüüete algusest on möödunud juba 100 aastat. Õpetajate kutseorganisatsiooni iga on märksa lühem. Lige-male pool sajandit kulus Eesti õpetajail võitluseks oma kutseorga-nisatsiooni saavutamiseks.

19. sajandi 40-ndate aastate talurahvarahutused ja õigeusu kiri-kukoolide asutamine sundisid Balti rüütelkondi ja luteriusu kirikut rahvakoolile senisest suuremat tähelepanu pöörama. 1856.a. Eesti-maa talurahvaseadus nõudis iga 300 täiskasvanu kohta vallakooli asutamist. Liivimal oli juba 1819.a. talurahvaseadusega kehtesta-tud vallakooli asutamise nõue iga 500 meeshinge kohta.¹ Nende ja mitmete kooliseaduste, eelkõige aga kapitalismi kiirema arengu tu-lemusena hakkas koolide arv Eesti- ja Liivimaal möödunud sajandi keskelt alates kiiresti kasvama. Suurenenud vajadust koolmeistrite järele püüdi rahuldada Kuuda, Jädivere, Kaarma, Hollmanni jt. se-minarid. Hinnatavat lisa andis J. Cimze köstrite ja kihelkonnakool-meistrite seminar Valgas, Viimase lõpetasid teiste hulgas C. R. Jakob-son, A. Jürgenstein, Joosep Kapp, C. H. Niggol jt. Pärast kihelkonna-koolide lõpetamist asusid paljud tööle külakoolmeistritena.

Koolmeistritel tekkis neil aegadel mitmeid ühiseid muresid: kust saada õpikuid ja koolitarbeid, mida õpetada, kuidas parandada õpetajate palku nii, "et se kõige vähemalt sedda välja teeb, mis meie päevil hea sullase eest tulleb arvata, se on arru järrel 80 rubla".²

1 L. Andresen, Eesti rahvakoolide seadused XIX sajandil. Tallinn, 1966, lk. 65.

2 Samas, lk. 25.

Siin-seal hakati, peamiselt pastorite juhtimisel, pidama kihelkondlikke koolmeistrite konverentse. Nende algatajaks peetakse J. Cimzet. Meie aladel said nad alguse majanduslikult enam arenenud Viljandimaal. Lähemad andmed on säilinud 1866. ja järgmisel aastal korraldatud konverentside kohta.¹

1866.a. konverentsil tekitas elavaid vaidlusi küsimus, kas piibel kõlbab lugemikuks koolis või mitte. Koolmeistrite enamus, kuigi pooldas piiblit lugemikuna, otsustas, et piibli kõrval peaks koolis olema ka "hea kristlik lugemise raamat." Selle saamiseks pöörduti J.V.Jannseni poole, kes aga soovitas enda asemel autoriks noort 25-aastast Peterburi gümnaasiumiõpetajat C.R.Jakobsoni. Viimane võttis ettepaneku vastu. Sama aasta sügisel valmiski tema "Kooli lugemise raamatu I" käsikiri. See Jakobsoni koolilugemik oli tol ajal maailma parimate lugemike tasemel, kuigi ta ei vastanud täielikult "hea kristliku lugemise raamatu" nõuetele, sest sisaldas usulise sisuga materjale ainult ühe kümnendiku oma mahust. Kirjas Jaan Adamsonile märgib autor: "Andku Jumal, et "lugemise raamat" õige pea iga eesti lapse käes oleks; see on üks vägev luud, kelle ees pappidel oma taignaga kinnitust ei saa olema."² Nagu teame, ei olnud selle soovi täitumine pastorite vastuseisu tõttu kaugeltki lihtne.

1867.a. toimus Viljandis kaks koolmeistrite konverentsi: 21. ja 22. juunil kihelkonnakoolmeistritele ja 3.-4.oktoobril valla-koolmeistritele. Esimestest võtsid külalistena osa ka J.V.Jannsen ja C.R.Jakobson. Jannsen teatas siin esmakordselt avalikkusele kavatsusest korraldada 1869.a. üldlaulupidu. C.R.Jakobson tutvustas koolmeistritele oma äsja trükist ilmunud "Aabitsat" ja

2. "Eesti kirjandus" 1913, nr. 3, lk. ¹²⁰276.

1 R.Põldmäe, Koolmeistrite konverentsid, "Edasi" 1967, nr. 256.

käsikirjas valminud "Kooli lugemise raamatut I". Üha valjemalt hakkas konverentsidel kõlama koolmeistrite hääl. Selgi konverentsil tekkis ägedaid vaidlusi tagurliku pastori W.A.Hanseni ja ärksamate koolmeistrite Jaan Adamsoni, Joosep Kapi jt. vahel, nii et isegi ettevaatlik postipapa pidi "Eesti Postimehes" tunnistama, et "tuul mitte alati otsegu käsu peale ühest küljest ei puhunud."¹ 1867.a. konverentsil tehti ettepanek asutada "vanadusekassasid" vanade koolmeistrite jaoks.

Umbes sel ajal tekkis Viljandimaal koolmeistrite seltsi asutamise mõte. Selle algataja oli C.R.Jakobson. Eesti rahvusliku liikumise radikaalse tiiva juhina ei väsinud ta selgitamast: "Seni kaua, kui meie koolid jäävad karjaste hooleks, seni ei saa neist muud kui karjaloomade kasvatajad"² Jakobson oli veendunud, et kooli vabastamiseks pastorite mõju alt oli vaja organiseerida rahvusliku liikumise eelväge - koolmeistreid.

1870.a. suvel rändas ta läbi kogu Eestimaa Narvast Haapsaluni ja võttis osa ka Helme ja Tarvastu haritlaste koosolekust 6.ja 7. juulil 1870.a. Neil koosolekuil võeti vastu otsus asutada koolmeistrite selts. Põhikirja väljatöötamine ja allkirjade kogumine tehti ülesandeks C.R.Jakobsonile. Viimane koostaski põhikirja, jättis selle Tartus Jakob Hurda kätte ja siirdus ise oma töökohale Peterburis.

Asjade edaspidine käik teeb teda rahutuks. Peterburist 7.jaanuaril 1871.a. oma usaldusmehele Jaan Adamsonile saadetud kirjas märgib ta: "Tartust ära sõites andsin ma koolmeistrite seltsi statutid Hurti kätte, kuhu ma jo ligi kümme nime alla olin kogunud. On ta neid teie kätte läkitanud, nagu ma palusin. Ka see asi tahab õige rutulist edasi-ajamist."³

1 R.Põldmäe, Koolmeistrite konverentsid, "Edasi" 1967, nr. 256.

2 "Eesti kirjandus" 1913, nr. 7, lk. 275.

3 "Eesti kirjandus" 1913, nr. 7, lk. 276.

Järgmistes kirjades kiirustab ta J.Adamsoni seltsi põhikirja rutemini Peterburi saatma: "Seal ei olnud jo enam ühtegi teha; ma olin kõik valmis teinud ja puhtast üleskirjutanud ... selle asjaga ei tohiks sugugi viivitust olla. Kui umbes 50 nime jo all, siis saatke ta kohe ära Riiga kindralkubernereri herra kätte."¹

Viivitamise põhjuseks oli järjest teravnev vastuolo Jakobsoni ja Jannseni-Hurda suuna vahel, mistõttu Hurt loobus toetamast Jakobsoni algatust. Pealegi ei kavatsenud Hurt eluajaks jääda "gümnaasi koolmeistriks", vaid taotles juba mõnda aega pastori kohta. 1872.aastal ta valitigi Otepää pastoriks. "Kuid sellest tulid teha ka vastavad järeldused tema suhtumises ainult kooliõpetajatele määratud ettevõttesse."² Veelgi selgemini avaldub Hurda eitav seisukoht koolmeistrite seltsi asutamise küsimuses tema poolt 22.veebruaril 1872.a. Eesti Kirjameeste Seltsi asutamiskoosolekule saadetud kirjas, milles ta soovitab loobuda koolmeistrite seltsi loomisest.³

Kirjas 6.maist 1872 nendib C.R.Jakobson kibedusega: "Kui asi Hurti ja Jannseni tahtmise järele läheks, siis magaks pea terve Eesti rahvas ja laseks saksu oma eest tööd teha. Mullu kiitis Hurt koolmeistrite seltsi heaks ja pani oma nime põhjuskirjale alla. Tänavu saadab ta need põhikirjad minu kätte, kus nüüd oma nime on maha kriipsutanud ja juurde kirjutanud: "palun minu nime maha jätta, sest ma ei kiida praegust seltsi asutamist hääks." Mullu oli ta koolmeister, aga tänavu on ta õpetaja /s.t. pastor V.H./ - nagu kõik muud ... Teil on õigus, kui ütlete, et temast enam suurt lootust ei ole."⁴

Vaatamata kibestumisele ei loe C.R.Jakobson üritust veel nurjunuks. Ta palub J.Adamsoni jätkata allkirjade kogumist. "Eglon teeb

1 "Eesti Kirjandus" 1913, nr. 7 , lk. 279.

2 F.Tuglas, "Eesti Kirjameeste Selts", Tallinn 1958, lk. 50.

3 Samas, lk. 72.

4 "Eesti Kirjandus" 1913, nr. 9 , lk. 340.

sedasama Pärnu maakonnas, Tartu ja Võru maakonda tahan ka saata. Ise saan Tallinna maal korjama, "kirjutab ta.

C.R.Jakobsoni eemalolek, õpikute kirjastamisega tekkinud majanduslikud mured, klerikaalsete ringkondade vastuseis - selle tahta takerdus koolmeistrite seltsi asutamine. Igatahes vajab korrigeerimist P.Põllu väide, et kavatsuse nurjumine "ei rippunud ei Jakobsoni ega ka teise asajosalise J.Hurda hoolepuudusest."¹C.R.Jakobson teoinimesena tegi tööpoolest kõik, mis teha andis. Kahjuks ei saa seda öelda "teise asjaosalise" kohta.

Et takistused ei olnud juhuslikku laadi, vaid tegemist oli pastorate sihipärase vastutöötamisega, selle kohta veel üks näide. 8.juulil 1871.a. kirjutab Jakobson Tallinnast J.Adamsonile: "Eestimaa koolmeistrid tahtsivad siin oma enese keskel ühe konverentsi pidada, kelle tarvis kuberneriherra jo oli luba tahtnud anda. Seal aga solkisivad õpetajad vahele, nõnda et Järvamaa koolmeistrid üksi võivad kokku tulla."² C.R.Jakobsoni tegevus koolmeistrite organiseerimisel ja kaasatõmbamisel rahvuslikku liikumisse oli ta populaarseks teinud ka Eestimaa kubermangus. "Eestimaa koolmeistrid näitavad üleüldse kõik minu sõbrad olevat", märgib ta samas kirjas ja lisab: "Eesti mehi ei ole nii kerge ära solkida."

Kuid kahtlemata on õigus ka neil, kes väidavad, et koolmeistrite seltsi asutamine sulas ühte veelgi ulatuslikuma rahvusliku ettevõtte - Eesti Kirjameeste Seltsi rajamisega. Selle eesotsas seisid ju samad ringkonnad. Ning liikmetekski värvati esijoones koolmeistrid.

1 P.Põld, Jooni eesti õpetajate ühinemispüüete ajaloo. "Kasvatus" 1927, nr. 7, lk. 330.

2 "Eesti Kirjandus" 1913, nr. 8, lk. 311.

II. Eesti Kirjameeste Selts ja koolmeistrite osaselles

1872. aastal alustas tegevust Eesti Kirjameeste Selts (EKMS), mis kujunes kahel järgmisel aastakümnel kõige muu kõrval ka eesti pedagoogilise mõtte keskuseks ja suurimaks koolmeistrite enda ümber kogujaks.

EKMS asutamismõtte oli sonastanud F.R.Kreutzwald. C.R.Jakobson oli teoinimesena mõttest kinni haaranud ja esmakordselt kavatsusest avalikkusele teatanud Viljandimaa kihelkonnakoolmeistrite konverentsil 27. ja 28. juunil 1868. "Selle koolmeistrite konverentsiga juuni-kuus 1868 tulebki alata E. Kirjam. Seltsi ajalugu," ütleb F.Tuglas.¹

C.R.Jakobson, kelle õpikute levitamisele pastorid mitmesuguseid takistusi tegid, kavandas seltsi esijoonel õpikute kirjastamiseks ja levitamiseks. 12. augustil 1868 kirjutab ta J.Kölerile vajadusest asutada "õpetuse raamatute laialilaotamise selts."²

Jakobson jäi siingi truuks oma põhimõttele: koondada seltsi võimalikult suurel arvul koolmeistrid, et ära hoida seltsi sattumist "sakste" ja pastorate mõju alla, nagu see oli sündinud Opetatud Eesti Seltsiga Tartus. EKMS asutamistöid aeti peamiselt Viljandis ja Viljandimaal. 18. jaanuaril 1870 kirjas J.Adamsonile põhjendab Jakobson oma seisukohti järgmiselt: "Sel viisil ei või see selts millaski sakste ^võla alla langeda, ja mis pääasi on, eesti koolmeistrid ... hoiavad ohjad oma peus üksi. See annab meie koolmeistrite seisusele kohe hoopis teise tähtsuse, sest see oleks esimene avalik asi, kus nad ilma õpetajate /s.t. pastorate, V.H./ toimetust ette võtavad, ja ma ütlen veel rohkem, see saab meie koolmeistrid pärast täitsa oma enese jalga-^{Eesti}de peale seadma, ja nad saavad sealjuures täitsa koolmeistriks jääma."³

1 F.Tuglas, Eesti Kirjameeste Selts, lk. 45.

2 "Eesti Kirjandus" 1912, nr. 5, lk. 189.

3 Eesti Kirjameeste Seltsi aruanne I, 1873.

3 "Eesti Kirjandus" 1913, nr. 7, lk. 271.

Jakosoni koostatud seltsi esimeses põhikirjas oli seltsi nime-
tuseks märgitud "Vaimuvaranduse ehk Eestikeele õppetuse raamatute
laiali lautamise selts." Selle esimeheks pidi olema eesti rahvusest
kooliõpetaja. Põhikirjale kirjutasiid alla 23 isikut, enamikus kihel-
konna- ja vallakoolmeistrid, teiste hulgas ka J.Hurt kui "gümnaasi
koolmeister".

Vormivigade tõttu ei leidnud see põhikiri kinnitamist ja seltsi
asutamise jäljed kaovad umbes aastaks. (Vahepeal peeti esimene üld-
laulupidu.) Jakobsoni eemaloleku tõttu libises seltsi asutamine nüüd
Tarvastu köstri H.Wühneri ja teiste J.Hurda pooldajate kätte. Nen-
de eestvõttel ja nende vaimus selts lõpuks kinnitatigi 25.novembril
1871.aastal pärast seda, kui oli peetud hulk koosolekuid ja esita-
tud tervelt neli põhikirja projekti, igaüks erineva nimega. Lõpli-
kuks nimeks jäi Eesti Kirjameeste Selts.

Kinnitatud põhikiri kajastab üldjoontes Jakobsoni taotlusi ja
algab sõnadega: "Eesti Kirjameeste Seltsi püüdmine on üleüldse ka-
sulisi raamatuid Eestikeeli välja anda, et neid Saksakeele raamatute
asemele astuda lasta, mis seni ajani pea ainsad hallikad olivad,
kust Eestlased vaimuharidⁿⁱust saivad ..."¹ Jakobson oli soovitanud
liikmete vahel vahet teha, jagades liikmed "pärisliikmeteks" ja
"kaasliikmeteks", kuid seda ei ^{teht}atud. Seltsi eestseisuses oli
ette nähtud "üks tallitaja president, kes seltsi asju toimetab ja
nende eest vastutab. Selle ametisse valitakse üks kooliõpetaja, kes
Eestlane on ..."²

Jakobsoni kavatsus, et ohjad seltsis läheksid koolmeistrite kätte
ei täitunud. EKMS esimesel koosolekul Viljandis 25.veebruaril 1872
valiti presidendiks J.Hurt, tema esimeseks abiks pastor W.Eisensch-
midt ja alles teiseks abiks C.R.Jakobson. Viimane jäi kauge maa töt-

1 Eesti Kirjameeste Seltsi Aastaraamat I, ^{Tartu} 1873, lk. II

2 Samas.

tu koosolekule hiljaks, valimised olid juba toimunud. Valimiste järel kirjutas ta oma usaldusmehele: "... meie peame ette vaatama, et need kaks pappi meid ära ei müü ..."¹

EKms tegevuspaigaks jäi Tartu, kus peeti ka enamik üldkoosolekuid. Seltsi tegevus laienes märgatavalt võrreldes esialgse kavatsusega. Kui 43-st asutajaliikmest 30 olid koolmeistrid ja veel 1873.aastalgi moodustasid nad enamuse, siis hiljem, liikmete arvu kasvades, kahanes koolmeistrite osatähtsus ja moodustas 1882.aastal ainult veerandi liikmeskonnast.

1875.a. moodustati seltsi juures ka eriline "koolmeistrite jauskond", mille tegevusest aga vähe oli kuulda ja mis seoses lahkelidega 1882.a. likvideeriti. Seevastu kirjastustegevus kujunes seltsis küllaltki edukaks. Seltsi "Toimetustes" ilmus umbes 100 raamatut, neist enamik õpikud ja käsiraamatud õpetajaile. Mõnedki neist olid uudsed ja esmakordsed meie koolikirjanduses. Mainigem näitena J.Kurriku "Turnimise raamatut", A.Grenzsteini "Kooli laulmise raamatut", J.Kunderi "Looduse õpetust", C.H.Niggoli "Vene keele õppimise raamatut", J.Bergmanni "Üleüldist ajalugu" jt. Samas sarjas ilmus ka C.E.Jakobsoni "Kooli lugemise raamat III". Tänu EKms väljaannetele olid valla- ja kihelkonnakoolid 70-ndate aastate lõpul varustatud vajalike õpikutega. Selle kirjavara soetamise ja "laiali laotamisega" oli EKms täielikult lunastanud veksli, mille ta välja andis asutamisel, tootades "kasulisi raamatuid Eesti keeli välja anda".

19.sajandi pedagoogilise mõtte uurijaile peaksid huvi pakkuma ka mitmed pedagoogilise sisuga kõned, mis peeti seltsi üldkoosolekul. Enamik neist on avaldatud seltsi aastaraamatuis (arvult 16).

1 "Eesti Kirjandus" 1913, nr. 9 , lk. 341.

"Niikaua, kui Eesti rahval veel iseäralist kooliajalehte ei ole, oleks väga soovitatav, kui kooliõpetajad neid tükke hoolega loeksid, mis kirjameeste selts neile oma aastaraamatutes pakub," mainib J. Hurt seltsi üldkoosolekul 1875.a. Peale kirjastamise tegeles EKMS ulatuslikult meie rahvaluule ja vanavara kogumisel, eesti keele arendamisel, populaarteaduslike teadmiste levitamisel jt. aladel. "Seltsi tegevus avaldas rahvale aktiviseerivat mõju, ennekõike temast osavõtivate kooliõpetajate valgustus- ja äratustöö kaudu."¹

1882.aastal, mil presidendiks sai C.R.Jakobson ja liikmeskond oli kõige arvukam, kuulus seltsi 270 õpetajat või mõnikümmend rohkemgi, sest 267 liikme ankeedil oli elukutse märkimata. Seega küllalt arvukas õpetajate kollektiiv. Kuid see oli laiali üle maa, käis harva koos ja tundis üksteist vähe, kõnelemata ühtsete kutsehuvide esilekerkimisest. Ometi avaldas seltsi tegevus rahvale aktiviseerivat mõju ennekõike just koolmeistrite valgustus- ja äratustöö kaudu.

Kriis rahvuslikus liikumises ja süvenev lõhenemine tegelaskonnas vähendas rahvahulkade huvi suurte ühisürituste vastu. Eesti Aleksandrikooli organisatsioon ja Kirjameeste Selts käisid alla ennekõike seetõttu, et nende juhtkond kaotas rahva poolehoidu oma väiklase tülitsemisega. Hoolitsemine rahvakooli eest ühendas siiski mõlemat tiiba. Koolide saksastamise vastu astus teravalt välja ka J.Hurt. Esimese üldlaulupeo (19.juunil 1869) programmilises kõnes, mis oli koostatud aegsasti ja hoolikalt enne laulupidu ja millest ta vihma tõttu sai ette kanda ainult ühe kolmandiku, rõhutas ta rahvuse säilitamist neil, kes on talupoegade hulgast lahkunud ja haridust saanud. "Eesti mees, jää igas põlves ja iga kuue sees eesti meheks, siis oled aus mees oma ja kõige muu rahva ees."²

1 Eesti NSV ajalugu, II köide, Tallinn 1963, lk. 141.

2 R.Põldmäe, Esimene Eesti üldlaulupidu 1869.a. Tallinn 1969, lk. 123.

Oma kõne viimases teesis nõuab Hurt, et eestlane ei lepiks ainult valla- ja kihelkonnakoolidega, vaid asutaks ka kõrgema astme koole. See J.Hurda kõne äratas väga elavat vastukaja.

C.R.Jakobsoni surmaga (1882) kaotas rahvas kindla teenäitaja. Kuid ta oli äratatud ja jätkas võitlust C.R.Jakobsoni seatud tähistel. Nii nagu Jakobson, nii ka tema järeltulijad lootsid koolipoliitikas Venemaa riigivõimult toetust oma nõudmistele. 80-ndatel aastatel toimuski tsaarivalitsuse poliitikas balti erikorra suhtes oluline murrang. 1880-ndate aastate koolireformid allutasid rahvakoolid haridusministeeriumile.

Sajandi viimast veerandit iseloomustab veel seltside asutamise palavik. Lisaks juba ärkamisajal suuremates keskustes asutatud põlumeeste seltsidele, kuhu C.R.Jakobson värbas samuti rohkel arvul koolmeistreid, loodi hulgaliselt haridus-, laulu- ja mänguseltsed. Hoogu võttis karskusliikumine mõisnike ja kroonuviina ohtra müügi-ga seotud pahede vastu. 90-ndail aastail asutati eriti rohkesti karskusseltsed. Juhtivat osa seltsielus etendasid koolmeistrid. Organiseerides rahvast ja arendades seltside tegevust, olid nad ise samal ajal organiseerimata. Ometi polnud seegi aeg enam mägede taga. Esimestest kooliõpetajate organisatsioonide algatamisest teeme juttu järgmistes peatükkides.

III. Esimesed kooliõpetajate vastastiku-
se abianndmise seltsid ja õpetajas-
konna organiseerimiskatsed (19. sajandi
1. õpust kuni 1917. aastani)

Aastail 1886-1887 allutati eesti ja läti luteriusu valla- ja kihelkonnakoolid haridusministeeriumi järelvalvele. Mõisnike ja pastorate mõjuvõim koolides vähenes. "Üksi usuõpetus seisab veel kiriku ülevaatamise all", kurtis pastor M. Lipp.¹ Kuid ühtlasi anti tugev hoop emakeelsele õpetusele. Paelegi oskasid pastorid ka uue korra juures säilitada koolis küllaldast mõju. Tugeva laastamise osaliseks said õpetajate seminarid. Kuuest reformi eel tegutsenud seminarist jäid alles ainult vene õppekeelega seminar Tartus ja Kaarma seminar Saaremaal (kuni 1910. aastani). Teised suleti. Rahvakoolide direktorid ja inspektorid vallandasid suurel arvul vene keelt mitteoskavaid õpetajaid. Tulemuseks oli terav puudus kutsega õpetajaist. Arvestades kutseta õpetajate järjest suurenevat hulka, avati lõpuks 1912. aastal Rakvere õpetajate seminar.

Kooliõpetajate arv Liivimaal, ^{saamuti} mis 1886. a. oli 1410, langes 1904. aastaks 1243-le. Õpilaste arv Liivimaal vähenes samal ajavahemikul 24 tuhande võrra.² Ka Eestimaal vähenes koolide arv. Eriti halb oli olukord Lääne-Eestis ja saartel. Samal ajal assigneeris tsaarivalitsus suuri summasid õigeusu kirikute ja palvelate ehitamiseks. Ainult linnakoolid olid mõneti paremas olukorras.

Rahva kasvav hharidusjanu aitas selleks kaasa, et rahvahariduse üldine tase eestlaste aladel ei langenud, vaid isegi tõusis.

Õpetajate kutselisele organiseerimisele ei saanud sajandi vahetusel mõeldagi. Kooskäämiseks võidi kasutada ainult kaudseid teid.

1 M. Lipp, Kodumaa kiriku ja hariduse lugu II, Jurjev, 1899, lk. 142.

2 P. Rõld, Eesti kooli ajalugu. Tartu 1933, lk. 157.

A.Janson jutustab, kuidas kooskäimised alguse said 1889.a. Tallinnas, kus tollal oli peale keskkoolide 2 kõrgemat algkooli, 8 linnaalgkooli, 4 õigeusu kirikukooli, 2 vaeslaste kooli ja rida eraalgkooli:

"Teise kõrgema algkooli õpetajad kutsusid tuttavad meesõpetajad kokku. Arutati küsimust, kas ei tuleks organiseerida omavahelisi koosviibimisi, kus võiks arutada pedagoogilisi küsimusi. Ettepanek leidis üldist poolehoidu...

Umbes kuu aja pärast toimuski esimene koosviibimine. Oli karta, et kogu algatus ebaõnnestub, sest suurem osa kokkutulnuist olid vähivõõrad üksteisele ja sarnane koosviibimine Tallinna tookordseis oludes omas isegi kahtlast värvingut ... Kartused olid siiski alusetu. Juba esimese koosviibimise lõpul valitses õpetajate peres üsna sõbralik meeleolu. Sest ajast hakati koos käima järjekindlalt kord kuus."¹

Autor lisab, et keskkooliõpetajad neist koosviibimistest osa ei võtnud, pidades end "aristokraatideks". Neist koosviibimistest olevat välja arenenud Tallinna algkooliõpetajate laenu- ja hoiukassa.

Vana õpetaja August Martin, jutustab, kuidas õpetajad saajandi algul väiksemas keskus Narva-Jõesuus oma kutseorganisatsiooni puudumisest üle said: "Õpetajatel oma organisatsiooni ei olnud. Koos käidi õpetajate korterites. Narva-Jõesuus koondus õpetajate tegevus kohaliku kooliseltsi ümber. Tihti kohtuti ka kohalikus Juhan Reitsniku raamatukaupluses, kus olid lugemiseks välja pandud värsked ajalehed ning laenutati kirjandust lugemiseks. Selles J. Reitsniku "salongis" vahetati tihti mõtteid ka kooli ja haridusküsimustes."²

1 A.Janson, Pilk minevikku. "Õpetajate Leht" 1937, nr. 14.

2 Käsikiri autori valduses.

Üks sooneke, mis võimaldas ühist ettevõtmist üsna piiratud ulatuses, anti Vene Haridusministeeriumi korraldusega 1896. aastast, millega võimaldati asutada kooliõpetajate vastastikuse abiandmise seltse ja matmiskassasid. Tsaarivalitsus lootis sel teel lahti saada toetuste ja pensionide maksmisest elatanud ja töövoimetuile kooliõpetajaile. Kuid ka nende äärmiselt piiratud ülesannetega seltside tegevus võis toimuda koolivalitsuse range kontrolli all. Juba enne ministeeriumi korraldust tekkis mitmeid kihelkondlikke õpetajate vastastikuse abiandmise seltse, näiteks Türil 1890. aastal.¹

Abiandmise seltside asutamine võttis hoogu pärast seda, kui ajakirjandus ohutas õpetajaid seltse asutama. Nii avaldas "Teataja" 1904. a. kuut numbrit läbiva artikli "Kooliõpetajate ühisused", milles anti praktilist nõu, kuidas neid ühinguid asutada, aluseks võttes mujal Venemaal saadud kogemusi.²

Artikli autor soovitas neid seltse kasutada ka märgukirjade saatmiseks. "Sell viisil astuksivad kooliõpetajate ühisused kitsast heategevuse eeskavast kõrvale ja võtaksivad osa ka laiemast seltskondlisest tegevusest. Niisugune tegevus harjutaks kooliõpetajaid ka laiemalt oma tegevuse peale vaatama, laiemaid seisukohti otsima ja neid kaitsma." Veel soovitas autor seltsidel pidusid toime panna, et kogutud rahaga kooliõpetajate raamatukogusid ja kooli muuseume asutada ning edasiharimiskursusi korraldada. Veel ühe kasuliku näpunäite andis autor: ühing sisustagu maakooliõpetajate laste jaoks linnades internaate, et kooliõpetajate lastel holpsam oleks keskharidust omandada. Eeskujuks toodi Kaasani, Simbirski jt. Venemaa seltse, kes seda juba teinud. (Teatavasti järgnesid sellele nõule Tallinna

1 P. Põld, Jooni eesti õpetajate ühinemispüüete ajaloo. "Kasvatus" 1927, nr. 7, lk. 331.

2 "Teataja" 1904, nr. 216-221.

ja ümbruskonna õpetajad, hankides seltsile kinnisvara Tallinnas Kollasel tänaval, kus oli võimalik kaugemalt saabunud õpetajail ööbida ja mõningatel õpetajate lastel internaadis olla).

3. jaanuaril 1905.a. toimuski Tallinnas "Lootuse" seltsi ruumes Eestimaa Kooliõpetajate Vastastikuse Abiandmise Seltsi asutamise koosolek. Seltsi keskuseks määrati Tallinn, tegevuspiirkonnaks aga kogu Eestimaa kubermang. Hiljem, liikmete arvu kasvades, oli kavatsus asutada maakondades haruseltse. Seltsi põhikiri kinnitati 27.novembril 1905.a., kuid revolutsioonisündmuste ja neile järgnenud sõjaseisukorra kehtestamise tõttu jõudis põhikiri asutajate kätte alles 1906.a. lõpul. Seltsi avamiskoosolek peeti täpselt kaks aastat pärast asutamiskoosolekut, nimelt 3.jaanuaril 1907.aastal.

Seltsil oli 1915.a. 238 liiget, peaaegu kõik eestlased. Peale õpetajate abistamise kirjastas selts raamatuid, asutas raamatukogu ja avas hiljem isegi raamatukaupluse Tallinnas.

Seltsi tegevust iseloomustab seltsi asutajaliige K.^{H.}Büller järgmiselt:

"Sel seltsil oli omapärane põhikiri. See lubas arutada ainult õpetajate majanduslikku elu-olu puutuvaid küsimusi, ja sedagi vaid riigikeeles ... Seltsi peakoosolekust võttis alati osa rahvakoolide inspektor, kes hoolega valvas nende nõudmiste täitmise järele. Hoolimata neist kitsendustest võeti seltsi tegevusest elavalt osa, kuna puudusid teised ühinemise võimalused. Seltsi peakoosolekud olid alati rahva-, kära- ja vaidlusrikkad. Viibati mõnikord ka seltsi tegevuse raamide laiendamise vajadusele ja katsetati isegi kõrvalhüppeid ses suunas."¹

K.Ollik mäletab, et seltsi koosolekud koosnenud kahest osast: ametlik osa, mis toimunud vene keeles ja mida juhatanud rahvakoolide direktor või inspektor ja mitteametlikust osast, mis alanud pärast

¹ Chr.Büller (K.Prüller), Tallinna Eesti Õpetajate Seltsi tegevuse algpäevilt. "Õpetajate Leht" 1937, nr. 14.

ametimeeste lahkumist ja arenenud juba maakeeles.¹

Juba enne "Teataja" artikli ilmumist kavatsesid vastastikuse abiandmise seltsi asutada Lõuna-Eesti kooliõpetaja d. Asja eesot-
sas seisis rühm Tartu mehi. Tartu õpetajate seminari harjutuskooli
õpetaja P. Mägraken avaldas "Uudistes" üleskutse Põhja-Liivimaa koo-
liõpetajatele, milles ta märgib, et juba paari aasta eest teinud
nad otsuse "enne mitte rahule jääda, kuni meil ühisuse asutamise
luba käes."²

Koostati põhikiri ja saadeti see Riia õpperingkonna valitsusele
kinnitamiseks. Riia õppe^{ring}konna kuraator vastanud, et Riias olevat
juba asutatud Liivimaa Kooliõpetajate Vastastikuse Abiandmise Selts
ja Põhja-Liivimaa eestlastest kooliõpetajad "heitku selle liikmeks."³
Ajaleht lisab, et selle nõudmise täitmine tähendab "meie rahvakoo-
liõpetajate vastastikuse abiandmise mõtte mahamatmist."

Kuu aega hiljem kurdab "Postimehes" "üks vanem kooliõpetaja":
"Kõik katsed kooliõpetajate abikassat asutada on tänini sel põhju-
sel tagajärjetuks jäänud, et valitsus ja ülemused vastu seisnud on:
ei lubata kokkugi tulla aru pidama ... Kooliõpetajatel on ... kõik
kooskäimised ja konverentsid isekeskis keelatud ... isegi kõrtsmi-
kud võivad kokku tulla oma asjas nõu pidama ..., ainult kooliõpetaja-
jad ei tohi mitte ... Kooliõpetajaid peetakse veel nii väetiteks,
et neile ülemuste poolt ette kirjutatakse, missuguseid raamatuid
nad lugeda tohivad, mäherdusi ajalehti tellima peavad ning missugu-
ses seltskonnas nad käia võivad."⁴

Sama aasta 27. septembril avaldas "Postimees" teate, et Põhja-
Liivimaa Kooliõpetajate Vastastikuse Abiandmise Seltsi põhikiri

1 K. Ollik, Esimesed vaod. "Kasvatus" 1927, nr. 7, lk. 333.

2 "Uudised" 1905, nr. 87.

3 "Postimees" 1905, nr. 5.

4 "Postimees" 1905, nr. 37.

saadetakse haridusministeeriumile kinnitamiseks ja "kindlasti loota võib, et ... liikmete puudumise pärast takistusi ei tule."¹

Tartu õpetajate optimism oli enneaegne. Valitsus "kartis kooliõpetajate ühinemist rohkem kui tuld."² Kui tallinlased said abiandmise seltsi luba oodata kaks aastat, kulus tartlastel selleks üheksa aastat. Alles 1914.aastal saadi luba Põhja-Liivimaa Rahvakooliõpetajate Vastastikuse Abiandmise Ühisuse asutamiseks.

Tartlastest jõudid ette Viljandimaa kooliõpetajad. 7.veebruaril 1909.aastal asutati Viljandi Maakonna Rahvakooliõpetajate Vastastikuse Abiandmise Selts, millel peatselt olid osakonnad ka kihelkondades. Selle seltsi ja tema osakondade baasil kujunes välja 1917.aastal Viljandimaa Õpetajate Liit. Teiste abiandmise seltside asutamise kohta andmeid pole.

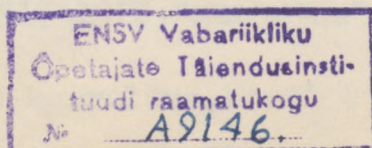
Lisaks õpetajate vastastikuse abiandmise seltsidele töötas haridusministeeriumi juures rahvakooliõpetajate pensionikassa. Õpetajail tuli sinna tasuda lisaks küllaltki suurele sisseastumismaksule 6 protsenti aastapalgast. Pensionikassa liikmete arv ei olnud suur. Tallinnas kuulus pensionikassa koosseisu 1903.aastal 22 algkooliõpetajat, Virumaal kuulus 1907.a. 21 õpetajat. Riia õpperingkonna kuraatori ringkirjas 1906.a. mainitakse, et "rahvakoolide õpetajate hulgas ei oma pensionikassa erilist populaarsust ... kõrge osamaksu tõttu."³ Pensionikassa liikmeteks olid peamiselt ministeeriumikoolide õpetajad.

Eesti Õpetajate Liidu asutajaliige ja kauaaegne ^{ase}esimees Jaan Rummo annab neile enne 1917.aastat tegutsenud õpetajate organisatsioonidele järgmise hinnangu: " ... nende suurim teene oli ühistunde ja vastastikuse arusaamise ohutamine ja kasvatamine

1 "Postimees" 1905, nr. 214.

2 "Postimees" 1905, nr. 249.

3 ENSV RAKA, f. 93, nim. 1, s.-ü. 660, l. 18.

õpetajaskonnas. Ilma nimetatud eelajajärgu kasvatava mõjuta oleks vaevalt seletatav see asjaolu, et õpetajad oma koondamise juba alguses oskasid rajada kindlale alusele ..."¹

Mõned eesti õpetajad võtsid osa ka 1907.aastal vene õpetajate poolt asutatud Tallinna Pedagoogika Seltsi ja 1909.a. asutatud Tartu Pedagoogilise Seltsi tegevusest.

Hoopis arvukamalt suutsid koondada enda ümber kooliõpetajaid Eesti Kirjanduse Selts Tartus ja ~~Tallinna~~ ^{Eestimaa} Rahvahariduse Selts oma 9 osakonnaga. Esimese juures tegutses peamiselt õpetajatest koosnev koolikirjanduse toimkond.

Eesti Nooresoo Kasvatuse Selts, samuti ~~Tallinna~~ ^{Eestimaa} Rahvahariduse Selts korraldasid aegajalt avalikke koosolekuid õpetajaile ja haridustegelastele, mis olid omamoodi eelkäijateks hilisematele haridus- ja õpetajate kongressidele. 1909. aastal võttis "avalikust koosolekust hariduse asjus" "Vanemuises" osa üle 150 õpetaja ja haridustegelase. P.Põld soovitas elustada kihelkondlikke kooliõpetajate konverentse, mis koos käiksid neli korda aastas. Maakonna kooliõpetajad aga võiksid moodustada "koolisinodi", mis kord aastas koos käiks.²

Märgatavat elavnemist ja hoogu sellesse õpetajaskonna organiseerimise pikaldasse ja pidurdunud protsessi tõi 1905.-1907.a. revolutsioon.

Radikaalsem ja aktiivsem osa õpetajaskonnast ei leppinud äärmiselt piiratud ülesannete ja õigustega abiandmise seltsidega. Tööliste poolt 1905.aastal ellu kutsutud ametiühingute eeskujul nõudsid kooliõpetajate koosolekud 1905.aastal tõeliste õpetajate kutseühingute (ametiühingute) loomist.

1905.a. veebruaris ja aprillis peeti Riias Baltimaade rahvakooliõpetajate kongressid, kus nõuti üldise ja tasuta koolikohustuse

1 J.Rummo, Eesti Õpetajate Liit 1917-1922. "Kasvatus" 1922, nr.14, lk. 212.

2 P.Põld, Kulturi ja rahvahariduse korraldus, Eesti kultura I, Tartu 1911, lk. 160.

sisseseadmist, emakeelset õpetust, kiriku lahutamist koolist, õpetajate palkade tõstmist ja õpetajate kutseühingu asutamist. Tsaarivalitsusele saadetud ringkirjale kirjutas alla 395 õpetajat.¹

Jõulise lt kõlas töötava rahva hääl emakeelse, ilmaliku ja demokraatliku kooli loomiseks arvukatel rahvakoosolekutel linnas ja maal. Neis nõudmistes kajastus Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Partei mõju.

Isegi kodanlik "Teataja" oli sunnitud esitama rahvahulkade surveel kooliküsimustes radikaalseid nõudeid. 1905.a. teisel poolel töötas "Teataja" toimetuse s mõnda aega bolševik H. Pöögelmann, kelle sulest pärinebki rida koolialaseid artikleid. Ajaleht selgitas lugejaile "üleüldise rahvakooli" (tol^{ei} ajal tuntud veel "ühtluskooli" nimetust) järgmiselt: "... kool ei tohi laste juures seltskondlisi kihtisid tunda, vaid sandi lapsest kuni ministri pojani peavad kõik koos õppima. Üleüldine rahvakool ... avab oma ukse d kõikidele, ilma seisuse ja varanduse peale vaatamata."² Autor esitas järgmise ühtluskooli projekti: 4-kl. algkool + 2 kl. linna- või kihelkonnakool + 5-kl. gümnaasium. Olgu märgitud, et see oli üsna lähedane hilisemale kodanliku Eesti ühtluskooli süsteemile (6-kl. algkool + 5-kl. keskkool).

H. Pöögelmann nõudis kooli sisulist uuendamist. Artiklis "Kool ja usuõpetus"³ märkis ta, et usuõpetuse kaudu "on meie rahvakool ikkagi veel kiriku ja ... kõige tagurlikumate ringkondade käpa alla jäänud." Naasnud äsja Leipzigi ülikoolist, tõi ta näiteid progressiivse te Saksamaa õpetajate ühingute nõudmistest dogmaatilise usuõpetuse õpetamise vastu ja resümeeris oma seisukohti lühidalt: "Usuõpetus jäägu rahvakoolist välja," kusjuures ta ei vaidle^{elnud} kõlblusõpetuse vastu koolis. "Meie loodame, et revolutsiooniline liikumine

1 "Uudised" 1905, nr. 43.

2 "Teataja" 1905, nr. 259.

3 "Teataja" 1905, nr. 246-248.

meile uue, vabama valitsuskorra loob ja sedamööda ka kasvatamise asjas lahendamad olud sisse seab."

Revolutsioonilise liikumise survele oli tsaarivalitsus sunnitud tegema mõningaid näilisi mööndusi. Balti kooliolude kohta tehtud otsustes 18.juunist 1905.a. oli silmas peetud peamiselt mõisnike huvisid. Isegi "Teataja" möönas, et valitsus "Balti-saksa ringkondade tulusid soojalt südames on kandnud" ja meie kooli uuesti täielikult mõisnike ja pastorite mõju alla seadnud. "Just nende kahe klassi vastu ei leidu meie rahva hinges mitte palju usaldust."¹

Rahvakooliõpetajad võtsid aktiivselt osa revolutsioonilisest liikumisest. Liivimaa kuberneril andmeil² olid ligemale pooled kõigist kubermangu rahvakooliõpetajaist aktiivselt sekkunud 1905.a. revolutsioonisündmustesse. Mitmed neist, nagu J.Sihver Mõisakülas, J.Paulus Velisel jt. seisid kohalike revolutsiooninõukogude eesotssas. On andmeid 28 Põhja-Eesti valla kohta, kus koolielu hakati ümber korraldama revolutsioonilisel teel.³ Alustati üleminekut emakeelsele õpetusele, nõuti seniste rahvakoolide inspektorite kõrvaldamist, mõnes kohas ka usuõpetuse muutmist vabatahtlikuks õppeaineks. Üheks tähtsamaks nõudeks oli, et koolide juhtimine tuleb uute omavalitsuse asutuste kätte anda.

V.I.Lenin oma artiklis "Moskva ülestõusu õppetunnid" andis 1905. a. ülestõusule kõrge hinnangu, kuid märkis ära ka tema nõrkused. Üheks neist oli ülestõusu isoleeritus. Nii oli see ka meie aladel. Ning sama kehtib ka õpetajate võitluse kohta demokraatliku kooli eest. Tegutseti organiseerimatult, stiihiliselt.

Miks õpetajad siis ei organiseerunud oma kutseühingusse?

Katsed selleks tehti juba 1905.a. esimesel poolel. Juunikuus

1 "Teataja" 1905, nr. 136.

2 Eesti NSV ajalugu II, Tallinn 1963, lk. 416.

3 Eesti NSV ajalugu II, Tallinn 1963, lk. 416.

tsaarivalitsusele saadetud märgukirjas taotleti uuesti luba õpetajate organiseerimiseks, kuid luba ei antud. Venemaa õpetajail see siiski õnnestus. 1905.a. aprillis asutati Ülevenemaaline Õpetajate Liit (ÜÕL, *Всероссийский Союз учителей*), mis alustas võitlust üldise ja tasuta rahvahariduse, ühtluskooli ja osalt ka emakeelse kooli eest ja millel olid osakonnad kubermangudes. Juhtivale kohale ÜÕL juhatuses pääsesid kadetid, menševikud ja esseerid. (Õpetajad-bolševikud moodustasid liidus mõni aeg oma fraktsiooni). Reaktsiooniaastail ÜÕL lagunes ja alustas tegevust uuesti pärast Veebruarirevolutsiooni, kaldudes kontrévolutsioonilisele teele, mistõttu temast lahkusid nõukogude võimu pooldavad õpetajad, organiseerides 1917.a. Õpetajate-Internatsionalistide Liidu.

ÜÕL asutamine andis kahtlêmata hoogu ka eesti õpetajate organiseerimisele. Pealegi oli loodud Tallinnas, Tartus jm. lühikese aja jooksul üle kümne ametiühingu. Julgust andis ka 17.oktoobri manifesti avaldamine. 1905.a. novembris ja detsembris toimus üle maa arvukalt õpetajate koosolekuid, kus esitati üsna radikaalseid nõudmisi koolikorralduse ja õpetajate organiseerimise alal.

Viljandi 6.novembri koosolekul esines kõnega H.Pöögelmann. Koosolekul otsustati senised õppekavad kõrvale heita ja ise asuda "rahvakoolide õppekavu kokku seadma, ilma ülemuselt luba küsimata. Kui koolide inspektorid peaksid seda takistama, ei maksa sellest hoolida."¹ Kui Viljandimaa rahvakoolide inspektor ringkirjaga kategooriliselt keelas õppekavu omavoliliselt muuta ja emakeelsele õpetusele üle minna, otsustati inspektorit boikoteerida " ... ning veel halvemat ähvardataks, kui ta ennast peaks koolides näitama."²

1 "Postimees" 1905, nr. 248.

2 Samas.

Pärnumaa õpetajate koosolekul 13.novembril nõuti emakeelse õpetuse sisseseadmist, kooliaasta pikendamist 1.oktoobrist 1.maini, uute õpetajate seminaride avamist mõlemast soost õpilastele, kõstri ameti lahutamist kooliõpetaja ametist, kooliõpetajate kutseühingute asutamist ja rahvakoolide inspektori Prošlajkovi ametist kõrvaldamist.¹

Saaremaa kooliõpetajate 12 tundi kestnud koosolekul, millest võttis osa üle 300 inimese, nõuti kohustuslikku eesti õppekeelega 6.-kl. ^galkooli, koolide allutamist kohalikele omavalitsustele, seniste inspektorite asendamist uutega (kandidaatideks esitati N.Kann, A.Tamm, O.Pärli). Ühel häälel otsustati asutada kooliõpetajate ühisus ja moodustati esialgne asutamistoimkond. Valiti saadikud Tartu õpetajate koosolekule. Koosolek otsustas juhul, kui tema nõudmisi ei täideta, streigi välja kuulutada ja nõudis, et "vallad streigi korral kooliõpetajaid toetaksid."²

Meie ajalehed avaldasid Ülevenemaalise Õpetajate Liidu juhatuse üleskutse õpetajate organiseerimiseks. Läti ametikaaslased pidasidki 10.-11.novembrini õpetajate kongressi, millest paljud ~~Põhja-Liivi-~~ ~~maa~~ Lõuna-Eesti kooliõpetajad osa võtsid.³ Olgu märgitud veel, et 22.oktoobril toimus Riias osavõturohke õpetajate ja lastevanemate koosolek, kus nõuti kiriku lahutamist riigist ja emakeelsele õpetusele üleminekut. Selle koosoleku otsusele kirjutasid alla teiste seas ka progressiivsed läti kirjaikud J.Rainis, J.Akuraters, Aspazia jt.

Meil halvas ühtset tegevust see, et õpetajad töötasid kahes kubermangus, mistõttu eeltöid tehti mitmes keskuses ja esines parallelismi. Suuremat õpetajate koosolekut (kongressi) kavatseti jõuluvaheajal kokku kutsuda nii Tallinnas kui Tartus. Viimases peeti 13.novembril algkooliõpetajate kongressi ettevalmistav koosolek 70 õpetaja osavõtul. Otsustati, et "rahvakooliõpetajad kreiside kaupa

1 "Postimees" 1905, nr. 253.

2 "Postimees" 1905, nr. 283.

3 H.Moosberg, 1905.-1907. a. revolutsioon Eestis.Tallinn, 1955,lk.

ühinema peaksid; pärast võiksid kreisiühisused Eestimaal ja Põhja-Liivimaal üleüldiseks Eesti Kooliõpetajate Ühisuseks kokku astuda. Ühisustel olgu ametilised ja politikalised ülesanded."¹

Koosolek valiski 9-liikmelise komisjoni põhikirja väljatöötamiseks. "Postimehes" ilmus mitmelt kooliõpetajalt üleskutse, et "kõik kooliõpetajad ennast ühiseks ülemaaliseks koguks ehk kongressiks kokku koguneksid. Koosoleku paigaks võiks Tartu olla."²

Samasugust agitatsiooni tehti Tallinna ajalehtedes. "Kõikide teiste koosolekute ja ühisuste hulka, mis nüüd suurel arvul igas riigiservas ellu tekivad, peavad tingimata ka kooliõpetajate ühisused astuma."³ Autor lisas, et Tallinna õpetajate hulgas juba mõnda aega eeltöid tehakse "rahvakooliõpetajate üldise koosoleku" kokkukutsumiseks Tallinnas eeloleval jõuluvahelajal.

Õpetaja H.Valk avaldas samas ajalehes artikli "Eestimaa kooliõpetajate ühinemisest": "Ja miks vaikib rahvakooliõpetaja, miks ei astu ta oma vabaduse eest nii välja, nagu seda vabrikute töölised, raudteelased teevad?"⁴ Autori arvates on viimane aeg piir panna kooliülemuste vägivallale.

Nagu märgitud, oli kongressi ajaks valitud 1905.a. jõuluvahelajal, et võimalikult suurem arv õpetajaid sellest saaksid osa võtta. (Ühtlasi ilmnes selles ka õpetajatele omane korratunne - teha ka revolutsiooni õppetööst vabal ajal!) Sündmused arenesid aga kokkutsujate kavatsustest kiiremini. 21.novembril kehtestati Liivimaal ja 11.detsembril Eestimaa kubermangus sõjaseadus. Kõik Tallinna eesti ajalehed (välja arvatud "Valgus") suleti. Algas politsei ja karistussalkade terror.

Sündmuste arengust neil päevil Tallinnas jutustab üks õpetajate kongressi eeltööde tegijaid K.Ollik järgmist:

1 "Uudised" 1905, nr, 90.

2 "Postimees" 1905, nr. 262.

3 "Teataja" 1905, nr. 259.

4 "Teataja" 1905, nr. 245.

"Vastav üleskutse /õpetajate kongressi kokkukutsumiseks V.H./ oli juba laotud ja pidi ilmuma "Teatajas" 12. detsembril. Laupäeval, 10.dets. tegin üleskutse korrektuuri "Teataja" toimetuses, kuid palusin selle avaldamisega pisut oodata, sest oli kuulda, et pea kuulutatakse välja sõjaseadus ja see oleks teinud igasugused kongressid võimatuks. Toimetuse liige M.Martna arvas, et üleskutse ei saagi ilmuda, sest sõjaseadus kuulutatakse välja pühapäeval ja "Teataja" pandavat kinni. Nii sündiski ja üleskutse ei ilmunud. Nähtavati hävitati ka selle ladu ja äratõmbedki, sest kongressi kokkukutsujad ... selle üleskutse pärast ei kimbutatud."¹

Nii jäigi 1905.aastal eesti õpetajate kutseorganisatsioon loomata, kuigi selleks rohkesti eeltöid oli tehtud ja pind selleks oli kõigiti küps. Viivitamise üheks põhjuseks oli üksmeele puudumine õpetajate ridades. Konservatiivsemad õpetajad Tartus ja Tallinnas olid juba varem algatanud õpetajate vastastikuse abiandmise seltside asutamise ja põhikirjadki kinnitamiseks esitanud. Tartu seltsi asutajaliikme P.Mägrakeni seletusel ei tahetud abiandmise seltsi ²normaalpõhikirjast loobuda, "muidu oleks luba tulemata jäänud." Niikuinii venis loa saamine bürokraatliku asjaajamise tõttu lubamatult kaua.²

Pidurdavat mõju õpetajate organiseerimistööle 1905.aastal avaldas ka mõningate asja eesotsas seisjate, eriti "Teataja" ringkonnas, liigne ettevaatlikkus ja hirm võimalike tagajärgede eest. Nagu hilisem sündmuste areng näitas, oli see ettevaatlikkus omajagu põhjendatud: algatajad nii Tartus kui Tallinnas suutsid jäljed kootada ja pääsesid reaktsiooni määramise eest terve nahaga.

Kaugeltki nii hõlpsalt ei läinud aga kohalikel õpetajail-revolutsionääridel. Lõuna-Eestis vangistati üle 40 õpetaja, kes aktiivselt olid osa võtnud revolutsioonivõitlusest ja rahvast üles

1 "Õpetajate Leht" 1934, nr. 7.

2 "Uudised" 1905, nr. 87.

kutsunud relvastatud ülestõusule.¹ Põhja-Eestis langes karistuse alla 27 õpetajat.² Hageris lasti pastor Thomsoni nõudmisel maha kohalik kooliõpetaja Hans Ehrlich, Mõisakülas arreteeriti Jaan Sihver ja mõisteti 15 aastaks sunnitööle, kust ta vabanes alles pärast 1917.a. Veebruarirevolutsiooni. Tuhala valla õpetaja Nikolai Päev mõisteti kolmeks aastaks vangi Volta koosolekust osavõtmise pärast. Hulk õpetajaid vallandati (Hans Laasberg Rakvere v., August Tõnurist Jõhvi v., Jüri Toiker Koikse v. jt.). Riiklikus Ajaloo Keskarhiivis leidub rohkesti materjale 1905.a. revolutsioonist osa võtnud õpetajate karistamise kohta (vt. eriti f. 93). H. Pöögelmann pääses karistusest seetõttu, et siirdus detsembrikuu lõpul Nižni-Novgorodi.

Alles 1906.a. märtsis võis Eestimaa rahvakoolide direktor oma ülemusele ette kanda, et "korratused koolides on likvideeritud."³

Esimene Vene revolutsioon ei asetanud veel "sandi last ministri pojaga ühele pulgale". Vähe oli veel klassivõitluse kogemusi. Revolutsiooni teooria oli alles välja töötamata.

Küll aga valmistas Esimene Vene revolutsioon pinda järgmisele kahele revolutsioonile, mille käigus 1917.a. kevadeks loodi ka Eesti õpetajate kutseorganisatsioonid.

1 A. Liim, Võitlus rahvahariduse demokratiseerimiseks Eestis Esimese Vene revolutsiooni perioodil. "Nõukogude Kool" 1955, nr. 12, lk. 710.

2 ENSV RAKA, f. 93, nim. 1, s.-ü. 34 8, l. 41.

3 ENSV RAKA, f. 93, nim. 1, s.-ü. 36, l. 19.

IV. Eesti Õpetajate Liit (1917-1940)

1. Eesti õpetajate kutseorganisatsiooni loomine 1917.aastal

Veebruarirevolutsioon ei toonud Eesti kooli ellu olulisi muudatusi, kuna kodanlik Ajutine Valitsus jättis kehtima tsaarivõimu koolisüsteemi. Ei tahetud lubada isegi emakeelset õpetust. J. Annusson, kes Eesti õpetajate esindajana osa võttis Petrogradis 5.-7.apr. 1917.a. peetud ülevenemaalisest õpetajate kongressist, märkib, et haridusminister Manuilov olevat emakeelse õpetuse kohta andnud väga poiklevaid vastuseid. "Eesti õpetajate esindajad lahkusid kongressilt muljega, et oma kooli eest veel palju voidelda tuleb."¹

Kuid ühes suhtes oli Veebruarirevolutsiooni mõju õpetajaskonnale üpris viljakas: ta kõrvaldas tõkked õpetajate organiseerimise teelt. Otsekui tulvavesi pääses liikvele. Mõne nädala jooksul asutati kõikjal linnades ja maakondades õpetajate seltsid ja ühingud.

Esimese Eesti õpetajate kutseorganisatsiooni asutamise au kuulub Valga õpetajaile. Seda tänu energilisele õpetajate organisatorile F.V.Mikkelsaarele, demokraatlikule koolimehele ja kodanliku Eesti kauaaegsele haridusministri abile. Täpselt kolm nädalat pärast tsaari kukutamist, nimelt 2.aprillil (20.märtsil vkj.) 1917.a. asutati Valga Õpetajate Ühing. F.V.Mikkelsaar valiti ühingu esimeheks esimeheks. Ta oli ka Võrumaa Eesti Kooliõpetajate Liidu asutajaid. (Valga linn kuulus sellal Võru maakonda). Mõni päev hiljem (10.aprillil) valis Tartu Eesti Kooliõpetajate Seltsi ⁴asutamiskoosolek F.V.Mikkelsaare Tartu 2.rajooni rahvakoolide inspektoriks, millele kohale ta ka kinnitati.^{2 2}

1 J. Annusson, Õpetajate Liit, kool ja koolipoliitika. "Kasvatus" 1922, nr. 14, lk. 209.

2 V. Viilup, F.V.Mikkelsaar ja tema osa kodanliku Eesti kooli uuendusliikumises. Nõukogude pedagoogika ja kool. Tartu 1969, lk. 108.
2 ORKA, f. 3212 (Tartu Õpetajate Selts), nim. 1, s. ü. 1, l. 26

Ka oma edaspidises tegevuses haridusministri abina pidas F.V.Mik-
kelsaar tihedat kontakti õpetajate kutseorganisatsioonidega.

Järgmistena organiseerusid Petrogradis asuvad Eesti õpetajad,
peamiselt mobiliseeritud.

3.aprillil (21.märtsil vkj.) 1917.a. avaldas "Pealinna Teata-
ja" üleskutse: " Seltsimehed kooliõpetajad! Kõik ühinevad, organi-
seerivad. Meid kooliõpetajaid on pealinnas ja tema ümbruses hulga-
ke kohalistes koolides ja sõjavägedes teenivaid. Seltsimehed, ko-
gume ka meie, tuleme 23.skp. Jaani kirikukooli ruumidesse (Ohvit-
seri uul. 54) kokku." Üleskutsele on alla kirjutanud Fr.Lomp.

Mõni päev hiljem "Pealinna Teatajas" ilmunud - sky (P.Kohtit-
sky-Kohava) allkirjaga koosoleku kirjeldusest selgub, et see peeti
5. aprillil (23.märtsil vkj.), seega revolutsiooniohvrite matuse-
päeva õhtul. Peaaegu kõik koosolijad olnud sinelites. Naabertoast
kõlanud marseljeesi helid, seal harjutanud oma kooriga helikunst-
nik M.Lüdig.

Koosolekul otsustati nimetada uus õpetajate organisatsioon
"Eesti Kooliõpetajate Liiduks." "Liit seab oma lähemaks ülesandeks
kodumaa kooliõpetajaid organiseerimisele kutsuda, et siis ühist
ülemaalist keskk kohta luua, kes uue kooli loomise töid korraldaks
ja Ülevenemaalise Liidu liige oleks." Liidu liikmeks astus 43
koosolijat, nende seas 5 naisõpetajat. Ajutisse juhatusse valiti
A.Tamm, M.Raud, A.Vallner, Riomar, J.Peterson, J.Karma ja J.Luik.

Petrogradi Eesti Kooliõpetajate Liit oli sisuliselt pealinna
eesti õpetajate selts. Seni trükkis avaldatud andmete järgi peetak-
se meie õpetajate ^{kesk} kutseorganisatsiooni mõtte algatajaiks. üheaeg-
selt Tallinna ja Tartu õpetajaid.¹ See arvamus vajab korrektiivi.

1 E.Martinsoni kõne EÕL 10.aastapäeval. "Kasvatus" 1927, nr. 7,
lk. 289.

Esimesena esinesid niisuguse mõttega Petrogradis, revolutsiooni sünnilinnas asunud eesti õpetajad.

Ainult kaks päeva hiljem, nimelt 7.aprillil (25.märtsil vkj.) 1917.a. asutati Tallinna Õpetajate Selts. Tõsi küll, ka Tallinnas tehti eeltöid oma kutseorganisatsiooni loomiseks juba mitu kuud enne Veebruarirevolutsiooni puhkemist. Rühm Tallinna õpetajaid käis koos linna 3. ja 4.algkooli ruumes, kus moodustati õpetajate seltsi põhikirja väljatöötamiseks komisjon. Komisjoni kuulusid E. Murdmaa (Martinson), J.Vestholm ja J.Susi.¹

Tallinna Õpetajate Seltsi (kuni 1919.a. Tallinna Eesti Kooli-õpetajate Selts) asutamiskoosolekust võttis osa üle 60-ne õpetaja. Koosoleku avas E.Murdmaa, juhatas J.Annusson. Seltsi esimesse juhatusse valiti J.Annusson, E.Murdmaa ja E.Peterson-Särgava. Seltsi üheks hinnatavaks algatuseks oli algkoolide uute õppekavade koostamine 1917.a. kevadel. Selleks moodustati mitu ainekomisjoni, mis kõik töötasid suure innuga. 78 lehekülge mahutavad programmid trükiti ja saadeti koolidele, kuigi neid ametlikult ei olnud kehtima pandud.²

Kolm päeva hiljem Tallinna õpetajaist, 10.aprillil (28.märtsil vkj.) 1917.a. pidasid asutamiskoosoleku Tartu linna ja umbruse õpetajad. Koosolekust, mida juhatas P.Põld, võttis osa ligemale 100 õpetajat. Koosolijad otsustasid liituda Tartu Linna Eesti Kooliõpetajate Ühisuseks (alates 1919.a. Tartu Õpetajate Selts). Koosolek nõudis "isevalitsuse venestusagentide" - rahvakoolide direktori ja inspektorite kohest kõrvaldamist. Rahvakoolide direktori kandidaadiks esitati P.Põld, inspektoriteks M.Okas, F.V.Mikkelsaas, M.Kampmaa ja P.Riives. Koosolek otsustas, et kõikides koolides, kaasa

1 E.Murdmaa, Mälestusi ja mõtteid (Käikiri Leida Murdmaa valduses).

2 Eesti algkoolide õppekavad.Tallinna Eesti Kooliõpetajate Seltsi. Korraldatud, 1917.

arvatud keskkoolid ja õpetajate seminarid, tuleb järgnevast õppeaastast alates üle minna emakeelsele õpetusele.

Kõigist 1917.a. asutatud õpetajate organisatsioonidest saame parima ülevaate Tartu Õpetajate Seltsi tegevusest, kuna seltsi arhiiv on algusest lõpuni säilinud.¹ Seevastu Tallinna Õpetajate Seltsi ja Eesti Õpetajate Liidu arhiivid on sõjaaastail hävinud.

Kolmele suurele ja peaaegu üheaegselt asutatud õpetajate kutseorganisatsioonile järgnesid peatselt teised: Pärnumaa Õpetajate Selts 18.aprillil, Virumaa Õpet. Selts 19.aprillil, Viljandimaa Õpetajate Liit 6.mail, Võrumaa Õpetajate Liit 24.mail 1917.a. jne. Kõigil asutamiskoosolekuil nõuti ühtlasi õpetajate keskorganisatsiooni loomist, kuigi selle nimetuses esineb erinevusi: Petrogradis "Üle-eestiline Kooliõpetajate Liit", tallinnastel "Eesti Kooliõpetajate Keskliit", tartlastel "kogu-Eesti Kooliõpetajate Liit" ja esimesel rahvahariduse (õpetajate) kongressil Tartus "Eesti Kooliõpetajate Maaliit."

Eeltööde suhtes tähtsaks ettevalmistavaks ürituseks kujunes Tallinna Õpetajate Seltsi poolt 11. ja 12.aprillil (29. ja 30. märtsil vkj.) 1917.a. Tallinnas I reaalkooli ruumes kokku kutsutud Põhja-Eesti õpetajate nõupidamine. E.Murdmaa esitas siin esmakordselt keskliidu põhikirja projekti.

Selle koosoleku käiku ja sellega ka keskliidu loomise piirjooni mõjustas tugevalt äsja asutatud Petrogradi Eesti Kooliõpetajate Liidu esindajate osavõtt. Nendeks olid Artur Vallner ja Aleksander Lint. A.Vallnerist sai pärastine Eesti Tööraha Koolivalitsuse juhataja. A.Lint suri 28.juulil 1970.a. pensionärina Tartus. Tema mälestusi olen kasutanud käesoleva ülevaate koostamisel.

¹ ORKA, f. 3212 (Tartu Õpetajate Selts), nim. 1, s.-ü. 1 ja 2.

Mõlemad esinesid Tallinna koosolekul pikema sõnavõtuga, kutsudes üles õpetajaid organiseerima ja oma keskliitu looma. Juba samal koosolekul otsustasid loodava õpetajate keskliidu liikmeks astuda Tallinna Õpetajate Selts, Petrogradi Eesti Kooliõpetajate Liit ja Eestimaa Kooliõpetajate Vastastikuse Abiandmise Selts (likvideeriti 1922.a.). A.Vallner pidas vajalikuks, et "lõpuotsused Tartu kongress vastu võtaks." Kõneleja soovitas, et "ka vene õpetajaile võimalus antaks Tartu koosolekust osa võtta."

"Pealinna Teataja" iseloomustab sel koosolekul valitsenud meeleolust järgmiselt:

"Pealinlaste /s.t. Petrogradi esindajate V.H./ ettepanekud sünnitasid vanatallinlaste meeles mässu, mis ka pikkades vaidlustes avalikuks tuli. Kuidagi ei tahetud tartlastega ühineda ega Tartugi sõita, seda linna Tõnissoni katkuks pidades, niisama olid ka venelaste^{ei}ga ühinemise vastu. Muidugi^{ei} tundnud vastuolijad ka pealinna meeste vastu suurt sümpaatiat, teatud kalgi isemäälsuse^{a aa} vaimustusse langedes."¹

Tänu A.Vallneri põhimõttekindlale esinemisele saadi siiski jagu tollal Tallinna ja Tartu vahel valitsenud kildkondlikast vastuoludest.

Sama koosolek valis A.Vallneri Eestimaa rahvakoolide direktori kandidaadiks. Tema kandidatuuri toetasid üksmeelselt Petrogradi Eesti õpetajate organisatsioon ja mõni päev hiljem Virumaa Õpetajate Liidu asutamiskoosolekust osavõtjad. Kuid õpetajate poolt üldiselt soovitatud kandidaati ei suudetud läbi suruda "venestus-agentide" ja "isamaalaste" ühise vastasrinna tõttu.

Tartus esimesel rahvahariduse kongressil (20.-22.apr.1917.a.) otsustati õpetajate keskliidu asutamiskoosolek^{kokku} kutsuda

1 "Pealinna Teataja" 1917, nr. 23.

27.mail 1917.a. Asukohaks valiti kahe rivaali vahel asuv Rakvere linn. Rakvere koosolekust võtsid osa Tallinna, Valga, Haapsalu õpetajate seltside ja Tartu, Viljandi, Viru, Võru ja Pärnu maakonnaliitude esindajad. Pärast aruannete ärakuulamist võeti vastu põhikiri ja tunnistati asutatuks Eesti Kooliõpetajate Keskliit (alates 1919. aastast Eesti Õpetajate Liit - EÕL). Eesmärgiks seati "luua demokraatlisel alusel seisvat omapärast Eesti kooli ja ... haritud, õigusliselt ja majandusliselt kindlustatud Eesti kooliõpetajate ühiskonda."¹

EÕL juhatuse asupaigaks määrati esialgu Tartu. Esimesse juhatusse valiti Tartust P.Põld, M.Kampmaa, M.Reinik, V.Tamm^a, Tallinnast J.Annusson ja E.Murdmaa, Valgast F.V.Mikkelsaar.

EÕL ümber koondunud organiseeritud õpetajaskond etendas tähtsat osa kodanliku perioodi koolielus. EÕL kaudu ^{is}õpitati kodanlikule valitsusele õpetajaskonna programmilised nõudmised koolikorralduse kohta. Organiseeritud õpetajaskonna ridadest võrsusid esimesed kodanliku Eesti haridusministeeriumi juhtivad töötajad ^{P.Põld, K. Tuffner} F.V.Mikkelsaar, E.Murdmaa, J.Annusson jt.

EÕL püsis kodanliku Eesti õpetajate keskorganisatsioonina 16 aastat. Reaktsiooni süvenedes tekkis õpetajaskonnas diferentseerumine. Esimestena lahkusid EÕL koosseisust tagurliku N.Kannu koolireformi pooldavad ^{kesk}Kooliõpetajad ja asutasid 1933.a. Eesti Keskkooliõpetajate Kogu. Neile järgnesid 1935.a. kutsekooliõpetajad. Niigi väikesearvuline õpetajaskond killunes väikesteks organisatsioonideks. See oli vesi reaktsiooni veskile: varem ühtselt ja jõuliselt kolanud õpetajaskonna hää l nõrgenes.

Alles nõukogude võimu taaskehtestamisega Eestis 1940.a. suvel saavutasid Eesti õpetajad uuesti ühtse organiseerituse Hariduse-

1 Eesti Kooliõpetajate Keskliidu põhikiri. Tallinn 1917, lk. 3.

ja Kunsttööliste Ametiühingu loomise näol.

×

1970. aastal möödus sada aastat Eesti õpetajate kutseorganisatsiooni algatamise mõttest. Pool sellest sajandist kulus õpetajaskonnal võitluseks õiguse eest luua oma kutseorganisatsioon. Koolmeister - kooliõpetaja - õpetaja - need on olnud selle liikumise tähtsamad etapid.

Revolutsioonilised sündmused on seda võitlust kiirendanud, reaktsiooniajad tagasi surunud, sõjaaastad pidurdanud. Üldiselt sobivad aga nende aastakümnete iseloomustamiseks F. Tuglase sõnad:

"Kuid nende õudusdaatumite vahel oleme ometi ka elanud. Oleme loonud selle, mis meil vaimselt ja aineliselt väärtuslikku. Need ajad on tähendanud võitlust õiglasema sotsiaalse korra, demokraatlikuma mõtte ja humaansema maailmavaate eest. Ning seda hoolimata kõigist kobamisist, eksihaarakuist, katastroofidestki."¹

Sellest lähtudes ongi kirja pandud järgnev ülevaade. Põhjalt kumalt hõlmab see Eesti Õpetajate Liidu tegevust 1917.-1940.a. Põgusalt on peatutud ka teistel kodanlikul perioodil tegutsenud õpetajate organisatsioonidel.

¹ F. Tuglas, Marginaalia. Tallinn 1966, lk. 166.

2. Eesti Õpetajate Liidu põhikiri ja struktuur

Eesti Õpetajate Liidu loomise ajal oli päevakorral kooli ümberkorraldamine emakeelseks ühtluskooliks. Selles nägi ka õpetajaskond oma peamist ülessannet ja see kajastus Eesti Kooliõpetajate Keskliidu esimeses põhikirjas, mis vastu võeti Rakveres 27. mail 1917.a. Selle põhikirja kohaselt "Eesti Kooliõpetajate Keskliidu eesmärk on: 1. luua demokraatlisel alusel seisvat omapärast Eesti kooli, kanda selle mõtet laiematesse kihtidesse ja võita temale pinda õiguslikeks olemiseks; 2. kaasa aidata Eesti noorsoo kasvatusel ja rahvahariduse laialilootamisele väljaspool kooli; 3. soetada haritud, õigusliselt ja majandusliselt kindlustatud Eesti kooliõpetajate ühiskonda."¹

Mõni aasta hiljem olukord muutus. Esiplaanile nihkusid kutsealased küsimused. Õpetajate majanduslik seisund oli äärmiselt vilets, palka maksti korratult, varustamine oli puudulik. Õpetajail tuli astuda võitlusse oma majandusliku olukorra parandamiseks. 1919.a. augustis toimunud III Õpetajate kongress otsustas muuta Liidu põhikirja kutseühingule lähedasemaks. Uueks nimeks võeti Eesti Õpetajate Liit ja eesmärgiks seati põhikirja 1. paragrahvis: "a) ühendada kõiki õpetajate organisatsioone Eestis ning juhtida õpetajate liikumist, b) võidelda õpetajate vaimlise õig^{us}use ja ainelise järje^{tõstmise} (ning kindlustamise eest, d) toetada õpetajaid ja nende perekondi aineliselt ja õigusliselt ning kaitsta nende huvide igakülgselt, e) edendada koolielu, kasvatus- ja haridustööd Eestis."²

Sama 1919.a. kongress otsustas, et EÕL astub Ametiühingute Kesknõukogu liikmeks ning valis ka delegaadid läbirääkimiste

1 Eesti Kooliõpetajate Keskliidu põhikiri. Tallinn 1917, lk. 3.

2 Eesti Õpetajate Liidu põhikiri. "Kasvatus" 1920, nr. 4, lk. 125.

pidamiseks. Mitmesuguste arusaamatuste tõttu jäi liikmeksastumine siiski teostamata.

EÕL kui õpetajate kutseorganisatsiooni olemust rõhutab veelgi enam 1919.a. põhikirja 2.paragrahv, mis määrab kindlaks liidu tegevusalad. Toome sellest olulisemad punktid:

1. Liit juhib õpetajate liikumist ja võitlust endi seisukorra parandamiseks,
2. astub ühendusse teiste samu eesmäärke taotlevate ühingute ja liitudega,
3. kaitseb riigi-, kogukonna- ja muis asutuses oma liikmete huve,
4. asutab büroo töötada õpetajate registreerimiseks ja neile kohtade muretsemiseks,
5. annab oma liikmetele juriidilist, ainelist ja arstlikku abi õnnetuste, streikide, töötaoleku, haiguste, vanaduse, surma korral,
6. ütleb oma sõna kooli ja õpetajaid puudutavate seaduste väljandmisel,
7. korraldab õpetajaile kursusi, loenguid, õppereise,
8. annab välja raamatuid, lendlehti, ajakirju,
9. korraldab õpetajate kongresse, päevi, koosolekuid, näitusi, õppekäike, aitab juhtida noorsooliikumist Eestis jne.

Põhikirja muutmine 1919.a. ei tähendanud seda, et EÕL 1919. aastast alates enam koolikorralduse küsimustega ei tegelnud. Koolisüsteem ei olnud veel kaugeltki välja kujunenud. Vaidlused tema ümber, mis algasid Asutavas Kogus, jätkusid Riigikogus, ajakirjanduses, lastevanemate koosolekutel. Loomulikult ei saanud õpetajaskond siin kõrvaltvaatajaks jääda. On ju õpetajate kutsehuvid tihedalt seotud kooli üldiste huvidega. Võimatu on tõmmata nende vahele kindlat piirjoont. Ei saa olla ajakohast kooli ilma korraliku õpetajata, nagu ei ole mõeldav oma ülesannete kõrgusel

seisev õpetajaskond, ilma et ta oleks majanduslikult ja õiguslikult kindlustatud.

EÕL struktuur kujunes 1919.a. põhikirjas välja kolmeastmelisena järgmiselt:

1. Õpetajad koondusid kihelkondade kaupa kohalikesse õpetajate ühinguisse;

2. Ühe maakonna õpetajate ühingud moodustasid õpetajate maakonnaliidu;

3. Maakonnaliidud astusid EÕL liikmeks.

Suuremate linnade (Tallinna, Tartu, Narva, Pärnu jmt.) õpetajate seltsid (ühingud), millel oli üle 50 liikme, astusid vahetult EÕL liikmeks.

Kokku kuulus nende organisatsioonide kaudu EÕL koosseisu umbes 3500 õpetajat. (Kuulumine EÕLiitu oli vabatahtlik). Väljaspoolet EÕLiitu jäi Saksa Õpetajate Selts.

EÕL tegevuse juhtivaks organiks oli asemikekogu, kuhu maakonnaliidud ja iseseisvad ühingud valisid iga 50 liikme kohta ühe esinaja. Asemikekogu käis koos 1-2 korda aastas, vaatas läbi ja kinnitas EÕL aruanded ja eelarved ning valis Liidu juhatuse. Viimane oli esimestel tegevusaastatel 7-9-liikmeline, hiljem organisatsiooni kasvades suurenes 19-le ja lõpuks 22-le liikmele. EÕL esimene juhatus asus Tartus. Alates 1919.aastast oli juhatuse asukohaks Tallinn.

Jooksva töö korraldamiseks valis juhatus sekretariaadi, kuhu kuulusid ametiga juhatuseliikmed (tavaliselt 5). Liidu büroo ülesandeks oli juhatuse ja sekretariaadi otsuste täideviimine. Büroo tööd juhtis EÕL palgaline sekretär. Eri ülesannete täitmiseks moodustati Liidu juurde mitmesuguseid toimkondi. Tähtsamad neist olid pedagoogiline, kutsehuvide, mitmesugused aineõpetuse, karskuskasvatuse töö, hõimutöö jt. toimkonnad.

Nõuannet metoodiliste küsimuste ja õpetajate edasiharimise alal teostas teaduslik sekretär, kes oli ühtlasi 30-ndat aastate algul EÕL juures moodustatud kooli uuendusrühma juht.

Juriidilist nõuannet andis EÕL juriskonsult.

Karskuskasvatustööd koolides juhtis karskuse sekretär.

Tähtsamate õpetajaskonna ja koolielu küsimuste arutamine toimus EÕL põhikirja kohaselt õpetajate kongressidel.

EÕL põhikirja 31. paragrahv nägi ette: "Tähtsamate kooliellu ja õpetajaisse puutuvate küsimuste arutamiseks on Liidul õigus vähemalt kord aastas kokku kutsuda õpetajate kongress ...". Üldse korraldas EÕL kokku 12 õpetajate ^{ilal} kongressi.

Üldkongresside kõrval korraldas EÕL rohkesti üleriiklikke õpetajatepäevi, aineõpetajate kongresse, pedagoogilisi nädalaid jm. Peeti ka ühiseid kongresse teiste Balti riikide ja Soome õpetajatega.

3. Eesti Õpetajate Liidu tegevusest 1917. revolutsiooniaastal

1917.a. kevad ja suvi möödus õpetajaskonnal organiseerimise tähe all. Lisaks juba l.peatükis märgitud organisatsioonidele asutati 1917.a. veel Pärnumaa, Järvamaa, Läänemaa ja Saaremaa õpetajate liidud ja Narva ning Pärnu Õpetajate Seltsid.

On loomulik, et pärast õigusteta olekut ja pikka ooteaega loodud õpetajate organisatsioonides puhkes juba esimesel tegevusaastal hoogne ja elav tegevus.

Tsaarivalitsus jättis meile kooli alal väga armetu pärandi, mida veelgi süvendas esimene imperialistlik maailmasõda. Niikuinii kehvad koolimajad olid remontimata ja lagunenud, hulk õpetajaid mobiliseeritud, õpetajaskonna aineoline olukord kähvenenud. Ometi ei suutnud see kahandada suurt optimismi, millega õpetajad asusid looma uut kooli. Seisukohad olid juba ammu selgeks tehtud: senine seisuslik ja kodanluse ülemkihtide huvisid teeninud keeruline koolisüsteem oli oma aja ära elanud ja tuli asendada uue demokraatliku rahvakooli (ühtluskooli) süsteemiga. Selle teostamine saigi äsja organiseeritud õpetajaskonna esmaseks ülesandeks.

Uue koolikorralduse alused püstitati 1917.a. peetud kahel esimesel õpetajate kongressil.

Esimene ülemaaline hariduskongress peeti Tartus 20.-22.aprillini (7.-9.aprillini v.kj.) 1917.a. veel enne EÕL asutamist. Kongressi tegelikuks korraldajaks oli mõni nädal varem asutatud Tartu Õpetajate Selts, kokkukutsujaks ja mõtte algatajaks aga Eesti Nooresoo Kasvatuse Selts. Kongressi otsustes nõuti:

(alates 23.aprillist)

1. Algkoolides viivitamatult üleminekut emakeelsele õpetusele, teistes koolitüüpides alates järgneva õppeaasta algusest.

2. Algkool olgu kõigile maksuta. Kus vähegi võimalik, muudetagu

senised 3-klassilised vallakoolid 4-klassilisteks algkoolideks. Kehvematele õpilastele antagu toetust.

3. Ajaviitmata tuleb kõrvaldada kõik tsaariaegsed rahvakooli direktorid ja inspektorid.

4. Kõik õppeasutused allugu ühisele Eesti koolivalitsusele.

5. Õpetajatele korraldatagu edasiharimisekursusi.

Vastavalt kongressi otsusele mindi paljudes algkoolides juba 1917.a. kevadel üle emakeelsele õpetusele. Kuigi õpetajaile ja teadlikele lastevanemaile oli emakeelse õpetuse nõue enesestmõistetav, leidus ~~eriti~~ lastevanemate hulgas neidki, kes koolis nägid esimeses järjekorras keelte õppimise asutust. Nende arvates oli kooli peamine ülesanne "kolme kohaliku keele" selgeks õpetamine. Niisugustele lastevanematele tuli kannatlikult selgitada rahvakooli tõelisi ülesandeid. Leidus ka üksikuid õpetajaid, kes seisis "keeltekooli" mõju all. ~~Leidus ka üksikuid õpetajaid, kes seisis "keeltekooli" mõju all.~~ Eriti liialdati keelte õpetamisega erakoolides. Agaramaid vöörkeeltega liialdamise vastu võitlejaid oli J. Annusson. Teravalt kritiseeris ta H. Bauerit, kes tema juhatatavas kommertskoolis sisse seadis kolm kohustuslikku vöörkeelt.^I

Kongressi teine ^{nõue} ~~kõne~~ - eemaldada koolitöö juhtimiselt tsarismi kuulekad teenrid - leidis osalist täitmist. Õpetajaskonna poolt soovitatud inspektorina asusid tööle F.V. Mikkelsaar, ~~E.~~ K. Allik, E. Murdmaa jt. Rahvakoolide direktori kohale ~~A.~~ esitati A. Vallneri kandidatuur, keda aga ei kinnitatud.

^I J. Annusson, Mitu vöörast keelt on praeguses keskkoolis sunduslikud? "Kasvatus" 1921, nr. 5-6, lk. 65.

Teine hariduskongress peeti juba Eesti Kooliõpetajate Keskkliidu korraldusel Tartus 3.-6. juulini (20.-23. juunini vkj.) 1917.a. Sel kongressil arutati peamiselt rahvakooli sisemise korralduse ja üksikute õppeainete sisu ning metoodika küsimusi. Pikemaid mõttevahetusi kutsus esile usuõpetuse kooli jätmise küsimus. E. Peterson-Särgava esitas teesi: "Usuõpetus, nagu teda praegu õpetatakse, on koolitööst tarvis lahutada; kool tuleb usuõpetusest vabastada." Pastor J. Varik ja preester A. Laar kaitsesid usuõpetuse kooli jätmist. Pikkade vaidluste järel asus kongress seisukohale, et usuõpetus tuleb jätta kooli vabatahtliku õppeainena.

Mölemal kongressil paistsid silma radikaalsemate seisukohadega Petrogradi eesti õpetajad eesotsas A. Vallneriga.

Lähtudes nende kahe kongressi otsustest deklareeris Eesti Kooliõpetajate Keskkliit koolikorralduse põhijoontena:

"1. Meie kool olgu emakeelne.

2. Meie kool olgu demokraatlik ühtluskool.

3. Meie kool põhinegu parimail kasvatusteaduslikel alustel.

4. Meie kool olgu vaba igasuguste poliitiliste ja muude kõrvaliste ülesannete täitmisest ning endise aja iganenud pärandusest.

5. Meie kooli juhtigu vaba, hästi ettevalmistatud ja oma kutses alaliselt edasiarenev õpetajaskond."^I

Uleminek emakeelsele õpetusele eeldas emakeelseid programme ja õpikuid. Õpetajaskond lõi ka siin käed külge. Tallinna Õpetajate Selts alustas juba 1917.a. kevadel algkoolide õppekavade koostamist. Selleks moodustati Seltsi juures hulk ainekomis-

^IV. Horm, Eesti Õpetajate Liit 1917-1937. "Kasvatus" 1937, nr. 4/5, lk. 248.

jone. Pingelise töö tulemusena valmisid juba mõne kuu jooksul trükitud "Eesti algkooli õpkekavad", mis võeti 1917.a. sügisel kasutusele, kuigi neid keegi ei olnud kinnitanud. Õpkekavadega üheaegselt koostati ka tunniplaan 6-kl. algkoolile. Tunniplaanis esines ka vene keel 23 nädalatunniga. Õpkekavade koostamisega tegelesid ka Tartu Õpetajate Selts, Järvamaa Õpetajate Liit jt. õpetajate organisatsioonid. Õige lühikese ajaga koostati mitmed eestikeelsed õpikud. Üldse näitas õpetajaskond eesti kooli loomise aastail suurt omaalgatust. E. Murdmaa iseloomustas seda perioodi hiljem järgmiste sõnadega: "Võime julgesti öelda, et organiseeritud õpetajaskond on esinenud mõjuvõimsa tegurina Eesti kooli loomisel."^I

Kui 8. novembril saabus Petrogradist Eestisse sõnum, et seal on võitnud sotsialistlik revolutsioon, asusid siinsed töölised, kehvatalupojad ja soldatid-madrused kindlustama nõukogude võimu Eestis. Eeltöid selleks oli tehtud juba 1917.a. kevadel ja suvel. Kõrgem võim läks Eestimaa Tööraha ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu Täidesaatvale Komiteele ja haridusela juhtimine komitee juurde loodud Eesti (Tööraha Koolivalitsuse) kätte, mille eesotsas seisis A. Vallner.

Tööraha Koolivalitsus asus rahvahariduse ümberkorraldamisele tööraha huvides. Koolides seati sisse emakeelne õpetus. Usuõpetus lülitati koolist välja. Tallinnas avati 1917.a. novembris 20 uut klassikomplekti. Määrati toetust kehvematele õpilastele ja koolide remondiks.

Teadlikud õpetajad tervitasid nõukogude võimu ja asusid

^I E. Martinson, Eesti Õpetajate Liidu töö Eesti kooli loomisel.

"Kasvatus", 1927, nr. 7, lk. 289.

võitlevat töölisklassi kõigiti toetama. Usna suur osa õpetajaist asus aga kõhkleva seisukohal.

Tsarismi kauaaegne venestamispoliitika oli loonud talurahvas ja samuti haritlaskonnas pinna rahvuslikeks eelarvamusteks ja illusioonideks. Kodanlus, ohutades neid illusioone, nihutas esiplaanile rahvusliku iseseisvuse loosungi: "Eesti kommunistid ei hinnanud sageli vajalikul määral rahvuslike tunnete ja rahvuslike traditsioonide keerukat tegurit klassijõudude vahetõrgete väljakujunemisel."¹

Umbusku oli süvendanud Veebruarirevolutsioonile järgnenud kodanliku Ajutise Valitsuse reaktsiooniline hariduspoliitika. Eesti õpetajate esindajad, kes osa võtsid ülevenemaalisest õpetajate kongressist 4.-9. aprillini 1917.a. (vkj.), märkisid kibedusega, et Ajutise Valitsuse haridusminister ^uManilov olevat eitavalt suhtunud isegi vähemusrahvaste emakeelse kooli nõudesse. "Pole midagi imestada, et viha tsaariametnike vastu, kes väikerahvastel keelasid ära isegi emakeele tarvitamise, kandus väikekodanluse ja osalt ka vähemteadlike töörahvakihtide hulgas üle kogu vene rahvale, ka vene töölisklassile, kes pidas võitlust tsaari rõhumispoliitika vastu ja nõudis kõigi Venemaa rahvaste võrdõiguslikkust."²

Rahvuse loosung oli niikaua progressiivne, kuni ta oli suunatud tsarismivastase võitluse teele. Kui aga rahvuslust hakati vastandama klassivõitlusele ning viimast esimesele kahjulikuks pidama, muutus ta paratamatult paremal juhul idealismiks. See kehtib ka EÖL juhtiva tuumiku kohta, kelle esindajad

¹ ENSV ajalugu. Tallinn, 1957, lk. 413.

² J. Saat, Oktoobrirevolutsioon Eestis. Kalender 1967, lk. 60.

kuulusid enamikus väikekodanlikesse parteidesse ja asusid algul Eesti autonoomia, hiljem kodanliku vabariigi positsioonile.

Nii kujunes õpetajaskonnas kaks leeri: kõige ilmekamalt avaldus lõhenemine 29. ja 30. detsembril 1917.a. Tallinnas kokku kutsutud õpetajate kongressil. Kui enne seda kongressi EÖL ja bolševike seisukohad paljudes kooliküsimustes olid võrdlemisi lähedased, siis siitpeale sammuti erinevaid teid pidi.

Lahkumine küsimustes ei tähendanud koostöö katkemist kooliküsimustes. Suur osa EÖL koondunud õpetajaist toetas Tööraha Koolivalitsuse samme hariduse alal. Tartu Õpetajate Seltsi 21. jaanuari 1918.a. koosolekul arutati koostöö küsimust Tartumaa Tööraha Koolivalitsusega. Õpetajad Kurvits, Johanson, Prants soovitasid arendada koostööd. Õpetaja Kurvits väitis: "Enamlaste koolipoliitika käib siitsaadik meie püüdmistega ühte, ei või siis nende võimu saboteerida." Ka õpetaja Prants leidis, et Tööraha Koolivalitsusse tuleks saata niisugused saadikud, kes "koolivalitsuse...ideed omaks võtaks ja vastutavat tööd seal ühiselt teeks." Hääletamisel sai koostöötamise ettepanek poolt 13 häält ja 9 vastu, erapooletuid 3.^I

Koostöö märke ilmnas mujalgi.

^IORKA, f. 3212 (Tartu Õpetajate Selts), nim. 1, s.ü. 1, l. 16-18.

4. Eesti Õpetajate Liit 1918.a. Saksa okupatsiooni ajal

Otsingutele kooli alal

~~Kaksikvõimule~~ Eestis tegi lõpu maa okupeerimine keiserliku Saksamaa sõjavägede poolt 1918.a. veebruaris. Eesti nõukogude kool ja pedagoogiline mõte arenesid edasi Nõukogude Venemaal, kuhu bolševistlikud koolitegelased evakueerusid.

Okupatsioonivõimud keelasid õpetajate organisatsioonide tegevuse Eestis. Mitmed organisatsioonid, nagu näiteks Tartu Õpetajate Selts, suleti. "Saksa koolivalitsus on eesti õpetajate seltsi ülesanded endale võtnud. Seetõttu on seltsi tegevus suletud," öeldakse hauptmann Pohli käsikirjas Tartu Õpetajate Seltsile.^I

Eesti Kooliõpetajate Keskliidul lubati tegevust jätkata ainult tingimusel, kui ta oma põhikirja muudab ja kustutab sealt sõnad: "luua demokraatlikul alusel seisvat omapärast Eesti kooli ja võita temale pinda õigusliseks olemiseks".

EÖL esimees K. Treffner teatas okupatsioonivõimudele, et ainult Liidu asemikekogu võib põhikirja muuta ja palus luba asemikekogu kokku kutsuda. Luba selleks ei antud. Nii oli EÖL küll paberil olemas, kuid koosolekuid pidada ja tegevust arendada ei saanud.

Enamus seniseid koolimehi kõrvaldati koolielu juhtimisest. EÖL abiesimees ja Tallinna Õpetajate Seltsi esimees J. Annusson tagandati keskkoolidirektori kohalt. Tallinna "Schulverwaltung" juhatajaks määrati saksameelne pastor Kentmann, tema

^IORKA, f. 3212, nim.1, S-ü.1, l.26.

"beiratideks" olid teiste seas ka tagurlik koolitegelane ja kodanlik haridusminister N. Kann ja kirjanik E. Peterson-Särgava. (Viimased väitsid hiljem, et valimine oli toimunud nende nõusolekuta). Kehtestati preisi koolisüsteem. Usuõpetus toodi kooli tagasi.

"Keskliidu juhatus püüdis õpetajate organisatsioonide tegevust kuidagi korraldada pörandaalusel teel. Soovitati ellu kutsuda emakeelseid kooli, olemasolevaid püüda alal hoida, paremini korraldada. Iga ustavat inimest, kel võimalik oli vabalt liikuda, püüti kasutada sidemete hoidmiseks kohalikkude rahvameelsete haridustegelastega... Püüti välja kutsuda õpetajaskonnas passiivset vastupanu okupatsiooniaegse koolivalitsuse korraldusile; soovitati, et õpetajad ei võtaks osa okupatsioonivõimude poolt korraldatud kursustest, ei peaks pedantselt kinni okupatsioonivõimude poolt ettekirjutatud õppekavadele, ei kirjutaks alla häbistavale "kontrahile", milles nõuti ustavust ja truualamlikkust okupatsioonivõimudele ja sunniti loobuma mitmesugustest kutseõigustest."^I

Nii iseloomustas okupatsiooniaegset olukorda E. Murdmaa, kes koos Harjumaa koolivalitsuse juhataja J. Reintamiga, J. Annussoniga ja J. Vestholmiga olid passiivse vastupanu peamised organiseerijad Tallinnas.

Tartus ja Lõuna-Eestis organiseeris vastupanu okupatsioonivõimudele EÕL juhatusliige F. V. Mikkelsaar. Kirjastuse "Odamees" raamatulevitajana sõitis ta ringi Lõuna-Eesti maakondades, julgustades kohalikke koolitegelasi jätkama emakeel-

^I E. Murdmaa. Eesti Õpetajate Liidu töö Eesti kooli loomisel.

"Kasvatus", 1927, nr. 7, lk. 299.

emakeelset õpetust.^I

Õnneks oli okupatsioonivõimu iga üürrike. Revolutsiooniliste sündmuste tõttu ^{oli} Saksamaal ~~oli Saksa keiser~~ sunnitud 1918.a. novembris ~~troonilt lahkuma ja~~ okupeeritud aladelt oma väed tagasi tõmbama. Juba II. novembril Tallinna Õpetajate Seltsi ja 19. novembril (vkj.) Tartu Õpetajate Seltsi koosolekutel otsustati jätkata õpetajate organisatsioonide tegevust, viibimata kõrvaldada okupatsiooniaegsed õppekavad ja korraldused ning asendada need 1917.a. väljatöötatud õppekavade ja tunniplaaniga. Ühtlasi kinnitati koostöö valmidust kodanliku Ajutise Valitsusega.

Mõni nädal hiljem ilmus ka kodanliku Ajutise Valitsuse määrus, millega "õpilaste emakeel tunnistati õppekeeleks Eesti Vabariigi piirides asuvates koolides" võimalikult kohe või mitte hiljem kui I. jaanuarist 1919.a. alates. Okupatsiooniajal alates esimesest õppeaastast kohustuslikuks tehtud saksa keele tunnid soovitati jaotada teiste õppeainete vahel, silmas pidades esijoones emakeelt. Okupantide poolt kohustuslikuks tehtud usuõpetus tunnistati vabatahtlikuks õppeaineaks.

Kõik okupatsioonivõimude poolt ametisse määratud õpetajad vallandati ja okupantide poolt vabastatud õpetajad ennistati kohtadele.

^I F.V. Mikkelsoar, Eesti Õpetajate Liidu algupäevilt. "Kasvatus" 1927, nr.7, lk. 328.

5. Eesti Õpetajate Liit kodanliku koolisüsteemi loomise
aastail (1919 - 1924)

I) Kahe suuna kujunemine kodanlikus hariduspoliitikas

Pärast Saksa okupatsiooni lõppu tegevust alustanud kodanliku Ajutise Valitsuse esimeseks haridusministriks määrati 1918. a. novembris EÖL esimene esimees ja liberaalse kodanluse tähtsamaid ideolooge Peeter Pöld (1878 -1930). Juba 1917.a. juulikuus oli ta valitud Maapäeva poolt Maavalitsuse haridusosakonna juhatajaks. Sellena avaldas ta esimese kodanlikku koolikorraldust käsitleva dokumendi - Eestimaa koolivalitsuse ajutise korralduse.

Kodanlikus Ajutises Valitsuses püsis P.Pöld ainult mõne nädala. Peatselt määrati ta seoses valitsuse ümbermoodustamisega Tartu ülikooli kuraatoriks, täites ühtlasi kuni 1920.a. veebruarini ka ülikooli rektori kohuseid.

Tema teeneks haridusministrina jääb kahe silmapaistva demokraatliku koolimehe kutsumine kodanliku Haridusministeeriumi juhtivale tööle; nendeks olid riigikoolinõunik ja ministriabi Friedrich Volrad Mikkelsaar^I ja koolivalitsuse juhataja Ernst Martinson (alates 1935. aastast Enn Murdmaa, edaspidi selle nimega nimetatud)². Mõlemad olid EÖL asutajad ja esimese juhatuse liikmed. Need kaks koolimeest panid aluse mitte ainult kodanliku Haridusministeeriumi tööle, vaid kogu kodanlikule koolisüsteemile.

^IF.V. Mikkelsaarest vt. pikemalt V. Viilup, Friedrich Volrad Mikkelsaar ja tema osa kodanliku Eesti kooliuuendusliikumises. Nõu-

kogude pedagoogika ja kool V, Tartu, 1969, lk. 106

²Enn Murdmaa kohta on samas kogumikus ilmunud V. Hormi artikkel, lk. 117

Erakondlikud haridusministrid vahetusid tihti ja püsisid sageli kohal ainult mõne kuu või isegi nädala. Poolteise aasta jooksul vahetus 7 haridusministrit: Pöld, Luts, Laksberg, Kartau, Treffner, Sauer, Annusson. "Noortes parlamentlikes riikides on püsiv ühtlane valitsusvõim üleüldse haruldane asi," nentis J. Annusson. "Mitme ministri kohta ei olnud võimalik isegi kõige lähemates ringkondades ette näha, mida need just teha kavatsesid või suudavad"¹.

Veelgi avameelsemalt iseloomustas tolleaegsete haridusministrite taset Hans Roos: "Minister on juhusline isik, oleneb valitsuse koosseisust, peaministri tahtmisest. Neid võib vahetada ja vahetataksegi... Õpetajaskond on see regulaator, kes ühte või teist ministrit, kes ainult tegelik asjaajaja on, roobastes peab. Minister peab õpetajaskonna arvamisele rehkendama, kui ta tahab püsiv olla."²

Esines isegi ministri "valimise" juhtum. Sellest jutustab K. Allik oma mälestustes järgmise loo:

"1919.a. märtsis, kui selgus, et A.Luts ei saa Venemaalt tulla haridusministri kohale, tehti ministri leidmine ülesandeks Tallinna õpetajaile. Oli 2 kandidaati: Jüri Annusson ja Harald Laksberg. Valisime /Tall. Õpet. Seltsi koosolekul. V. H./ ministriks Laksbergi. Annussoni aeg ei olnud veel tulnud. Ta sai ministriks 1920.a."³

¹ J. Annusson, Eesti senine hariduspoliitika. "Kasvatus" 1920, nr. 13 - 16, lk. 379.

² H. Roos, Võitlus kooli pärast. "Kasvatus" 1919, nr. 5, lk. 131.

³ Õpetajate Leht 1939, nr. 7.

Ministreid oli tihti vaja ja neid andis kodanliku riigi algaastail peamiselt organiseeritud õpetajaskond. See ei olnud kaugeltki halvim moodus, eriti kui silmas pidada hilisemaid aastaid, kus haridusministri toolile trügisid pastorid, agronoomid, isegi sõjaväelased.

Veel üks näide. 1920.a. juulikuus oli järjekordne valitsuskriis. Lõpuks asus valitsust moodustama A. Birk (rahvaerakond). Haridusministri kandidaadiks esitas ta N. Kannu (tollal kristl. rahvaerak.). EÖL saatis A. Birkile märgukirja, milles protesteeris N. Kannu kandidatuuri vastu, kuna viimase seisukoht "algkooli seaduse elluviimise ja kooliuuenduse suhtes õpetajaskonna enamuse omast mitmeti erineb."^I

A. Birki kabinet sai hääletamisel Asutavas Kogus 29. juulil 1920.a. küll vormilise enamuse (18 häält poolt, 3 vastu), kuid suurem osa jäi erapooletuks. A. Birkil ei jäänud muud üle, kui tagasi astuda. "Birki valitsuse vähese poolehoidmise põhjuseks oli suurel määral just haridusministri kandidaadi küsimus."²

See on selge näide, kuidas organiseeritud õpetajaskond, kasutades pahempoolsete ja väikekodanlike parteide ülekaalu tolleaegses rahvaesinduses, oma mõju oskas maksma panna. N. Kannul tuli veel aastaid oodata. Alles pärast kodanliku parlamentarismi kokkuvarisemist õnnestus tal pääseda haridusministri toolile, kuhu ta nimetati 1933.a. sügisel. Tema konservatiivsusest annab tunnistust see asjaolu, et ta vahepealsetest aastatest ei olnud midagi õppinud. Kuigi 6-kl. algkool oli selleksa

^I"Kasvatus" 1920, nr. 17, lk. 480.

²"Kasvatus" 1920, nr. 17, lk. 478.

ajaks juba täielikult ellu viidud ja juurdunud, asus ta 1934. a. koolireformiga ikkagi ühtluskooli lammutamisele.

Laskmata end häirida ministrite sagedasest vahetumisest, löid F. V. Mikkelsaar ja E. Murdmaa kodanliku koolisüsteemi küllaltki avaratel demokraatlikel alustel. Selles leidsid kajastust ka Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ideed rahvahariduse alal, mis paratamatult imbusid ka Eestisse. Nii näiteks märkis EÖL häälekandja "Kasvatus" 1920. a. Nõukogude Venemaa kooli kohta: "Kunagi ei ole Venemaal lapsed olnud niisuguse tähelepanu osalised kui praegu... haridustöös ei hoolita seal ainelise ega vaimlise jõu kulust."^I

Kui 1917. aastal kodanlus Eestis oli rõhutatud rahvuse kodanlus ja sellena oma nõudmistes võrdlemisi ühtne, siis pärast võimaluse pääsemist muutus olukord alates 1919. aastast oluliselt. Kodanlus diferentseerus kiiresti. Kujunesid välja suurkodanluse, liberaalse kodanluse ja väikekodanluse parteid. Suurkodanluse ja jõukate talupoegade huvisid ühendas põllumeestekogude (algul maaliidu) partei. See partei koos kirikuringkondade huvide esindava kristliku rahvaerakonnaga moodustasid meie hariduspoliitika reaktsioonilise suuna. Tagurliku hariduspoliitika peamiseks ideoloogiks olid keskkoolidirektor Nikolai Kann, kes Asutavas Kogus kuulus kristlikku rahvaerakonda, hiljem liitus põllumeestekogudega. Ta oli mõjuka suurkodanluse ajalehe "Päevaleht" kaasosanik ja toimetuse liige ning K. Pätsi diktatuurivalitsuses 1933-1936 haridusminister. Ägedate usuõpetuse kaitsjatena ja ühtluskooli vastastena olid tuntud pastor Jaan Lattik,

^I V.C., Koolioludest Nõukogude Venemaal. "Kasvatus" 1920, nr. 3, lk. 79.

keskkoolidirektorid H. Bauer, L. Raudsepp jt. Õpetaj^aid oli nende pooldajate hulgas tühine arv. Õpetajaskonna enamus, eriti aga arvukas algkooliõpetajate pe^re, pooldas demokraatlikku koolikorraldust, ühtluskooli ja ilmalikku kooli. Seda suunda esindas ka Eesti Õpetajate Liit, kuigi mitte alati küllaldase järjekindlusega.

EÕL hariduspoliitilisi seisukohti väljendas 1919.a. augustis ilmuma hakanud EÕL Häälekandja "Kasvatus". Ajakiri propageeris noorsoo kasvatamist rahvuslikus ja riiklikus vaimus, kuid nõudis ühtlasi kooli vabastamist seisusliku kooli jäänustest ja kiriku mõju alt, demokraatliku ühtluskooli kehtestamist ja tema sisemist reformimist, töökooli teostamist.

Progressiivse ja reaktsioonilise suuna vahel puhkes juba kodanliku riigi loomisest peale terav võitlus hariduspoliitilistes ja koolikorralduslikes küsimustes. Samal ajal püüti Liitu vähemalt väliseltki hoida erapooletuna ja seda nimelt ühtse organisatsiooni säilitamise eesmärgil. 1921.a. kehtestati EÕL asemikekogu poolt põhimõte: "Ilmavaade ja poliitiline meelsus ei tohi Õpetajate Liidu juhatuseliikmete kui ka üldse liidu ja õpetajate organisatsioonide tegelaste valimistel mõõtuandev olla."¹

20-ndail aastail õnnestus tõepoolest õpetajaskonna organisatsioonilist ühtsust säilitada. Veel EÕL 10.tegevusaasta tähistamiseks korraldatud aktusel 1927.a. võis EÕL sekretär J. Rummo kinnitada, "et Eesti Õpetajate Liit on algusest peale püsinud kõigi meie õpetajate keskkorraldusena, ühendades kõiki õpetajaid, vaatamata poliitilisele meelsusele, rahvusele või kooliastmele. Jälgides teiste maade õpetajate kutselist liikumist, ei ole mulle silma puutunud ainustki analoogilist juhtumist."²

1 Eesti Õpetajate Liidu asemikkude kogu koosolek 31.märtsil 1921. "Kasvatus" 1921, nr. 7-8, lk. 125.

2 Jaan Rummo, Õpetajate organisatsioonid õpetajate kutsehuvide kaitsmisel. "Kasvatus" 1927, nr. 7, lk. 312.

Just tänu sellele ühtsusele moodustas õpetajaskond 20-ndail aastail kodanliku Eesti hariduspoliitikas tõepoolest arvestatava jõu, mis pealegi oli progressiivne ja demokraatlikult meelestatud. See jõud olnuks kahtlemata veelgi mõjusam, kui EOL ja tema juhtivad tegelased oleksid koondunud ühise võitluslipu alla kogu tolleaegse töötava rahvaga ametiühingulises liikumises. Nagu eelpool mainisime, tehti taoline katse 1919.a. augustis, mis aga ei andnud tulemusi. Ei tohi ~~ka~~ unustada, et meie ametiühinguliikumine oli tollal kivilustatud ega moodustanud ühtset jõudu.

2) EOL ja kodanliku kooli seadused

Kodanliku Eesti koolikorralduse nurgakiviks sai Avalikkude algkoolide seadus. Selle seaduse isaks tuleb pidada E.Murdmaad. On seepärast mõistetav, et just nimelt see seadus oli E.Murdmaale eriti südamelähedane. Ka järgnevatel aastatel, kui seaduses osutus vaja mõningaid parandusi ja muudatusi teha, võttis ta autorina korduvalt sõna nii õpetajate kongressidel kui ka ajakirjanduses Avalike algkoolide seaduse paranduste kohta.¹

E.Murdmaa koostas Avalike algkoolide seaduse projekti, mille kohaselt tsaariaegse 3-klassilise vallakooli asemele pidi astuma 7-klassiline kohustuslik algkool ühtluskooli esimese astmena. Algkoolile oleks baseerunud ühtluskooli teise astmena 5-klassiline keskkool. See oli tõeliselt julge ja kaugeleulatuv projekt. Haridusministeeriumis ja hariduskogus suutis E.Murdmaa oma projekti edukalt kaitsta.

Asutavas Kogus aga puhkesid seaduse ümber ägedad vaidlused. Haridusminister K.Treffner (rahvaerakond) nõustus oma erakonna survel ühe õppeaasta kärpimisega. Seetõttu ei olnud E.Murdmaal võimalik oma projekti küllaldase eduga kaitsta. Kuid sellestki oli reaktsioonile vähe. N.Kann, J.Tonisson, J.Lattik ründasid teravalt

¹ E.Martinson, Uus avalikkude algkoolide seadus. "Kasvatus" 1927, nr. 10, lk. 433.

ühtluskooli süsteemi. N.Kann pakkus välja selle asemel tsaariaegse koolisüsteemi: 4-klassiline algkool + 8-klassiline gümnaasium, kusjuures algkool oleks lihtrahva, gümnaasium aga varakama kihi jaoks. Ka ei suutnud N.Kann kuidagi leppida mõttega, et 6-kl. algkooli kehtestamisel oleksid kuulunud likvideerimisele tasulised ettevalmistusklassid gümnaasiumide juures. Ägedalt kaitses ta ka era-koole, kuhu "need vanemad, kës selle vastu on, et kõik lapsed algkoolides üheskoos õpivad, oma lapsed võiksid panna ..."¹ "Kasvatus" naelutas kinni ühe lapse vanema "ähvarduse", et ta "saadab oma lapsed väljamaale õppima, kui meil ühtluskool teostatakse."²

^{ta} Asuvas Kogus 7.mail 1920.a. vastu võetud Avalike algkoolide seadus fikseeris kodanliku ühtluskooli aluseks 6-klassilise algkooli, millele pidi järgnema 2-klassiline täienduskool. Ka see oli suur samm edasi. (300 õppepäeva asemel 1200 õppepäeva.) Selle seadusega sanktsioneeriti~~ti~~ meie hariduselu nurgakivina EÕL poolt püstitatud põhimõtted.

Veelgi ägedamaid võitlusi tekitas usuõpetuse kooli jätmine. Sellel küsimusel on pikk ajalugu. Juba 19.sajandil nõudis C.R.Jakobson koos teiste progressiivsete ärkamisaja tegelastega kooli vabastamist ^{kiriku} ~~kooli~~ mõju alt.

1905.-1907.a. kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis esitati massiliselt kooli kirikust lahutamise nõue. (Mõnes koolis mindi ka sõnadelt tegudeni). Terav võitlus usuõpetuse ümber puhkes EÕL poolt 1917.a. suvel peetud teisel hariduskongressil. Teatavasti otsustas see kongress, et usuõpetus tuleb kohustuslike õppeainete hulgast välja jätta ja teda võib õpetada ainult vabatahtliku õppeainena.

1 Asutav Kogu. III istungjärgu protokollid, lk. 336.

2 "Kasvatus" 1920, nr. 13-16, lk. 378.

Asutavas Kogus organiseeriti kõik tagurlikud jõud usuõpetuse kaitseks sõna võtma. Pastor J. Lattik hoiatas, et "usuõpetuse kaotamine toob kaasa kommunismi." J. Uluots väitis: "See peab sunduslik õppeaine koolis olema ...", mille peale J. Semper tähendas: "Kui ... usuõpetuse kooli jätame, siis võib öelda, et sellega vanemate pimedus nuhelda kse laste kätte."¹

EÕL esimees J. Annusson esines teravate sõnavõttudega usuõpetuse vastu. "Eestis on kirik aastasadade jooksul enam kui kahtlast osa mänginud. Ta oli kord ühe, kord teise valitseja sõnakuulelik ümmardaja."² Autor hoiatas eriti kristluse "vabameelsete vormide" eest, ~~kristluse~~ mis ei ole muud, kui lihtsameelsetele puru silma puistamine.

Pärast pikki vaidlusi võeti Avalikkude algkoolide seaduse 2. paragrahv vastu järgmisel kujul: "Algkool on emakeelne, ilma usuõpetuse ja maksuta."³ See oli demokraatliku leeri hinnatav võit.

Võitlus usuõpetuse ümber kajastas laialdast kriitikat ja hukkamõistu, mille osaliseks usuõpetus ja pastorige tagurlik tegevus oli saanud eelnenud aastakümnete vältel ja ~~ka~~ ^{ma} alles nüüd pääses täiel määral kõlama. Selle tulemusena oli meie algkool aastail 1920-1923 ilmalik. Esines ka seadusest kõrvalekaldumisi, millele tähelepanu juhitakse mitmes ~~mitmes~~ Haridusministeeriumi ringkirjas, kus taunitakse usuõpetuse tunnikavva võtmist ja usuliste talituste (hommikupalvuste) pidamist. 1920. aastal peetud IV õpetajate kongress võttis vastu otsuse, milles nõutakse, et "kiriklike talituste täitmine koolide õpetajate tegevusega kokkukõlas ei ole ja et õpetajail tuleb kiriklike talituste täitmisest loobuda."

Kartes koolisüsteemi edasist demokratiseerimist, eriti silmas pidades keskkoolide seadust, nõudis "Päevaleht" korduvalt Asutava

1 Asutav Kogu. IV istungjärgu protokollid, lk. 1.

2 J. Annusson, Sõjakast kiriklusest. "Vaba Maa", 1920, nr. 54. Vt. ka tema artikkel "Kirik ja hingeõnnistuse ainuõigus." "Vaba Maa", nr. 72 ja 73.

3 Avalikkude algkoolide seadus. Tallinn 1919, lk. 1.

Kogu laialihulise ^{saatmist.} ~~saatmist.~~

I Riigikogus, mis kokku astus 4. jaanuaril 1921.a., ei saavutanud suurkodanlikud erakonnad täit enamust. Suurimaks erakonnaks sai tööerakond, mis haridussüsteemi küsimustes üldiselt pooldas koos ^{teiste} väikekodanlike parteidega ühtluskooli põhimõtet. See ilmnas Avalikkude keskkoolide seaduse arutamisel I Riigikogus.

Õpetajate IV üldkongress 1920.a. püstitas järgmised nõuded:

1) keskkool olgu 5-klassilise kursusega ühtluskooli teine aste, mis tuginegu 6-klassilisele algkoolile; 2) keskkool olgu kõigile kättesaadav ja maksuta. EÕL esimees ja Riigikogu hariduskomisjoni esimees J. Annusson (tööerak.) koostas nende põhinõuete alusel uue keskkooliseaduse projekti, mis esitati Riigikogule 4. aprillil 1921.a. ^{Seda eelnõu arutati ka Õpetajate üldkongressil 1921.a.} 1. juunis. Kongress ühines olulises osas eelnõu sätetega, tehes ainult väheolulisi parandusi.

J. Annussoni eelnõu ei olnud vastuvõetav reaktsoonilistele keskkoolidirektoritele, kelle esindaja H. Bauer (kristl. rahvaerak.) oli parajasti haridusministriks. Kiires korras koostas H. Bauer uue nn. keskkoolidirektorite eelnõu, milles keskkool oli ette nähtud tasuliste ettevalmistusklassidega, õppemaksuga ja usuõpetusega koolina. Riigikogu hariduskomisjon võttis oma töö aluseks J. Annussoni projekti. (H. Baueri eelnõu kasutati materjalina.) H. Bauer omakorda esitas valitsusele oma eelnõu, keeldudes arutamast hariduskomisjoni eelnõud. Peale selle nõudis H. Bauer, et seaduseelnõu aruandjaks Riigikogus oleks mitte J. Annusson kui hariduskomisjoni esimees, vaid Tallinna erakeskkooli direktor, Riigikogu liige J. Vestholm (rahvaerak.). Haridusministri tähelepanu tuli juhtida sellele, et tema kompetentsi ei kuulu ettepanekute tegemine komisjoni aruandja kohta. Tagasi lükati ka ettepanek arutada H. Baueri eelnõud Riigikogus punktide kaupa.

H.Baueri eelnõu ignoreeris tegelikult ühtluskooli põhimõtet.
" ... kas maksis haridusministeeriumil vaeva näha venea⁹seid seadusi puudulikumalt ümber redigeerida?" küsib selle eelnõu puhul E.Murdmaa.¹

Seaduse hääletamisel lükkas suurkodanlik enamuse koostöö kesk-erakondadega tagasi maksuta keskkooli nõude. Ja juba 1.jaanuarist 1922.a. kõrgendati õppemaksu Tallinna keskkoolides 4000 margale aastas. "Ikka raskemaks ja raskemaks läheb keskkoolidesse pääsmine kehvale kihile."²

Ilmaliku keskkooli pooldajail õnnestus siiski oma seisukoht läbi suruda. Haridusministeeriumi ettepanek usuõpetus keskkoolides sunduslikuks teha, kui on vähemalt 20 soovijat, lükati tagasi. Praktilist tähtsust sellel otsusel ei olnud. Aval. keskkoolide seadus võeti vastu 20.novembril 1922.a. ja hakkas kehtima 1.augustist 1923.a. Kuid juba samal aastal toimunud rahvahääletuse otsusega toodi usuõpetus vabatahtliku ainena kooli tagasi.

1923.a. rahvahääletuse tulemus usuõpetuse asjas oli esimene tõsine tagasilöökk rahvahariduse demokratiseerimise teel. Enamus saavutati kirikuringkondade väga intensiivse propaganda tulemusena, milleks kasutati osavalt kirikukantsleide, palvætunde, ajakirjandust, lendlehti ja koosolekuid. Usuõpetuse vastastel aga puudus ühine keskus selgitustöö korraldamiseks.

Ka EÕL juhatuse seisukoht rahvahääletuse küsimuses oli kõikuv. EÕL käldus koostööst Eestimaa Töölisühingute Üldliiduga, asudes seisukohale, et "õpetajate organisatsioonid kihutustööst usuõpetuse

¹ E.Martinson, Avalikkude üldharidusliste keskkoolide seaduse eelnõu. "Kasvatus" 1921, nr. 20, lk. 309.

² "Kasvatus" 1921, nr. 23-24, lk. 384.

poolt või vastu osa võtma ei peaks."¹ Kuigi lisati, et niisugune seisukoht "ei tähenda ..., et õpetaja harilikult riigikodanikuna .. rahvahääletuse puhul oma ilmavaate kohaselt tegutseda ei võiks", vähendas see ometi progressiivse õpetajaskonna löögijõudu rahvahääletusel.

Progressiivseks tuleb pidada ka Õpetajate seminaride seadust, mille aruandjaks Riigikogus oli E. Murdmaa. Seadus, mis võeti vastu 1923.a., määras kindlaks, et algkooliõpetajate ettevalmistuseks luuakse 6-klassilisele algkoolile baseerunud ^{rad} 6-klassilised õpetajate seminarid.

Nii oli siis üldjoontes, vaatamata kõigile erakondliku poliitika kõikumistele ja sagedastele valitsuse vahetustele, vaatamata ka reaktsiooni raevukale vastuseisule, kodanlik koolisüsteem 1924.aastaks põhiliselt lõpule viidud. Ja seda võrdlemisi avaral ja demokraatlikul alusel ühtluskooli näol. Tõsi küll, tuli veel tõsiselt pingutada, et seadused ei jääks ainult paberile. 1924. ja 1925. aastal arutati EÕL koosolekuil ja kongressidel korduvalt Avalikkude algkoolide seaduse elluviimist (koolikohustuse täitmine, koolimajad, õppevahendid, õpetajate palga- ja ^{korter} ~~kooli~~olud).

3. Reaktsiooni raevukad kallalätungid EÕL-le 1920.-1921.aastal

EÕL järjekindel ja visa tegevus demokraatliku ühtluskooli rajamisel tekitas ärevust reaktsioonilistes parteides. EÕL positsiooni kõigutamiseks organiseeriti 1920. ja 1921.aastal suur sulesõda suurkodanluse ajalehtedes, mille teravik oli sihitud toleleagse EÕL juhtivate tegelaste vastu.

Suur sulesõda algas 1920.aasta lõpul, mil haridusministriks

¹ "Kasvatus" 1923, nr. 2, lk. 62.

määrati tööerakondlikus A.Piibu valitsuses EÕL tookordne esimees J.Annusson (tööerak.), keda tunti järjekindla ühtluskooli pooldajana ja usuõpetuse vastasena.

Kristlikku rahvaerakonda kuuluvad Tallinna "eliitkoolide" direktorid olid harjunud sellega, et haridusministri kohal on "oma mees", kuigi neil võimekaid kandidaate sellele kohale oli napilt.

J.Annussoni ministriks nimetamine ^{järe} tõstis "Päevaleht", "Postimees" ja "Kaja" nagu kokkulepitult hädakisa: kooli ähvardavat suur häda-
oht.

Juba A.Piibu valitsuse ametisse määramisel deklareeris pastor J.Lattik (kristl. rahvaerak.) Riigikogus, et nende erakond dei ole uue valitsuse koosseisuga rahul. "Nimelt on haridusministriks isik, kes mingil tingimusel nende lugupidamist ei võida, kes kristlikku haridust ja kultuuri tunnustava."^d1

J.Annusson avaldas haridusministrina mitu ringkirja, milles keelas usuliste talituste (palvuste) pidamise koolis ja ei lubanud anda usuõpetust väljaspool tunniplaani lastevanemate kulul kooli ruumides mit te üle kahe tunni nädalas, et õpilasi mitte üle koormata.

Need korraldused vallandasid uue sõimuvalingu.

"Päevaleht": "Kui ma sunnin teda /oma last. V.H./ iga päev esperantot õppima või tsirkuse kunsttükke tegema, kui lasen teda kin-
nos käia, röövljuttusid lugeda ehk Viru uulitsal ümber aaleda, siis ei leia haridusminister selles midagi lubamatut, aga kui mu laps juhtub piiblilugu lugema või uut testamenti, sest et see teda huvitab, siis ilmub herra Annusson kui lapse kaitseingel vihast valkuval silmil, lööb keerupi tulise mõõgaga raamatu lapse käest ja tahab ähvardustega suud sulgeda nii küsijal kui kostjal."²

1 "Päevaleht" 1920, nr.244.

2 "Päevaleht" 1920, nr. 294.

"Kaja" ähvardas "käremeelseid kooliõpetajaid" mitte vähem ega rohkem kui näljasurmaga:

"Sest kooliõpetaja on oma ümbruskonna põllupidajatest ärarippuv. Ikka on tal tarvis üht või teist asja saada... Kui siis õpetaja mõnel miitingul tagurlasi põllumehi maha teeb, maksavad need temale pärast majanduslikes elus kibedasti kätte."¹ Ka ässitas "Kaja" naisi õpetajate kallale.

1920. aastal juhtus Tallinna koolides 2 enesetapmist õpilaste hulgas. Tallinna reaalkooli õpetaja G. andis ühele 12-aastasele poisile suvetööks lahendada 200 aritmeetikaülesannet. Poiss lahendas 197 ülesannet, 3 jäi lahendamata. Selle asemel, et järgmisel päeval kooli minna, läks ta pööningule ja poos enese üles.² Teine enesetapmise juhtum oli tütarlaste kommerts-kooli naisõpilasega. Riigikoolinõunik jõudis pärast sündmuste põhjalikku uurimist järeldusele, et mõlemal juhul oli süüdi töölisperekondadest pärinevate õpilaste ebaõiglane kohtlemine kooli poolt. Juurdluse tulemusena avaldati mõlema kooli direktorile (nendeks olid N. Kann ja H. Bauer) Haridusministeeriumi käskkirjaga noomitus. See kallas veelgi õli tulle.

N. Kann nõudis uue tagurliku õpetajate liidu loomist. Artiklist "Lahti Moskva hegemoonia alt" loeme: "Praegused olud kooliõpetajate liidus sunnivad võimsalt kõiki möödukaid kooliõpetajaid sealt lahku lööma ja uut liitu asutama... Uus selts vabastaks kooliõpetajad Moskva surve alt.... Asutada tuleks ka uus kooliõpetajate ajakiri, sest praegune "Kasvatus" seisab allpool iga arvustust."³

¹ "Kaja" 1921, nr. 18.

² K. Ollik, Minu elutee, (käsikiri VÕT-i kogudes) lk. 14.

³ "Päevaleht" 1921, nr. 36.

Mõni päev hiljem jätkas sama ajaleht: "Me võime ette kujutada võimalust, kus mitte ükski teine liit juure ei tule, millega kindlasti võib rehkendada, vaid et kooliõpetajad mitmesugustesse liitudesse jagunevad..."¹

"Päevalehele" sekundeeris kogupöllumeeste "Kaja", nõudes samuti "parempoolsete ja erapooletute kooliõpetajate liidu" asutamist.² Ühtlasi ei varja "Päevaleht" ja "Kaja" röömu J. Annussoni lahkumise puhul haridusministri kohalt. Uueks haridusministriks saanud H. Bauerile tehti ülesandeks ka Haridusministeeriumi "Augiuse talli" puhastamine, mille tulemusena lahkusidki Haridusministeeriumist 2 juhtivat jõudu - E. Murdmaa ja J. Käis. "Minister peab olema ministeeriumis täieõiguslik peremees."³

Ohjeldamatu kampaania EÖL esimehe J. Annussoni ja juhatuseliikmete E. Murdmaa, J. Rummo, J. Piiskari, H. Roosi jt. vastu jätkus. Kuna süüdistustega esinenud ajalehed ei nõustunud avaldama öiendusi, otsustas EÖL juhatus 21. veebruaril 1921.a. oma volitused maha panna, et võimaldada õpetajaskonnal avaldada oma arvamust.

Vastates süüdistustele, nagu oleks EÖL "pahempoolne" ja "saadab kooli hukka", töötab sundusliku alghariduse ja ühtluskooli kasuks, märgib J. Annusson: "Liidu juhatus tunnistab enast kooli korraldamistöö hea meelega pahempoolseks ja ei salga, et tal on sel alal revolutsioonilised kalduvused. Vana kool peab nii väliselt kui ka sisemiselt hävinema ja tema asemele tekkima... uus kool. Õpetajaskond ei taha ega tohi lubada, et

¹ "Päevaleht" 1921, nr. 38.

² "Kaja" 1921, nr. 39.

³ *Päevaleht*
"Kaja" 1921, nr. 38.

kool satuks edutakistavate voolude teenistusse."¹

EOL aseimekogude oma 31.märtsi 1921.a. koosolekul, pärast J. Annussoni ja J.Rummo aruannete ärakuulamist, avaldas senisele juhatusele üksmeelselt usaldust ja palus teda tegevust jätkata.²

Reaktsiooni pealetung lüüdi seekord tagasi. EOL säilitas oma ühtsuse. Et aga EOL lõhkumise kavatsusi kaugeltki maha ei maetud, seda näitasid hilisemad sündmused.

4) Õpetajate kongressid, pedagoogilised nädalad ja õpetajate päevad

Kodanliku Eesti koolisüsteemi aluste väljatöötamisel, kooli sisustamisel ja õpetajaskonna võitluses oma kutseõiguste eest olid suurt tähtsust õpetajate kongressid.

Kaks esimest kongressi, mida tuntakse ka hariduskongresside nime all, toimusid 1917.a. Tartus (vt. 3.ptk). Mõlemad kongressid tähistasid õpetajaskonna laialdase aktiivsuse algust ja seisid avaral demokraatlikul platvormil. Nende kongresside teeneks oli, et rahvakooli küsimused tõusid avaliku elu tulipunkti.

1919.a. alates, pärast kodanliku riigi loomist, hakati neid kongresse nimetama ülერიiklikeks (ülemaalisteks) õpetajate kongressideks (III kuni VI kongressini). Veel mõni aasta hiljem, kui EOL hakkas korraldama ka aineõpetajate kongresse,

¹J. Annusson, Sõpradele ja vastastele. "Kasvatus" 1921, nr. 4, lk. 50.

²"Kasvatus" 1921, nr. 7-8, lk. 125.

hakati esimesi nimetama õpetajate üldkongressideks (alates VII üldkongressist 1925.a.).

Hääleõigusega võtsid kongressist osa õpetajate ühingute esindajad (iga 10 liikme kohta ^{üks} ~~2~~ esindaja), ^{üks} ~~2~~ maakonnaliidu juhatuse esindaja, asemikekogu liikmed ja EÖL juhatuseliikmed.

Sõnaõigusega võisid kongressist osa võtta kõik EÖL liikmed.

Õpetajate kongressid töid suurt elevust õpetajaskonda. Seda tõendas suur osavõtjate arv. Kongress kestis tavaliselt 3-4 päeva. Esimestele 20. aastate algul peetud kongressidele võib ette heita päevakorda võetud küsimuste rohkust ja laialivalguvust. Algul oli kombeks arutada kõiki küsimusi plenaaristungil. Hiljem, alates IV üldkongressist rakendati tööle sektsioonid. Nüüd laabus töö hoopis viljakamalt.

Kongresside ettevalmistamisele pani EÖL juhatuse suurt rõhku. Päevakord tehti aegsasti teatavaks, referentide teesid paljundati ja saadeti kohtadele juba enne kongressi; iga küsimust püüti valgustada mitmest erinevast aspektist ja mitme erineva referendi poolt. Õpetajate üldkongressid olid tõeliseks õpetajaskonna foorumiks. Kõik meie haridusele ja kooli üldised probleemid kui ka iga koolitüübi eri küsimused sõeluti läbi kongressidel. Seetõttu peegeldavad kongresside materjalid teatud määral kogu meie pedagoogilise mõtte ja kooliajaloo arengut ja liikumisi antud etapil.

Algul korraldas EÖL õpetajate kongresse igal aastal, 1917. aastal isegi kaks (millele lisandus veel Tööraha Koolivalituse poolt korraldatud kongress 1917.a. detsembris). Alates 1921.a. kujunes traditsiooniks pidada üldkongresse iga kahe aasta tagant. Alates 1925.a. stenografeeriti kongresside sõnavõtet, (EÖL arhiiv on hävinud). Võrdlemisi üksikasjalikke

ülevaateid kongressist avaldas EOL ajakiri "Kasvatus".

a) III ülemaaline õpetajate kongress

III ülemaaline õpetajate kongress peeti 28.-30.augustini Tallinnas. Kongressist võttis osa 153 hääleõigusega ja 352 sõnaõigusega delegaati.

Kongressi tulipunktis seisis õpetaja isik, tema kutseõiguslik seisund, majanduslik olukord ja edasiharimise võimalused.

Esimesena arutati õpetajate palgaseadust. Võeti vastu ka otsused. Siis aga selgus, et nendega on hilineetud: Asutav Kogu oli juba 28.augustil õpetajate palgaseaduse vastu võtnud.

Järgnevalt arutati õpetajate organiseerimise ja oma kutseorganisatsiooni põhikirja muutmise küsimust. Kongress võttis vastu otsuse muuta õpetajateühingud ametiühinguliseks organisatsiooniks ja teha põhikirjas vastavad muudatused (vt. II ptk.). Võeti vastu ka Harjumaa esindajate Laane ja Riismanni ettepanek, et EOL astuks Eesti Ametiühingute Keskliidu liikmeks.

"Kasvatuse" kohta avaldati arvamust, et ta end ei seoks riikliku toetusega.¹ F.V.Mikkelsaar vastas, et Haridusministeerium on avaldanud "Kasvatuses" oma ametlikke teateid ja ringkirju, mille eest on võtnud osa kulusid ministeeriumi kanda. Mingit survet ajakirja sisu ja suuna kohta ei ole avaldatud.

Usuõpetuse küsimuses asus kongress eitaval seisukohal, kuigi leidus ka usuõpetuse pooldajaid. Resolutsioon "Eesti koolist tuleb usuõpetus välja jätta" saab poolt 42 ja vastu 8 häält.²

¹Kongressi ajaks ilmus "Kasvatuse" esimene number.

²III kongressi materjalid on avaldatud ajakirjas "Kasvatus" 1919, nr. 2 ja 3.

J. Annussoni ettepanekul võttis kongress vastu rea resolutsiooni ülikooli kohta. Neis nõuti, et ülikool oleks orgaanilises seoses ühtluskooliga ja ta peab "igapähele samuti kättesaadavaks tehtama nagu alg- ja keskkool". Ka soovitas J. Annusson usuteaduskonna kaotamist ülikoolis. Tema sellekohane resolutsioon sai poolt 12 häält ja vastu 16 häält.

Kuigi III kongress aitas kaasa õpetajate organisatsiooni tugevdamisele ja liikmete arvu kasvule, kahandas kongressi mõjujõudu asjaolu, et mitmedki otsused (nagu E. Ametiühingute Keskliidu liikmeks astumine) jäid ellu viimata. Ka heideti õpetajaskonna ridadest ette kongressi vähest ettevalmistust.

Kongressi kohta sõna võttas märkis EOL abiesimees J. Piiskar: "Õpetajad on ... kutse poolest täielikud proletaarlased, kes, nagu iga teine töölinegi, eneste tööjõudu müüvad, et ülalpidamist teenida. On sellepärast tingimata tarvis meiega õpetajail otsida ühendust teistegi töörahva organisatsioonidega. Olgu see meelde tuletatud kõigepealt maal asuvaile ametivendadele, kes seni harilikult on rühmanud põllumeeste ja igasugustes teistes seltsides ja ühingutes. Tundku nad nüüdsest peale endid kohustatud olevat kaasa töötama maatameeste ja maatööliste ühingutes."¹

b) IV) ülemaaline õpetajate kongress

IV ~~ülemaaline~~ ^{maaline} õpetajate kongress peeti 16.-19. juunini 1920. a. Tallinnas. Sellest võttis osa 210 hääleõigusega ja 271 sõnaõigusega delegaati.

1919. a. kehtestas Haridusministeerium 4-klassilise koolikohustuse, kuid kehvikute ja tööliste olukord oli sedavõrd vilets, et koolikohustust mittetäitjate arv oli ebaloomulikult

¹ J. Piiskar, Märemärkusi. "Kasvatus" 1919, nr. 3, lk. 65-66.

suur. "Koolikohustus on alles paberil," nentis "Kasvatus". Virumaa koolivalitsuse juhataja E. Rosenbergi ^(Raatma) vandmeil ei käinud 1918/19. kooliaastal 13 000-st Virumaa õpilasest koolis 2700 last.^I Väga halb oli olukord koolimajadega. Virumaa õpetajate Liidu koosolekul soovitati igas vallas avada ainult üks elujõuline 6-klassiline algkool, teised aga jätta 4-klassilisteks, et nad oleksid kättesaadavad ja seisaksid nõuetaval kõrgusel.

Haridusministeeriumi korralduse järgi pidi koolitöö 1919.a. kevadel kestma 12. juunini. Kuid juba aprillikuu lõpul ja maikuus lahkus enamik õpilasi koolist, mistõttu Haridusministeerium oli sunnitud lühendama õppeaastat 22. maini. Kehvikud olid sunnitud lapsed karja panema.

Kohalikud omavalitsused varustasid koole väga puudulikult kütte ja valgustusega. Sageli pidid õpetajad ja õpilased ise sae ning kirve kätte võtma, et koolitoa ahju sooja saada. Suur puudus oli kutselistest õpetajatest. Soovida jättis õpetajate palgamaksmise kord.

Kõiki neid ja mitmeid teisi puudusi arutas IV õpetajate kongress. Selle päevakord oli väga ulatuslik:

1. Algkool ja kooliuuendus. Referendid A. Kurvits, K. Prüller, H. Summer ja A. Riismann.
2. Keskkooli põhijooned. Ref. V. Nano ja J. Annusson.
3. Algkooli õppeained ja õppekavad. Ref. K. Prüller.
4. Koolimajad ja kooli sisseseaded. Ref. A. Maramaa (Mahrfeldt), M. Püümet (Püümann), P. Mitt, O. J. Kiisel, J. Kärk.

^I "Kasvatus" 1920, nr. 6, lk. 190.

5. Kool ja ühiskond. Ref. J. Reintam, A. Veiderma (Veidermann), J. Kaik, K. Ollik.

6. Õpetaja isik. Ref. J. Piiskar, A. Maramaa, A. Roos, J. Tork, J. Orik.

7. Kasvatustöö koolis. Ref. J. Annusson, J. Piiskar, A. Kuks, J. Orik.

Kongress pidas 5 üldkoosolekut. Moodustati 6 sektsiooni.

Algkoolist ja koolikohustusest kõneles A. Kurvits.^I Koolikohustuse laiendamine nõudis uusi klassiruumi, kuid koolimajad on viletsad ja vanad ega suuda mahutada kasvavat õpilaste arvu. Jõukamad talupojad viivad oma lapsed linnakoolidesse ega hoolitse maakoolide eest. Oleks loomulik, et tühjaks jäänud endised mõisahärrastemajad antaks koolidele, kuid mitmel pool on neisse asunud ja seal endale sooja pesa loonud endised mõisavalitsejad, metsaülemad ja riigiametnikud. Kõneleja nõuab, et kongress ütleks oma sõna selles küsimuses.

Paljudes koolides tühjenesid klassid juba aprillikuus. Vana kombe kohaselt kaubeldi kehvikute lapsed jüripäeval (23. aprillil) karjusteks. Mitmed õpetajad, rippudes oma koolikoha küljes, soodustasid õpilaste varast lahkumist.

H. Summer: ühtluskooli ohustavad maksulised erakoolid (ka eraõpetajad), kus usuõpetus ja võõrkeeled on endiselt esikohal.

Ka Tallinna koolinõunik K. Prüller märkis, et koolikohustus pole kaugeltki ellu viidud.

Huvitavaid ja mitmeti uudseid ettepanekuid algkooli korralduse kohta maal esitas Harjumaa Õpetajate Liidu esimees A. Riismann. Tema arvates tuleb maakoolidele luua võrdsed töö-

^IKõik andmed on võetud kongressi kirjeldusest, mis ilmus ajakirjas "Kasvatus" 1920, nr. II-12, lk. 348-365.

tingimused linnakoolidega. Selleks tuleks väiksed ühe õpetajaga külakoolid liita elujõulisteks 200-250 õpilasega ja 6 õpetajaga koolideks. Kaugemate õpilaste jaoks tuleb sisustada öömajad (internaadid), kus ka õpilaste "toitmine peab ühine olema". Üldse peaksid koolis "majanduslikud klassivahed kaduma".^I A. Riismanni ettekanne oli sisukamaid IV kongressil ja kajastas EKP haridusprogrammi (A. R. oli EKP liige ja pidi 1921. a. legaalse tegevuse lõpetama).

Esmakordselt arutati sel kongressil maakoolide internaatide küsimust.

Keskkooli korraldusest refereeris V. Nano. Ta esitas Tartu Õpetajate Seltsis vastu võetud keskkoolide korralduse kava:

1. Keskool on ühtluskooli teine aste 5-aastase kursusega, mis põhineb 7-klassilisel algkoolil.

2. Keskool jaguneb 1) humanitaar- ja 2) reaalaruks.

3. Poised ja tüdrukud õppigu eraldi koolides.

Teine referent J. Annusson pooldas samuti 5-kl. keskkooli, mis tugines ⁶6-klassilisel algkoolil. Keskool olgu kõigile makсутa. Vastandina mineviku klassikalisele gümnaasiumile eelistab ta reaalkooli ja tehnikakeskkooli.

Õpetaja isiku võtsid vaatluse alla A. Maramaa ja J. Orik. Õpetaja majanduslikust olukorrast kõneles E. Murdmaa, arvustades 1919. a. Asutava Kogu poolt vastu võetud õpetajate palgaseadust ja teoksil olevat pensioniseadust. Õpetajate organiseerimisest andis ülevaate J. Piiskar.

Kongress võttis vastu hulga resolutsioone. Märkime siin mõned olulisemad:

^IA. Riismann. Algkooli korraldamisest maal. "Kasvatus" 1920, nr. 11-12, lk. 330.

- I. Endised mõisahärrastemajad tuleb anda esimeses järjekorras koolimajadena kasutamiseks.
2. Tuleb asuda ajakohaste koolimajade plaanide koostamisele.
3. Õpetajate puuduse leevendamiseks tuleb avada veel 1920. aastal 3 uut õpetajateseminari.
4. Õpetajate palgad ei peaks teiste riigiteenijate palkadest madalamal olema.
5. Õpetajaid varustatagu tarbeainetega ühistel alustel riigiteenijatega.
6. Pensioni maksmisel võetagu arvesse ka erakoolides töötatud aastad.
7. Kiriklike talituste täitmine ei ole õpetajate tegevusega kooskõlas. Õpetajail tuleb loobuda kiriklike talituste täitmisest. (Poolt 64, vastu 26 häält. See resolutsioon oli üheks põhjuseks raevukatele kallaletungidele EÖL vastu).
8. Õppeaasta linna- ja maakoolides olgu ühepikkune.
9. Ühtluskooli teostamiseks tuleb keskkoolide (gümnaasiumide) juures kaotada järkjärgult algkooli 4.-6. klasside paralleelsed ettevalmistusklassid.
10. Koolikohustuse elluviimine on võimalik ainult kehvamate õpilaste toetamise teel riiklikest ja omavalitsuste summadest.
- II. Maakoolide juures tuleb avada internaate, kus õpilastele antaks sooja toitu (kehvematele tasuta).
12. Keskkool olgu kõigile kättesaadav ja maksuta ühtluskoolilaine aste 5-aastase kursusega, mis põhinegu 6-klassilisel algkoolil.
13. Üldhariduslike keskkoolide kõrval tuleb välja arendada tihe kutsekeskkoolide võrk.

Kongressi otsused moodustasid EOL 20-ndate aastate koolipoliitilise programmi ja rajasid mitmeti uusi sihtjooni.

Kuigi kongress kehtis 4 päeva, ei suudetud kõiki päevakorda võetud küsimusi läbi arutada, kõnelemata nendesse süvenemisest.

Kindlasti tuleb üheks kongressi saavutuseks pidada seda, et 1920.a. algas endiste mõisa härrasmajade üleandmine koolimajadeks, mille tulemusena sajad koolid said endale avarama kodu. Kuigi mõisamajad ei olnud ehitatud koolide jaoks, tuli neid siiski mõninga ümberehitamise järel eelistada senistele ohuvaestele ja kitsastele külakoolimajadele. Ka koolide ümbrus võitis. Umbritsesid ju mõisaid uhked pargid, mida nüüd koolid asusid hooldama. Veel praegu leidub meil üsna hulk koole, mis töötavad endistes mõisahoonetes.

c) Ülemaaline õpetajatepäev 3. ja 4. jaanuaril 1921.a.

Kuna IV õpetajate kongress 1920.a. juunis ei suutnud kõiki päevakorras seisnud küsimusi läbi arutada, kutsus EOL juhatus jõuluvaheajal 3. ja 4. jaanuaril 1921.a. Tartus kokku ülemaalse õpetajatepäeva, mille peamisteks päevakorrapunktideks olid õpetajate ainelise olukorra kindlustamine ja õpetajate organiseerimine.

Põhjaliku ettekande maaõpetajate ainelisest olukorrast tegi Harjumaal Õpetajate Liidu esimees A. Riismann. Ta ütles, et kõige enam takistavad maal koolikohustuse täitmist lagunenu ja kitsaks jäänud koolimajad, küttepuudus ja õppeabinõude vähesus. Harjumaal edeneb väga visalt endiste mõisamajade üleandmine koolidele. Kõneleja astus välja ka selle vastu, et koole ja õpetajaid varustatakse ülemääraselt maaga, sest siis muutuvad õpetajad esmajärjekorras põllumeesteks ja koolitöö jääb unarusse.

J. Piiskar juhib tähelepanu sellele, et osa kohalike õpetajate ühinguid tegutseb loiult. Õpetajad nõudku energilisemalt omavalit-

Koolimajade sustelti kordaseadmist, küttenormide täitmist ja palkade õigeaegset välajmaksmist. Palga- ja pensionitingimuste parandamiseks tuleks kaaluda isegi tõrseisakut. Kõneleja soovitas need vallad, kus koolimajade korrastamiseks ja õpetajate tingimuste parandamiseks midagi ei tehta, boikoti alla panna. Väärnähtusi paljastatagu julgemini "Kasvatuses" ja ajakirjanduses.

Kodanliku Eesti kooli kasvatustas oli traditsiooniliselt tähtis koht karskustas. Sellest kõneles õpetajatepäeval P.Põld. Sellest Karskuskasvatustas peab algama koolinoortega. Alkoholi müük toob kasu küll riigikassale, kuid suurendab kuritegevust ja lõhub perekonda kui kasvatuse alustuge. Elujõuline riik peab pidurdama alkoholi levikut. Päevakorras oli ka noorsoo küsimus, millest ettekande esitas Eesti Koolinoorsoo Keskliidu esindaja A.Elango (Johanson).

d) V ülemaaline õpetajate kongress

Kongress toimus 16.-18.juunini 1921 Tallinnas. Kongressist võttis osa 182 hääleõigusega ja 278 sõnaõigusega delegaati, peale selle 59 külalist. Kongressil moodustati 3 sektsiooni: 1) algkooli, 2) keskkooli, 3) õpetajate päevaküsimuste sektsioonid. Üldse peeti 3 plenaaristungit. Ülejäänud aeg kulus sektsioonide töös. Üldiselt jätkas see kongress eelmisel kongressil tõstatatud probleemide käsitlemist, kusjuures esiplaanile tõusid keskkooli küsimused.

Tähtsamad päevakorrapunktid olid:

1. Sundusliku alghariduse (koolikohustuse) teostamine.
Ref. G.Reial ja E.Murdmaa.
2. Tulevase Eesti keskkooli põhijooned. Ref. A.Kuks.
3. Kool ja kooliuuendus. Ref. F.V.Mikkelsaar, H.Summer, algkooli-sektsioonis ka J.Käis.
4. Võrkeeled Eesti koolis. Ref. N.Kann ja F.V.Mikkelsaar.
5. Kõlbeline kasvatus koolis. Ref. P.Põld ja A.Roos.

6. Õpetaja kutse-eetika. Ref. M.Raud.

7. Õpetajate kutseline liikumine meil ja välismaal. Ref.J.Piiskar.

Koolikohustuse täitmisest. Tartumaa koolinõunik G.Reial leiab, et 1920/21.õppeaastal paranes koolikohustuse täitmine Tartumaal.

Suurimaks takistajaks on ikka veel kehvus ja karjaskäimine.

Algkooli puudustena nimetab G.Reial:¹

Algkooli kasvatuslik tase on nõrk. Mõnes koolis valitseb kasarmudistsipliin, mõnes pole üldse distsipliini.

Kooli ja kodu lähendamiseks on veel vähe tehtud.

Liitklassidega töö on kujunenud liiga õpikuliseks. Programmid on küll läbi "võetud", kuid mitte läbi töötatud. Klass on sageli passiivne.

Õppevahendite puudus on suur, eriti maakoolides. Koole tuleks varustada õppevahenditega tsentraliseeritud korras.

Kõige kurvem lugu on koolimajadega. Ligemale pooled neist on kõlbmatud. Moisamajade andmisel koolidele tehakse takistusi.

4-klassiline koolikohustus on täidetud 80 protsendi ulatuses.

E.Murdmaa esitas hulgaliselt statistilist materjali 4-klassilise koolikohustuse täitmise kohta maakondade ja linnade kaupa. Selgus, et 4.klass on avamata rohkem kui 200 algkoolis. Eriti rohkesti puudub 4.klasse Läänemaal (62 koolis), Petserimaal (50), Saaremaal (33) jm. Peamine põhjus on ruumide puudus ja õpetajate vähesus. 4-klassilise koolikohustuse täitmisel seisab ees veel suur töö. Linnades on olukord parem.

Õppeaasta algul ilmusid kooli kohustuslikest õpilastest kooli linnades (protsentides): Narvas 96, Paides 96,5, Viljandis 84, Tartus 80, Tallinnas 74,5, Valgas 74. Maakondades: Saaremaal 75, Jär-

1 V kongressi materjalid on avaldatud ajakirjas "Kasvatus" 1920, nr. 13-16.

vamaal 73, Harjumaal 55,5, Valgamaal 46, Virumaal 44,5, Võrumaal 40,5, Läänemaal 40, Tartumaal 36, Pärnumaal 33 protsenti. Üldse ei ilmunud esimesel koolinädalal kooli linnades 1330 ja maal 16439 õpilast. Neljandal nädalal puudus ikka veel ligemale 5000 õpilast.

Kehvamate õpilaste toetamine on olnud täiesti ebapiisav. Haridusministeeriumi võttis 1921.a. eelarvesse selleks otstarbeks 22,5 miljonit marka, kuid Riigikogus vähendati see summa 2,5 milj. margale.

E.Murdmaa esitas rea resolutsioone, milles ta nõuab riikliku laenu andmist omavalitsusele uute koolimajade ehitamiseks, mõisahoonete kasutamisel esinenud väärnähtuste kõrvaldamist jm.

Keskkoolest. A.Kuksi andmeil töötas Eestis 1920/21 õppeaastal 74 keskkooli, neist 49 eesti õppekeelega (32 avalikku ja 17 erakooli), 14 saksa õppekeelega (3 avalikku ja 11 era), 10 vene õppekeelega (2 aval. ja 8 era). Keskkoollide suurimaks puuduseks peab A.Kuks koolimajade vähesust. Osa maju on tervishoiuorganite poolt tunnistatud koolide jaoks kõlbmatuiks. Suurem osa koole töötab kahe vahetusega, mõned isegi kolme vahetusega. Vilets valgustus rikub õpilaste silmi. Õpilaste arv klassides kõigub 40 ja 50 vahel. (Andmed on Tallinna keskkoolide kohta). Hulk õpetajaid on kutseta.

Keskkooli küsimuse arutelu jätkub keskkooli sektsioonis. Tulevase keskkooli põhijooned fikseerib ettekandes J.Annusson. Kui eelmistel kongressidel oli esikohal algkooli korraldus, siis sellel kongressil on raskuspunkt keskkooli korraldusel, kuna vastuvõtmist ootab uus Keskkoolide seadus.

Keskkoolide seaduse kohta on esitatud 2 projekti (J.Annussoni ja H.Baueri projektid).

Esimese projekti põhijooned:

1. Üldhariduslik keskkool moodustab ühtluskooli teise järgu ja on 5-aastase kursusega. 6-klassilise algkooli lõpetaja pääseb keskkooli eksamiteta. Keskkoolide juures ~~koostatakse~~^{kaas} algkooliklassidele

paralleelsed klassid (ettevalmistusklassid).

2. Keskkool võib olla ühis- või lahuskool.

3. Keskkooli kursus jaguneb kaheks astmeks: alamaste (I ja II klass) ühise õppekavaga kõigile keskkoolidele ja ülemaste (III - V kl.) diferentseeritud reaali- ja humanitaarharudega. Keskkooli kuresuses on 1) üldised, kõigile kohustuslikud õppeained; 2) fakultatiivsed, õpilastele vabatahtlikud ained.

4. Keskkoolis õpetatakse tavaliselt kaht võõrkeelt. Esimeseks võõrkeeleks on inglise, teiseks saksa keel. Soovi korral on lubatud fakultatiivselt kolmanda võõrkeelega õppimine, milleks võiks olla ladina, vene, prantsuse ja soome keel.

5. Keskkooli lõpetanuil on õigus pääseda kõrgemasse õppeasutusse eksamiteta.

Kaasreferent V.Nano pooldas põhijoontes J.Annussoni projekti. Erinevalt J. Annussonist asetab ta esimeseks võõrkeeleks saksa keele. V.Nano arvates ei peaks keskkoolis nädalatundide arv ületama 20. tundi, millele lisanduks 8 tundi eri kursusi; seega 28 õppetundi nädalas.

Hääletamisel võeti J.Annussoni projekt mõne väiksema muudatusega vastu ja sai aluseks Avalike keskkoolide seaduse projektile.

Koolist ja kooliuuendusest teeb pikema ettekande haridusministri asetäitja F.V.Mikkelsaar. Eesti kooliuuenduse põhinõuded on:

1. kool olgu emakeelne, 2. kool olgu sunduslik, 3. kool olgu ühtluskool, 4. ta olgu töökool.

Juba esimese nõude teostamine leidis vastupanu mõnede lapsevanemate poolt, kes ei tahtnud loobuda vanast harjumusest, et lapsed juba esimesest õppeaastast peale õpiksid võõrkeeli. Samuti töötasid selle vastu erakoolid. Nüüd on emakeelse õpetuse nõue üldisest tunnustamist leidnud.

Koolikohustuse täitmine sõltub suurel määral ka õpetajast. "Kus

kooliskäimine väga puudulik, seal on - praegu ilma erandita -
õpetaja nõrk ... Kus kool iseendast lugu ei pea, seal ei saa temast
lugu pidada ka rahvas", märgib kõneleja. Puudulik koolikohustuse
täitmine ei ole tingitud üksi vaesusest. Kehvadele tuleb anda toe-
tust, et laps " ühe õnnetuse - vaesuse - kõrvale paratamatult ka
teise - harimatuse - ei saaks."

Ühtluskooli kohta märgib F.V.Mikkelsaar, et see nõue oli mõni
aasta tagasi üldine, kuid praegu ei ole rahvas enam selles küsimu-
ses ühel meelel "... poliitilised rühmitused on klassihuvide sel-
gitusel selgusele jõudnud, et ühtluskooli teostamine mitte kõigile
klassidele ühesugust tulu ei too ja sellepärast on ühed tema poole-
hoidjateks jäänud, teised mitmesuguste ettekäänete all ta vastaseks
saanud." Kõneleja meenutab ühtluskooli vastu sihitud sõnavõtte Asu-
tavas Kogus (N.Kann, J.Tõnisson, J.Lattik jt.).

Ühtluskooli teostamist halvavad:

1. Keskkool ei usalda algkooli ja viimane omakorda keskkooli.
2. Keskkool ei tööta alamates klassides algkoolidega ühise
programmi järgi.
3. Keskkool püüab säilitada algkooliklassidega paralleelseid
klasse, mistõttu algkooli^lõpetajate edasipääs keskkooli on rasken-
datud.
4. Keskkool süüdistab algkooli, et see lapsi keskkooli jaoks
nõrgalt ette valmistab.

Mikkelsaare arvates kaovad paljud etteheited selle järel, kui
keskkoolide juures likvideeritakse tasulised ettevalmistusklassid.

Ta astub teravalt välja peamiselt keskkoolides, aga ka mõnes
algkoolis harrastatava tuupimismeetodi ja raamatulikkuse vastu ja
toob ilmekaid näiteid, kuidas õpetaja tunnis pinnib mitut õpilast,
kulutades selleks enaⁱku ajast ja jättes klassi passiivseks, annab
tunni lõpul järgmiseks päevaks "siit siia üles". Juhtumid, kus

"õpetaja õpilaste abiga kogu kursuse üles ehitab nende loovat tegevustungi kasutades, on haruldased."¹

Ettekandja näeb väljapääsu töökoolis. Oma ettekandes võtab ta kokku järgmises kongressile esitatud resolutsioonis:

"Eesti õpetajaskond tunnistab emakeelse, algastmel sundusliku ühtluskooli ... teostamise töökooli printsiibil oma ligemaks ülesandeks kooliuuenduse alal."

Sisuliselt liitub eelmisega ka algkooli sektsioonis peetud Võru seminari direktori J.Käisi ettekanne "Kooli lähendamine töökooli põhimõttele." Töökoolist oli juba mitu aastat kõneldud. Esmakordselt katsub lektor sellel kongressil lähemalt avada selle mõiste sisu. Küsimusele, mis oieti on töö koolis ja mida nimetada "töökooliks", vastab ta, et "töö koolis on igasugune tegevus, mis paneb liikuma ja arendab lapse keelt ja meelt, kätt ja silma, näit. mäng ja laul, joonistamine, lugemise ja kirjutamise harjutused, jutustus, arvutamine, mõtlemine, vaatlused ümbritsevas elus ja looduses, lillede istutamine aias ja nende eest hoolitsemine, papiloikamine, puutöö töökojas jne. Töökooliks aga nimetame meie kooli, kus kõik niisugused mitmekesised tegevused on juhitud nõnda, et nad last arendavad kehaliselt, teritavad tema meelt, kasvatavad vaimlisi võimeid ja loovaid jõude. ... Töö uues koolis on kõige esiti metoodiline printsiip, mis õpetust laiendab, süvendab ja elustab ... Vastandina töökoolile on igapähele hästi tuttav õppekool ehk õigemini ütelda autoriteedi kool, sest et ta laste arenemist püüab juhtida õpetaja mõjuga, kuna aga töökoolis sellele eesmärgile jõutakse lapses eneses olevate jõudude kasvatamise teel ... Töökool ei nõua äga hinda mitte päheõpitud teadmiste rohkust, vaid oskust teadmisi

¹ "Kasvatus" 1921, nr. 13-14, lk. 204.

otsida, leida ja neid kasutada oma ülesannete täitmiseks.¹

J.Käisi arvates kasvab töökooli ülesannetest välja tarvidus individuaalseks kasvatuseks, et võimaldada ^aigle lapsele arenemist vastavalt tema vaimuannetele. Ka rõhutab ta eakohasuse printsiipi ja esitab rea üsna kaugele ulatuvaid ettepanekuid. Mõnestki äärmuslikust ettepanekust loobus autor hiljem.

Töökooli teostamiseks tuleb kõigepealt õpetajate ettevalmistus seminarides seada täiesti uutele alustele ja asutada vähemalt üks töökooli põhimõttele töötav katsekool. Viimast ülesannet asuski ta lahendama samal aastal tööd alustanud Võru Õpetajate Seminari direktorina. Seminar ja tema juurde kuuluv harjutuskool kujunesidki Eestis omamoodi töökooli katsekooliks.

Võõrkeeled Eesti koolis. Küsimus oli aktuaalne seoses keskkooliseaduse arutamisega. Sel teemal tegid ettekande keskkolidirektor N.Kann ja haridusministri asetäitja F.V.Mikkelsaar, esitades üsna vastakaid seisukohti.

N.Kann, kes töötas ka võõrkeelte õpetajana, nõudis võõrkeelte tundide arvu suurendamist keskkoolis. Tema arvates esimene võõrkeel olgu saksa keel, teine võõrkeel vene või inglise keel ja kolmas (fakultatiivne) võõrkeel inglise, prantsuse või vene keel. Esimest võõrkeelt alustatagu 3. õppeaastal ja teist keskkoolis (7.õppeaastal). Esimesele võõrkeelele tuleks anda 36 tundi üheksa / õppeaastal, seega keskmiselt 4 tundi nädalas igal õppeaastal.

F.V.Mikkelsaare seisukohad:

1. Algkoolis õpetatagu ainult üht võõrkeelt ja ainult alates 4. õppeaastast.
2. Esimeseks võõrkeeleks tuleb võtta inglise keel.

¹ Joh.Käis, Kooli lähendamine töökooli põhimõttele. "Kasvatus 1921, nr. 17, 18, 19.

3. Üleminek inglise keelele kui esimesele võõrkeelele toimugu 9-aasta jooksul, kuni suudetakse ette valmistada küllaldane arv inglise keele õpetajaid. Seni kasutatagu esimese võõrkeelena saksa keelt.

4. Keskkoolis tuleks piirduda kahe võõrkeelega.

Neid F.V.Mikkelsaare seisukohti, millega ühines ka kongress, arvestatigi Avalikkude keskkoolide seaduse eelnõu väljatöötamisel.

V õpetajate kongressi tähtsamatest otsustest on eespool juttu olnud. Kongress soovitas EOL-l korraldada aineõpetajate kongresse ning tegi juhatusel ülesandeks välja töötada õpetajate osatähtsuse põhikiri, mille ülesandeks oleks koolitarvete ja õppevahendite soetamine ja levitamine koolidele. (Alustas tegevust 1921.aastal koolitarvete ja kirjastusühingu "Tähtkool" nime all).

e) VI ülemaaline õpetajate kongress

Nimetatud kongress peeti Tallinnas 16.-18.augustini 1923.aastal ja oli pühendatud esijoones kasvatusküsimustele. Osavõtjaid oli 136 hääleõigusega ja 233 sõnaõigusega, kokku 369 delegaati.¹

Kuna 1923.a. rahvahääletusega oli usuõpetus vabatahtliku ainena tagasi toodud kooli, siis oli usuõpetuse õpetamise küsimus võetud ühe päevakorra punktina kongressi kavva.

Usuõpetuse õpetamise vajalikkust ja õppemeetodite uuendamist püüdis põhjendada prof. P.Põld ("Religioon on üks inimese põhitarvidusi").

Usuõpetuse vastaste nimel esines J.Annusson. Tema arvates "ei tohi usuõpetus võtta pealetungivat seisukohta teiste ilmavaadete vastu; usuõpetaja ei tohi eitada teaduslikke saavutusi ega anda oma ainele poliitilist ilmet". Kõneleja mõistis teravalt hukka mõningate

¹VI kongressi materjalid on avaldatud ajakirjas "Kasvatus" 1923, nr. 8 ja 9 - 10.

reaktsiooniliste ajalehtede kirjutusi, milles nõuti "uskumatu haridusministri asetäitja F.V.Mikkelsaare kõrvaldamist ning tema asemele uskliku paigutamist." (F.V.Mikkelsaar jäi küll kohale, kuid haridusnõuniku kohale nimetati Lääne-Nigula pastor F.Jürgenson).

Julgelt kõlas kongressil noorte teadlaste hääl. P.Tarvel (Treiberg): "Ristiusk on jõudnud staadiumini, kus ta peab heitma endised hilbud ... Müstika peab kaduma teadusliku positiivse ilmavaate ees ..."

Ka resolutsioonide hääletamisel ilmnas, et enamus kongressi delegaate ei ole vaimustatud usuõpetuse kooli tagasitoomisest. P.Pollu poolt esitatud seitsmest resolutsioonist võeti vastu ainult esimese resolutsiooni esimene pool. Seevastu J.Annussoni neli resolutsiooni võeti vastu esitatud kujul ja suure häälteenamusega. Ühes resolutsioonis nõuti, et "riigi kulul korraldatav usuõpetus peab kandma laialises mõttes interkonfessionaalset laadi." Teises resolutsioonis nõuti, et usuõpetuse õpetamine või mitteõpetamine ei tohi avaldada mõju õpetaja ametisse valimisel.

Kongressi kavas oli ka ettekanne karskusõpetusest koolis. Leiti, et võitluses alkoholismi kui sotsiaalse pahe vastu peab kool karskuskasvatustöös esirinnas sammuma. Olgu märgitud, et kodanlikus koolis selle loomisest peale omistati karskuskasvatustööle erilist tähelepanu. Seda arvestas ka EÕL oma praktilises töös. EÕL juures kutsuti ellu karskuskasvatustoimkond ja palgati ametisse karskuskasvatustöö sekretär. Eeskujuks oli Soome, kus juba 1870.a. oli asutatud õpetajate karskusühendus. Ka meil loodi 1926.a. vastav organisatsioon - Eesti Õpetajate Karskuskasvatusliit. Sügiseti korraldati koolides karskusnädalaid. Algkoolides kutsuti ellu lootusringid, mille liikmed pidid andma karskustootuse. Lootusringide töö organiseerimiseks hakkas EÕL 1928.a. välja andma karskuskasvatustöö ajakirja "Lootusringide Juht".

Õpetajatepäevad 1922.a.

1922.a. korraldas EÕL kaks ülemaalist õpetajatepäeva. Esimene peeti Viljandis 4. ja 5. jaanuaril 1922.a. 214 osavõtjaga.¹ Sellel õpetajatepäeval võeti vaatluse alla kodanlikus Eestis ilmunud õpikud ja noorsookirjandus. Ettekannetega esinesid A.Õunapuu, V.Orav, M.Küla, E.Markus, K.Prüller, J.Käis, V.Tamm^aen jt. Huvi pakkus J!Käisi ettekanne "Millisedⁱ õppevahendeid võib valmistada koolis". Ettekandja demonstreeris päevast osavõtjatele eelmisel suvel Voru kuresusel õpetajate poolt valmistatud õppevahendeid. Märkimist väärib ka A.Kuksi loeng "Ankeedimeetod psühholoogilises ja pedagoogilises uurimistöös."

Õpetajatepäevaga ühel ajal peeti Viljandis koolinoorsoo 4.kongress, kuhu kogunes suurel hulgal keskkooliõpilasi ja lisaks ka sportlasi. Halva korralduse tõttu (spordivõistlusi ei toimunud), esines Viljandis mõningaid korrarikkumisi õpilaste poolt (suitsetamist, alkoholi tarvitamist, mürgeldamist). Peamiselt oli kodanlus häiritud sellest, et kongressil korraldati protestiavaldusi valitseva hariduspoliitika vastu.

Suurkodanlik ajakirjandus püüdis vastutuse ulakuste eest veeretada EÕL kaela. Pastor J.Lattik kasutas selleks isegi Riigikoja^{ju} konetooli. EÕL ja "Kasvatus" võitlevat "kristliku moraali ja usu" vastu, mille tulemuseks olevat noorsoo kolbeline laostumine ja politiseerimine.

EÕL oma vastuses Haridusministeeriumile märkis, et koolinoorte kongress toimus ministeeriumi loal, ilma et sellest koolidele oleks teatatud. Seetõttu ei saanud koolid ja juhatjad organiseerida õpilaste sõitu kongressile ja korrapidamist seal. Moistes täielikult hukka aset leidnud ulakused, asetab EÕL vastutuse kongressi korral-

1 "Kasvatus" 1922, nr. 1, lk. 14.

dajaile. Uhtlasi paljastas EOL juhatus reaktsiooni demagoogiat, mille eesmärgiks oli meeletulu luua usuõpetuse tagasitoomiseks kooli.¹

Teine EOL poolt korraldatud õpetajatepäev, mis oli pühendatud EOL 5.aastapäevale, toimus 26. ja 27. juulil 1922.a. Tallinnas. Ülevaadetega EOL tegevusest esinesid J. Annusson ja E. Murdmaa. F.V. Mikkelsaar, kes äsja oli külastanud USA-d, tutvustas osavõtjaid Ameerika koolioludega.

4) Aineõpetajate kongressid

Kuna kodanliku koolisüsteemi väline raamistik oli üldjoontes valminud, osutus vajalikuks peamine tähelepanu pöörata õppe- ja kasvatustöö kvaliteedi tõstmisele ja üksikute õppeainete metoodikale. Selle kooli sisemise viimistlustöö koordineerimiseks asutati 1922.a. EOL juurde pedagoogiline toimikond.

Üksikute õppeainete sisu ja metoodika küsimusi ei olnud otsustarbikas arutada üldkongressidel. Sellest lähtudes tegi V õpetajate üldkongress EOL juhatusle ülesandeks korraldada aineõpetajate kongresse. ^{juha} (Eelnevatel aastatel olidki Tallinna ja Tartu Õpetajate Selts kokku kutsunud aineõpetajate nõupidamisi (näiteks matemaatika ja eesti keele alal).

Esimene ulatuslikum ja põhjapanevam EOL poolt Tartu Õpetajate Seltsi kaasabil organiseeritud aineõpetajate kokkutulek oli 3. kuni 5. jaanuarini 1923.a. Tartus 400 õpetaja osavõtul peetud I eesti keele õpetajate kongress. Kongressi avamisel märkis EOL aseesimees E. Murdmaa, et kõigist õppeaineist tuleb koolis aukoht anda emakeelele. Kongressil esinesid ettekannetega kõik tolleaegsed

¹ E. Martinson, Koolinoorsoo kongressi puhul. "Kasvatus" 1922, nr. 3-6.

silmapaistvamad eesti keele õpetajad ja ülikooli õppejõud: P.Põld, M.Kampmaa, J.V.Veski, A.Saareste, L.Kettunen, J.Jõgever, J.Ainelo, H.Ruubel, E.Schönberg jt.

Kongress fikseeris eesti keele grammatika ja kirjanduse õpetamise põhialused ja toi selgust terminoloogia küsimustes.

Läbirääkimistel märgiti:

1. Kirjanduse õpetamist takistab õpikute puudus ja kirjanduse vähesus. (E.Murdmaa).
2. Õpetajaskond ise on vähe huvitatud kirjandusest (A.Ant^Sõn).
3. Emakeele õpetamisel kasutatagu töökooli põhimõtteid ja arvestatagu õpilaste vanust (M.Kampmaa, J.Ainelo).
4. Koolidel puudub teaduslikult põhjendatud eesti keele grammatika ja õigekeelsuse sõnaraamat.
5. Tuleb asuda tõsiselt eesti keele õpetajate kvalifikatsiooni tõstmisele (E.Schönberg).
6. Kooliraamatukogud vajavad täiendamist emakeelse kirjandusega.

Aja puudusel jäid mitmed kongressil üles tõstetud küsimused lahendamata või lahendati poolikult.

1923.a. toimusid veel järgmised aineõpetajate kongressid:

3.-5.aprillini 1923.a. I loodusõpetuse ja maateaduse õpetajate kongress Tallinnas. Ettekannetega esinesid J.Piiper, dr. A.Audova, dr. H.Bekker, E.Markus, J.Käis, G.Vilbaste, G.Reial, P.Kogermann, A.Tõllassepp, D.Koppel, A.Parts, J.Kents, S.Kass, K.Kisand, J.Annusson jt.

28.-30.detsembrini 1923.a. Tartus Tartu Õpetajate Seltsi tegelikul korraldusel I ajalooõpetajate kongress. Kongressil kuulati ära 15 ettekannet (P.Põld, K.Ramul, M.Aul, G.Ney, P.Tarvel (Treiberg), M.Välbe, H.Moora, I.Manninen, E.Eisenschmidt, A.Cederberg, J.Adamson, H.Kruus, H.Sepp jt.).

Nii sel kui ka mõnel teisel aineõpetajatele määratud kongressil ilmnes tendents suurendada oma aine jaoks määratud tundide arvu ja laiendada programme.

1924.aastal korraldas EOL järgmised kongressid ja päevad:

IV Üleriiklik matemaatika-, füüsika- ja kosmograafiaõpetajate kongress Tartus 22.-24.aprillini 1924.a. (Esimesed kongressid olid korraldanud Tallinna ja Tartu õpetajate organisatsioonid). Kongressil töötati kahes sektsioonis ja arutati läbi matemaatika- ja füüsika programmid ning õpetamise meetodid. Ettekandeid esitasid prof. T.Rootsmäe, G.Rägo, J.Grüntal, K.Prüller, F.V.Mikkelsaar, J.Lang jt.

Geograafiaõpetajate päev Tartus 23.aprillil 1924.a. oli pühendatud keskkoolide geograafia programmide arutamisele. (J.Kents, E.Markus, D.Koppel, A.Parts, E.Kant, J.Tauts).

II eesti keele õpetajate kongress Tallinnas 16.-18.augustini 1924.a. jätkas esimesel kongressil tõstatatud küsimuste arutelu. Käsitlemist leidsid eesti keel ja kirjanduse õpetamise metoodika (E.Murdmaa, P.Põld, M.Kampmaa, R.Reiman, E.Peterson-Särgava, N.Andresen, E.Nurm, J.Aavik, P.Puusepp jt.).

Märkimist väärib esimene suurem üleriiklik õpilaste näitus 1924.a. juunis Tallinna II Soome-Ugri hariduskongressi ajal.

g) I kasvatusteaduslik nädal (1922)

Sajandi algul Ameerika Ühendriikides ja Lääne-Euroopas levinud reformpedagoogika ideed võeti selgitamisele EOL poolt 28.juulist kuni 5.augustini 1922.a. korraldatud kasvatusteaduslikul nädalal, mille põhiteemaks oli "Tähtsate teooria ja praktika". Külalisreferentidena esinesid saksa kasvatusteadlased ja õpetajad Berliinist ja Leipzigit - V.Schoenichen, O.Schreibner, P.Werth, G.Stiehler ja P.Vogel. Neist tuntuim oli ajakirja "Die Arbeitsschule" väljaandja

ja toimetaja O. Schreiberⁿ.

Kuna töökooli liikumine Saksamaal oli küllaltki ebahütlane ning sisaldas palju eklektilist, siis ei leidnud saksa pedagoogide ettekanded meie õpetajaskonnas erilist vastukaja. Nii näiteks oli P. Werthil, kes pidas loenguid üldõpetusest, tähtsal kohal juhus. (Naabermaja katusele ilmub korstnapühkija. See saab klassile kogu päeva teemaks. Korstnapühkijast loetakse, vesteldakse, lauldakse ja joonistatakse).

Kokku võttes kasvatusteadusliku nädala tulemusi mööna E. Murd-maa: "Saksa töökooli meie otsekohe kopeerida ei saa. Koolitöö tingimused on meil sootuks teised kui Saksamaal."¹

Samasugusele tulemusele jõudis F. V. Mikkelsaar pärast tutvumist Ameerika Ühendriikide töökooli liikumisega: "... nüüd, pärast reisi, on temal aga optimistlik usk Ameerika koolisse täielikult kadunud."²

Eesti koolimehed tutvusid reformpedagoogika liikumisega veel Austrias, Šveitsis, Inglismaal, Belgias jm. Jälgides küll reformpedagoogika (töökooli) saavutusi arenenud kodanlikes riikides, loobusid nad võraste eeskujude kopeerimisest. Meie reformpedagoogika tugevaks küljeks kujunes see, et ta arenes meie olusid silmas pidades küllaltki omanäoliseks kooliuuendusliikumiseks.

5) EOL tegevusest õpetajate kutsehuvide kaitsmisel

EOL tegevuse algaastail lähtuti seisukohast, et õpetajate kutsehuvid on kõige paremini kaitstud siis, kui on loodud demokraatlikel alustel seisev ja majanduslikult kindlustatud kool. Enne kool,

¹ E. Martinson, Esimene Eesti kasvatusteaduslik nädal. "Kasvatus" 1923, nr. 1, lk. 5. (Vt. ka "Kasvatus" 1922, nr. 17-22.)

² "Kasvatus" 1922, nr. 16, lk. 268.

siis õpetaja - niisugune põhimõte kehtis kuni III üldkongressini ja uue põhikirja vastuvõtmiseni.

Järjest halvenev õpetajate aineoline olukord nõudis kutsehuvide esiplaanile nihutamist. Tänu sellele, et Asutavas Kogus ja Riigikogu esimestes koosseisudes oli rohkesti õpetajaskonna esindajaid, said õpetajad juba 1919.a. palgaseaduse. See palgaseadus ei rahuldanud küll täielikult õpetajaskonda (õppeamiseks puuduseks loeti õpetajate liigitamist 5 järku, EOL arvates oleks piisanud kolmest järgust: ülikooli, seminari või keskkooli ja keskhariduseta õpetajad), kuid üldiselt oli ta vastuvõetav.

Nii selle kui ka I Riigikogus 1921.a. vastu võetud õpetajate palgaseaduse suurimaks puuduseks oli, et algkooliõpetajate palkadest suurem osa tuli tasuda omavalitsustel, kes olid alatasa suurtes rahalistes raskustes, mistõttu ei suudetud õpetajaile palka õigeaegselt tasuda. Sageli maksti palka mitu kuud tagantjärele. Tartu õpetajad tõstsid 1920.a. veebruaris üles isegi streigi küsimuse. Tartu Õpetajate Seltsi 22.veebr. 1920.a. koosolekul võeti vastu resolutsioon: "Tartu õpetajad protesteerivad Haridusministeeriumi tegevuse vastu korratu palgamaksmise pärast ja nõuavad, et senini saamata palk, 30 protsenti palgalisa ja perekonnalisad kuni 1.märtsini 1920.a. välja makstaks ..., vastasel korral enesele teevuse vabadust jättes."¹

1923.a. õpetajate palgaseaduses ühtlustati õpetajate palgad riigiteenijate palkadega. Avalike kesk- ja kutsekoolide õpetajate palgad maksis tervikuna riik, algkooliõpetajate palkadest ainult poole, teine pool jäi omavalitsuste kanda, mis omakorda põhjustas rahulolematust.

¹ ORKA, f. 3212 (Tartu Õpetajate Selts), nim. 1, s.-ü. 1, l. 54.

Nii palgaseaduste kui pensioniseaduse kohta esitas EOL omapool-
sed ettepanekud, mis leidsid osaliselt arvestamist.

Aastail 1917-1920 valmistasid õpetajaile küllaltki muret varus-
tusküsimused. EOL nõudis korduvalt õpetajate varustamist tarbekaupa-
dega ühistel alustel riigiametnikega. Seda tehti, kuid ainult osa-
liselt. Algkooliõpetajad loeti omavalitsuse teenijaks ja jäeti va-
rustuseta.

Enamike õpetajateseltside ja maakonnaliitude juures asutati toe-
tuskassad. Korduvalt nõuti valitsusasutustes õpetajate puhkekodude
avamist. Ainult Tallinna Õpetajate Seltsil õnnestus saada endine
Vasalemma mõisahoone Tallinna õpetajate puhkekoduks.

EOL juures töötas 20-ndate aastate algul koolikohtade büroo,
mis tegeles tööta õpetajate ja vakantsete kohtade registreerimisega.

Kutsehuvide kaitsmisel andis oma panuse ka EOL kutsehuvide toim-
kond.

6) EOL häälekandja "Kasvatus"

Kohe pärast õpetajate kutseorganisatsiooni loomist kerkis päe-
vakorda oma häälekandja asutamine. Lõpliku otsuse tegi EOL asemike-
kogu 22. aprillil 1919. a. Otsuses öeldakse: "Sisu poolest peaks ta
tõsise pädagoogilise ajakirja aset täitma, aga ka jooksvat koolielu
valgustama. Ajakiri ei tohiks harvemini kui kaks korda kuus ilmuda,
kui võimalik siis üks kord nädalas".

EOL juhatus kavatses "Kasvatuse" väljaandmist alustada 1919. a.
kevadel, kuid trükitööliste streigi tõttu ilmus esimene number al-
les 1919. a. augustikuus III õpetajate üldkongressiks. Ajakiri sea-
dis deviisiks: "Riik on loodud - loogem kodanikke!" Esimeseks toi-
metajaks oli Ants (Hans) Roos. Toimetusse kuulusid veel J. Annusson,
A. Lüüs, V. Raam, J. Rummo^a ja R. Rägo. Avanumbri artiklis "Õpetajaskon-
na ülesanded" märgib J. Annusson: "Üleüldine kasvatustöö uuendamine

ja teadusliselt põhjendamine on meie esimene suurem ülesanne."¹

Väljaandjad olid väga optimistlikult häälestatud. Esialgu kavandatud 2000 eks. asemel trükiti seda 4000 eks. Tellijaid kogunes ainult paarsada. Hiljem lugejate arv pikkamisi suurenes. 1921.a. oli lugejaid 800 ümber. Tekkis suur puudujääk, mis aastaid koormas EOL eelarvet. Ka kaastööga oli raskusi, mistõttu toimetajail ja toimetuse liikmeil tuli suur osa sisust endil täita.

Vähese tellijate arvu tõttu ei olnud ka toimetaja leidmine kerge, mistõttu toimetajad vaheldusid sageli. "Siia maani pole suudetud leida isikut, kes oma terve tööjõu võiks "Kasvat^{use}ale" pühendada", öeldakse 1921.a. asemikekogu aruandes.²

A.Roos oli "Kasvatuse" toimetajaks 1919.a. augustist kuni 1921.a. jaanuarini. Kuni sama aasta augustini toimetas ajakirja J.Anusson, kes oli esimestel aastatel üks agaramaid kaastöölisi. Alates 1921.a. septembrist asus "K." toimetaja kohale E.Murdmaa. Tema toimetas ajakirja kuni selle tegevuse lõpetamiseni 1940.a. septembris, olles ainult ajutiselt haiguse tõttu eemal toimetusest (1937-1938.a. oli tegevtoimetajaks EOL teaduslik sekretär J.Käis).

Esimesed neli aastakäiku ilmus "Kasvatus" 2 korda kuus, 24 numbrit aastas, neist õige mitmed kaksiknumbritena. See oli tingitud osalt trükikodade ülekoormatusest, aga peamiselt siiski ajakirja koosseisulise toimetaja puudumisest. (Koik ajakirja toimetajad töötasid kohakaasluse alusel, olles pealegi koormatud paljude teiste ülesannetega. Nii oli E.Murdmaa Tallinna suurima algkooli juhataja ja EOL esimees). Alates 1923.aastast ilmus "Kasvatus" kord kuus, osalt 10, osalt 12 numbrit aastas.

1 "Kasvatus" 1919, nr. 1, lk. 5.

2 "Kasvatus" 1922, nr. 2, lk. 30.

"Kasvatuses" on talletatud suurel määral meie kodanliku perioodi pedagoogilise mõtte areng. Ka (siin on) toodud rohkesti informatsiooni, eriti EOL tegevuse kohta. Seetõttu pakub ta asendamatu materjali Eesti kooli ajaloo kodanliku perioodi uurijaile.

7) EOL koosseis 1917-1924.a.

Liikmete arv: ¹

1917	4	maakonnaliitu	1	iseseisev	selts	622	liikmega
1918	4	"	1	"	"	805	"
1919	8	"	3	"	"	2168	"
1920	8	"	5	"	"	2567	"
1921	8	"	7	"	"	2898	"
1922	11	"	5	"	"	3221	"
1923	11	"	5	"	"	3090	"
1924	11	"	6	"	"	3453	"

1924.aastal kuulus EOLiitu ligemale 70 protsenti õpetajate üldarvust. Eemale jäid peamiselt kutseta ja ajutiselt õpetajametis olevad isikud (1923.a. oli üksi algkoolides üle 1000 kutseta õpetaja).

EOL juhatuste koosseisud: ²

1917. ja 1918.aastal: esimees P.Põld (hiljem K.Treffner), M.Reinik, V.Tamman, M.Kampmaa, J.Annusson, E.Murdmaa, F.V.Mikkelsaar.

1919.a: esimees J.Annusson, V.Raam, A.Roos, J.Rummo, J.Kents, A.Raudkats, K.Treffner, M.Reinik, J.Piiskar.

¹ "Kasvatus" 1927, nr. 7, lk. 322.

² "Kasvatus" 1927, nr. 7, lk. 322 - 323.

1920.a.: esimees J. Annusson, J. Kents, A. Kuks, A. Kuusik, E. Nipman, T. Orgussaar, V. Peet, J. Piiskar, J. Rummo, M. Reinik, J. Tork, G. Vilbaste, P. Algma, J. Kana, J. Uustalu.

1921.a.: esimees J. Annusson, J. Rummo, J. Piiskar, V. Peet, E. Nurmiste, A. Kuusik, A. Õunapuu, E. Murdmaa, E. Nipman, O. Reinok, K. Treffner, P. Pedisson, A. Riismann, A. Maramaa, J. Kana.

1922.a.: esimees J. Annusson, E. Murdmaa, J. Kiivet, J. Rummo, A. Õunapuu, G. Meresmaa (Stahlmann), E. Nurmiste (Nurhaus), J. Kents, J. Kana, K. Treffner, V. Sokolov, V. Peet.

1923.a.: esimees E. Murdmaa, M. Välbe, A. Janson, J. Rummo, G. Meresmaa, J. Tamm, J. Unt, H. Utso, J. Kana, J. Kents, K. Treffner, V. Sokolov.

1924/25.a.: esimees E. Murdmaa, M. Välbe, A. Janson, J. Rummo, J. Piiskar, J. Sihver, J. Kents, J. Kana, K. Treffner, E. Markus, P. Tervel, V. Peet, J. Tamm, M. Väli, J. Välbe, P. Rängel, P. Pedisson, S. Dormidontova.

1924.a. olid moodustatud järgmised toimkonnad:

1. Pedagoogiline toimkond.	Juhat. E. Murdmaa.
2. Kutsehuvide	" Juhat. M. Välbe
3. Organiseerimise	" Juhat. J. Rummo
4. Informatsiooni	" Juhat. J. Kents
5. Kirjastuse	" Juhat. E. Murdmaa
6. Karskuskasvatuse	" Juhat. A. Roos.

EOL büroo tööd juhtisid 1917.a. K. Viljak, 1920.-1926.a. EOL sekretär J. Rummo.

8) 3) EOL juhtivaid töötajaid 1917 - 1924

EOL esimeseks esimeheks valiti 1917.a. liberaalse kodanluse tähtsamaid ideolooge Peeter Pöld (1878-1930). Sellel kohal oli ta ainult mõne kuu. Pärast tema nimetamist Ajutise Maavalitsuse haridusosakonna juhatajaks 1917.a. juulis lahkus ta EOL esimehe kohalt.

Huvi õpetajakutse vastu päris ta oma isalt, kes pidas Jõhvi kihelkonnas Puru külas koolmeistri ametit. Lõpetanud Tartu ülikooli usuteaduskonna, ei tundnud ta kutsumust pastoritöö vastu. Juba üliõpilasena köitis teda emakeelse keskkooli asutamise mõte. Kui siis Tartus 1906.a. asutati Eesti Noorsoo Kasvatuse Selts ja selle juures erakoolina esimene eesti tütarlaste gümnaasium, asus P. Pöld pärast ülikooli lõpetamist tööle algul selle kooli õpetajana, hiljem juhatajana. Tartu Eesti Tütarlaste Gümnaasiumi ja tema eeskujul asutatud teised erakeskkoolid tasandasid teed emakeelsele koolile ja õppekirjandusele.

P. Pöld oli ka esimese Eesti pedagoogilise ajakirja "Kasvatus ja Haridus" väljaandja ja toimetaja. Ajakirja ilmus 1917. aastal 6 numbrit ja 1918. aastal üks number. Kirjutistes ja kõnedes piirdus P. Pöld rahvusterviklikkuse propageerimisega ja idealistina püüdis tasandada klassivastuolusid. Koolikorralduse alal pooldas ta ühtluskooli, kuigi ainult põhikooli (algkooli) osas. "Kooli üldkorralduses ei tohi meie ühtluskoolist lahkuda, mis ei tähenda kõigile ühesugust kooli, vaid rahvakooli kui põhikooli alusel ehitatud suurt rahvakasvatuse süsteemi, mille osad üksteist täiendavad ja kujundavad terviku."^I

^I "Kasvatus" 1928, nr.2, lk. 95.

1918.a. võimule pääsenud kodanlikus Ajutises Valitsuses oli P. Pöld esimeseks haridusministriks, jäi aga valitsuse ümberkujundamise tõttu sellest välja ja määrati Tartu ülikooli kuraatoriks, täites ühtlasi ülikooli rektori kohuseid kuni 1920.a. Alates 1920.a. kuni surmani töötas ta Tartu ülikoolis pedagoogika professorina, kellena omab teeneid keskkooliõpetajate kaadri ettevalmistamisel. Töötades Tartu ülikoolis säilitas ta siidemed organiseeritud õpetajaskonnaga, esinedes lektorina õpetajate kongressidel ja kursustel ning avaldades artikleid ajakirjas "Kasvatus" jm. P. Pöld võttis juhtivalt osa ka karskusliikumisest ja oli mõnda aega Eesti Karskusliidu esimeheks.

Poliitiliselt kuulus rahvaerakonna (end. eduerakonna) koosseisu. Suri 1930.a.

Konstantin Treffner sündis Valgamaal 1. okt. 1885 käsitöölise perekonnas. Lõpetas Tartu ülikooli 1917.a. matemaatikuna. Samal aastal valiti ta H. Treffneri gümnaasiumi direktoriks. 1907.a. ellu kutsutud Tartu Pedagoogilise Seltsi asutajate hulgas leiame ka K. Treffneri nime. Samuti oli ta mõnda aega seltsi juhatuses. K. Treffner oli Tartu õpetajate Seltsi asutajaid ja võttis EÖL esindajana osa II ülevenemaalisest õpetajate kongressist.

K. Treffner oli EÖL esimeheks 1. oktoobrist 1917.a. kuni 22. aprillini 1919.a.

1919.a. oktoobris kutsuti K. Treffner haridusministriks J. Tõnissoni kabinetis. Ministrina töötas kuni 1920.a. juulini. Rahvaerakondlasena ei suutnud ^{ta} (ministri kohal läbi viia mitmeid progressiivse õpetajaskonna nõudeid, näiteks 7-klassilise algkooli projekti, mistõttu sai EÖL radikaalsema tiiva esindajate poolt korduvalt terava kriitika osaliseks (E. Murdmaa, J. Piiskar jt.) Kuulus 1919.-1927.a. küll EÖL juhatusse, kuid jäi juhtivast tegevusest kõrvale. 20-ndate aastate lõpul tegeles pea-

miselt keskkooliõpetajate organiseerimisega. Oli separaatliku Tartu Keskkooliõpetajate Ühingu (1928) ja Eesti Keskkoolide Juhatajate Ühingu (1928) asutajaid. Noorsooliikumises propageeris skautismi. Oli ajakirja "Eesti Skaut" vastutav toimetaja 1921-1930. Praegune elukoht - ^{Tallinn} ~~Tartu linn~~.

Jüri Annusson oli EÖL asutajaliige, abiesimees 1917-1919 ja esimees 1919.a. aprillist kuni 1922.a. detsembrini. Ühtlasi oli ta ka Tallinna õpetajate Seltsi asutajaid ja esimene esimees 1917.-1919.a.

J. Annusson sündis 11.juunil 1884.a. Pärnumaal Enge val-
las talupoja perekonnas. 1910.a. lõpetas ta Tartu ülikooli kee-
mia alal. Oli õpetaja Viljandi linnakoolis, Pärnu Haridusselt-
si progümnaasiumis, Tallinna tütarlaste kommertsgümnaasiumis.
1915.-1918.a. oli ^{ta} Tallinna poeglaste kommertsgümnaasiumi (hi-
lisema nimetusega Tallinna Tehnikum) direktor, milliselt ko-
halt vallandati Saksa okupatsioonivõimude poolt 1918.a. Tallin-
na linna koolivalitsuse juhataja 1918-1919. Asutava Kogu ja I
Riigikogu liige (Tööerakonna nimekirjas). Haridusminister töö-
erakondlikus A. Piibu valitsuses 1920-1921 (umbes 3 kuud).
Hiljem töötas dotsendina Tallinna tehnikumis ja oli Riigi Kesk-
laboratooriumi juhataja kuni 1925.a.

J. Annusson oli aktiivsemaid võitlejaid emakeelse õpetuse
ja ühtluskooli loomise eest, samuti juhtivaid koolimehi Eesti
õpetajaskonna organiseerimisel. Võttis Eesti õpetajaskonna de-
legaadina osa I ja II ülevenemaalisest õpetajate kongressist.
Esitas koos P. Põllu ja E. Särgava-Petersoniga 1917.a. Vene
Ajutise Valitsuse haridusministrile märgukirja emakeelse õpe-
tuse nõudmisega. Oli järjekindlamaid võitlejaid nii sõnas kui
ka kirjas usuõpetuse kooli jätmise vastu. Avaldas rohkesti suu-

navaid kirjutisi EÕL ajakirjas "Kasvatus", milles esines veendunud töökooli ja kooliuuenduse pooldajana. Võttis aktiivselt osa kodanliku koolisüsteemi väljatöötamisest, alg- ja keskkooli seaduste eelnõude koostamisest ja kaitsmisest Asutavas Kogus ja I Riigikogus. Oli I Riigikogu hariduskomisjoni esimees.

EÕL esimehena ja lühemat aega haridusministrina sattus J. Annusson reaktsiooni ohjeldamatu kallaletungi ohvriks, eriti aga seoses 1923.a. rahvahääletusega usuõpetuse asjas.¹ Pettunud rahvahääletuse tulemusest ja kibestunud väiklastest kallaletungidest ning erakondlikest tulidest, lahkus J. Annusson 1922.a. lõpul EÕL esimehe kohalt. 1925.-26. aastal tegi ta pikema välisreisi USA-sse sealsete koolioludega, eriti tehniliste õppeasutustega tutvumiseks. 1926.a. määrati ta kodanliku vabariigi konsuliks USA-s. Hiljem töötas ta mõned aastad keemikuna USA erafirmade teenistuses, pöördus 1937.a. tagasi kodumaale, kus ta töötas Tallinna Loodusvarade Instituudis põlevkivi uurimise alal. J. Annussoni USA-s viibimise ajal avaldasid mõned ajalehed 1933.a. teateid, nagu oleks ta hakanud usklikuks ning astunud baptistide koguduse liikmeks. Kirjas "Õpetajate Lehe" toimetusele lükkab ta need teated ümber. "Asjast huvitatute pettumuseks pean ...teatama, et kogu sel lool igasugune alus puudub."²

J. Annusson on juhtivalt tegutsenud ka vabaharidustöö alal. Tema algatusel asutati Tallinnas 1917.a. Tallinna Rahvaülikoolide Selts, mis organiseeris Tallinnas rahvaülikooli, keeltekursusi, loenguid ja täiskasvanute edasiõppimiseks keskkooli-kolledži. Seltsi esimehena juhatas ta ka seltsi juures asutatud haridusbüroo

¹"Päevaleht" nimetas J. Annussoni "Eesti suuremaks usuõpetuse vastaseks". (Vt. "Päevaleht", 1921, nr. 8).

²"Õpetajate Leht" 1933, nr. 22.

tegevust, mille baasil loodi 1923.a. detsembris peetud esimesel hariduskongressil vabaharidustöö ülemaaline keskus - Eesti Haridusliit, mille esimeheks ta oli 1923-1925. (ka 1940.aerial).

J. Annusson lahkus Eestist 1944.a. Surmaaasta teadmata.

Enn Murdmaa (1874-1957) tegevusest ja elutööst annab ülevaate käesoleva töö ^{autori} käsikirjaline artikkel "Enn Murdmaa ja tema osa kodanliku Eesti kooliuuendusliikumises", mis valmis 1969.a. TRU Pedagoogika kateedri juures tegutseval pedagoogilise uurimistöökursusel ja millest kokkuvõtte on avaldatud teoses "Nõukogude pedagoogika ja kool V". Tartu, 1969.

Ants Roos (kuni 1935.a. Hans) oli EÖL juhatuse liige 1919. ja 1928.-1940.a., "Kasvatuse" toimetaja 1919-1920, Tallinna Õpetajate Seltsi esimees 1934-1936.

A. Roos sündis 1885.a. Paides käsitöölise perekonnas. 1913-1917 õppis ta Peterburi ülikoolis germaani filoloogiat ja filosoofiat ja 1925-1927 Tartu ülikoolis pedagoogikat. Lõpetas ülikooli magistri kraadiga 1927.a. Varem oli ta töötanud lukksepana ja õpetajana, võtnud osa revolutsioonilisest tegevusest ja 1910.a. saadeti ta ^{kuul} tsaarivalitsuse poolt kolmeks aastaks asumisele Arhangelski kubermangu. 1917-1919 oli ta Ajutise Maanõukogu liige. 1919-1925 töötas Tallinna õpetajate seminari direktorina.

Pärast 1924.a. 1. detsembri relvastatud ülestõusu tagandati A. Roos sõjavägede ülemjuhataja Laidoneri poolt Tallinna seminari direktori kohalt, kuna ta polevat suutnud kindlustada "seaduslikku" korda seminaris. Peamine fakt, millele toetuti, oli see, et seminari õpilane ja EKNÜ Tallinna linnakomitee liige M. Nurk tabati 1924.a. suvel pörandaaluse kirjanduse levitamisel ja mõisteti eluajaks sunnitööle.

1925-1928 oli A. Roos Tartu kutsevaliku nõuandla juhatajaks. 1928-1940 oli ta Tallinna I tütarlaste gümnaasiumi direktor.

Liberaalse koolimehena taotles ta 20-ndail aastail demokraatliku hariduse ja kasvatuse põhimõtteid ja pooldas vabameelset õpilaste omavalitsust. Oli järjekindel karskusidee levitaja koolides, EOL karskuskasvatustöö toimkonna juhataja ja karskuskasvatustöö ajakirja "Lootusringide Juht" vastutav toimetaja.

K.Pätsi diktatuuri aastail võis märgata tema vaadetes eemaldumist demokraatlikest põhimõtetest. Oli Isamaaliidu ja Rahvuskogu I koja liige. Lahkus kodumaalt 1944.a. Surnud emigratsioonis.

Teistest eespool käsitletud perioodil EOL juhtivatest töötajatest olid silmapaistvamad :

Jaan Piiskar - abiesimees 1920-1921 ja kauaaegne juhatuse liige.

Jaan Rummo - abiesimees, sekretär, büroo juhataja 1920-1926.

Aleksei Janson - abiesimees ja juhatuse liige.

Jakob Kents - juhatuse liige.

Enn Nurmiste (Neuhaus) - juhatuse liige.

6. Eesti Õpetajate Liit kapitalismi ajutise ebakindla stabiils seerumise ajajärgul (1925-1928)

I) Ettevalmistused üleminekuks 6-klassilisele üldkohustuslikule algkoolile

1925.aastaks oli möödunud Avalikkude algkoolide seaduse vastuvõtmisest 5 aastat. Seadus nägi ette 6-klassilise üldkohustusliku algkooli täieliku teostamise 1930.aastaks. Seega oldi n.ö. poolel teel ja oli võimalik teha juba mõningaid kokkuvõtteid ja prognoose.

Avalikkude algkoolide seadusega kehtestatud emakeelse õpetuse põhimõte oli leidnud juba üldise tunnustuse. Samuti oli saanud enesestmõistetavaks maksuta alghariduse nõue. Ka ühtluskooli nõue oli eluõiguse võitnud, kuigi jõukamatel kihtidel oli võimalus sellest mööda hiilida, saates oma lapsi tasulistesse erakoolidesse. Erakoolidel oli võimalik teostada õpilaste sotsiaalset selektsiooni, aga ka lahti saada halva õppeedukuse ja käitumisega õpilastest.

Haridusministeerium soosis kõigiti erakoolide asutamist. Tagurlik haridusminister J. Lattik (kristlik rahvaerakondlane) asus seisukohal, et "elujõulisi erakoole tuleb kindlasti toetada".¹ Haridusministeerium koostaski Eraõppeasutuste seaduse eelnõu, mis Riigikogus vastu võeti 1927. a. oktoobris.

Olgu märgitud, et 1925/26. õppeaastal tegutses Eestis 47 eraalgkooli, 9 erakutsekooli ja 44 eralasteaeda. Avalikke keskkooli oli samal ajal 45.² Tallinnas näiteks õppis 44 protsenti kesk- ja kutsekoolide õpilastest erakoolides. Paljude erakeskoolide direktoriteks olid pastorid (Kubu, Raudkepp jt.). Eraõppeasutuste seadus tähendas tunduvat tagasilööki rahvahariduse demokratiseerimisel.

Samal ajal ^{ilmnes} tuli ilmsiks suuri puudusi Avalikkude algkoolide seaduse elluviimisel. Puudus oli erikoolidest debiilsete, defektidega ja ulaklike kalduvustega õpilaste jaoks, mis raskendas normaalset õppe- ja kasvatustööd avalikes algkoolides. EÕL juhtis sellele puudusele korduvalt Haridusministeeriumi tähelepanu. Täielikku unarusse oli jäetud täienduskooli välja-

¹Vt. J. Lattiku seletust ajakirjanikele. ("Kasvatus" 1926, nr. 2, lk. 63).

²"Kasvatus" 1926, nr. 12, lk. 385.

arendamine.

Suurimaks raskuseks koolikohustuse täitmisel oli endiselt paljude lastevanemate aineiline kehvus. Puudustkannatavate laste toetamine oli omavalitsuste ülesanne, kuid toetussummadest ei jätkunud kaugeltki kõigile. Endiselt esines õpilaste hilist kooli ilmumist ja lahkumist enne õppeaasta lõppu (karjalapsed). Ka ilmnas, et 7-aastased õpilased, eriti maal, ei olnud veel kooliküpsed. Oli veel muidki kohendamist ja korraldamist vajavaid küsimusi. Üksikasjalikult tegeles nendega VII õpetajate üldkongress 1925.a.

2) Avalikkude keskkoolide koondamine erakoolide soodustamise arvel

Keskkoolide alal hakkas üha enam kuulduma hääli - ka keskkooliõpetajate endi ridadest - koondamise vajadusest. Tartu koolinõunik J. Lang soovitas VII õpetajate üldkongressil koondada keskkooli 30 protsendi võrra, et "ära hoida keskkooli lõpetajate üleproduktseerimist". Selle asemel, et leida teid ja võimalusi koolivõrgu laialdasemaks väljaarendamiseks ja keskhariduse kättesaadavaks tegemiseks ka elanikkonna kehvematele kihtidele, kalduti lihtsamale - koondamise teele. Eks väljendunud selleski kodanluse selge ^{piire} muuta kesk- ja kõrgem haridus kodanliku ladviku privileegiks.^I

Leidus muidugi ka teisitimõtlejaid. J. Käis, F. V. Mikkel-

^I Kui Riigikogu eelarvekomisjonis oli 1926.a. arutusel kehvematele seminariõpilastele toetuse määramine, nõudis kogu põllumees Indermitte nende summade kustutamist, väites, et "haridust saama on õigustatud ainult see, kes selle eest jõuab ka maksta."

saar, E. Murdmaa ja mitmed teised demokraatlikud koolimehed märkisid, et jutud haritlaste üleproduktisioonist on lihtsalt arusaamatus. Kui leitakse puudusi hariduse sisus, siis tuleb asuda hariduse kvaliteedi ^õtäitmisele, mitte aga tema tõkestamisele ja koondamisele. EÖL astus korduvalt välja keskhariduse piiramise poliitika vastu.

Avalikkude keskkoolide võrgu koondamist teostas haridusminister J. Lattik. Tema poolt koostatud kava järgi tuli sulgeda 104 keskkooliklassi. Samal ajal andis haridusminister küllaltki soliidseid toetusi klerikaalide poolt juhatatavatele ~~er~~erakeskkoolidele, kuigi viimastel puudusid korralikud ruumid ja eeldused normaalseks õppetööks. Seda märgiti omal ajal ära ka ajakirjanduses. "Härre Lattik ... ei tohi oma meeste huvisid riivata, kuigi asjade loogika selleks kohustaks."^I

Keskkoolide olukorda arutas organiseeritud õpetajaskond VII ja VIII üldkongressil, paljastades keskkooli puudusi, kuid näidates ka võimalusi töö parandamiseks. Keskkooli I klassi vastu võetud õpilastest lõpetasid kooli vähem kui pooled.

Huvitava ettepaneku esitas EÖL matemaatika õpetamise komisjon: keskkoolide juurde loodagu täiendusklass (selekta) neile lõpetajaile, kes soovivad jätkata õppimist ülikoolis. Täiendusklassi ülesandeks oleks ühtlustada mitmetüübilisest keskkoolist tulnud õpilaste teadmisi ja anda süvendatud ettevalmistus tööks ülikoolis. Kahjuks ei leidnud see kavatsus teostamist.

Koondamise kõrval leidis kooli- ja haridusküsimuste teisejärguliseks tunnistamine väljendust ka iseseisva Haridusministeer-

^I "Rahva Sõna" 1927, nr. 234 ja 236.

riumi kaotamises, ja õigemini selle liitmises sotsiaalministeeriumiga Haridus- ja Sotsiaalministeeriumiks (1928).

Üldse iseloomustab seda perioodi kindlate sihtjoonte puudumine ja suur kõikumus haridusele korraldamisel. "Igal mehel on oma arvamine ja mehed vahetuvad meil ju nii sagedasti..."^I kirjutas täiesti õigesti J. Lang.

Kodanluse hariduspoliitika tendentsidele juhiti avalikult tähelepanu: "Erakoolid paistavad armu leidvat otsustajate silmis. Nende jaoks on kukkur lahti... Aga kui kõne alla tuleb algkool, siis on harjaksed püsti..."²

3) Reaktsiooni rünnak õpetajate seminaridele

Algkooliõpetajate ettevalmistamine toimus 20-ndail aastail peamiselt viies õpetajate seminaris. Need olid maksuta õppeasutused, kus kehvematele õpilastele anti ka väikest stipendiumi. Seetõttu astus neisse rohkesti lapsi ka kehvematest perekondadest ja maalt. Mitme seminari eesotsas töötasid progressiivsete vaadetega uuendusmeelsed koolimehed (J. Käis Võru seminaris, A. Roos Tallinnas, V. Raam Rakveres, J. Tork Tartus). Üldse valitses seminarides vabameelne vaim.

Juba asutamisest peale olid õpetajate seminarid pinnuks silmas tagurlikele haridustegelastele ja kodanlikele parteidele. Pärast seda, kui reaktsiooni rünnakud ühtluskooli vastu

^I "Postimees" 1927, nr. 3-5.

² "Vaba Maa" 1928, nr. 30.

olid tagasi löödud, võetigi nende poolt märklauaks demokraatliku meelsusega seminarid. Juba poolteist aastat pärast õpetajate seminaride seaduse vastuvõtmist esitati 1925.a. aprillis Riigikogule ettepanek sulgeda seminaride I ja II klassid, et alustada üleminekut keskkoolide baasil töötavaile pedagoogiümidele. N. Kann põhjendas seda järgmiselt: "Pedagoogiümist astuksid meie hariduspöllule ametisse isikud, kes ei oleks meie riigi öönestajad, meie riigi äraandjad-juudased, meie riigi iseseisvuse müüjad ja hauakaevajad.^I Niisiis tõi ta avalikult esile mitte pedagoogilised, vaid puhtalt poliitilised motiivid.

Kuid seminaridel oli ka rohkesti kaitsjaid, eesotsas progressiivsete õpetajaskonnaga, ja seekordne rünnak löödi tagasi.

Uut tuult purjedesse said seminaride vastased J. Lattiku asumisega haridusministri kohale. 1927.a. saatis ta Võru seminarile kirja, milles teatas, et uusi õpilasi ei tule enam vastu võtta. Kuid enne, kui ta jõudis oma seminaride sulgemise kavatsuse teostada, tuli tal lahkuda haridusministri kohalt.

Seminaride sulgemist põhjendati algkooliõpetajate üleproduktatsiooniga. Samal ajal (1927) töötas algkoolides veel 561 kutseta õpetajat. Tõsi on, et aastail 1925-1927 tuli algkoolides klassikomplekte koondada õpilaste arvu vähenemise tõttu (sõjaajal sündinud aastakäigud). Nii näiteks vähenes 1925/26. õppeaastal õpilaste arv algkoolides 9000 võrra. Ka ei edenenud algkooli 5. ja 6. klasside avamine nii hoogsalt, nagu oli loodetud. Keskkoolidest vabanes mitu kutseta õpetajat, kes

^I"Päevaleht" 1924, nr. 265.

20. aastate algul kutsuti algkoolidest tööle uutesse keskkoolidesse, nüüd aga olid sunnitud taas algkoolides tööd otsima.

Kuid mitte need ei olnud peamised põhjused. Mõninga üleproduktsooni algkooliõpetajate ettevalmistamises põhjustasid Tallinna, Haapsalu jt. seminaride juures avatud üheaastased pedagoogilised kursused, mis pealegi töötasid paralleelklassidega. Uksi Tallinna Õpetajate Seminari juures töötanud algkooliõpetajate ettevalmistuskursustel said õpetajakutse 430 õpetajat, seega rohkem, kui suutsid anda mitu seminari aastate jooksul. Selle asemel, et sulgeda niisugused küllaltki pinnalist ettevalmistust andvad üheaastased kursused, asuti lammutama hoopiski põhjalikumalt ettevalmistust andvaid seminare. Üldse valmistati a. 1923-1928 ette 544 üheaastaste pedagoogiliste kursuste lõpetajat. "Õpetajate Leht" nimetas Tallinna pedagoogiumi ja tema kursusi õpetajate "suurtööstuseks".^I

Seminaride reorganiseerimisega pedagoogiumideks taotlesid klerikaalsed ringkonnad seda, et järe ots hariduselu juhtimisel kuuluks neile. Suurimaks takistuseks selle eesmärgi saavutamisel oli progressiivne õpetajaskond. Selleks oligi vaja muuta eriti algkooliõpetajate sotsiaalset koostist.

Huvitav üksikasi: kui Haapsalu seminari direktoriks määrati 1927. a. kristlikku rahvaerakonda kuuluv A. Teaste (Fluss), lakkasid kohe ka kallaletungid sellele seminarile.² Seda raevukamalt ründasid N. Kann ja J. Lattik nüüd Võru seminari.

^I Millal tehakse lõpp õpetajate "suurtööstusele"? "Õpetajate Leht" 1932, nr. 43.

² J. Lattiku pärandus. "Vaba Maa" 1927, nr. 297.

Esimesena lõpetas töö 1928.a. Tallinna Õpetajate Seminar. Seda peamiselt seetõttu, et seminari direktori kohale pärast A. Roosi vallandamist määratud A. Kuks oli ise äge seminaride vastane ja tegi kõik selleks, et muuta seminar gümnaasiumi baasil töötavaks 2-aastase kursusega pedagoogiumiks. Ka puudus seminaril vähegi nõuetele vastav ja suuremat õpilaste arvu mahutav koolimaja.

EÕL arendas neil aastail õpetajate ettevalmistamise küsimuses laialdast diskussiooni. Küsimust arutati VII ja VIII õpetajate üldkongressil, õpetajatepäevadel ja ajakirjanduses. Agaramateks seminaride kaitsjateks olid E. Murdmaa, A. Roos, J. Käis, J. Tork jt.

J. Lattiku haridusministriks oleku ajal 1925-1927 ilmnestudentse ignoreerida organiseeritud õpetajaskonna osavõttu kooli ja hariduselu alaste seaduseelnõude väljatöötamist ning otsustada küsimusi ainuisikuliselt. Kokku ei kutsutud ka ministeeriumi nõukogu. Osalt põhjustas seda asjaolu, et mitmed ^{senised} teised EÕL juhtivad jõud ei kandideerinud enam III Riigikogusse (E. Murdmaa, J. Annusson). E. Murdmaa oli juba II Riigikogus lahkunud sotsiaaldemokraatide rühmast, jäädes edasi parteituna Riigikogu liikmeks. Ta oli arvamusel, et "erakondade tegevust ei juhi niivõrd sagedasti riigi ja rahva huvid, kuivõrd kitsad erakondlikud ja isegi isiklikud huvid."^I

^I Enn Murdmaa, Mälestusi ja mõtteid, lk. 323. (Käsimälestused säilitamiseks Eesti NSV Vabariiklikus Õpetajate Täiendusinstituudis).

4) EÕL sõjalise õpetuse vastu kesk- ja kutsekoolides

1926.a. märtsikuus Riigikogus vastu võetud Kaitseväe-
teenistuse seadus¹ viidi alates 1927.a. kesk- ja kutsekooli-
desse sõjaline õpetus. Seaduse arutamisel astusid kooli mili-
tariseerimise vastu välja E. Murdmaa, J. Vestholm, K. Astjt.
Eriti protesteeriti selle vastu, et Sõjaministeerium hakkaks
kontrollima sõjalist õpetust koolides. E. Murdmaa nimetas
seda dualismiks kooli haldamisel. Väikekodanlike parteide
enamushäältega kustutati vastav säte kontrollimise kohta.

Kui Riigikogus kahtlust avaldati, kas sõjalise õpetuse
sisseseadmisega ei lange keskkooli üldhariduslik tase, vastas
tolleaegne sõjaminister J. Soots (põllumeestekogud): "Koolis
on küllalt niisuguseid õppeaineid, mida võib julgesti välja
heita." Seoses selle seaduse arutamisega arvustas E. Murdmaa
ka Kaitseliidu tegevust, kes oli värvanud liikmeid keskkooli-
õpilaste hulgast.¹

Teravalt astus kooli militariseerimise tendentside vastu
välja Tartu Ülikooli õppejõud dr. A. Audova. EÕL poolt kor-
raldatud II Balti riikide õpetajate kongressi ettekandes pal-
jastas ta rahvusluse sildi all aetavat imperialistlikku po-
liitikat, öeldes: "Kõiksugused patsifistlikud liikumised, mis
tegelevad moraliseerimisega või ka lepingutega, jäävad alus-
pinnata ja soovitud tagajärjeta, sest sõja põhjused jäävad.
Et sõja vastu võidelda, selleks on vaja võidelda sõja põh-
juste vastu, ja seda on kapitalism."²

¹ E. Martinson, Õppiva noorsoo sõjaline kasvatus.
"Kasvatus", 1926, nr. 4 ja 5, lk. 97.

² A. Audova, Rahvuslik kasvatus ja üleilmaline rahu aade.
"Kasvatus", 1928, nr. 6, lk. 329.

Kongress võttis üksmeelselt vastu resolutsiooni: "Tunnistades sõja suurimaks paheks ja seepärast seistes kooli igakujulise militariseerimise vastu, kongress kutsub Eesti, Läti ja Leedu õpetajaid aktiivsele võitlusele sõja vastu noorsoo kasvatamise kaudu mitte sõja tarvis, vaid rahulikule rahvusvahelisele kollektiivsele kultuurilisele koostööle."¹

A. Audova ettekanne ja kongressi resolutsioon vallandasid kodanlikus ajakirjanduses raevukaid kallaletunge A. Audovale ja EÖL-le.²

"Päevalehe" artikliga ühenduses tuli ilmsiks, et selle autor Lg. E. (ajalehe peatoimetaja G. E. Luiga) ei olnud üldse tuttav Audova kõne sisuga. "Võiksite tunda minu seisukohti minu kirjutiste järgi ja nende alusel asjalikult ja põhjendatult vaielda, mitte aga oletusi teha ja nende alusel kallale tungida," vastas talle A. Audova.³

5) Õpetajate palgavõitluse teravnemine

1925.a. tõusis teravalt päevakorda õpetajate palgaküsimus. EÖL poolt kogutud andmetel said 4358 õpetajast 394 õpetajat palka alla 5000 marga kuus ja ligi 2000 õpetajat 5000-7500 marka kuus.

Ule 10 tuhande marga said ainult 521 õpetajat, s.o.⁴ vähem

¹"Kasvatus" 1928, nr. 6, lk. 329.

²Punane hädaoht koolis. "Kaja" 1928, nr. 160; "Meie sotsialistid sõjast ja teadusest." "Päevaleht" 1928, nr. 201.

³"Rahva Sõna" 1928, nr. 171.

⁴"Kasvatus" 1926, nr. 8, lk. 252.

kui 12% õpetajate koguarvust.

VII õpetajate üldkongress 1925.a. võttis vastu otsuse "Õpetajate palgad kõigil kooliastmetel tulevad tõsta, sest need ei vasta enam kaugeltki elukallidusele ja ei võimalda inimväärikselt elada."

Samal kongressil märgiti, et kõrgema haridusega keskkooli õpetaja saab kuus 9900 marka, kuid 3-4 toalise korteri eest Tallinnas peab maksma 8000 marka kuus. Algkooliõpetajalt, kelle palk on 6200 rubla kuus, nõutakse 2-toalise korteri eest 5000 marka kuus. EÕL juhatus nõudis, et linnaõpetajaile antaks tasuta korter ühesugustel alustel maaõpetajatega.

1926. aastal, mil päevakorda tõusis uus riigiteenijate tasude seadus, koostas EÕL juhatus oma ettepaneku, mis ette nägi õpetajate palgade tõstmise võrdselt riigiteenijatega. Riigiteenijate tasusid küll reguleeriti, kuid õpetajad jäeti sellest välja. Lõppeks tõsteti õpetajate tasusid 2-13 protsenti, kuid see ei vastanud elukalliduse tõusule. Sellest räägiti avalikult ja ka pedagoogilises ajakirjanduses: "Palgakõrgendus... ei kata tõusnud elukallidust ega võimalda ka õpetajate töö hindamist senisest õiglasemal määral."^I

Õpetajaskonnna õigustatud nõudmistele vastasid suurkodanlikud erakonnad ohjeldamatu kampaaniaga EÕL ja õpetajate aadressil. "Päevaleht" maalis lugejaile pilte koolielust, kus "mürgel ajab mürglit taga" ja lapsed hommikupalvuse ajal etteöeldud sõnade asemel laulvat "Aadamal oli seitse poega."

^I J. Rummo, Õpetajate palgaküsimuse arenemiskäik. "Kasvatus" 1926, nr. 3, lk. 95.

"Kaja" omakorda soovitas õpetajail harida enam põldu, et sealt "rahapalgale lisa nõuda". Maa- ja linnaõpetajaid püüti omavahel tülli ajada, et sellega õpetajaskonna ühtlust killustada. N. Kann ei olnud rahul sellega, et ikka veel tehakse vähe vahet keskkooli- ja algkooliõpetajate palkade vahel. Tema arvas kõrgema haridusega keskkooliõpetajad "peavad saama igal astmel kaks korda rohkem kui algkooliõpetajad, mitte aga poolteist korda rohkem."¹

Kuigi EÖL juhatus (koosseis 10 keskkooliõpetajat ja 7 algkooliõpetajat) oma märgukirjades ja parandusettepanekutes võitles kõigi koolitüüpide õpetajate palkade parandamiseks, arvas N. Kann sobiva olevat järjekordselt välja tulla "keskkooliõpetajate liidu" asutamise mõttega, et "mõjuvates ringkondades... keskkooliõpetajate seisukorrale... eraldi tähelepanu juhtida."² Pealegi olevat EÖL juhtivad tegelased "äärmiste poliitiliste kalduvustega".

EÖL juhatus lükkas niisugused põhjendamatud süüdistused tagasi ja märkis, et EÖL esindaja ^{Kaitse} põhjendas Riigikogu komisjonis just esihoones keskkooliõpetajate palgatõstmist.

Niisuguses järjest teravnevate vastuolude õhkkonnas pidas EÖL 1927. a. augustis oma 10 aastapäeva aktuse siiski veel ühtse õpetajate organisatsioonina. "Eesti Õpetajate Liit erineb paljude teiste maade õpetajate liitudest selle poolest, et ta on ainuke õpetajate liit Eestis," märkis aktusekönes E. Murdmaa.

¹ "Päevaleht" 1927, nr. 73.

² Keskkooliõpetajate liidu asutamisest. "Päevaleht", 1927, nr. 130.

Õpetajate palgaseadus võeti vastu Riigikogus pärast mitmeid edasilükkamisi 16. märtsil 1928.a. valitsuse poolt esitatud kujul. Seadusega suurendati õpetajate nädalatundide arvu maa-algkoolides 30-ni, linnaalgkoolides 28-ni ja keskkoolides 25-ni. Seaduse arutamisel ilmnas, et põllumeestekogude erakond ei nõustunud isegi äärmiselt tagasihoidliku tasude tõstmisega. Nende esindaja M.Laarman tegi ettepaneku eelnõu tagasi anda rahanduskomisjoni. A.Usai (sotsiaaldemokraat) märkis, et elukallidus tõuseb kiiremini kui palgaseaduses ette nähtud väike palgatõus. J.Westholm (rahvaerakondlane) rõhutas, et erinevus alg- ja keskkooliõpetajate palkades peaks olema tunduvalt suurem.

Uue palgaseaduse vastuvõtmise puhul kirjutas "Kasvatus": "Rõõmu ei ole see toonud õpetajaskonnale kuigi palju, küll aga kibedaid pettumusi ja halbu sõnu õpetajaskonna arvel. Õpetaja ei ole veel pääsnud võõraslapse osast oma riigis."¹ "Mõnele tegelasele ... kustutatakse rahva arvel miljonid maha," aga kui õpetaja palgale on vaja juurde panna, pidi see "vallal kaela murdma," märgib üks õpetaja kibestunult."²

Juba kaks nädalat pärast uue palgaseaduse vastuvõtmist kärpis riigikogu esialgses seaduses vastu võetud linnaõpetajate korteritasu. Peatselt selgus EOL poolt kogutud andmete põhjal, et 1928. a. kehtestatud palgaseadusega hakkas osa õpetajaid isegi vähem palka saama kui eelmise seaduse ajal. Seega osutus uus palgaseadus fiktsiooniks. Küll aga muutis seaduse pikale veninud arutelu kooli ja õpetajaskonna parteidevahelise tülitsemise tallermaaks.

1 J.Rummo, Rahvaesindus õpetajate tööd hindamas. "Kasvatus" 1928, nr. ~~8. 4.~~ 5, lk. 261

2 "Vaba Maa" 1928, nr. 30.

Veel samal 1928.a. alustas Haridusministeerium uue õpetajate palgaseaduse väljatöötamist, mis aga oluliselt ei erinenud eelmisest.

Samuti alustati 1928.a. ettevalmistusi õpetajate teenistuseseaduse koostamiseks. Eelnõu ettevalmistamine tehti ülesandeks E!Murdmaale.

Palgavoitluse teravnedes algatati EOL juhatuses "Opetajate Lehe" väljaandmise küsimus. EOL juhatus tunnistas 1926.a. oma ajalehe väljaandmise hädavajalikuks, kuna "Kasvatus" oli kujunenud pedagoogiliseks ajakirjaks. Kuid EOL asemikekogus 4.jaanuaril 1927.a. arvati, et kahe väljaande tellimine läheb õpetajaile liiga kulukaks ja otsustati küsimus edasi lükata.

Päevakorda tõusis ka õpetajatemaja ehitamise mõte, kus ruumi oleksid leidnud ~~ka~~ peale õpetajate organisatsioonide ja peatuskodu veel õpetajate majanduslikud ettevõtted (~~ma~~, Töökool, "Õpetajate Ühispank") ja pedagoogiline muuseum. Kahjuks jäi seegi ettevõtte ületamatute majanduslike takistuste tõttu ainult kavatsuseks. Õpetajatemaja ehitamiseks palus EOL valitsuselt luba loterii korraldamiseks. Luba ei saadud.

Organisatsioonilises töös tõusis päevakorda maakonnaliitude kaotamise küsimus. Põhjuseks oli mõnede maakonnaliitude passiivsus. 1927.a. asemikekogu ei pooldanud maakonnaliitude kaotamist, soovitas soikunud maakonnaliitude tegevust elustada ning kaaluda suuremate ühingute otsekuulumist Eesti Opetajate Liitu.

6) Opetajate kongressid, kursused ja pedagoogilised nädalad

a) VII õpetajate üldkongress

Kongress toimus Tallinnas 18.-20.juunini 1925.a. Sellest võttis osa 150 hääle- ja 324 sõnaõigusega õpetajat ja 14 külalist.

Erinevalt eelmistest üldkongressidest, mis paistsid silma

päevakorda võetud küsimuste rohkusega, koosnes VII kongressi päevakord ainult kolmest küsimusest:

1. 6-klassiline algkool ja väljavaated selle lõplikuks teostamiseks,
2. Kesk- ja kutsehariduse korraldamine,
3. Opetajate edasiharimine ja ettevalmistamine,

Nagu teemadest nähtub, olid kõik kolm niivõrd ulatuslikud, et üksikult oleksid võinud sisustada kogu kongressi päevakorra.

Kongress töötas 3 sektsiooniga: algkooli-, keskkooli- ja kutsekooliõpetajad. Peale selle töötasid mõned eri komisjonid.

Ettekannete sisukuselt ja korralduse ladususelt ületas see kongress mitmed eelmised.

Päevakorra esimeses küsimuses esines üldse 7 referenti, kes andsid ülevaate algkoolide võrgust, koolimajadest, tervishoidlikeskest tingimustest, õppevahendeist, koolikohustuse täitmisest, algkoolide juhtimisest, kehvemate õpilaste toetamisest ja algkoolide õppekavadest.

Algkoolide võrgust andis ülevaate E. Raatma (Rosenberg). 1922. a. oli koostatud esimene algkoolide võrgu kava. 1922/23. õppeaastal töötas vabariigis 1387 algkooli 5644 klassikomplekti ja 114 407 õpilasega. 241-s keskkoolide juures töötanud ettevalmistusklassis õppis samal ajal veel 7188 õpilast. Seega täitis koolikohustust kokku 121 595 last. Koolis ei käinud 5133 last.¹

Et 6-kl. algkooli täielikult teostada, oli vaja avada uusi klassikomplekte 1930. aastaks veel umbes 40 protsendi võrra (üle kahe tuhande). See nõudnuks uusi koolimaju, sisseseadeid ja õpetajaid. Kõneleja arvates polnud vajadust kõiki 4-klassilisi alg-

¹ Need ja järgnevad andmed on võetud EOL väljandel (ilmunud bro-
šüürist "Eesti õpetajate VII üldkongress".

koole muuta 6-klassilisteks, osa oleks pidanud jääma 4-klassilisteks, mille lõpetajad astuksid lähemasse 6-kl. algkooli. Algklassides ei tohiks kooliskäimise kaugus ületada 3 km. 5. ja 6. klassi õpilaste jaoks tuleks luua suuremate koolide juures internate.

Koolimajade ehitamine ei suutnud sammu pidada koolide ja õpilaste arvu kasvuga. Rohkesti tuli kasutada era- ja üürimaju. Põserimaal asus 93-st koolist 47 talumajades. Ka linnades asusid ligemale pooled algkoolidest mitte selleks otstarbeks ehitatud majades. Uute koolimajade ehitamine nõuab 2 miljardit marka. Uued koolimajad tuleb ehitada ajakohased, nende projektid peab kinnitama Haridusministeerium. Ehitamine võimaldatagu järkude kaupa. Omavalitsustele tuleb võimaldada pikaajalist laenu. Rohkem kasutatagu lastevanemate kaasabi. Soovida jätab koolimajade ümbrus. Leidub koolimaju, mis asuvad täiesti lagedal. Koik koolijuhtajad ei ole nõudlikud puhtuse suhtes. Kooliteenijate palk on niivõrd nigel, et sellele kohale töövõimeline inimene ei hakka. Tuleks kindlaks määrata palga alammäär.

6-klassilise algkooli täielik teostamine nõuab ohvr^{id}ed kogu rahvalt.

Koolinõunik J. Karell andis ülevaate koolide varustatusest õppevahenditega. Kui linnakoolides oli olukord üldiselt rahuldav, siis maakoolidest enam kui pooled olid puudulikult varustatud vajalike õppevahenditega. Haridusministeeriumis tõstis selle küsimuse päevakorrale haridusnõunik A. Janson. Tema koostatud oli ka esimene algkoolide kohustuslik õppevahendite nimekiri (1921).

Hiljem Tallinna Pedagoogika Muuseumi direktorina ja K.K.U. "Töökooli" esimehena aitas ta tõhusalt kaasa õppevahendite soetamisele. Tõhusat lisa andsid ka õppevahendite valmistamise kursused

kogenud instruktorite A.Janson, J.Käisi ja J.Karelli juhatusel.

E.Murdmaa avaldas arvamust, et riik üksi ei suuda vajalikku arvu koolimaju ehitada. Omavalitsused ja lastevanemad peavad omaltpoolt abistama. Ka õpetajad peavad käed külge lööma ja organiseerima lastevanemaid.

D.Uiga soovitas eeskuju võtta Tartumaa kogemustest, kus mitu koolimaja püstitati lastevanemate naturaalkohustuste korras.

Hulgaliselt võeti sõna kooli~~maade~~ säilitamise poolt ja vastu. Ühisel arvamusel oldi aga selles, et kool vajab maad korraliku mänguväljaku ja kooliaia jaoks. Nouti selle suuruse reguleerimist vastava määrusega.

Esmakordselt kongresside ajaloos arutati õpetajate teenistuslikku seisundit seoses kavatsatud õpetajate teenistusseadusega. Ettekande tegi D.Uiga. Ta möönis, et senine kord õpetajate ametisse seadmisel, überpaigutamisel ja vallandamisel jätab mõnegi küsimuse lahtiseks. Kõneleja arvates peaks õpetajaid kohtadele määrama linnades linnakoolivalitsus ja maal maakoolivalitsus nende juures asuvate haridusnõukogude kaudu. Sellega kaoks^{id} õpetajate valimislaadad ja kulukad sõidud. Pealegi on koolivalitsustel parem ülevaade koolide vajadustest. Õpetajaameti kandidaadid tuleks kohtadele määrata ajutiselt. Kolme aasta jooksul tuleb selgusele jõuda, kas noor õpet^aja sobib sellele tööle. Õpetaja poliitiline meelsus ei tohiks kaaluv olla tema ametisse võtmisel, überpaigutamisel ja vallandamisel.

Kooliskäimise võimalustest ^{loomisest} Kehvemaile õpilastele kõneles J.Piiskar. Haridus ja kool peavad olema ühteviisi kättesaadavad kõigile. Ühtluskool peab olema alamal astmel kohustuslik ja ülemaal astmel kättesaadav kõigile. Kooliraha on trahv lasterikastele perekondadele ja muudab keskkooli jõukama kihi privileegiks. Ainult üksikute õpilaste toetamine asja ei paranda. Sellel on

heategevuse maik. Ka õpikud ja õppetarbed tuleb anda õpilastele tasuta kooli poolt. Kõneleja tõstis üles õpilastele tasuta koolieine andmise küsimuse. Koolides on õpilaste toitmisel väga suur tähtsus. Kidurate ja alatoitluse all kannatavate õpilastega koolitöö ei edene. Maakoolides, kus paljud õpilased peavad elama nädal aega kuival toidul, tuleb korraldada ühistoitolustamist. Ka toitolustamine peaks olema tasuta, et kehvemad õpilased sellest eemale ei jääks. Senisest enam tuleks toetada andekaid õpilasi. "Ei tee viga, kui suurema võistluse tõttu maksujõulised nüripead jäävad ukse taha ja nende asemele tulevad andekad, kuid kehvad õpilased. Ühiskonnale on nad igatahes kasuks."¹

Teadagi, et need asjalikud ja põhjendatud nõudmised jäid kodanlikus Eestis vaid headeks soovideks. "Maksujõulised nüripead" olid rahaühiskonnas aina eelistatud olukorras. Nende nõuete teostamiseni jõuti alles pärast ekspluateerijate kõrvaldamist riigivõimu juurest.

J.Uustalu peatus pikemalt karjalaste küsimusel, mis maakoolides ikka veel valmistab tõsist muret. Umbes 15 protsenti õpilastest ei ilmunud sügisel õigel ajal kooli ja lahkusid enneaegselt karjamineku tõttu. Igauhel neist läks kaduma 1-2 kuud õppeaasta kohta, mis kuue õppeaasta kohta tegi välja ühe õppeaasta. "Harvad ei ole juhused, kus peremehe poeg saadetakse kohe kooli ja võõras karjane jäetakse koju."²

Arstiabi andmine õpilastele oli täiesti korraldamata. Arstiabi oli tasuline, mistõttu õpilased seda kasutada ei saanud.

P.Pedisson tõi näiteid, kuidas jõukad peremehed sihilikult

1 Eesti õpetajate VII üldkongress. Tallinn, EOL kirjastus 1926, lk. 42.

2 Samas, lk. 43.

kehvematele õpilastele toetust ei määra, kuna see olevat nende arvates "laiskade leivaraha". "Pangu laps karja!" olevat niisuguste vallavolimeeste tavaline jutt. Kõneleja arvates vajas umbes 50 protsenti õpilastest abi. Küsimus ei olnud üksikute õpilaste abistamises.

K.Treffner tegi kokkuvõtte EOL juhatusele saabunud ettepanekutest algkoolide õppekavade kohta. Ta soovitas nende muutmisega mitte rutata, vaid küsimust põhjalikult kaaluda. Kavadele lisatagu seletuskirjad.

Uute algkoolide õppekavade koostamisel tegid suure eeltöö EOL eesti keele, matemaatika, võõrkeelte jt. õppekorralduse toimkonnad. Kavade lõplik koostamine ja ühtlustamine tehti 1927.a. lõpul ülesandeks Võru Õpetajate Seminari direktorile J.Käisile, kes varustas need ka seletuskirjadega. Riigi koolivalitsus avaldas EOL-le ja J.Käisile tehtud töö eest tänu.

Uued õppekavad kehtestati alates 1928/29. õppeaastast ja leidsid õpetajaskonna poolt head vastuvõttu. Isegi mitmed konservatiivsed koolimehed nagu M.Raud jt. tunnistasid, et uued õppekavad on paenduvad, arvestavad tegeliku elu nõudeid, lähtuvad lapsest ja tema arengutasemest. Esikohale nihutati nõue: "Algkooli esimene ja tähtsaim ülesanne on kasvatus." Suurt tähelepanu pöörati õpilaste kehalisele kasvatusemale ja arengule. "Üldmulje on niisugune, et uued kavad, mis tekkinud Võru õpetajateseminari õhkkonnas, tootavad tuua värsket elu meie koolitöösse ..."¹

Ainuke, kes uute õppekavadega rahul ei olnud, oli keskkooli-direktor ja võõrkeelte filoloog N.Kann. Põhjus: algkoolist jäeti

¹ M.Kotkas, Mõtteid kasvatuses ja haridusest. "Kasvatus" 1928, nr. 7, lk. 347.

välja teine võõrkeel ja esimese võõrkeele õpetamist alustati 5. klassis. Seega leidis õppekavades rõhutamist põhimõte, et algkool on omaette koolitüüp ja mitte ainult ettevalmistav kool keskkooli jaoks.

N.Kann oli vastupidisel seisukohal. Tema nägi algkoolis ainult ettevalmistusastet keskkoolile. Ja kuna uued õppekavad ei võimaldanud õpetada mitut võõrkeelt, ^{oli} ta valmis lõhkuma isegi ühtluskooli: "Ühtluskool praegusel kujul tuleb lõpetada ... pärast algkooli neljanda klassi lõppu astuvad lapsed, kes tahavad keskkoolis edasi õppida, keskkooli, teised, ja see on laste rühv /ja muidugi kehvem V.H./ enamus, õpib algkooli viiendas klassis edasi ..."¹ Usaldamata algkooliõpetajaid, nõudis N.Kann: "... meie tahame ise keskkoolis õpetada võõrkeeli algusest peale ... "

Kutsehariduse korraldamise küsimus oli õpetajate üldkongressi ~~z~~ kavas esmakordselt. Ettekande tegi haridusnõunik J.Kiivet, kodanliku Eesti kutsehariduse arendaja ja kauaaegne Haridusministeeriumi kutsehariduse osakonna juhataja.

Kutsehariduse korraldamist tuli alustada pärast I Maailmasõda peaaegu tühjalt kohalt. Kongressi ajaks hakkasid selguma juba mõningad sihtjooned. Selleks ajaks tekkinud kutsekoolid jagunesid:

1. Puhtkutsekoolid (tööstuskoolid, majanduskoolid, merekoolid).
2. Tööstusõpilaste koolid käitiste juures.
3. Kutselaadilised täienduskoolid (peamiselt maal ja alevites).
4. Kutselaadilised keskkoolid (kommerts-, põllumajandus- ja tehnikakeskkoolid).
5. 1-2 õppeaastaga põllumajanduskoolid 6-klassilise algkooli baasil.
6. 3-klassilised põllutöökeskkoolid.

¹ "Päevaleht" 1928, nr. 96.

7. Riigi Kunsttööstuskool.

8. Tallinna Tehnikum (3-aastase kursusega kõrgem õppeasutus).

Kodanlikus Eestis tollal valitsenud tööpuuduse tõttu, mille põhjuseks oli tööstuse kängumine ja idaturu kaotus, tõsteti mitmelt poolt häält kutsekoolide suure arvu pärast. Haritlaste üleproduktiooni kõrval kardeti ka tööliste üleproduktiooni. ^{J. Kiivet vaidles vastu niisugustele kontseptsioonidele.} Tema poolt esitatud teesides nõuti:

1. Peamise tähelepanu suunamist äsjaasutatud kutsekoolide varustamisele sisseseadete, õppevahendite ja ajakohaste ruumidega.

2. Kutsekooli ei tohi avada stiihiliselt. Tuleb silmas pidada perspektiivikaid kutsealasid.

3. Maal tuleks asutada rohkem kutselaadilisi täienduskooli mitmesuguste praktiliste oskuste õpetamiseks (käsitöö, põllumajandus, karjandus, aiandus, mesindus). Koneleja ei pooldanud üldhariduslikke täienduskooli.

4. Veelgi enam tuleks luua kutselaadilisi keskkooli.

5. Riik peaks tervena enda kanda võtma täienduskoolide õpetajate palgad.

Läbirääkimistel rõhutasid mitmed sõnavõtjad (J. Uustalu, N. Kann, M. Raud), et kõik kutsekoolid, kaasa arvatud ka põllutöökoolid, peaksid kuuluma haridusministeeriumi süsteemi. See aitaks luua paremat koostööd alg-, kesk- ja kutsekoolide vahel ning kindlustada põllutöökooli senisest paremini õpilastega. E. Raatma, A. Varma jt. nõudsid täienduskoolide ja -klasside avamist. 13-14-aastased algkoolide lõpetajad osutusid liiga noorteks tööstusõpilaste ja kutsekoolidesse astumiseks.

Keskkooli küsimusest esitasid ettekanded E. Nurmiste (Neuhaus), J. Lang ja K. Treffner. Viimased kaks pidasid ettekande keskkooli sektsioonis.

E. Nurmiste (Tallinna Tehnikagümnaasiumi direktor) rõhutas,

et ka keskkoolide alal oleme uute teede rajajad. Vanad tallatud rajad ei kölba enam eeskujuks. Lähtuda tuleb algkoolist. Igal rahval peab olema kõigepealt elujõuline algkool, millele rajatakse järgnevad kooliastmed. Ajanõuetele vastava keskkooli korraldamine on alles algamas. Keskkooliõpetajate hulgas tuleb võidelda loiduse vastu ja kultiveerida rohkem otsivat vaimu. Mõned õpetajad koormavad end üle tundidega. Klassijuhataja vastutusrikast tööd tuleks eraldi tasustada. Õpetajais peab ärkama vajadus tõsta kooli taset ja leida uusi ning viljakamaid õppemeetodeid. Kasvatustöö alal esines ettekandja arvates suuri puudusi.

J.Lang (Tartu koolinõunik) asus oma ettekandes samuti seisukohale, et rahvahariduse alusmüüriks on hästikorraldatud algkool (koos sellele järgneva täienduskooliga). Kõneleja esitas statistilisi andmeid ja jõudis nende põhjal järeldusele, et juba tollal (1925.a.) kesk- ja kõrgemaid koole olevat rohkem "kui seda nõuavad rahva elulised huvid ja tegelikud tarvidused ning tuleb seepärast tublisti koomale tõmmata".¹ Kõneleja soovitas keskkoolet koondada 30 protsendi võrra. "Ei ole sugugi tähtis, et meil oleks palju koole, küll aga on tähtis, et meil oleks häid koole." Selleks soovitas kõneleja teostada rangemat selektsiooni keskkooli vastuvõtmisel. Pedagoogikanõukogul olgu õigus iga õpilast, kes edukalt ei õpi, kustutada õpilaste nimekirjast.

K.Treffner peatus pikemalt keskkooli õppekavadel. Keskkool vajab tema arvates uusi õppekavu. Senised õppekavad on liiga mahukad ega võimalda ^{nud} õpilastel saavutada püsivaid ja kindlaid teadmisi. Üksikute ainete kavad tuleks allutada kooli üldsihile.

¹ Eesti õpetajate VII üldkongress, lk. 74.

Kavad sisaldagu miimumnõuded iga õppeaine kohta. Seletuskirjades võiks märkida ka lubatav maksimum. Õppekavade koostamise võiks jätta endiselt ainekomisjonidele, kuid enne kehtestamist tulevad nad ühtlustada ja kooskõlastada keskorgani poolt. ^{Ta} Soovitas neid e enne lõplikku kehtestamist anda katsetamiseks koolidele.

Et keskkoolide küsimused olid akuutsed, seda näitab sonavõtude arv - 52.

J.Välbe (Narva) soovitas piiriäärsetes kohtades õpetada rohkem vene keelt, mida seal vajatakse läbikäimiseks kohalike elanikega. ^{P.} J.Vaarask vaidles vastu J.Langile, nagu oleks meil keskkoolilõpetajate alal karta üleproduktsooni. "Haridus kõlbab igale ametile." Ka ei olnud ta nõus kitsendustega keskkooli vastuvõtmisel ja nimetab seda "aristokraatlikuks igandiks". Tema seisukohti jagab ka J.Kalkun. Ka K.Treffneri arvates tuleb vabaneda vaatest, nagu vabastaks haridus inimese tööst ja looks temale kergema põlve. J.Adamson toi eeskujuks Nõukogude Venemaa, kus töötasu on viidud sõltuvusse haridusest. J.Grüntal juhtis tähelepanu keskkoolilõpetajate võimatult viletsatele palkadele, mis põhjustabki ülekoormatust.

Õpetajate edasiharimisest kõneles A.Janson, kes rõhutas, et õpetaja ei tohi kunagi rahulduda sellega, mida ta teab. Tuleb otsida aina uut ja töötada väsimatult enda täiendamise alal. Eriti kehtib see keskkoolides, pedagoogilistel kursustel ja tsariaegsetes seminarides ettevalmistuse saanud õpetajate kohta.

Ta leidis, et õpetajate suvised täienduskursused on liiga laialivalguvad. Ei tohi unustada ka õpetajate iseseisvat tööd, mis võiks lõppeda kokkuvõtliku kursusega. Lisaks EOL poolt korraldatud ülemaalistele pedagoogilistele nädalatele võiks korraldada ka maakondlikke nädalaid. Rohkem tuleks korraldada oskuste (tööõpetuse, joonistamise, voolimise) kursusi. Maaõpetajate

jaile soovitas kõneleja korraldada aegajalt aianduse ja põllumajanduse kursusi.

Opetajate edasiharimine tuleks jätta täielikult EOL hooleks.

Läbirääkimistel märgiti, et seniste edasiharimiskursuste korraldamisel on puudunud süsteem. Kursustel tuleks loengute kõrval korraldada rohkem praktilisi harjutusi ja seminare.

J.Uustalu juhtis tähelepanu suurtele kuludele, mis on seotud kursustest osavõtuga (osavõtt toimus õpetajate kulul).

Algkooliõpetajate ettevalmistusest tegid ettekande J.Käis ja A.Kuks. Neist esimene oli veendunud seminaride pooldaja, teine aga äge seminaride vastane ning pedagoogiumi idee pooldaja ning üks põhjendajaid.

J.Käis esitas järgmised põhiseisukohad:

Algkooliõpetajate ettevalmistus tuginegu 6-klassilisel algkoolil. Algkooliõpetajaid ettevalmistava õppeasutuse normaaltüübiks oleks 6-klassiline õpetajate seminar.

Algkooliõpetajate üldhariduslik tase ei tohi olla väiksem keskkooliõpetaja omast.

Tähtsat osa õpetajate ettevalmistamisel etendavad seminaride harjutuskoolid. Nende ülesanne on tutvustada tulevasi õpetajaid eeskujulike õppe- ja kasvatustöö meetoditega. Seepärast tuleb harjutuskooli kaadrit valida erilise hoolega.

J.Käis ei pooldanud algkooliõpetajate ettevalmistamist keskkoolile baseeruvatel 1-2-aastastel kursustel ja pedagoogiumides. "Keskkooliõpetajate ideaal on pääseda ülikooli. Elu on näidanud, et keskkooliõpetajaist valivad rahvakooliõpetaja kutse need, kellel pole paremaid väljavaateid. Ka ei taha keskkooliõpetajad heameelega minna tagasi maale. Rahvakooliõpetaja tööpõld on aga

maal rahva keskel ..."¹ Silmas pidades kõrgeid nõudeid õpetaja isiku kohta, tuleb valida algkooliõpetajaiks paremaid ja andekamaid noori. Selleks tuleb neile võimaldada maksuta õpetus ja anda riiklikku toetust (stipendiumi).

A.Kuks arvas, et ühtluskooli süsteem võimaldab algkooliõpetajaid ette valmistada kahel viisil: 1. algkooli baasil 6-klassilises seminaris; 2. keskkooli baasil 2-aastase kursusega pedagoogiumis. Mõlemal moodusel on pooldajaid ja vastaseid. Tuleb luua võimalus mõlema mooduse võrdlemiseks. Selleks soovitas A.Kuks muuta Tallinna Õpetajate Seminar 2-aastase kursusega pedagoogiumiks. Eks elu näita, kumb on parem, kas seminar või pedagoogium.

Tallinna Õpetajate Seminari õpetaja J.Kalkun ^(Kalljuvee) märkis, et neil on olnud Tallinna seminaris kogemusi keskkooliõpetajatega, kes ~~kes~~ asusid õpetajakutset taotlema üheaastastel kursustel. Need kogemused ei ole sugugi julgustavad. Kuigi kursustele võeti vastu võistluskatsetega, on olnud palju ebaõnnestumisi. Pooldas seminare, kus noori on võimalik pikema aja vältel paremini tundma õppida ja ette valmistada õpetaja vastutusrikkale tööle.

N.Kann leidis, et pedagoogiumidel on üks halb külg: kui õpilane õpib 5 aastat keskkoolis ja 2 aastat pedagoogiumis, siis ta võõrdub maaelust ega taha maale tagasi minna. N.Kanni arvates tuleks maakoolide õpetajaid ette valmistada maal (Uuemõisas) või väikelinnades (Võrus, Rakveres), linnade ajaks aga pedagoogiumides.⁺

1 Eesti õpetajate VII üldkongress, lk. 84.

+ Meenutagem, et aasta tagasi oli N.Kann nõudnud "Päevalehes" ägedalt seminaride sulgemist, nimetades neid "iseseisvuse hauakaevajateks". Nüüd oli ta nõus osa seminare tööle jätma, et mõne aja pärast neid uuesti materdama hakata.

Kongress lõppes resolutsioonide hääletamisega ja kongressi juhataja E.Murdmaa lõppsonaga, milles ta andis kongressi tööle järgmise hinnangu: "Lühikesaja peale vaatamata... oleme suutnud viiele suurele küsimusele leida õpetajaskonna ühise ja üksmeelse vastuse ... Just arutluste tõsidus ja asjalikkus ... lubab asetada käesoleva kongressi paremate ja kordaläinumate hulka kongresside seas, mis meil üldse peetud."¹

Kongressi sonavõtud ja materjalid avaldas EOL eri brošüürina,² mida käesolevas töös on eespool korduvalt kasutatud.

b) VIII õpetajate üldkongress

Kongress peeti EOL korraldusel Tallinnas 19.-21.augustini 1927 seoses EOL 10.aastapäevaga. Kongressist võttis osa 143 hääle- ja 424 sõnaõigusega delegaati.³ Peeti 4 plenaaristungit. Peale selle töötasid algkooli, keskkooli, täienduskooli ja õpetajate kutsehuvide sektiioonid.

Kongressi põhiteemad olid järgmised:

1. Üldhariduslik ja kutselaadiline keskkool.
2. Uus Avalikkude algkoolide seaduse eelnõu.
3. Täienduskoolid ja nende korraldus.
4. Õpetajate palgaküsimus.

Üldhariduslikust ja kutselaadilisest keskkoolist esitasid referaadid haridusministri asetäitja F.V.Mikkelsaar ja Tallinna Tehnikagümnaasiumi direktor E.Nurmiste (Neuhaus).

1 Eesti õpetajate VII üldkongress, lk. 105.

2 Eesti õpetajate üldkongress. Tallinn, 1926.

3 VIII üldkongressi materjalid vt. "Kasvatus" 1927, nr. 8, 9, 10.

F.V.Mikkelsaar pooldas lisaks varem asutatud kommertsgümnaasiumidele teiste kutselaadiliste keskkoolide asutamist, mainides põllumajandus-, tehnika- ja sotsiaalgümnaasiume. Kutselaadiline keskkool valmistab noori paremini eluks kui puhtalt üldhariduslik kool. Sama seisukohta jagas ka E.Nurmiste. N.Kann pooldas kommertsgümnaasiume ja maal põllumajanduslikke keskkooli. J.Välbe ja mõned teised kongressist osavõtjad eelistasid kutselaadilistele keskkoolidele üldhariduslikke keskkooli.

Keskkooli tasemest ja vahekorrast algkooli ja ülikooliga kõneles J.Grüntal. Tema arvates nõuab keskkool õpilastelt liiga palju kurnavat mälutööd ja pakub vähe loovat ja vaimu arendavat tegevust. Selle tulemusena ei ole keskkoolilõpetajate intelligentsuse tase eriti kõrge.

Üldhariduslik keskkool peab arvestama ka ülikooli vajadusi ja nõudeid. Küll aga ei ole vaja rajada algkooli tööd keskkooli nõudmistele, kuna algkoolil on hoopis laiemad ülesanded kui olla ainult ettevalmistavaks astmeks keskkoolile.

Keskkoolilõpetajate ettevalmistamisest ja edasiharimisest kõneles P.Põld. Keskkoolilõpetajaid tuleb ette valmistada ülikoolis, kus peale teadusliku ettevalmistuse tuleb anda soliidne pedagoogiline haridus. Viimane eeldab järgmiste distsipliinide tundmist: üld- ja pedagoogiline psühholoogia, loogika, üldine ja kodumaa pedagoogika ajalugu, koolitervishoid, kasvatusõpetus, didaktika, eriainete metoodika. Teoreetilis-pedagoogilise stuudiumiga peab kaasnema pedagoogiline praktika. Ülikooli lõpetamisele järgneva õpetajaametis kandidaadi proovikõrde. Keskkoolilõpetaja ettevalmistus ei tohi piirduda ühe eriainega, vaid haaraku 2-3 sugulusainet.

Keskkoolide kohta kongressil vastu võetud resolutsioonides

soovitati ettevaatlikumalt toimida elujõuliste keskkoolide sulgemise ja koondamisega. Keskkooliõpetajate ettevalmistamine, keskkoolis õpetatavate võõrkeelte küsimus ja õpetuse metoodika küsimused soovitati võtta õpetajate organisatsioones põhjalikuma arutlusele.

Uuest Avalikkude algkoolide seaduse eelnõust andis ülevaate E.Murdmaa, kes teatavasti oli Asutavas Kogus 1920.a. vastu võetud Avalikkude algkoolide seaduse ^{eelnõu} koostaja ja agaramaid kaitsjaid. Ta märkis, et seitsme aasta jooksul on ilmnunud seaduses mitmeid lünki. Maalapsed ei ole 7 aasta vanuselt veel kooliküpsed, mistõttu koolikohustuse vanusepiiriks tuleks määrata 8 aastat. Ka on praegused algkooli lõpetajad liiga noored õpingute jätkamiseks kesk- ja kutsekoolides.

Haridusministeeriumil tuleb asutada koole vaimselt ja kehaaliselt defektsete ning ulakate laste jaoks. Seni olid esimesed hoopis vabastatud õppetööst, kuna ulakad häirisid tõsiselt tööd normaalkoolides. Veel soovitas E.Murdmaa tõsta koolikohustust mittetäitjate trahvinorme ning korraldada koolide ja õpetajate varustamine maaga.¹

Täienduskoolidest kõnelesid J.Kiivet ja A.Veiderma (Veiderman). Teatavasti nägi 1920.aasta Avalikkude algkoolide seadus ette 2-aastaste täienduskoolide avamise 6-klassilise algkooli lõpetajaile. 1922.a. kehtestati valitsuse poolt ka ajutine määrus täienduskoolide kohta, mis aga jäi paberile. Kogu maal töötasid ainult mõned üksikud täienduskoolid (1926/27.õppeaastal 31 täienduskooli 778 õpilasega), needki kärbitud tööajaga. Referentide arvates on vaja astada uusi täienduskooli nende jaoks, kes ei

¹ E.Martinson, Uuus avalikkude algkoolide seadus. "Kasvatus" 1927, nr. 10, lk. 433.

lähedasi õppima kesk- ja kutsekoolidesse. Täienduskoolid võiksid olla 1, 1/2- ja 2-aastased. Erialadeks: põllundus, aiandus, mesindus, looma- ja linnukasvatus, kodumajandus, puu- ja metallitöö, ühistegevus, raamatupidamine, kaubandus, merendus, kalandus, elektrotehnika, ehitus jt. , olenevalt kohalikest oludest ja vajadustest. Ühes koolis võiks olla 1-2 eriala. Esialgu tuleks luua mõningaid täienduskooliklasse ka 4-klassilise algkooli lõpetajaile. Need võiksid töötada talvel põllutööde vaheajal.¹

Õpetajate palgavõitlusest andis ülevaate J.Rummo. Ta tõrjus kategooriliselt tagasi väited, nagu oleks EOL juhatus tegutsenud ainult algkooliõpetajate huvides ja tagasi lükanud keskkooliõpetajate soovid. EOL ettepanekud õpetajate palgaseaduse parandamiseks on puudutanud esijoones keskkooliõpetajate palku. (Sellest lähemalt peatükis "Õpetajate palgavõitluse teravnemine!")

N.Kann esitas rea ettepanekuid keskkoolide direktorite ja õpetajate palkade parandamiseks. Tema arvates peaks keskkooliõpetaja palk olema kaks korda suurem algkooliõpetaja palgast.

J.Piiskari arvates peaks EOL esindajail võimaldatama kaasa töötada haridus- ja koolielu ning õpetajaid puudutavate seaduste väljatöötamisest.

Kongress tunnistas EOL juhatuse sammud ja seisukohad õpetajate palgavõitluse juhtimisel õigeks.

21.juunil võtsid kongressi delegaadid osa EOL 10.aastapäeva pidulikust aktusest.

Kongressile järgnes vahetult II Balti riikide õpetajate konverents (21.-23.juunini 1927), kus vahetati informatsiooni kooli ja õpetajaskonda puudutavais küsimusis.

¹ A.Veidermann, Täienduskoolid. "Kasvatus" 1927, nr. 11, lk.482.

c) II kasvatusteaduslik nädal

Nädal peeti Tallinnas 17.-27.augustini 1925.a. koos eesti keele ja kodulooõpetajate kursusega. Kursuste ja nädala juhatajaks oli E.Murdmaa. Osavõtjaid oli 237.

Seekord loobus EOL välislektoritest. Nädala sisustasid meie oma metoodikud ja pedagoogid.

J.Käis töötas osavõtjatega põhjalikult läbi koduloo teooria ja praktika (26 tundi), andes ühtlasi mitu näidistundi. Peale selle luges J.Käis algkooli loodusõpetuse metoodikat (10 tundi).

Tallinna algkoolide õpetajad tutvustasid mõningaid kogemusi üldõpetuse alal. Eesti keele ja kirjanduse õpetamisest algkoolis pidas rea huvitavaid loenguid Voru Õpetajate Seminari õpetaja R.Reiman, pannes aluse eesti keele ja kirjanduse õpetamise metoodikale. Teistest lektoritest märkigem veel E.Murdmaad ja M.Suigut (Schneider).

II kasvatusteaduslik nädal ärat^as suurt huvi Eesti õpetajakonnas ja avas uusi tähiseid algõpetuse metoodika alal.

d) Aineõpetajate kongressid

II loodusloo-ja geograafiaõpetajate kongress viidi läbi 28.-30.jaanuarini 1926 Tartus. Ettekannetega esinesid A.Audova, J.Kents, J.Piiper, H.Männik, E.Markus, H.Kaho, A.Luha, G.Reial, A.Tammekann, V.Simre, J.Sütt, J.Käis, V.Peet, J.Rumma. Kongressist võttis osa 231 õpetajat.

III eesti keele õpetajate kongress toimus 5. ja 6.jaanuaril 1927 Tartus. Lektoriteks olid J.Tork, P.Puusepp, M.Kampmaa, R.Janno, G.Suits, J.Roos. Sisukate sõnavõttudega esinesid J.V.Veski, E.Murdmaa, E.Nurm jt. Näit^{dis}etunde andsid P.Puusepp, K.Ader, R.Janno.

I joonistamisõpetajate kongress korraldati 26. ja 27.märtsil Tartus. Referaatidega esinesid J.Vahtra, A.Rommel, A.Roosileht, E.Ole, J.Nõmmik, K. Merilaid, E.Ahas. Kunstnik J.Vahtra andis kongressist osavõtjaile 2 näidistundi

II ajalooõpetajate kongress, nagu enamasti teisedki aine-õpetajate kongressid oli kahe päevane ja toimus 19. ja 20.aprillil 1927 Tallinnas. Osavõtjaid oli 123. Ettekannetega esinesid M.Välbe, G.Ney, A.Põrk, H.Sepp, J.Adamson, J.Mägiste, A.Vaga, G.Rosenberg, J.Madisson.

Käsiteldaval ajavahemikul toimus ka I võõrkeelte õpetajate kongress, mis viidi läbi Tallinnas 28. ja 29.detsembril 1927. Osavõtjaid oli 250. Kongressi avamisel esines pikema kõnega kongressi ette valmistanud toimkonna juhataja N.Kann, põhjendades võõrkeelte õpetamise vajadust üksikutel kooliastmetel ja pooldades ka algkoolis kahe võõrkeelega õpetamist. Referaatidega esinesid P.Põld, J.Estam, V.Raam, E.Riimer, H.Mutschmann, F.Bettac, P.Bokovneff, L.Jakobson, P.Ariste, H.Seppik jt. Kongressil töötas mitu sektsiooni, teiste seas ka vene keele ja esperanto sektsioonid.

EOL juures moodustatud karskuskasvatustoimkonna korraldusel toimus 28.-30.detsembrini 1928 Tallinnas I õpetajate karskuspäev. Ettekannetega esinesid teiste hulgas mitmed nimekad koolimehed nagu F.V.Mikkelsaar, E.Murdmaa, A.Roos, J.Söödor, V.Ernits, J.Elango, J.Tõlp, A.Elango, Johannes Depman jt. A.Roos andis keskkooli I klassis näitliku tunni. E.Murdmaa märkis kongressil: "Karskusküsimus koolis ei ole üksikute aatemeelsate õpetajate eraasi, vaid see on kogu õpetajaskonna püha kohus aidata oma rahval välja pääseda sellest õudsest seisukorrast, millesse ta on sattunud."¹

¹ Karskusaate tähtsus kaasaegse ühiskondlik-kultuurilise elu seisukohalt. "Kasvatus" 1929, nr. 1, lk. 3.

e) Kursused ja pedagoogilised nädalad

Vaadeldaval perioodil korraldas EOL igal aastal rohkearvuliselt õpetajate kursusi ja kohalikke pedagoogilisi nädalaid. Sügiseti korraldati igas maakonnas ja suuremas linnas õpetajatepäevi.

Neile õpetajaile, kes koolides tööle olid asunud lõpetamata keskharidusega, organiseeris EOL kaugõppekeskkooli Tallinnas. Talvel anti konsultatsioone, suvel korraldati õppijaile 4-6 nädalat kestev kursus. Osavõtjaid registreeriti 148. Kursuste juhatajana tegutses J.Grüntal.

Kodumaa lähemaks tundmaõppimiseks korraldati ekskursioonijaamu. 1925.aastal töötas ekskursioonijaam Toilas, 1926.aastal aga Irboskas A.Luha juhtimisel 8.-21.juulini. Osavõtjaid oli siin 65. Üksikuid ekskursioone juhatasid ja metoodilisi juhiseid andsid J.Käis, A.Audova, J.Port, J.Manninen, E.Laid, A.Tamemekann jt.

1927.aastal töötas ekskursioonijaam Saaremaal Kihelkonnas ja Vilsandil samuti A.Luha juhtimisel, kusjuures tutvuti peamiselt lindude aluga.

Ekskursioonijaamade korraldamiseks saadi e^skuju Nõukogude Liidust.¹

7) EOL kirjastustegevus

20-ndail aastail ja 30-ndate aastate algul kirjastas EOL sarja pedagoogilisi ja metoodilisi raamatuid, kokku 26 teost. Autoriteks olid J.Käis, E.Murdmaa, J.Parijogi, A.Kuks, J.Kents, A.Oengo-Juhandi, R.Reiman jt. Peale selle ilmus EOL kirjastusel

1 A.Luha, Õpetajate ekskursioonijaamadest. "Kasvatus" 1927, nr. 5, lk. 226.

sari noorsooraamatuid (autoriteks J.Parijogi, R.Janno, J.London, Ch.Dickens, A.Brigader, V.Korolenko, L.Tolstoi, A.Conan Doyle jt.). Ilmus ka populaarteaduslikke, biograafilisi teoseid ja matkakirjeldusi. Üldse ilmus EOL väljaandel 67 raamatut.¹

Lisaks EOL häälekandjale "Kasvatus" hakkas Liit 1925. aastal välja andma noorsooajakirja "Noorusmaa". See oli mõeldud vastukaaluks üha rohkem levima hakanud komu- ja sopakirjandusele. Ajakirja vastutavaks toimetajaks oli E.Murdmaa. Toimetusse kuulusid vaal M.Laarmann, J.Käis ja R.Reiman (tegevtoimetajana). Ajakiri kujunes sisukaks. Kaastööd tegid mitmed meie nimekad kirjanikud (A.H.Tammsaare, F.Tuglas, M.Metsanurk jt.).

"Noorusmaa" ilmus 1925.-1928.a. Ilmumise lõpetas ajakiri majanduslike raskuste ja niigi ebastabiilse riikliku toetuse ärajäämise tõttu minister J.Lattiku ajal. Järgnevail aastail ilmus EOL väljaandel veel 7 "Noorusmaa almanahhi". "Noorusmaa" ja noorsookirjanduse väljaandmisel oli innukamaks eestvedajaks EOL esimees E.Murdmaa, kellele noorsookirjanduse küsimused olid alati südamelähedased.

8) EOL koosseis

Eesti Õpetajate Liitu kuulusid kollektiivsed ja üksikliikmed.

Liikmete arv² käsitledaval kolmel aastal oli järgmine:

1925/26.aastal tegutses 11 maakonnaliitu 95 ühinguga, 5

1 Nende nimestik on avaldatud ajakirjas "Kasvatus" 1937, nr. 4/5, lk. 276 jj.

2 "Kasvatus" 1927, nr. 7, lk. 322 ja 1937, nr. 4-5, lk. 257 jj.

iseseisvat ühingut, 2 vähemusrahvaste õpetajate organisatsiooni, kuhu ühtekokku kuulus 3300 liiget.

1926/27.aastal tegutses 11 maakonnaliitu 91 ühinguga, 6 iseseisvat ühingut, 2 vähemusrahvaste õpetajate organisatsiooni, kuhu ühtekokku kuulus 3333 liiget.

1927/28.aastal tegutses 11 maakonnaliitu 95 ühinguga, 7 iseseisvat ühingut, 2 vähemusrahvaste õpetajate organisatsiooni, kuhu ühtekokku kuulus 3504 liiget.

EOL juhatuse koosseisus toimus aeg-ajalt mõningaid muudatusi. Aastate viisi oli koosseis järgmine:

1925/26.aastal - E.Murdmaa (esimees), A.Janson, M.Välbe, J.Rummo, J.Piiskar, J.Kents, O.J.Kiisel, J.Grüntal, E.Nurmiste, K.Treffner, V.Nano, M.Kaljas (Koch), V.Uustalu, P.Pedisson, M.Väli, P.Algma;

1926/27.aastal E.Murdmaa (esimees), M.Välbe, A.Janson, J.Rummo, J.Piiskar, E.Nurmiste, J.Kents, J.Kana, N.Kann, O.J.Kiisel, K.Treffner, M.Reinik, M.Kaljas, P.Pedisson, P.Algma, J.Meerits, J.Ruus;

1927/28.aastal - E.Murdmaa (esimees), J.Rummo, J.Piiskar, M.Välbe, A.Janson, J.Kents, N.Kann? (J.O.Kiisel, J.Elango, V.Peet, M.Kaljas, J.Alver, A.Kallion, P.Raudsepp, J.Laane, J.Välbe, P.Algma;

1928/29.aastal - E.Murdmaa (esimees), A.Janson, M.Välbe, J.Elango, J.Piiskar, J.Kents, N.Kann, O.J.Kiisel, A.Veiderma, A.Roos, E.Nurmiste, A.Kärk, M.Kaljas, K.Treffner, A.Ruben, P.Raudsepp, P.Algma.

Juhtivatest EOL töötajatest

jätkas tööd aktiivselt esimehena E.Murdmaa. Täielikult oli tagasi tõmbunud EOL tööst seoses siirdumisega USA-sse J.Annusson. Aktiivsemateks juhatuseliikmeteks olid sel perioodil J. Rummo, J.Piiskar, M.Välbe, A.Janson, E.Nurmiste, J.Kents jt..

EOL büroo ja kirjastuse tegevust juhtis kuni 1926.aasta lõpuni J.Rummo. 1927.aasta algul oli EOL büroo juhiks A.Marmor ja alates 1.augustist 1927 kuni 1933.aasta oktoobrini J.Elango.

7. Eesti Opetajate Liit majanduskriisi ja kodanliku parlamentarismi kokkuvarisemise perioodil (1929 - 1933)

1) Üldisele 6-klassilisele koolikohustusele üleminek ja koon- damised koolivõrgus. EOL võitlus õpetajate seminaride sul- gemise vastu. Kurikuulus "Meie kooli" projekt. "Õpetajate Leht"

Majanduskriisi puhkemisega halvenes järsult kooli ja õpetajaskonna olukord. Mitmelt poolt avaldati kahtlust, kas kriisi süvenedes on võimalik 1930.aastaks üle minna üldisele 6-klassilisele koolikohustus^ele. Et aga linnades oli juba 20-ndate aastate teisel poolel tegelikult üle mindud 6-klassilisele algkoolile, siis ei peetud otstarbekaks ka maal sellega viivitada. Valitsuse otsusega laiendati koolikohustust 1929.aasta sügisest alates 5.õppeaastale ja alates 1930/31.õppeaastast jõustus Eestis 6-klassiline koolikohustus. Seaduses oli siiski klausel, mis võimaldas 6.klassi jätta avamata seal, kus selleks puudusid ruumid. Niisiis oli vähemalt vormiliselt kehtestatud 6-klassiline koolikohustus, mille eest EOL ja organiseeritud

õpetajaskond olid järjekindlalt võidelnud.

Kuid 1930. aasta tõi kaasa ka suuri tagasilööke kooli- ja hariduselus.

5. märtsil 1930 suri Taagepera sanatooriumis kopsutuberkuuloosi kaua^aegne haridusministri abi ja haridusnõunik F.V. Mikkel-saar, kes oli kindlakäeliselt juhtinud koolielu üldiselt demokraatlikel alustel, arendades hoogsalt kõiki kooliastmeid, toetudes seejuures organiseeritud õpetajaskonna kaasabile ja kohalike omavalitsuste omaalgatusele. Pingutav töö ja väsimatu võitlus oli ruineerinud suure koolimehe tervise.

Haridusministri kohale paigutati 1929. aasta suvel tagurlik^{ta} põllumeestekogude tegelane agronoom J. Hünerson. Kuna oli kooli alal vähik ega usaldanud ka ministeeriumi töötajaid, sai tema lähemaks nõuandjaks konservatiivsete vaadetega põllumeestekogule lähedal seisev koolinõunik Märt Raud, kes oli tuntud ägeda kooliuuenduse vastasena.¹

Kohe pärast ametisse astumist asus J. Hünerson drastiliselt koondama koole ja vallandama õpetajaid. 1930. aastal koondati algkoolides umbes 300 klassikomplekti ja vallandati sama palju õpetajaid. Õpilaste maksimaalarv klassikomplektis tõsteti 50-le. Jätkus ka keskhariduse kokkutõmbamine. Eriti rängalt kannatasid väiksemad maakeskused. Suletati Räpina, Väike-Maarja, Johvi ja Vändra gümnaasiumid. Osa neist hakkas tööle erakoolidena kõrgete õppemaksudega, mis veelgi kitsendas keskhariduse saamist kehvematele õpilastele. Linnades liideti keskkoolid. Hulk kesk- ja kooliõpetajaid jäi tööta. Osa neist siirdus algkoolidesse, mille

¹ Viljandimaa õpetajate kongressil 1932. aastal esines M. Raud väitega, et "peremeeste lapsed olevat hulga targemad kui sulaste ja popside lapsed" ("Õpetajate Leht" 1932, nr. 26.).

tulemusel suurenes tööpuudus algkooliõpetajate hulgas.

Koolinõunikud, kes seni olid olnud omavalitsuste teenistuses, muudeti Haridusministeeriumi ametnikeks ja allutati koolivalitsuse direktorile. Selle tulemuseks oli, et mõned tagurlikud koolinõunikud asusid kohtadelt kangutama radikaalsemate vaa-detega kooliõpetajaid, esmajärjekorras tihti neid, kes ei nõus-tunud õpetama usuõpetust. EOL juhatus saatis 1930.aastal märgu-kirja Eesti Koolinõunike Ühingule, milles juhtis tähelepanu ük-sikute koolinõunike ebaobjektiivsele tegevusele. Märgukirju õpe-tajate seadusevastase vallandamise kohta esitas EOL ka haridus-ministrile ja riigivanemale.

Samal ajal, kui 1930/31. aasta eelarves kärbiti õpetajate pal-gakrediiti 430 000 krooni võrra, loodi valitsuse otsusega nn. peekonifond 300 000 krooni suuruses summas jõukamatele taluni-kele juurdemaksuks väljaveetava sealiha eest. Et takistada õpe-tajaskonna protestihääli, kipsendas haridusminister õpetajate osavõttu õpetajate päevadest.

Järgmiseks sammuks reaktsoonilise haridusministri J. Hüner-soni tegevuse ajal oli demokraatliku vaimuga õpetajate seminari-de sulgemine 1930.aastal. Koheselt suleti täielikult kõige ees-rindlikum neist - Võru Õpetajate Seminar. Ülejäänutes suleti esimesed klassid, seminarid ise aga 1932.a. Rakvere ja Läänemaa seminari hooned anti ... kasarmuteks. Seminaride varandus kanti laiali. "Ei tunne niipea ... see must aasta Eesti Haridusloos."¹ kirjutas "Õpetajate Leht" seoses seminaride sulgemisega.

EOL juhatus protesteeris seminaride sulgemise vastu. Riigi-vanemale 1930.aasta juunis saadetud märgukirjas avaldati imestust,

1 "Õpetajate Leht" 1932, nr. 31.

et esimesena suleti majanduslikult kõige odavam ja pedagoogilise töö seisukohalt kõige hinnatavam seminar, mis oli kujunenud kooliuuendustöö kutsekooliks andeka koolimehe J.Käisi juhtimisel. Seminaride sulgemise vastu protesteeriti ägedalt ka kohalikes linna- ja maakonnaavalitsustes, lastevanemate hulgas ja ajakirjanduses, kuid tagajärjeta.

"Kasvatus" kirjutas seminaride sulgemise puhul: "... rahulikke töövoimalusi ei ole eesti seminaril veel oieti olnudki. Üks sulgemise ähvardus tuleb teise peale ... Lastagu seminaridel areneda ... tõeliseks kutsekooliks õpetajate ettevalmistamise alal - ja otsustagu alles siis!"¹

Ühel ajal progressiivsete seminaride sulgemisega intensiivistus pastorite tegevus. 1932.aastal esitasid riigikoguliikmed pastorid L.Raudkepp ja A.Täheväli Haridusministeeriumile märgukirja, milles nõuti pastoritele usuõpetuse revideerimise õigust. Seekord lükati ettepanek tagasi.

Samal ajal koosta J.Hünerson kurikuulsa "suvekooli" projekti, mis oli suunatud juba otseselt senise ühtluskooli lammutamisele. Selle projekti kohaselt oleksid maakoolide 1. ja 2.õppeaasta lapsed koolis käinud suvevaheajal. Algkooli kursust oleks maal pikendatud ühe õppeaasta võrra. Minister lootis saavutada sellega kaks eesmärki: 1. koondada veel 300 õpetajat ja 2. lahendada suurtalunike huvides karjalaste küsimus (3.-7.õppeaasta õpilastel oleks õppeaasta lühenenud ja suvevaheaeg pikenenud kuu võrra).

Organiseeritud õpetajaskond mõistis X õpetajate üldkongressil "suvekooli" projekti üksmeelselt hukka. "Maakoolid muutuvad sõna tosisel moel kehvema rahva hädakoolideks", ütles EOL esimees E.Murdmaa oma ettekandes kongressile.² Ka lastevanemad

1 "Kasvatus" 1930, nr. 4, lk. 155.

2 E.Martinson, Kas võimaldab uus Avalikkude algkoolide seadus ühtluskooli põhimõtte edukat teostamist? "Kasvatus" 1931, nr. 1, lk. 5.

maal protesteerisid niisuguste "popsikoolide" vastu. "Aastakümnete üritusi ei tohi asendada selgusetu eksperimendiga, ... mida ei arsti enam Hünerson, Raud ega kogumeeste ko."¹

Projekti ei toetanud koolinõunike enamus. J.Hünerson oli sunnitud "suvekooli" projekti tagasi võtma. Päriselt teda veel maha ei maetud. Veelkord tõusis ta päevakorda 1932.aastal.

Seoses majanduskriisi süvenemisega ja parempoolse ajakirjanduse järjest teravamate kallaletungidega kooli ja õpetajaskonna aadressil, tekkis tarvidus õpetajaskonna huve energilisemalt kaitsta. Uuesti võeti kaalumisele õpetajaskonna ajalehe väljaandmine, mille ümber mõtteid oli vahetatud juba 1925.aastal. Rühma deokraatlikult meelestatud Eesti Õpetajate Liitu kuuluvate õpetajate ^mettevõttel ja väljaandel alustas 1930.aasta septembris ilmumist kutseteadliku õpetajaskonna häälekandja "Õpetajate Leht". Vastutavaks toimetajaks oli EOL abiesimees A.Janson, tegevtoimetajaks EOL sekretär J.Elango. Kohe ilmumisest peale asus "Õpetajate Leht" opositsiooni reaktioonilise suunaga hariduspoliitikas, arvustades teravalt ka Hünersoniaegse Haridusministeeriumi sammu koolide koondamise alal. Kogu oma ilmumise ajal oli "Õpetajate Leht" tihedalt seotud Eesti Õpetajate Liiduga, kajastades Liidu poliitilisi seisukohti, kuid andes sõna ka vastasleerile. N.Kannu haridusministriks oleku ajal tehti katset "Õpetajate Lehte" tasalülitada ja teda Haridusministeeriumi ja Õpetajate Koja kontrolli alla võtta, kuid see ei õnnestunud. 1937.aastal täiendati siiski "Õpetajate Lehe" toimetust Haridusministeeriumi esindajaga.

1 "Rahva Sõna" 1930, nr. 61.

Kuni 1933.aastani ilmus "Õpetajate Leht" J.Elango väljaandel. 1933.-1935.aastani oli väljaandjaks "Töökool". 1935.aastal asutati ajalehe väljaandmiseks Ühistegeline Kirjastusühing "Õpetaja", mille väljaandel ajaleht ilmus 1940.aastani. Ühingu esimeheks oli A.Janson.

1935.a. juunikuust ~~ilmus~~ kuni 1.jaanuarini 1940 oli tegevtoimetajaks EOL sekretär V.Horm ja 1940.aastal A.Ruut. "Õpetajate Lehe" baasil alustas ilmumist 1940.aasta oktoobris "Nõukogude Õpetaja".

2) Õpetajate palkade korduv kärpimine ja ~~nn~~ abieluliste vallandamine majanduskriisi ajal

Kriisitont nõudis järjest uusi ohvreid. Seose raskustega põllumajandussaaduste turustamisel - kodanlik Eesti oli täielikult sõltuv lääneriikide turgudest - teostati lisaks koolide koondamisele ridamisi õpetajate palkade kärpimisi. Alates 1.jaanuarist 1932.a. kärbiti õpetajate palku keskmiselt 13 protsenti. Juba 1931.a. kevadel kaotati lisatundide tasu. 1932.a. algatas valitsus uue palgakärpimise ettepaneku. Alates 1.jaanuarist 1933 vähendati palku veel 4-8 protsendi võrra ja lisati sellele kriisimaks 2-5 protsenti ulatuses.

Haripunkti saavutas kriis ja ühes sellega ka palgavõitlus 1933.a., mil kaalumisel oli kuni 1000 algkooliõpetaja vallandamine ja alg- ning keskkoolivõrgu ulatuslik koondamine.

Seniste ajutiste määruste asemel 1.aprillist 1933 kehtestatud Teenistustasude vähendamise määrusega kärpis valitsus kõigi riigiteenistujate ja õpetajate palku 4-26 protsenti. EOL juhatuse esitas 1933.aasta jaanuaris ja veebruaris kaks märgukirja riigivanemale ja majandusministrile. Märgukirjas loetletakse

ohvrid, mida õpetajad on pidanud viimastel aastatel kriisitondile tooma: Nende loetelu oli järgmine:

1) 1931. aasta lõpul palga kärpimine 13 protsenti; 2) arstiabi kärpimine 75 protsendi võrra; 3) Iga kuu õpetaja palgast 2 protsendi arvamine pensionikassa heaks; 4) Lisatundide tasu kaotamine 1931. aastal; 5) Palgalisa maksmise lõpetamine Petserimaal ja Narva tagustes valdades; 6) Koolijuhatajate korterite arvamine tasuliseks Tallinnas; 7) 10 protsendi kaotamine palgast maaõpetajatel, sest kooli ülalpidajal ei olnud õpetajale korterit anda; 8) Rendimaa äravõtmine maaõpetajailt, ainult koolijuhatajale väikese maatüki jätmine; 9) Palkade vähendamine 8 protsenti ja kriisimaksu lisamine 1. jaanuarist 1933;

Töötingimused õpetajal aga muutusid samal ajal uute liitklasside avamisega raskemaks.¹

Õpetajaskond ei toibunud veel 1. aprillil 1933 teostatud palgakärpimisest, kui sama aasta 7. juulil kehtestas valitsus määruse, millega maaõpetajate palku vähendati veel eraldi ühe astme võrra.

Korduvad palgakärpimised tekitasid õpetajaskonnas äreva meeleolu. Kõige teravamalt väljendus see XI õpetajate üldkongressil 1933. aasta augustis, millest võttis osa üle 700 õpetaja.⁺

Valusalt tabas õpetajaskonda ^{ka} 1932. aastal kehtestatud Teenistusvahetuskorraldamise seadus, mida rahva keskel nimetati abieluliste vallandamise seaduseks. Seadusega vallandati üks abielupooltest, kui nad mõlemad töötasid riigi- või omavalitsuse teenistuses. See seadus tabas umbes 350 õpetajat. Peale selle põhjustas seadus rohkesti fiktiivseid abielulahutusi.

¹ "Kasvatus" 1933, nr. 1, lk. 3.

⁺ Kongressist üksikasjalikumalt käesolevas töös lk. 147

Samal ajal suurendas riigivanem K.Einbund-Eenpalu poliitilist survet progressiivsele õpetajaskonnale. Võrumaa Õpetajate Liidu 1932.aasta üldkoosolekul märgiti: "... meie riik tahetakse muuta kultuurriigist politseiriigiks". Samal ajal kui õpetajate palku pidevalt kärbiti, jäid politseinike palgad endiseks. Õpetajad, kes julgesid võidelda palgakärpimiste vastu, tembeldati kogupõllumeeste poolt "riigireeturiteks".¹

Tallinna Õpetajate Seltsi üldkoosolekule ilmus 30.septembril 1932 ka politsei esindaja, kes mitmel korral segas vahele koosoleku käigule, kui õpetajad julgesid arvustada K.Einbund-Eenpalu tegevust. Seejuures leidis politseinik toetust tagurlikult koolitegelaselt ja toleaeagselt Tallinna Õpetajate Seltsi esimehelt O.J.Kiiselilt. Politseiniku nõudel lõpetati koosolek enneaegselt, mille peale õpetajate hulgast kostsid hüüded: "See on vägivald!" ja "Diktatuuri esimesi avaldusi!"²

Kibestunud õpetajaskonnast kostis järjest teravamaid hääli, milles nõuti radikaalseid abinõusid õpetajate elutingimuste lõpliku lagastamise vastu. Kõne all oli ka streigi korraldamine. "Õpetajate Leht" mõistis hukka niisugused õpetajad, kes kuulusid valitsuse erakondadesse, tegutsesid kaitseliidus, tegelesid noorkotkastega, juhatasid "roheline lipu" (kogupõllumeeste) pidudel laulukoore ja näidendeid. "Sellised õpetajad aitavad saagida oksa, millel nad ise istuvad."³

1 "Õpetajate Leht" 1932, nr. 40.

2 Samas.

3 "Õpetajate Leht" 1933, nr. 28.

3) Organiseeritud õpetajaskonna vastulöökk pealetungivale
fašismiohule ja kultuurireaktsioonile

Süvenev majanduskriis, lakkamatud parteidevahelised tülitsemised, korduvad valitsuskriisid (1932.-1933.aastal vahetus tervelt 6 valitsust) tähistasid kodanliku parlamentarismi kriisi. Rahvahulkade rahulolematust ruttasid kasutama "vapsid". Eestis tekkis tõsine fašismoht.

Suur osa intelligentsist, eriti aga algkooliõpetajaskond eesotsas Eesti Õpetajate Liiduga asus "vapside" liikumise suhtes eitavale seisukohale. EOL kaitses endiselt demokraatlikku koolikorraldust ja organiseerimisvabadust.

Eesti õpetajaskonnale ei olnud teadmata seegi, et natside võimuletulekul Saksamaal tasalülitati rida demokraatlikke õpetajate organisatsioone, areteeriti õpetajaskonna juhtivaid tegelasi ja suleti progressiivne "Leipziger Lehrerzeitung". "Õpetajate Leht" avaldas just enne XI õpetajate üldkongressi vastava selgitava artikli.¹ Ei olnud raske aimata, mis oodanuks meiegi õpetajaskonna kutseorganisatsiooni "vapside" võimulepääsemisel. "Õpetajate Leht" avaldas ka E.Vilde fašismivastase kirja, milles vanameister nimetas fašismi "haiglaseks nähteks" ja "vapside" programmi "sitikamustaks tagurluseks".

"Ei ole mingit kahtlust, et meie nn. "vabadussõjalaste" liikumine on fašistlik nähe, kuigi mõneski suhtes selle kõige narrimas ja mustemas mõttes", märkis "Õpetajate Leht" ka pärast XI kongressi ilmunud artiklis "Sõnad tegudeks."² Ühtlasi hoiatati samas artiklis,

1 A.Elango, Mis sünnib Saksa õpetajate organisatsioones. "Õpetajate Leht" 1933, nr. 33.

2 "Õpetajate Leht" 1933, nr. 35.

et fašism on võrdlemisi uus nähe ja sellena isegi mitmed avara-
pilgulised inimesed on lasknud end mõjutada tema lööklausetest.
"Vapside" häälekandja "Voitlus" avaldas mitu sõimuartiklit EOL
aadressil, milles nõudis koolide puhastamist "internatsionalisti-
dest" ja "noorsotsialistidest".

Terava vastulöögi vapsidele andis nende liikumise kõrgpunk-
til XI õpetajate üldkongress 1933. aasta augustis, kus "Voitluse"
toimetuse liige ja "vapside" ideolooge J.Libbe maha karjuti ja
kõnetoolilt lahkuma sunniti. Kongressil vastuvõetud resolutsioo-
nis aga märgiti: "Kongress kutsub tervet õpetajaskonda üles kõige
resoluutsemalt astuma välja demagoogiliste võtetega aetava kihu-
tustöö vastu, mis tahab naeruvääristada ja hävitada demokraatlik-
ku korda."¹

"Vapside" liikumisega ühinesid ainult üksikud karjeristid (õpe-
taja R.Mähar, pastor R.Uhke, õp. Eplik jt.).

Voimule "vapsid" siiski ei pääsenud. Nende põhiseadusega keh-
testatud "voimutäiust" kasutasid hoopiski K.Päts ja J.Laidoner,
kes 12.märtsi 1934. aasta riigipöördega haarasid voimu ja demok-
raatia kaitsmise sildi all tegid lõpu kodanliku parlamentarismi
agooniale. Selle üheks tulemuseks oli reaktsiooni võidulepääs ka
koolipoliitikas. Ühtlasi tähistas see mitme EOL juhtiva tegelase
demokraatlike illusioonide purunemist.

Eesti Õpetajate Liit suruti kaitsepositsioonidele. Reaktsiooni
järjest tugevneva surve vastu tuli kaitsta seniseid saavutusi -
6-klassilise algkooli, ühtluskooli, õpetajaskonna ühtset kutseor-
ganisatsiooni ja õigust kaasa kõnelda koolikorralduse alal.

¹ "Kasvatus" 1933, nr. 5, lk. 232.

4) Ühtse õpetajate kutseorganisatsiooni lõhenemine. Kesk- ja kutsekooliõpetajate separatistlik organiseerumine

1917. aastal asutatud Eesti Õpetajate Liit püsis Eesti õpetajate keskorganisatsioonina kuni 30-ndate aastate alguseni. Sellega oli EOL omamoodi haruldus, sest teistes kodanlikes riikides olid õpetajad organiseeritud kas kooliastmete (algkool, kesk-kool, kutsekool) järgi või poliitilise platvormi alusel.

EOL ühtsust põhjendas E. Murdmaa (~~Martinson~~) veel Liidu 10. aastapäeval järgmiselt: "On ju kool oma mitmesuguste koolitüüpidega orgaaniline tervik, mille osad on tihedalt üksteisega seotud, mispärast on loomulik, et kõikide koolitüüpide õpetajad on koondunud ühiseks liiduks ... Eesti kool ja tema õpetaja on organisatsiooniline tervik."¹

EOL püsis ühtse organisatsioonina küllaltki kaua seetõttu, et õpetajaskonna enamus oli demokraatlikult meelestatud ja progressiivse hoiakuga, kellel südamelähedane oli meie kooli aremine ja hea käekäik kõigil tema astmetel. Seejuures jäid paratamatult teisejärguliseks üksikute kooliastmete eri huvid ja küsimused. Pealegi pole viimaseid alati võimalik arutada ühise organisatsiooni raames koosolekutel, kongressidel, eri kooliastmete sektsioonides ja "Kasvatuse" veergudel. Ka EOL juhtivatesse organitesse (asemikekogusse ja juhatusse) valiti alati kõigi koolitüüpide esindajad.

Kuid juba EOL asutamisest peale leidis väike kildkond, kuhu kuulusid tagurlikud koolidirektorid N. Kann, H. Bauer, hiljem O. J. Kiisel, J. Adamson, V. Neggo jt., kellele oli vastuvõtmatu EOL

1 E. Martinson, Eesti Õpetajate Liidu töö Eesti kooli loomisel.

"Kasvatus" 1927, nr. 7, lk. 300.

demokraatlik hariduspoliitiline platvorm. Nendes ringkondades hauti juba J. Annussoni EOL esimeheks oleku ajal plaane oma keskkooliõpetajate liidu asutamiseks, eriti pärast seda, kui oli ilmne, et neil ei õnnestu pääseda Eesti Opetajate Liidus juhtivale kohale.

Miks siiski ei asutatud keskkooliõpetajate liitu juba 20-ndate aastate algul? Laseme vastata sellele küsimusele N. Kannul:

"Tundide kaupa kaalusime ... H. Baueri ja teiste kodanliste vaadetega kesk- ja kutsekooliõpetajatega tol ajal küsimust, kas asutada kesk ja kutsekooliõpetajate liit või mitte. Nende ridade kirjutaja oli isegi juba põhikirja välja töötanud, kuid siiski ei annud ta temale käiku." Põhjus oli lihtne: keskkooliõpetajate seas olnud palju "fanaatikuid" ja "kooliuuendajaid". "Kas oli mõtet asutada keskkooliõpetajate liitu Annussonide, Rooside, Oravatega⁺...? Kasu oleks olnud ainult algkooliõpetajate liidul. Ta oleks saanud rahulikumalt areneda, kui tolleaegsed "uuendajad" oleksid läinud keskkooliõpetajate liitu ja seal löönud lahinguid vanade kogenud koolimeestega ... Kaalusime ja otsustasime: on vara asutada keskkooliõpetajate iseseisvat liitu."¹

Teiste sõnadega - uue liidu nad oleks^{id} võinud küll asutada, kuid vaevalt nad sealgi oleksid juhtivale kohale pääsenud.

Majanduskriis ja sellega kaasnenud koondamised ning palgakärpimised süvendasid rahulolematust õpetajaskonnas. Tüli^h toob ikka tüli majja. Keskkooliõpetajad olid seni üldiselt nõrgalt organisee-

+ Tallinna I poeglaste gümnaasiumi ajalooõpetaja V. Orav ei tegele-
nud õpetajate organiseerimisega. Põhjus, miks N. Kann teda siin
mainib koos J. Annussoni ja A. Roosiga, on isiklik: V. Orav oli kri-
tiseerinud "Kasvatuses" N. Kannu nime all ilmunud raamatut "Feoda-
lism", nimetades seda segaseks kompilatsiooniks.

1 N. Kann, Keskkooliõpetajate liidu küsimus. "Päevaleht" 1927,
nr. 313.

ritud, ainult aktiivsem osa neist kuulus Eesti Opetajate Liitu, osa oli hoopis organiseerimata. Viimaste seas kuulus rahulolematust Opetajate Liidu vastu. Süüdistati algkooliõpetajaid, et need ei olewat keskkooliõpetajate huve küllaldaselt kaitsnud. Maaõpetajate palkade alandamine eraldi ühe astme võrra tekitas mõningaid hõõrumisi linna- ja maaõpetajate vahel. Seda valitsusvõim sooviski. Tarvis oli lõhkuda õpetajaskonna ühtsus.

Keskkooliõpetajate separatistlik organiseerimine sai alguse Tartus. 9. novembril 1927 arutati 35 Tartu keskkooliõpetaja koosolekul keskkooliõpetajate ühingu asutamist. Koosoleku kokkukutsujateks olid õpetajad O. Pärli ja A. Vaga ning koolinõunik J. Lang. Viimane leidis, et osa keskkooliõpetajaid on organiseerimata ja tegi etpaneku asutada iseseisev keskkooliõpetajate ühing. Erinevaid arvamusi tekitas organiseerimisviis. Osa pooldas sektsiooni loomist Tartu Opetajate Seltsi juures, osa iseseisva ühingu asutamist.

Ligemale aasta peetil läbirääkimisi Tartu Opetajate Seltsiga. Ilmnes, et seltsi juures oleks keskkooliõpetajail avaramad tegutsemisvõimalused. Vaatamata sellele otsustati 29. septembril 1928. aastal ellu kutsuda iseseisev keskkooliõpetajate ühing. Seda seisukohta põhjendasid eriti J. Lang, ^{ja} J. Roos, kelle arvates ^k "Keskkool on mannetus olukorras" ja keskkooliõpetajate huvid nõuavad ^{divit} eraldi organiseerimist.

Nii asutatigi Tartu Keskkooliõpetajate Ühing, mille põhikiri registreeriti 20. oktoobril 1928. Esimesse juhatusse valiti H. Karu (esimees), E. Markus, F. Laarens, A. Vaga, J. Sütt, R. Kleis, Ühingu oli liikmeid 100 ümber. Hiljem olid esimeesteks veel J. Sütt ja A. Kaljot. 1931. aastal astus Tartu Keskkooliõpetajate Ühingu EOL liikmeks. Vahekorrad EOL-ga muutusid teravaks 1932.-1933. palga-voitluse aastail, mil TKÜ astus mööda minnes ^{EOL-st} rea separatistlikke samme, mistõttu ta pärast XI õpetajate üldkongressi lahkus EOL-ist.

Tartu Keskkooliõpetajate Ühingu asutajad õhutasid ka teiste linnade keskkooliõpetajaid järgnema nende eeskujule. 1927. aasta novembris saatis koolinõunik J.Lang ringkirja ühes ankeediga kõigile keskkoolidele.¹ Vastused sellele ringkirjale ja ankeedile on üsnagi vastukäivad:

Paide ühisgümnaasiumi direktor A.^{ef}Ryben kirjutab: "Ma ei saa mitte kaasa tunda Eesti õpetajaskonna ümberkorraldamisele uut alustel, mis tähendab tegelikult seniste organisatsioonide lõhkumist."

Otepää gümnaasiumi direktor A.Herman vastab, et iseseisvat keskkooliõpetajate organisatsiooni pooldab kaks õpetajat, autonoomset sektsiooni Eesti Opetajate Liidus 10 õpetajat. Umbes samasugusel seisukohal on Türi ja Valga keskkoolide õpetajad. Ainult Johvi ühisgümnaasiumi õpetajad pooldavad täielikult iseseisva õpetajate ühingu asutamist. Tartu keskkoolides langevad hääled umbes pooleks.

Ankeedist jäi mulje, et Tartus, kus keskkoolle on rohkesti, võib keskkooliõpetajate organisatsioon kujuneda elujõuliseks, väiksemates keskustes ta oleks muutunud ühe kooli õpetajate koondiseks.

EOL mõõnis, et iga kooliastme õpetajail on spetsiifilisi küsimusi, mida peaksid arutama ja otsustama selle kooliastme õpetajad ja oli nõus ellu kutsuma iga kooliastme õpetajate jaoks eri sektsioone. Et võimaldada keskkooliõpetajail oma kooliastmesse puutuvate küsimuste süvendatud arutelu, moodustati EOL juures 1927. aasta sügisel keskkooli toimikond. Selle toimikonna korraldusel toimus kaks keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate kongressi. Mõlema kongressi päevakorras oli ka keskkooliõpetajate organiseerimise küsimus.

1929. aasta kongressil kõnelesid sel teemal Tartu Keskkooliõpetajate Ühingu esimees H.Karu, EOL juhatuse abiesimees M.Välbe ja Valga

1 ORKA, f. 3227, nim. 1, s.-ü. 2, lehed 246-253.

ühisgümnaasiumi õpetaja F.Klement.

H.Karu leidis, et EOL ei ole suutnud rahuldavalt kaitsta keskkooliõpetajate majanduslikke huve. Seetõttu on vaja, et keskkooliõpetajad asutaksid oma organisatsiooni.¹

F.Klement oli arvamisel, et keskkooliõpetajate ^{eri} huve ja küsimusi ei saa lahendada paremini oma kutseühingu asutamisega. Väited keskkooliõpetajate huvide ignoreerimisest EOL-s ei pea paika. On vaja säilitada senine ühtne organisatsioon. Ka enamik koolialaseid seadusi on ühised kõigile õpetajaile. Kõne alla võiks tulla keskkooliõpetajate sektsioonide moodustamine õpetajate ühingu juures.

M.Välbe tõrjus tagasi süüdistused, nagu aetavat EOL^b mingit parteipoliitikat. Eesti Õpetajate Liidus töötavad kõrvalt õpetajad erinevatest parteidest ja erinevatest kooliastmetest, ka juhatuses. Ainuke poliitika, mida tõesti aetakse kindla käega, on karskuspoliitika, väitis ta. Tartu Keskkooliõpetajate Ühingu kohta märkis M.Välbe, et see "paistab olevat üks riiakas poiss". Kongressi resolutsioonis soovitakse hoiduda õpetajaskonna killustamisest mitme kutseorganisatsiooni vahel.

Mõneks aastaks küsimus vaibub. Ka II keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate kongressil 1931.aastal ei öeldud midagi oluliselt uut. Uuesti lõi küsimus lõkkele 1932.aastal seoses õpetajate palkade kärpimisega. EOL pidas neil aastail väga rasket palgavõitlust, kusjuures silmas peeti kõigi kooliastmete õpetajate huve. Seda kummalisem oli Tartu Keskkooliõpetajate Ühingu samm, kes mööda minnes Eesti Õpetajate Liidust saatis 1933.aasta jaanuaris keskkooliõpetajate delegatsiooni Haridusministeeriumi, nõudes alg- ja keskkooliõpetajate palkade ümberkorraldamist, "õiglasemas vahekorras"

~~1. ORKA, f. 3227, nim. l, s. ü. l, lehed 15.~~

"Kasvatus" 1929, nr. 5, lk. 234

ja keskkooliõpetajaile eri tasu klassijuhatamise ja kirjalike tööde parandamise eest.¹ EOL juhatus mõistis selle TKU separatistliku sammu hukka.

1933. aasta veebruaris astus Tartus kokku II keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate kongressil valitud keskkooli toimkond ja võttis vastu otsuse, et keskkooliõpetajad peavad organiseeruma iseseisvalt. Eriti agaralt nõudis seda toimkonna esimees O.J. Kiisel, kuigi ta alles hiluti I keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate kongressil Tallinna Õpetajate Seltsi esimehena oli kindlalt EOL-st lahkulöömise vastu sõna võtnud.² Nüüd oli ta teinud täispöörde. Tema koostas ka Eesti Keskkooliõpetajate Kogu (EKESKO) põhikirja. EKESKO asutamise kiitis heaks Eesti Keskkooliõpetajate Ühingu peakoosolek. Nii oligi otsustatud keskkooliõpetajate keskorganisatsiooni loomine. EKESKO põhikiri registreeriti 14. juunil 1933. Sama aasta lõpul ja 1934. aasta algul asutati Tallinnas ja mõnes suuremas linnas EKESKO osakonnad. EKESKO juhatusse kuulusid: esimees O.J.Kiisel, V.Neggo, A.Kuusik, K.Ratasseppe, H.J.Jänes, F.Klement, O.Paas, T.Koik, J.Hansen. Keskkooliõpetajate separatistlikku organiseerimist toetas igati 1933. aasta oktoobris haridusministri kohale nimetatud reaktsiooniline koolitegelane N.Kann, kes taotles uue organisatsiooni näol oma hariduspoliitika le seljatuge. Tartu Keskkooliõpetajate Ühingu 14.vebruaril 1934 saadetud kirjas märgib EKESKO esimees O.J.Kiisel: "Ministeerium valmistab oma kava ja esitab selle meile ... Suhted on väga head ... ja selles mõttes on mõnus töötada."³

EKESKO asutamise järel kehtsid ligemale aasta läbirääkimised

1 ORKA, f. 3227, nim. 1, s.-ü. 1, leht 15.

2 Vt. O.J.Kiiseli sõnavõtt I keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate kongressil. "Kasvatus" 1929, nr. 5, lk. 238.

3 ORKA, f. 3227, nim. 1, s.-ü. 3, leht 429.

EOL ja EKESKO vahel koostöö saavutamiseks. EOL oli nõus muutma põhikirja selliselt, et üksikute koolitüüpide organisatsioonidel olnuks võimalik töötada Eesti Opetajate Liidu³ autonoomselt (A. Veiderma projekt).

EKESKO ei leppinud sellega, vaid nõudis EOL täielikku reorganiseerimist alates kohalikest õpetajate ühingutest. EOL asemikekogusse ja juhatusse oleksid kõigi koolitüüpide õpetajad⁴ saanud võrdsel arvul esindajaid (pariteedi põhimõte). "Opetajate Lehe" veergudel puhkes 1934.aastal äge poleemika EOL abiesimehe J.Rummo ja EKESKO esimehe O.J.Kiiseli vahel. ¹

EKESKO⁵ettepaneku vastuvõtmine oleks tähendanud tegelikult EOL likvideerimist ja uue üksikute koolitüüpide organisatsioonide vahelise büroo loomist. Samuti tulnuks asutada uus algkooliõpetajate organisatsioon. Peeti mitu ühist koosolekut, kuid kokkuleppele ei jõutud. "Keskkooliõpetajate eraldusliikumise juhid on korduvalt rõhutanud sõnades õpetajaskonna kui terviku säilitamise tarvet, teod aga näitavad mujale."²

Tallinna õpetajad andsid poleemikale oma hinnangu Tallinna Opetajate Seltsi 2.veebruari 1934.aasta peakoosolekul, kus ~~O~~J. Rummo valiti juhatusse tagasi, O.J.Kiisel aga langes juhatusest välja.

Pärast tulemusteta läbirääkimisi lükkas EOL asemikekogu 16. juunil 1934 põhikirja muutmise ettepaneku tagasi, olles veendumusele/~~saanud~~/ jõudnud, et EKESKO'1 ei ole soovi asjalikuks koostööks. Proovigu töötada iseseisvalt, öeldi koosolekul. Pealegi olid EOL liikmed - maakonnaliidud ja õpetajate ühinged - iseseisvad juriidilised üksused, kellele EOL juhatus ja asemikekogu ei

1 "Opetajate Leht" 1934, nr. 5 ja 6.

2 "Opetajate Leht" 1934, nr. 5.

saanud peale sundida likvideerimise otsust. Tehti vaid väiksemaid parandusi põhikirjas, et võimaldada ka väiksematel õpetajate rühmitustel astuda EOL liikmeks.

Lahkuminekuid süvendasid ka XI üldkongressi otsused. EKESKO reaktsooniline ladvik hindas EOL XI üldkongressi liiga "pahempoolseks". Eriti häiris O.J.Kiiselit, N.Kannu ja V.Neggot resolutsioon, milles nõuti EOL astumist Eestimaa Töölisühingute Keskliidu liikmeks. O.J.Kiisel nõudis EOL aseimekogus ka selle resolutsiooni kustutamist, mis kutsus õpetajaid välja astuma demokraatliku korra õnnestajate vastu.

EKESKO asutamisega ei lahkunud kõik ^{keskkooli}õpetajad Eesti Opetajate Liidust. Osa neist jäi edasi Liitu ja neid valiti ka Liidu juhatusse. Nii näiteks kuulus 1935/36. tegevusaastal Liidu juhatusse 7 keskkooliõpetajat. 1933/34. tegevusaastal oli EOL esimeheks Tallinna tütarlaste komertsgümnaasiumi direktor A.Veiderma.

Kuna EOL tasalülitamine 1933.-1934.aastal ei õnnestunud, esitas EKESKO 1934.aastal uue ettepaneku - loodagu uus õpetajaskonna esindus Opetajate Koja näol.⁺

Keskkooliõpetajate eeskujul ja ohutusel organiseerusid ka kutsekoolide õpetajad Eesti Kutsekooliõpetajate Ühingusse, mille põhikiri registreeriti 2.veebruaril 1935. Ka siin olid algatajateks Tartu õpet^ajad M.Vellema, A.Johanson, V.Raukas jt. Iseseisva ühingu moodustasid ka täienduskoolide õpetajad. Tagantjärele küsimust vaagides võib ütelda, et õpetajaskonna killunemine oli paratamatu. See oli õpetajaskonnas süvenenud poliitilise diferentseerumisprotsessi loogiline tulemus. Killunemist kiirendas veelgi kildkondlike huvide esilenihut^maine majanduskriisi tingimustes.

+ Sellest lähemalt vt. käesolev töö lk. 177 ja 212

5) Opetajate kongressid ja enesetäiendamine.

a) IX õpetajate üldkongress

Kongress peeti Tallinnas 28.-30.detsembrini 1929. Deleagaate oli 342 (162 hääle- ja 178 sõnaõigusega).¹ See kongress oli pühendatud peamiselt õpetajate teenistuslike ja kutseküsimuste arutelule, seoses õpetajate teenistusseaduse koostamisega. Vastavalt sellele oli koostatud ka kongressi päevkord, kus olid järgmised küsimused:

1. Kelle teenija peaks olema õpetaja? Referendid J.Piiskar ja A.Susi.
2. Opetajakutse omandamine. Referendid J.Käis ja A.Kuks (algkool) ning P.Põld ja J.Grüntal (keskkool).
3. Opetaja ametisse astumine. Referendid E.Raatma, P.Pedisson ja J.Lang.
4. Opetaja ametialane tegevus. Referendid A.Veiderma, A.Mõlder, T.Orgussaar.
5. Opetaja aineeline tasu. Referendid J.Reintam, P.Kohava, N.Kann.
6. Opetaja ametist vabastamine. Referendid O.J.Kiisel, G.Reial, J.Uustalu.

Esimeses küsimuses jätkus mõttevatus selle üle, kas õpetaja peaks olema riigi- või omavalitsusteenija. J.Piiskar pooldas esimest varianti, kuna A.Veiderma, P.Põld ja mõned teised olid seisukohal, et õpetaja olgu omavalitsuse teenistuses, kusjuures tema õiguslik seisund tuleb kindlustada eri teenistusseadusega.

Algkooliõpetaja kutse omandamisest kõneldes pooldas J.Käis meie oludes 6-klassilist seminari, kus on võimalik kõige paremini

1 "Kasvatus" 1930, nr. 1,2,3.

ette valmistada laia profiiliga algkooliõpetajaid, kes tunneksid hästi algõpetuse metoodikat. A.Kuksi arvates tuleks algkooliõpetajaid ette valmistada keskkooli baasil töötavates pedagoogiumides, mille lõpetamisele peaks järgnema kaheaastane praktiaaeg koolis. Enamus sõnavõtjatest pooldas J.Käisi seisukohta.

Keskkooliõpetaja kutse omandamisel soovitas P.Pold teostada rangemat valikut, et õpetajaametisse ei sattuks juhuslikud, kellel puudub tõsine huvi koolis töötamiseks. J.Grüntali arvates on tarvis keskkooliõpetaja kandidaadil läbi teha prooviaeg patrooni käe all.

Õpetaja ametisse seadmist (valimist) ei soovitanud E.Raatma jätta kohalike omavalitsuste (volikogude) kätte. Volikogud ei ole pädevad hindamaks kandidaatide pedagoogilisi võimeid ja kooli vajadusi. Õpetajate valimist soovitas ta jätta maa- või linna haridusnõukogude hooleks. Sama seisukohta jagas ka kaasreferent P.Pedisson. Kuna õpetajate "valimislaatadel" on esinenud ebaterveid nähtusi ka õpetaja-kandidaatide poolt, soovitati neid edaspidi paljastada ja valimistelt kõrvaldada.

Kongressil võeti kõne alla ka õpetajate palgad. Nõuti lasteabiraha progressiivset suurendamist vastavalt laste arvu kasvamisele õpetaja perekonnas. N.Kann kordas oma vana süüdistust: keskkooliõpetajad olevat algkooliõpetajatega võrreldes kehvemas olukorras. Oma väidet illustreeris ta näidetega tsaariaegsetest palgavahedest. Nõuti keskkoolikursuse pikendamist ühe aasta võrra.

Eesti Õpetajate Liidule tehti ülesandeks ütelda oma sõna kavatsitava Õpetajate teenistusseaduse koostamisel, arvestades seejuures kongressil esile toodud seisukohti.

b) X õpetajate üldkongress

Selle kongressi kutsus EOL asemikekogu kokku erakorraliselt üks aasta pärast eelmist kongressi, nimelt 27.-28.detsembrini 1930.aastal seoses nn. "suvekooli" projekti esilekerkimisega, mis esitati Riigikogule haridusministri J.Hünersoni poolt. Kongressist võttis osa 102 hääleõigusega ja 88 sõnaõigusega delegaati.¹

Päevakorras olid järgmised küsimused:

1. Kas võimaldab uus Avalike algkoolide seadus ühtluskooli põhimõtte edukat teostamist? Referent E.Murdmaa.
2. Koolimaa küsimus. Referendid A.Kutser ja A.Kuks.
3. Opetajate teenistusseadusest. Referendid A.Susi, J.Uustalu ja J.Rummo.

E.Murdmaa arvustas teravalt J.Hünersoni "suvekooli" projekti, mille järgi ei saanud juttugi olla, nagu ta rõhutas, pidevast õpetööst kahel esimesel õppeaastal. E.Murdmaa põhjendas ~~selle~~ projekti kahjulikkust sellega, et just neil aastail pannakse alus lapse edaspidisele arenemisele. Pealegi tekib maa- ja linnaalgkooli vahel ülepääsmatu vahe. Maakoolid muutuvad hädakoolideks. E.Murdmaa asetasküsimuse järgmiselt: ^Kkas see ongi "maaorientatsioon", mida põllumeeste erakond soovitab hariduse alal?

E.Murdmaa leidis, et kokkuhoidu tuleb muidugi teostada ka hariduse alal, kuid mitte algõpetuse piiramise ja ühtluskooli lammutamise arvel. Tema poolt esitatud resolutsioonis tunnistati "suvekooli" projekt kahjulikuks ja tagasikiskuvaks. Opetajaskonna energilise vastuseisu tõttu oli J.Hünerson sunnitud loobuma oma projektist.

Ettekandes koolimaa küsimuses leidis A.Kutser, et me oleme

^{ajakirjas}
1 X üldkongressi materjalid on avaldatud "Kasvatus" 1931, nr. 1 ja 2.

põlluharija rahvas ja maainimesed hindavad kõrgemalt seda õpetajat, kes ise põldu harib. Seepärast peaks iga maakooli juures olema koolimaa. Ka aitab koolimaa siduda õpetajat ühe koha külge. Kuid põlluharimine ei tohi segada õpetaja põhitööd.

A. Kuks leidis, et iga kooli juures peaks olema eeskujulik kooliaed. Pahameelt on tekitanud need õpetajad, kes maad ise ei hari, vaid rendivad seda teistele.

Opetajate teenistusseaduse eelnõust tegi kokkuvõtte EOL juriskonsult advokaat A. Susi. Sõnavõtjad protesteerisid kavatsuse vastu teha takistusi abikaasade tööle samas koolis. Leiti, et see on loomulik nähtus. Üksikuid erandjuhtumeid, kus koolijuhataja abikaasa on tekitanud intriige koolis, ei tohiks üldistada.

Opetajate teenistusseadus, mille koostamisest võtsid osa ka EOL juhtivad töötajad, võeti Riigikogus vastu 1931. aasta juulis.

c) XI õpetajate üldkongress

Kongress astus kokku majandusliku surutuse ja kodanliku parlamentarismi kriisi kulminatsioonipunktil 19.-20. augustil 1933. aastal Tallinnas.

Juba selle aasta jaanuaris, kui EOL juhatus sai teada valitsuse kavatsusest viia õpetajad palgaredelil ühe astme võrra madalamale, oli kõne all üldkongressi kokkukutsumine. Pealegi tõusis 1933. aastal uuesti päevakorrale kolm aastat tagasi üldiselt hukka mõistetud "suvekooli" projekt. EOL juhatusel tuli uuesti selgitada selle vastuvõtmatus nii riigivanemale kui ka majandusministrile esitatud märgukirjades. Siis rabis õpetajaskonda uus hoop - valitsus otsustas riigieelarve tasakaalustamiseks kärpida 7. juulil 1933 eraldi veel maaõpetajate palka ühe astme võrra. Ei tohi unustada, et kroonikursi kukutamine oli tõstnud märgatavalt elukallidust ja omakorda vähendanud reaalpalka umbes ühe kolmandiku võrra.

Ärevust õpetajaskonnas kasutasid tagurlikud keskkoolidirektorid separatistlike meeleolude õhutamiseks kesk- ja kutsekoolide õpetajate hulgas, mille eesmärgiks oli lõhestada õpetajaskonna tervikut ja võitlusvaimu.

Rahulolematust ruttasid kasutama ka "vapsid", tehes ohjeldamatut demagoogiat õpetajaskonna ja kooli arvel ning püüdes vähemteadi~~lik~~ likke õpetajaid meelitada oma "rahvaliidumise" ridadesse.

XI üldkongress, mis kokku kutsuti õpetajate kohalike organisatsioonide nõudel, oli osavoturohkemaid (üle 700 delegaadi).¹ Korraldajail oli tõsiseid raskusi kõigi delegaatide mahutamise^aga. Arvukalt oli delegaate saabunud maakondadest ja kohalikest ühingu- test. Enamuse moodustasid noored, äsja seminari lõpetanud õpetajad. Kongress näitas, et meil oli sirgunud uus õpetajate põlvkond, keda iseloomustas terav opositsioonivaim viimastel aastatel teostatud reaktsioonilise hariduspoliitika vastu. Kuigi ettepanekutega esinesid vanema generatsiooni esindajad (EOL esimees E.Murdmaa, abiesimees M.Välbe, konservatiivne koolinõunik M.Raud jt.), olid läbirääkimistel ja sõnavõttudes tooniandjateks noorema generatsiooni esindajad.

Pinevust kongressil suurendas seegi, et ta toimus pärast sõjaseisukorra kehtestamist. Kongressi sõnavõtud stenografeeriti. Kahjuks ei ole õnnestunud seni stenogramme üles leida, kuigi neid nõutasid endale nii Siseministeeriumi asutused kui ka Haridusministeerium.

Kongressi päevakord kinnitati järgmisena:

1. Opetaja töötingimused ja palgaküsimus. Referendid E.Murdmaa ja V.Uustalu.
2. Võimalusi ja teid avaliku arvamuse kujundamiseks kooli ja õpetajaskonna huvides. Referent M.Raud.

1 Ulevaade kongressist ajakirjas "Kasvatus" 1933, nr. 5, 6, 7.

3. Meie kooli- ja hariduspoliitika.

E.Murdmaa esitas päevakorra esimese punkti alusel kongressi delegaatidele ülevaate EOL juhatuse tegevusest õpetajate palgavõitluses ja valitsusele esitatud märgukirjadest..Ta peatus ka streigivõimalusel, kuid ei pooldanud seda. Esimehe arvates peaks õpetajaskond niisugusel raskel ajal esinema ühtse ja distsiplineeritud tervikuna ja loobuma separatistlikest taotlustest. Tema poolt esitatud resolutsioonis mõisteti hukka maaõpetajate palkade eraldi vähendamine ja nõuti, et valitsus uues palgaseaduses kaotaks ülekohtuse vahetegemise.

V.Uustalu täiendas eelkõnelejat, tuues rikkalikult fakte maaõpetajate töötingimustest, halvadest koterioludest, tasuta tööst kooliinternaadis, maaõpetajate ülekoormatusest seltskondliku tööga ja õpetajate arvel tehtavast kihutustööst. See kõik on kibestanud ja halvanud maaõpetajate töömeeleolu.

Koolinõunik M.Raud, kes seisis lähedal põllumeeste erakonnale ja sellena kandis teataval määral vastutust tekkinud olukorra eest,¹ püüdis tõendada, nagu oleks tekkinud lõhe rahva ja õpetajate vahel. Kõneleja arvates langes suur osa süüst õpetajaile. Tegelikult ei olnud tekkinud lõhet õpetajate ja rahva vahel, küll aga oli progressiivseil õpetajail tekkinud vastuolud reaktsiooniliselt meelestatud õpetajate ja nende erakondlike tegelastega, kes kergekäeliselt süüdistasid kooli ja progressiivset õpetajaskonda ning nõudsid mõnel pool isegi tagasiminekut 6-klassiliselt algkoolilt ja ühtluskoolilt 4-klassilisele algkoolile. Ka M.Raud ise oli aastaid häälestanud avalikku arvamust organiseeritud õpetajaskonna ja kooliuuenduse vastu.

Ettekannetest jäi mulje, et need ei rahuldanud kongressist osa-

¹ Mõnedel suulistel andmetel oli M.Raud üks "suvekooli" projekti autoreid.

võtjaid, rääkisid küsimuse tuumast mööda ja ei paljastanud küllaldaselt reaktsiooni kultuurivaenuliku olemust. Seevastu kongressi sõnavõttud olid hoopis käreдамad, sisaldades rohkesti protesti ja kriitikat. Olgu toodud mõned katked sõnavõttudest.¹

J.Uustalu märkis, et osa seltskonnast on häälestatud kultuuri ja hariduse vastaselt. Niisuguste vooludega ei saa õpetajad kaasa minna ja koos töötada. Me ei toeta üldist kultuurireaktsiooni, mis käimas mitte üksi meil, vaig kogu maailmas ... Raskused veeretatakse nende õlgadele, kus vastupanu kõige väiksem.

B.Rea asetasküsimuse: kui teistel kodanikel on seaduslikud õigused palgavõitluse pidamiseks, mispärast ei tohi ka õpetajail neid olla?

A.Nopasson soovitas boikoteerida ajalehti, erakondi, asutusi, organisatsioone ja poliitikategelasi, kes suhtuvad õpetajaskonda vaenuliselt. Seda nõuet toetasid mitmed sõnavõtjad.

A.Tamberg ja mitmed maaõpetajad märkisid, et tõsine põllumees ja tööline ei pooldaks riigieelarve tasakaalustamist maaõpetajate palkade vähendamise arvel.

A.Kutseri arvates tuleks kaaluda õpetajate streigi võimalust.

P.Puusepp ei olnud rahul M.Raua väitega, et seltskond olevat õpetajate vastu. Seltskond ei olnud tema arvates õpetajate vastu, kuid teda katsutakse häälestada õpetajaisse vaenulikult suhtuma.

A.Laur leidis, et maaõpetajad on meeleoluliselt halvatud seltskonnatööksseni, kuni nad on palga suhtes asetatud teistest madalamale.

K.Praakli asus seisukohale, et kodanikena oleme valmis kandma raskusi koos teistega, kuid koormat ei ole jaotatud ühtlaselt, see tekitab kibedust.

1 "Kasvatus" 1933.a. nr. 6 ja 7 toodud kongressi ülevaate põhjal.

V.Horm rõhutas: Halb on see, et maaõpetajad ^{ta} tahakse ka edaspidi jätta palgaastmes madalamale pulgale, nagu selgus Haridusministeeriumi esindaja sõnavõtust. Seltskonnategevusest ei tule loobuda, kuid õpetaja ei tohi muutuda seltskonnatöö orjaks. Palga-voitluse pidamiseks tuleb moodustada ühine rinne ja ühineda Eesti-^{Kesk}maa Töölisühingute liiduga.

A.Koel märkis järgmist: Kibedust ei valmista mitte see, et palka on kärbitud, vaid see viis ja need põhjendused, kuidas ja miks seda on tehtud. Siin ilmneb juba selgesti maaõpetaja alavääristamine.

M.Välbe arvustas oma ettekandes senist erakondlikku hariduspoliitikat, mis on olnud äärmiselt kõikuv. See, mida üks valitsus heaks kiitab, muudetakse järgmise valitsuse poolt, et kolmanda valitsuse ajal jälle taastada. Haridusministeeriumi on juhtinud inimesed, kes ei tunne kooliküsimusi ja suhtuvad hariduse edendamisele vaenulikult. Suurte raskustega on meil teostatud 6-klassiline algkool. Nüüd kõneldakse juba mõnedes ringkondades tagasiminekest 4-klassilisele algkoolile. Suurt nurinat on tekitanud rahva hulgas ka maakoolide koondamine. Kõneldakse hariduse üleproduktseerimisest. Samal ajal puuduvad paljudel noortel hariduse saamise võimalused.

Mitmed sõnavõtjad (J.Palm, A.Kivirähk, Lõhmus) kritiseerisid koolide koondamisi ja nõudsid, et haridustöö juhtimiselt kõrvaldataks hariduse ja koolide koondajad. Rida delegaate (B.Rea, V.Voore, P.Raudsepp) astus välja 6-klassilise algkooli ja ühtluskooli kaitses. Terava kriitika osaliseks said ka kooli militariseerimise katsed.

Resolutsioonide hääletamisel palus sõna "vapside" häälekandja "Voitlus" toimetaja J.Libbe, kes tahtis kongressi kõnetooli kasutada fašistliku propaganda tegemiseks. Kongressi liikmed ei lubanud seda. J.Libbe oli sunnitud lahkuma kõnetoolist ja ^{ka} kongressilt.

XI üldkongress võttis vastu 33 resolutsiooni.¹ Neis mõisteti hukka maaõpetajate ~~XX~~ palkade ülekohtune vähendamine ja koolide ülemäärane koondamine. Ühtlasi anti hukkamõistev hinnang palgakärpimist teostanud valitsuskoalitsioonile (rahvuslik keskerakond ja asunike partei). Õpetajail lubati tegevust jätkata ainult neis organisatsioonides, mis ei tunnista end solidaarseks õpetajate palgakärpimistega. Mõisteti hukka separatistlikud katsed õpetajaskonda lõhestada. Nõuti, et EOL astuks Eestimaa Töölisühingute Keskliidu liikmeks.

"Kongress peab õpetajaskonna tänapäeva tähtsaimaks ülesandeks võidelda kultuurireaktsiooni vastu, selgitada laiematele hulkadele hariduse väärtust ja demokraatlikule põhimõttele rajatud koolikorralduse tähtsust," öeldakse 33. resolutsioonis.

XI üldkongress äratas üldsuses laialdast vastukaja. Suurkodanluse ajalehed koos "vapside" "Voitlusega" süüdistasid kongressist osavõtjaid ja Eesti Õpetajate Liitu kui kongressi korraldajat "rahempoolsuses". Haridus- ja sotsiaalminister K.Konik nimetas kongressi "miitingutaoliseks koosolekuks", kus vastu olevat võetud "täiesti lubamatuid resolutsioone", mis süvendavat ühiskonnakihtide vastuolusid. Minister nõudis selgitust, "kes on seesuguseid resolutsioone ette pannud ja kaitsnud." Õpetajad ei tohtivat pidada palgavoitlust "ühvardustega".

Kongressi materjalid konfiskeeriti ja EOL esimees ning kongressi juhatajad E.Murdmaa, J.Piiskar ja V.Uustalu allutati juurdlusele. Enamik sõnavõtjaid (kaasa arvatud nende ridade kirjutaja) kuulati korduvalt üle poliitilise politsei poolt.

Mõned keskerakonda kuulunud õpetajaskonna tegelased hirmutasid õpetajaid ja püüdsid neid mõjutada loobuma radikaalsemate reso-

¹ XI üldkongressi resolutsioonid on avaldatud ajakirjas "Kasvatus" 1933, nr. 5.

lutsioonide vastuvõtmisest EOL asemikekogus. Nii näiteks talitasid Võrumaa Õpetajate Liidu esimees T.Randvere, Haapsalu Õpetajate Ühingu esimees A.Üksti jt. Seevastu Harjumaa Õpetajate Liidu kongress mõistis hukka niisugused urgitsemised.

Nende surveabinõude tagajärjel jäid mitmed kongressil vastu võetud resolutsioonid ellu viimata, teiste seas ka Eesti Õpetajate Liidu astumine Eestimaa Tööliühingute Keskliidu liikmeks.*

Üksmeelne palgavõitluse kongress ei saavutanud otsest eesmärki. Õpetajate palgakärpimised jäid jõusse. Kuid ta demonstreeris valdava osa õpetajaskonna vastuseisu alanud kultuurireaktsioonile ja fašismiohule, mis oma haripunkti saavutas tagurliku 1934.aasta koolireformiga K.Pätsi diktatuuri ajal.

d) Keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate kongressid

Vaadeldaval perioodil korraldas EOL kaks keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate kongressi, et võimaldada keskkooliõpetajail arutada oma kooliastmesse puutuvaid küsimusi.

I keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate kongress toimus Tallinnas 3.-5.aprillini 1929.aastal. Kongressi tegelikuks organiseerijaks oli EOL keskkoolitöimkond, mis asutati 1927.aastal. Kongressist võttis osa 247 keskkooliõpetajat.¹Kongressi päevakorras olid järgmised küsimused:

1. Keskkooli kasvatuslikke küsimusi. Referendid A.Roos ja O.J. Kiisel.
2. Keskkooliõpilaste seleksioon ja eksamid. Referendid J.Lang, O.Grüntal ja L.Raudkepp.
3. Keskkooli kuju ja kestvus. Referendid N.Kann, E.Nurmiste, S.Pruuden.

1 "Kasvatus" 1929, nr. 4 ja 5.

* Kongressiaegsel EOL esimehel E.Murdmaal tuli loovutada esimehe koht 1933/34. tegevusaastal A.Veidermale. Ametist pidi lahuma ka EOL sekretär Julius Elango.

4. Võõrkeelte küsimusi keskkoolis. Referendid H.Mutschmann, E.Jaanvärk.

5. Keskkooliõpetajate organiseerimine. Referendid H.Karu, M.Välbe, F.Klement.

A.Roos ja O.J.Kiisel nõudsid suurema tähelepanu osutamist kasvatustööle keskkoolis, kuna senini, nagu nad leidsid oma ettekannetes, on keskkoolis peamiseks peetud teadmiste andmist ja õpetamist.

J.Lang ja J.Grüntal leidsid, et algkooli lõputunnistus ei ole küllalt usaldusväärne dokument õpilase keskkooli vastuvõtmisel. Tuleks leida tähtsamaid selektsioonivahendeid (iseloomustused, testid), et keskkooli ei pääseks nõrku õpilasi.

N.Kann esitas kongressile veelkord oma tsaariaegse keskkooli projekti (4-klassiline algkool + 4-klassiline keskkool + 4-klassiline gümnaasium). Selle peamise põhjendusena tõi esineja võõrkeelte hõlpsat õpetamist.

J.Lang, A.Kurvits ja J.Käis vaidlesid vastu N.Kannu kavale, mis oleks tähendanud tagasiminekut 4-klassilisele algkoolile. Keskkooli ümberkorraldamise alusena soovitasid nad võtta 6-klassilise algkooli, millele rajaneks 6-klassiline keskkool. Ka F.V.Mikkelsaar hoiatas senise haridushoone lõhkumise eest. Selle asemel soovitas ta paremini korraldada keskkooli sisemist tööd. J.Sütt nimetas N.Kannu kava "aristokraatseks", kuna see lähtub linnaõpilaste ja jõukamate kihtide huvidest. Vaesemad kihid jääksid N.Kannu keskkoolist eemale, kuna nad ei suuda tasuda õppemaksu alates 5.õppeaastast. Üldist pooldamist leidis aga senisele keskkoolile ühe õppeaasta lisamise mõte ja keskkooli jaotamine kaheks astmeks (3 + 3 kl.).

Võõrkeelte küsimuses jätkusid ka sel kongressil varem alanud vaidlused, missugune keel võtta esimeseks võõrkeeleks. Tehti väga

vastukäivaid ettepanekuid. Enamik sõnavõtjaid pooldas inglise keelt esimese võõrkeelena (F.V.Mikkelsaar, A.Oras, E.Oissar, H. Mutschmann jt.), osa saksa keelt (L.Raudkepp, K.Prüller). E.Jaanvärk arvas, et keskkoolides võiks olla mitu võõrkeelt. J.Lang soovitas võõrkeele algkoolist hoopis välja jätta. H.Karu märkis, et laialdased hulgad on huvitatud vene keelest.

Keskkooliõpetajate organiseerimisest oli juttu juba eelpool 4. paragrahvis. Kongress leidis, et keskkooliõpetajate huvide kaitsmine on võimalik ilma senist keskorganisatsiooni lõhkumata.

Kongress valis 17-liikmelise toimkonna, mille hooleks jäi keskkooli probleemide arutelu kongressidevahelisel perioodil.

II keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate kongress peeti Tallinnas

1.-3.maini 1931.aastal 299 õpetaja osavõtul.¹ Kongressi peamiseks arutlusaineks oli, kuidas tõsta meie keskkooli õppe- ja kasvatustöö taset. Päevakord oli järgmine:

1. Keskkooli ja gümnaasiumi ülesanded Eesti ühiskonnas. Referent J.Kiivet.
2. Kasvatustööst keskkoolis. Referent O.J.Kiisel.
3. Õpilaste teadmiste hindamisest. Referent J.Grüntal.
4. Õpilaste töö viljastamine. Referent J.Adamson.
5. Töökooli ideed ja vormid keskkoolis. Referent J.Käis.
6. Õpilaste isetegevus ja omavalitsus keskkoolis. Referent J.Roos.
7. Keskkool kui osaduskond ja õpetaja selle liikmena. Referent J.Tork.
8. Keskkooliõpetaja organiseeritud kutseühingu liikmena. Referent J.Madisson.
9. Õpetaja teenistuslikud suhted ja ülesanded. Referent F.Klement.

1 Vt. "Kasvatus" 1931, nr. 5.

J.Kiivet märkis, et keskkoolilõpetajaist läheb ülikooli edasi õppima umbes üks kolmandik. Seega ei ole keskkool ükski ettevalmistusasutus ülikoolile. Suurem osa keskkoolilõpetajaist astub ellu, kuid on selleks puudulikult ette valmistatud. Keskkoolilõpetajaile tuleks anda mõningaid põhioskusi kutseliseks tööks.

O.J.Kiisel analüüsis klassijuhataja ülesandeid. Tema arvates tuleks klassijuhataja töö arvestada 2-4 nädalatunniga ja sisse seada klassijuhatajatund.

J.Grüntal juhtis tähelepanu senise õpilaste hindamisviisi puudustele. Kongressil moodustati J.Grüntali juhtimisel eri rühm selle probleemi süvendatud aruteluks.

J.Adamson esitas andmeid, millest nähtus, et õppetöö tase erakoolides on madalam avalikkude keskkoolidega võrreldes. Ka pooldas ta eksameid klassi- ja koolikursuse lõpetamisel.

J.Käis soovitas keskkoolilõpetajail laialdasemalt kasutada individuaalset tööviisi ja kirjalikke tööjuhatusi nii üksikõpilastele kui ka rühma tööks. Selle kõrval ei tohiks aga unarusse jätta ka suulist väljendusviisi.

J.Roos hindas õpilaste omavalitsust väärtusliku tegurina kooliühiskonnas. J.Käis jagas oma kogemusi tööst õpilaste omavalitsusega.

J.Madisson leidis, et keskkoolilõpetajad on seni nõrgalt organiseerunud. Tuleb kõikjal luua oma kutseorganisatsioonid.

e) Aineõpetajate kongressid

I tööstuskoolide õpetajate kongress toimus 24.-25.aprillil 1930.aastal Tartu Õpetajate Seltsi juures tegutseva kutsekooliõpetajate koondise korraldusel. Ettekanded olid J.Kiivetilt, M.Vellemalt, V.Raukaselt, T.Ussisoolt, A.Varmalt, A.Remmelilt jt.

22.-24.augustini 1931.aastal Tallinnas toimunud IV eesti keele õpetajate kongress oli pühendatud esijoones õtograafiale ja kirja ning kirjandite praktikale koolis. Kongressist võtsid osa peale eesti keele õpetajate meie tähtsamaid keeleteadlased. Ettekannete ja sõnavõttudega esinesid R.Reiman, A.Mölder, M.Meos, H.Rajamaa, G.Reial, J.Estam, E.Nurm, J.Aavik, A.Ounapuu, J.V.Veski, J.Tork, H.Ruubel, K.Praakli, A.Vaigla jt. Keelekorralduse küsimused põhjustasid traditsioonilise vaidluse J.Aaviku ja J.V.Veski vahel. Büroo teatel võttis kongressist osa 454 õpetajat.

III ajalooõpetajate kongress peeti 28.-30.detsembrini 1931 Tartus. Osa võttis 122 ajalooõpetajat ja 79 külalist. Kongressil valiti uus ajaloo õppekorralduse toimikond koosseisus P.Tarvel, J.Adamson, J.Madisson, M.Aul, M.Välbe, E.Susi, A.Viirmaa, A.Laar, Emma Peterson. Seoses ajalooõpetajate kongressiga peeti 29.detsembril filosoofiaõpetajate nõupidamine.

III õpetajate karskuspäev oli 28. ja 29.detsembril 1932.aastal. Ettekannetega esinesid A.Roos, P.Kohava, G.Reial, Johannes Depman, J.Kurepalu jt. Ettekannetest selgus, et koolides töötas sellal ligemale 600 karskus(lootus)ringi. Päevast osavõtjad oli 110, enamuses algkooliõpetajad.

Filosoofiaõpetajate päev korraldati Tartus 3.-4.jaanuarini 1933.aastal. Osavõtjaid oli ligemale 100. Referaatidega esinesid A.Koort, K.Ramul, V.^FTreymann, A.Roos, P.Hinnov, J.Madisson, T.Künnapas. Näitetunni andis S.Pruuden. Valiti filosoofiaõpetajate toimikond.

II muusikaõpetajate kongress peeti 30.aprillil ja 1.mail 1933.aastal Tallinnas. Osavõtjaid oli 265. Referentideks olid R.Päts, T.Vettik, K.Leinus, A.Kiiss, E.Mesiäinen, D.Orgussaar. Laulmistest Soome algkoolis kõneles V.^uSinkonen. Näitetunde andsid R.Päts ja E.Mesiäinen.

f) Kooliuuendusnäitus ja kasvatusteaduslik nädal 1930.aastal

Vaatamata raskele majanduslikule surutisele ei katkenud Eesti Opetajate Liidus töö kooli sisulise uuendamise alal. Suurt elevust ja uut hoogu pedagoogilise motte arengusse tõi ulatuslik kooliuuendusnäitus ja kasvatusteaduslik nädal, mis toimus 12.-26.augustini 1930.aastal Tallinnas. Üksi osavõtjate arv - üle 3000, neist 147 välismaalt¹ - näitab, millist suurt huvi äratas see üritus õpetajaskonnas.

Kooliuuendusnäitusega tähistas EOL Avalikkude algkoolide seaduse 10.aastapäeva ja 6-klassilise kohustusliku algkooli kehtestamist. Näitus ja sellega kaasnev pedagoogiline nädal pidid andma ülevaate sellest, mida meie kool on saavutanud viimase kümne aasta jooksul.

EOL juhatuse poolt moodustatud näituse peakomiteesse kuulusid J.Rummo, J.Grüntal, A.Janson, J.Elango, A.Oengo-Juhandi ja A.Pedussaar. Loodi rida alamkomiteesid. Pingelise töö tulemusena, mille jooksul mõned näituse komitee liikmed külastasid ka Leningradi pedagoogilist näitust, suudeti koguda väga ulatuslik ekspositsioon, mis võttis oma alla Tallinna tütarlaste kommertsgümnaasiumi 17 avarat klassiruumi ja 2 koridori. Huvitavaid töid oli üldõpetuse alalt, mida esitasid peamiselt Tallinna algkoolid. Sisuka väljapaneku esitas Võru seminar, kuigi tema kohta oli sulgemise otsus juba langetatud. Ühes ruumis oli eksponeeritud kooli raamatukogulugemistuba Moskvast, mille oli sisustanud "Meždunarodnaja Kniga" A.Jansoni kaasabil. Siin oli esitatud valik Nõukogude Liidu laste- ja noorsookirjandust. Väljapanekuid oli saabunud ka Lätist. Näitust külastas üle 4000 õpetaja, kellel oli siin palju õppida.

1 Kasvatusteaduslik nädal ja kooliuuendusnäitus. "Kasvatus" 1930, nr. 10, lk. 457.

Kasvatusteadusliku nädala töö oli tihedalt seotud näitusega. Kuna kommertsgümnaasiumi saal ei suutnud mahutada pooltki osavõtjaist, tuli üldloengud üle viia Tallinna suurima kino "Grand Marina" saali, mis mahutas 1000 kuulajat.

Nädal algas J.Käisi loengutega individuaalsest tööviisist. Eesti lektoritest mainigem veel J.Parijõe, J.Grüntali, J.Estami, ja A.Oengo-Juhandit. Välismaa lektoritest andis A.J.Lynch ülevaate oma daltonplaani alusel töötavast koolist Londonis. R.Smola käsitles kooliuuendusliikumist Viinis ja O.Tacke ja W.Kircher Saksamaa pedagoogilisi probleeme. Neist viimane töötas ühekomplektilises maa-algkoolis 8 klassiga. A.Salokannel andis ülevaate Soome rahvakoolist. Läti pedagooge esindasid L.Taivans ja J.Rabinovitš. Esimene kõneles Läti kutsekooli tööst ja teine üldõpetuse belgia variandist nn. decroly-süsteemist. Enamik ettekannetest avaldati 1930.aastal EOL kirjastusel ilmunud koguteoses "Kooliuuenduse päevaküsimusi".

Mitmed küsimused kavatseti läbi töötada töörühmades, kuid plaanitud 20-30 osavõtja asemel kogunes rühma 200-300 osavõtjat, mistõttu tuli muuta töömeetodit. Suurimaks kujunes üldõpetuse rühm. Selle rühma töö oli üles ehitatud näitetundidele. Pealtvaatajate rohkuse tõttu tuli näitetunnid üle viia saali. Siin töötasid üldõpetuse alal 2.õppeaastaga õpetaja A.Krull-Kivikas ja 3.õppeaastaga õpetaja E.Viidas. Õpetajate huvist asja vastu räägib seik, et kohad saalis okupeeriti juba mitu tundi enne "õppetöö" algust ja suur hulk osavõtjaid jälgis tunde püsti seistes.

Suurt huvi äratasid ainetestide, kooliaaianduse jt. töörühmad ja praktikumid. Edukalt töötas A.Dzeivers (Riia) ekskursioonide metoodika rühmaga. Korraldati ka lastevanemate õhtu. Osavõtjate rohkuse tõttu tuli mõnigaid loenguid ja praktikume korraldada isegi mitmes vahetuses. Üldse ületas osavõtt nädalast ja näitusest kõik korraldajate arvestused, mis tõendas meie õpetajaskonna

huvi uudse pedagoogilise mõtte vastu. Ühtlasi demonstreeris näitus koos nädalaga, et meil oli kujunenud omanäoline reformpedagoogika, tänu mitmete andekate kooliuuendajate (J.Käis, J.Parijogi, G.Reial, jt.) järjekindlale uuendustööle.

g) ^{kursused} Täiendused ja pedagoogilised nädalad

Kodanlikus Eestis langes Eesti Opetajate Liidu olgadele ka õpetajate edasiharimistöö korraldamine. 20-ndail aastail keskendus peamine tähelepanu õpetajate täienduskursuste korraldamisele. Paljude õpetajate poolik haridus ja ettevalmistus, õppeprogrammide uus sisu, uued õppeained ja koolikohustuse pikendamine esitasid õpetajaile uusi täiendavaid nõudeid. Suur osa õpetajate suvevaheajast kulus täienduskursustest osavõtmisele. Eriti innukalt võtsid kursustest osa algkooliõpetajad. Lisaks üksikute õppeainete kursustele korraldas EOL õpetajaile ekskursioonijaamu, õppevahendite valmistamise ja kooliuuenduse kursusi. Kursuste tööd täiendasid aineõpetajate päevad ja kongressid.

Kõrvuti täienduskursustega (neid korraldas ka Haridusministeerium) organiseeris EOL igal suvel pedagoogilisi nädalaid. Eriti rohkesti korraldati neid 30-ndate aastate algul, milleks ka Haridusministeerium ei keelanud toetust. Pedagoogilistel nädalatel toimus töö peamiselt praktiliselt, rohkete näite- ja harjutustundide abil. Siin leidsid käsitlemist mitmed uuenduspedagoogika probleemid. ja tööviisid (üldõpetus, individuaalne tööviis ja tööjuhatuste menetlus, rühmatöö metoodika jm.). Kooliuuendustöö viljeldamisel peeti silmas meie kooli spetsiifikat ja nõudeid (näit. tööd liitklassidega). Selgitati uuenduslike meetodite paremusi kui ka nõrku külgi ning hoiatati liialduste eest. Eriti hinnatava panuse meie kooliuuenduse alal andis J.Käis, kes alates 1930.aastast asus tööle EOL teadusliku sekretärina, juhtides sellena ka õpetajate edasiharimistööd.

Haridusminister N.Kann lõpetas 1934.aastal igasuguse toetuse andmise Eesti õpetajate Liidule nn. edasiharimistöö korraldamiseks. Ometi korraldas EOL sel ja järgmistel aastatel kooliuuendused nädalaid tagasihoidliku osavõtumaksuga, mis samuti äratsid elavat huvi õpetajaskonnas.

h) Kooliuuendusrühm EOL juures

Seminaride sulgemisega lootsid tagurlikud koolipoliitikud lüüa kooliuuendusliikumist. Sündis aga midagi hoopis vastupidist. Seminaride sulgemine valas ainult õli tulle ja andis kooliuuendusliikumisele uut hoogu. Just Võru seminari sulgemise aastal (1930) sai kooliuuendusliikumine õige hoo sisse, milleks palju kaasa aitas ka EOL poolt korraldatud kooliuuendused nädal ja kasvatusteaduslik nädal.

Kui 20-ndate aastate algul reformpedagoogika alal kodanlikus Eestis võis märgata siia-sinna rabelemist ja välismõjude kriitikat ning selektsioonita omaksvõtmist, siis 30-ndatest aastatest alates arenes kooliuuendusliikumine edasi iseseisvalt, tuginedes Eesti kooli spetsiifikale ja vajadustele. Kujunes välja Eesti reformpedagoogika.

Kooliuuendused nädal ja kasvatusteadusliku nädala tõukel asutati 1931.aastal EOL pedagoogilise toimkonna juures kooliuuendusrühm, mille eesmärgiks oli sideme, informatsiooni ja töönaidete vahetamine üle maa laialipillatud kooliuuendused laste vahel. Kooliuuendusrühma kuulus 1933.aastal 245 õpetajat. Hiljem tõusis nende arv üle 400.¹ Huvi tõstmisele kooliuuendusliku liikumise vastu aitasid palju kaasa EOL poolt korraldatud kooliuuendused nädalad Valgas, Tartus, Tallinnas, Kuressaares jm.

1 K.Laane ja V.Birk, Johannes Käisi elu ja pedagoogiline tegevus. Nõukogude pedagoogika ja kool V. Tartu, 1969, lk. 25.

Kooliuuendusrühma juhiks ja hingeks oli EOL teaduslik sekretär ja agar kooliuuenduse eest võitleja J.Käis. Ta pidas ulatuslikku kirjavahetust rühma liikmetega, ergutas neid kirja panema oma tähelepanekuid ja kogemusi, vahenda töönäiteid, tööjuhatusi, brošüüre ja jagas omapoolseid näpunäiteid algajaile.

Alates 1932.aastast hakkas ajakiri "Kasvatus" avaldama kooliuuenduslaste töövõtteid ja -kogemusi rubriigis "Kooliuuendusnurk". 1933.aasta detsembrist alates ilmus kooliuuendusrühma väljaandel ja J.Käisi toimetusel bulletään-ajakiri "Kooliuuenduslane", mida levitati "Opetajate Lehe" lisana 8-10 numbrit aastas. Avandumbris märgib toimetaja: "Käesoleval ajal /1933.a. lõpul V.H./ kooliuuenduslaste arv on tõusnud nii suureks, et hariliku kirjavahetuse teel pole enam võimalik elavamalt sidet hoida. Seepärast tuli ... asutada trükitud bulletään mitmesuguse informatsiooni saatmiseks."¹

"Kooliuuenduslane" paistis silma oma koolielule lähedase sisu ja tegelikust tööst võetud näidetega.

EOL kooliuuendusrühma sihipärane tegevus tõi rohkesti elevust õppe- ja kasvatustöösse, eriti algkoolis, kus õppemeetodite alal tehti suuri edusamme.

6) EOL kirjastustegevus

Vaadeldaval perioodil jätkas EOL pedagoogiliste ja metoodiliste ^{teoste} materjalide kirjastamist. Ilmusid koguteos "Kooliuuenduse päevaküsimusi" (E.Murdmaa toimetusel), A.Kuksi "Sissejuhatus didaktikasse", A.Oengo-Johanson ^(juhendi) "Üldõpetuse töökava maa-algkoolidele" I ja II, J.Käisi "Uusi teid algõpetuses", "Pedagoogiline aasta-raamat" I ja II (koostöö Akadeemilise Pedagoogika Seltsiga) jt.

1 "Kooliuuenduslane" 1933, nr. 1, lk. 2.

Jätkus ka noorsookirjanduse väljaandmine.

1933.aastal lõpetas EOL kirjastustegevuse, andes kirjastuselao ja käsikirjade portfelli üle "Töökoolile". Ainult "Opetajate Täht-raamat" ilmus endiselt EOL väljaandel. Samuti jätkas EOL pedagoogilise ajakirja "Kasvatus" väljaandmist.

7) Koosseisud

Eesti Opetajate Liidul oli liikmeid:¹

1929/30.tegevusaastal: 11 maakonnaliitu 97 ühinguga, 8 iseseisvat õpetajate ühingut, 3 vähemusrahvuste õpetajate ühingut, neist Vene Opetajate Keskliit 8 ühinguga, kokku 3586 liiget.

1930/31.tegevusaastal: 11 maakonnaliitu 98 ühinguga, 9 iseseisvat õpetajate ühingut, 3 vähemusrahvuste õpetajate organisatsiooni, neist Vene Opetajate Liit 8 ühinguga, kokku 3596 liiget.

1931/32.tegevusaastal: 11 maakonnaliitu 98 ühinguga, 9 iseseisvat õpetajate ühingut, 3 vähemusrahvuste õpetajate organisatsiooni, neist Vene Opetajate Keskliit 8 ühinguga, kokku 3708 liiget.

1932/33.tegevusaastal püsis sama koosseis.

EOL juhatuse koosseisud:

1929/30.tegevusaastal: esimees M.Välbe, A.Roos, A.Janson, J.Elango, J.Piiskar, J.Kents, N.Kann, O.J.Kiisel, A.Veiderma, A.Kuks, P.Algma, P.Raudsepp, M.Kaljas, A.Ruben, E.Nurm, K.Neumann, J.Uustalu.

1930/31.tegevusaastal: esimees E.Murdmaa, A.Janson, M.Välbe, J.Rummo, J.Piiskar, J.Elango, J.Unt, J.Kents, A.Roos, A.Veiderma, A.Kuks, N.Kann, M.Kaljas, E.Nurm, E.Schönberg, K.Neumann, P.Raudsepp, P.Algma, A.Ruben.

1 "Kasvatus" 1937, nr. 4-5, lk. 257 jj.

1931/32.tegevusaastal: esimees E.Murdmaa, M.Välbe, J.Kents, J.Rummo, A.Janson, A.Veiderma, J.Elango, J.Tamm, J.Unt, A.Roos, O.J.Kiisel, A.Kuks, J.Piiskar, M.Kaljas, E.Nurm, P.Raudsepp, P.Algma, J.Söödor, H.Rajamaa, T.Raudvere.

1932/33.tegevusaastal: esimees E.Murdmaa, M.Välbe, J.Kents, J.Rummo, A.Janson, A.Roos, A.Veiderma, J.Piiskar, J.Unt, E.Nurm, P.Raudsepp, P.Algma, J.Söödor, H.Rajamaa, M.Vellema, T.Algma, E.Raidal, T.Talbak.

EOL esimehena tegutses käsiteldaval ajajärgul endiselt E.Murdmaa, välja arvatud 1929/30.tegevusaasta, mil ta ületöötamise tagajärjel jäi EOL juhatuselt eemale. Esimeheks sel tegevusaastal oli senine EOL abiesimees M.Välbe. Abiesimeestena tegutsesid M.Välbe, A.Roos, A.Janson ja J.Kents. Aktiivsematest juhatuseliikmetest mainigem J.Rummot ja M.Välbet, kes aktiivselt kaasa löid õpetajate palgavoitluse juhtimisel ja õpetajaskonna ühtse organisatsiooni säilitamisel.

EOL teadusliku sekretärina töötas alates 1930.aastast J.Käis.

EOL büroo tööd juhtis EOL sekretär J.Elango (lahkus 1933.aasta novembrikuus). Juriskonsulina töötas advokaat A.Susi.

8. Eesti Õpetajate Liit fašistliku diktatuuri aastail (1934-1940)

1) Reaktsiooniline 1934.aasta koolireform ja EOL võitlus ühtluskooli säilitamise eest. Muudatustest pedagoogilise ajakirjanduse väljaandmisel

Suurkodanlus eesotsas K.Pätsuga haaras 12.märtsi 1934.aasta riigipöördega võimu Eestis jäägitult enda kätte. Haridusministri kohale määras K.Päts 1933.aasta oktoobris oma lähema erakonnakaaslaste, kodanliku perioodi kõige tagurlikuma koolimehe, Tallinna Poeglaste Reaalgümnaasiumi direktori N.Kannu.

Viimane oli juba sajandi alguses K.Pätsi "Teataja" kaastööline, hiljem aga pikemat aega (1924-1930) Tallinna Põllumeestekogu

esimees. 1934.aastal oli N.Kann K.Pätsu riigivanemaks valimise peakomitee esimees. Tallinna Eesti Kirjastuse Ühisuse osanikuna ja juhatustliikmena kuulus ta ka suurbürgerluse häälekandja "Päevalehe" toimetuse koosseisu. Nii oli siis tee ministritoolile lõpuks tasandatud. Olgu meenutatud, et see reaktsiooniline koolimees oli juba kord varem, nimelt 1920.aastal, haridusministri kandidaadiks, kuid EOL resolutsiooni protesti tagajärjel ei pääsenud tookord, Eesti kodanliku kooli loomise perioodil, ihaldatud ministritoolile. Nüüd pärast kodanliku parlamentarismi kokkuvarisemist avanes reaktsioonile roheline tee ka koolielu juhtimise alal ning N.Kannu haridusministriks määramine oli selle üheks avaldumise vormiks. Tema asumisega haridusministri kohale 13.oktoobril 1933 algas kõige tagurlikum periood kodanliku Eesti hariduspoliitikas.

N.Kann lähtus koolikorralduse küsimustes kitsalt ^{kesk} koolidirektori seisukohalt. Korduvalt oli ta arvustanud senist demokraatlikku ühtluskooli süsteemi. Ta leidis, et 5-klassiline keskkool on puudulik, kuna ta ei võimalda selgeks õppida võõrkeeli ega anna küllaldaselt tunde aineõpetajaile. Tema lemmikideeks oli 4-klassilisele algkoolile baseeruv 8-klassiline kolme võõrkeelega gümnaasium, kusjuures 6-klassiline algkool oleks jäänud lihtrahvale, tasuline gümnaasium aga varakale kihile ja kodanluse eliidile.

Muhu köstri perest võrsunud minister omistas suurt tähtsust usuõpetusele. Asunud Haridusministeeriumi etteotsa, märkis ta sel puhul antud avalduses: "Usuõpetusel on suur tähtsus õppiva noorsoo kasvatamisel ja arendamisel ... Paljud maailma nähted ning ühiskondliku elu avaldused ja inimeses siseilma jõud ei ole seletatavad teaduse kaasabil... Juba Asutavas Kogus avaldasin, et usuõpetus kui õppeaine peab olema iga kooli õppekavas ..."¹

¹ ORKA, f. 1108, nim. 1, s.-ü. 793, leht 391.

Haridusministrina asus N.Kann ühtluskooli süsteemi ümber korraldama, kusjuures ta toetus keskkooliõpetajate tagurlikule ladvikule, kes samal 1933.aastal olid asutanud separatistliku keskkooliõpetajate organisatsiooni EKESKO.

Keskkooli reformimist oli peetud vajalikuks juba 20-ndate aastate keskel. Küsimust arutati korduvalt EOL poolt korraldatud õpetajate kongressidel. Tehti mitmeid ettepanekuid ja kaaluti mitmesuguseid variante. Võrdlemisi laialdast poolehoidu leidis Tartu koolinõuniku J.Langu ja Tartu Kultuurisõprade Koondise ettepanek, mis nägi ette 5-klassilise keskkooli muutmist 6-klassiliseks gümnaasiumiks ja selle kõrval uue koolitüübina 3-klassilise reaalkooli loomist. Reaalkool oleks valmistanud ette riigi- ja omavalitsuste ametnikke, teenistujaid ja olnuks ühtlasi baasiks kõrgematele kutsekoolidele (tehnikumid, õpetajateseminarid jt.). Niisugune kool olnuks jõukohane ka alevitele ja suurematele maakõhustele. Gümnaasiumi ülesandeks jäänuks ettevalmistus ülikoolile. Reaalkool oleks vabastanud keskkooli neist õpilasist, kes ei kavatsenud astuda või kellel puudus võimalus astuda ülikooli. Ka I keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate (1929) kongressi resolutsioonis nõuti, et "keskkooli korraldamisel tuleb lähtuda 6-klassilisest sunduslikust algkoolist" ja üldhariduslik keskkool olgu 6-aastase kursusega.

Eesti Keskkoolide Juhatajate Ühingu konverentsil 1933.aastal toonitati; ^{et} keskkoolireformiga ei tule rutata. Seda tuleb põhjalikult kaaluda, et saavutada pikemaks ajaks stabiilne koolisüsteem. Aasta hiljem valisid keskkoolide direktorid 5-liikmelise komisjoni reformiga seotud küsimuste detailseks läbitöötamiseks. Too-
di näiteid, kuidas mⁿjal niisugust kogu rahvahariduse põhialuseid puudutava muudatuse ettevalmistamine on nõudnud aastaid ja isegi aastakümneid.

Tartu Keskkooliõpetajate Ühing, pooldades üldiselt keskkooli reformimist, leidis 6.aprilli 1933.aasta koosolekul, et reformiga ei tule rutata. Ühing soovitas esialgu avada katseks mõned reaalkoolid, et selgusele jõuda uue koolitüübi paremuses.¹

Kuid juba 26.aprillil 1934.aastal sama ühingu koosolekul teatas direktor J.Roos, et keskkoolireformi küsimust "ei ole enam mõtet arutada, kuna Tallinnas juba küsimus olevat otsustatud. Vastuseis oleks mõtetu. Pealegi kindlustab reform keskkooliõpetajat majanduslikust küljest suurema tundide arvuga."² Õpetaja E.Jaanvärk vaidles siiski eelkõnelejaga, leides, et küsimust ei tohi otsustada kitsast keskkooliõpetajate majanduslikust seisukohast lähtudes. E.Jaanvärk pooldas endiselt J.Langu kava (6-klassiline algkool + 3-klassiline reaalkool või 6-klassiline gümnaasium).

Ka koolinõunike päev 10. ja 11.aprillil 1933 asus seisukohal, et kavatsetavat uut keskkoolitüüpi tuleks esialgu katsetada mõnes koolis.³

Pärast märtsipööret muutus olukord järsult. Jättes kõrvale laialdase üldsuse poolt heakskiidetud ettepanekud, asus N.Kann ettevalmistusi tegema keskkooli muutmiseks 8-klassiliseks: 4-klassiline algkool + 5-klassiline ^{pro}gümnaasium + 3-klassiline gümnaasium. See tähendas aga senise ühtluskooli lammutamist.

Teada saanud sellest projektist (mida valmistati ette võrdlemisi kitsas ringkonnas), astus EOL juhatus kiiresti samme selle elluviimise takistamiseks. 24.aprillil 1934.aastal saatis EOL juhatus riigivanema juurde delegatsiooni, kes selgitas riigivanemale

1 ORKA, f. 3227 (Tartu Keskkooliõpetajate Ühing), nim. l, s.-ü. l, l. 17.

2 Samas, l. 23-24.

3 "Õpetajate Leht" 1933, nr. 15.

niisuguse "reformi" läbiviimise ohtlikkust. Riigivanem põhjendas reformi majanduslike kaalutlustega. N. Kann oli andnud valitsusele kindla lubaduse, et reform võimaldab kokkuhoidu hariduse alal. EOL esindajad kahtlesid selles, kuna lisaks ^{keskkooli} ühele õppeaastale tuleb avada 60-80 keskkooli paralleelklassi algkooli 5. ja 6. õppeaastal. EOL esindajad soovitasid riigivanemale tungivalt reformi teostamisega oodata, kuni küsimust on põhjalt kaalutud.¹ (Hiljem selguski, et Haridusministeerium oli esitanud valitsusele väärkalkulatsioonid. Kokkuhoiu asemel ilmnis suur ülekulutus.)

Sama aasta 6. mail saatis EOL juhatus riigivanemale uue märgukirja, milles veelkord juhiti tähelepanu, et "senise 15/aasta kestel väljakujunenud koolisüsteemi asendamine uuega ei tohiks sündida põhjalikumate ja mitmekülgsamate kaalutlemisteta ..." ja "kavatsetav koolireform osutub suureks takistuseks maa andekamaile õpilastele hariduse jätkamisel, kuna maa-algkooli kursuse lõpetajaile keskkooli pääsemine muutub äärmiselt raskeks kui mitte võimatuks ... algkool kujuneb kehvema kihi ja keskkool jõukama kihi kooliks. Niisugune koolide jagunemine kihtide järele on täiesti soovimata, süvendab ... klassivahesid ja mõjub takistavalt ... ühistunde arenemisele õpilastes."² Ühtlasi nõudis EOL reformi arutamist laiemal alusel ja eelkoige võimalust eelnõuga üksikajalikul tutvuda.

Tartu Õpetajate Seltsi erakorralisel üldkoosolekul hoiatati, et kavatsetav reform "tähendab suurt hädaohtu meie üldharidusele", "ühtluskooli esimest astet ei tule lõhkuda, 6-klassiline suhtuslik algkool jäägu aluseks nii kesk-, kutse- ja täienduskoolile."³

1 "Kasvatus" 1934, nr. 4, lk. 198.

2 Samas, lk. 199.

3 "Õpetajate Leht" 1934, nr. 20.

Niisugust suurt reformi ei tohi kehtestada dekreediga. Antagu võimalus seda avalikult arutada jne.

"Õpetajate Leht" nõudis veel 25.mail 1934: "Ühtluskool jäägu püsima ja algkool lammutamata."

Mitmed autoriteetsed koolimehed hoiatasid tõsiselt järskude muudatuste eest. J.Käis kirjutas: "N.Kann on vaimustatud oma kavast eriti saksa keele ^aõpetjana ... Üldse on kogu see kava hoopis pinnapealne, läbi töötamata, läbi mõtlemata ja sama vähe vastuvõetav kui varemaltki, oleks lausa kergemeelne hakata sellist kava teostama."¹ J.Käis soovitas asutada mõned ^aõhtsekoolid. "Ei ole teist kindlat teed koolisüsteemi ümberkorraldamiseks kui teaduslik-katseline tee, kui ei taheta sattuda uutele rahulolematustele ja pettumustele. Järsk kooliuuendus ligemal ajal oleks ettevaatamatu ja ohtlik samm."

J.Grüntal märkis, et "järsk koolisüsteemi reform suurendaks veelgi raskusi: ta paiskaks meid tükiks ajaks välja rööbastest, millel liigume ikkagi edasi, kuigi aeglaselt."²

Vaatamata kõigile asjalikele vastuväidetele kehtestati tagurliku koolireformi seadus riigivanema dekreedina 25.mail 1934.aastal. Rahvas seati sündinud fakti ette. "Seni temal /N.Kannul - V.H./ ei vedanud oma siivi realiseerimisega. Oli raskusi juba ministriks saamisega, aga ka ministri koht ei oleks palju aidanud, kui riigikogu kavatsust ei pooldanud ... Niisiis on hra Kannil kõige parem teotseda praeguses kabinetis,"³ märkis sel puhul "Vaba Maa".

N.Kannu tagurliku keskkoolireformiga lõhuti senine ühtluskooli süsteem. Varakatele lastevanematele ^{ei} oli valmistanud raskusi

1 Joh.Käis, Koolisüsteemi ümberkorralduse kavatsustest. "Õpetajate Leht" 1933, nr. 6.

2 "Õpetajate Leht" 1933, nr. 15.

3 "Vaba Maa" 1934, nr. 156 ja 157.

saata oma lapsed algkooli 4.^x klassi lõpetamise järel maksulisse progümnaasiumi. Raskustesse sattusid aga kehvemad kihid ja maaelanikud, kelle lastele praktiliselt suleti keskkooli ukseid.

Kohe pärast keskkoolireformi dekreeedi ilmunist algas ajakirjanduses ja üldsuses terav rünnak selle vastu.

EOL asemikekogu 16. juuni 1934. aasta koosolek mõistis hukka N. Kannu koolireformi. Teravalt arvustati ka koolikohustuse vanusepiiri alandamist 16-lt eluaastalt 14-le eluaastale. EOL juhatus saatis sama aasta 29. juunil riigivanemale uue märgukirja.

1934. aasta suvel korraldatud õpetajatepäevad mõistsid samuti hukka ühtluskooli lõhkumise. Mõned väljavõtted õpetajatepäevadel vastuvõetud resolutsioonidest:¹

Läänemaa õpetajatepäeval asuti seisukohale: "Uus koolikorraldus on lahkunud demokraatliku ühtluskooli alustelt." Saaremaa õpetajate päeval rõhutati: "Rahvahariduse aluseks jäägu 6-klassiline algkool."¹ Uus suund ei tule kasuks meie kooli arenemisele." Tartumaa õpetajate päeval konstateeriti: ⁱ ^{et a} "Algkool on toodud ohvriks keskkoolile. Maal valitseb suur rahulolematus."² Harjumaa õpetajate päeval esines reformi autor N. Kann. Ta püüdis leevendada maal tekkinud ärevust sellega, et lubas oma keskkooli vastu võtta 6-kl. algkooli lõpetajaid "olgu nad ~~sis~~ õppinud kasvõi hiina keelt". See kinnitus aga ei suutnud rahustada õpetajaid.

Organiseeritud õpetajaskonnas tekkinud võimsa protestilaine vastu püüdis N. Kann võidelda sel teel, et Haridusministeeriumi korraldusega 24. septembrist 1934. aastast kehtestati kitsendused õpetajatepäevade korraldamiseks. Õpetajate organisatsioonidelt võeti õpetajatepäevade korraldamise õigus. Neid võisid korraldada

=====

1 "Kasvatus" 1934, nr. 5, lk. 254.

ainult koolivalitsused ja koolinõunikud. Nendel ametlikel õpetajatepäevadel aga oli keelatud valitsusasutuste arvustamine. Resolutsioonide asemel võis vastu võtta ainult "sooviavaldusi". Õpetajate õigusi kitsendas tunduvalt ka 25. aprilli 1934. aasta dekreet, mis andis Haridusministeeriumile õiguse õpetajaid "teenistuse huvides" ühest koolist teise ümber paigutada. Umberpaigutuste arv ulatus mõnel aastal üle 150-ne. Harjumaal sunniti 7 õpetajat-koolijuhatajat oma kohta vahetama selleks, et võimaldada ühele võimumehele kohta Tallinna külje all.

Kuid kogu rahval suud sulgeda valitsusel ja N. Kannul ometi ei õnnestunud. Selle toenduseks toome mõningaid väljavõtteid tolleaegsest ajakirjandusest.

Tabavalt iseloomustas reformi "Rahva Sõna": "Niisiis on Eestis N. Kannu koolireformi kaudu tagasi jõutud õndsas tsaariaegse haridussüsteemi juurde: 4-klassiline algkool ja 8-klassiline gümnaasium, kuhu loomulikult pääsevad Eesti rahva koorekihi lapsed."¹

Tsäärani
m "Vaba Maa" leiti, et ^K "koolireform" süvendab klassivaheid ...
Maalastele teeb see keskkoolihariduse omandamise koguni raskeks...
..."²

"Maaleht": "Vanemaid ei tule mitte ainult rohkem kooliraha maksta, vaid ka ülalpidamiskulud lähevad palju suuremaks ..."³

"Päevalehes" oli endine tagurlik haridusminister pastor K. J. Lattik sunnitud tunnistama: "Kus kooliealised lapsed on majas, seal ollakse mures ja teadmatuseks ..."⁴

"Olen otsinud reformi sisse ja kõige parema tahtmise juures
~~Hädakisa tõstis isegi valitsuse häälkandja "Uus Eesti":~~
ei leia muud, kui seda, et riigikassa kulub teha väikest meelehoid
~~"Ei ole kerge põllumehel viia laps pärast 4. kl. lõpetamist linna~~

1 "Rahva Sõna" 1934, 19. mail.

2 "Kasvatus" 1934, nr. 5, lk. 252, "Vaba Maa" 1934, nr. 176

3 "Maaleht" 1934, nr. 490.

4 "Päevaleht" 1934, nr. 190

keskkooliõpetajatele, "märkis prof. K. Konik."
~~ühikonda... Keskkoolireform ei peaks riivama 6-kl. algkooli.~~¹

"Postimehes" leiti täiesti õigest, et "maainimene on lõigatud praegu keskkoolist rohkem ära kui õndsalt tsaariajal. Talle jääb vaid algkool."² Ärgem unustagem, et tollal elas maal umbes 70 protsenti elanikkonnast.

Viljandi linnakoolivalitsus saatis teistele maa- ja linnakoolivalitsustele ringkirja, milles tehti ettepanek ühiselt välja astuda Haridusministeeriumi korralduste vastu ja korraldada selleks ühine nõupidamine.

Ürgjõuliselt tekkis 5-klassilise progümnaasiumi kõrvale algkooli 6-klassile põhinevaid 3-klassilisi keskkooli.

J.Käis avaldas artikli "Kolmeklassiline keskkool ühtluskooli vajaliku lülina",³ milles nõudis 6-klassilise algkooli lõpetajate jaoks oma keskkoolitüüpi.

XII õpetajate üldkongressil 1935.aastal nõuti progümnaasiumide 1. ja 2.klassi ja algkoolide 5. ja 6.õppeaasta programmide ühtlustamist niisugusel määral, et 6-klassilise algkooli lõpetajal ei tekiks raskusi edasiõppimisel progümnaasiumi 3.klassis.

Põhjendamatute eksperimentide vastu meie koolikorralduses astusid välja ~~mitmed~~ Tartu Ülikooli õppejõud, professorid J.Nuut, P.Tarvel, A.Nõmmik jt.

N.Kannu rahvavaenulik keskkoolireform lõppes täieliku fiaskoga. "Reformi", mida kerge oli teostada dekreedina, osutus võimatuks ellu viia rahvahulkade vastuseisu tõttu. Kui siis kõigele lisaks selgus, et loodetud kokkuhoiu asemel keskkooli kulud tõusid mitmekordselt, oli N.Kannu saatus otsustatud. 9.aprillil 1936.aastal saadeti ta vastu tahtmist "puhkusele", millele järgnes 11.mail s.a. tema vabastamine haridusministri kohalt.

1 *"Postimees" 1934, nr. 150*

2 *Samas, nr. 175*

3 "Õpetajate Leht" 1935, nr. 48.

Eesti Opetajate Liidul ja temasse koondunud progressiivsel õpetajaskonnal ei olnud mitte väike osa selles, et rahvavaenulik koolireform läbi kukutati ja vähemalt osaliselt taastati ühtluskooli süsteem. Palju aitas selleks kaasa õpetajaskonna selgitustöö lastevanemate laiemates ringkondades, eriti maal.

Keskkoollide seaduse muutise^m seadusega 1937.aastal legaliseeriti 6-klassilisel algkoolil baseeruv 3-klassiline keskkool ja nimetati ta reaalkooliks. Nii progümnaasiumide kui ka reaalkoolide lõpetajate õigused võrdsustati. 1937./38.õppeaastal töötas kodanlikus Eestis 22 progümnaasiumi ja 31 reaalkooli. Viimane hakkas üha rohkem välja tõrjuma progümnaasiumi. 1939.aastal oli reaalkoolidesse soovijaid kaks korda rohkem kui progümnaasiumidesse astujaid.

Samuti taastati 1937.aastal, kuigi mitte endusel kujul, õpetajateseminarid. Need olid nüüd 4-aastase kursusega ja neisse võeti reaalkoolide ja progümnaasiumide lõpetajaid.

N.Kannu ebaõnnestunud ja purutagurlik koolireform tõi palju pahandust ja rahulolematust K.Pätsi diktatuuri valitsusele. Isegi valitsuse toetamiseks moodustatud Isamaaliidu kongress 8.detsembril 1935 oli sunnitud tunnistama, et koolireform on tekitanud lastevanemate seas arusaamatusi ja ilmutanud tunduval¹ puudusi. Sama nenditi ka arvukatel lastevanemate, põllumeeste, naiste ja intelligentsi koosolekutel.

Kooli alal tekkinud kaose likvideerimine tehti ülesandeks (Poola kolonellide valitsuse eeskujul) kutselisele sõjaväelasele Sõjaväe Ühendatud Oppeasutuste ülema asetäitjale kolonel A.Jaaksonile, kes määrati haridusministriks 1936.aasta mais. Haridusministeeriumis teostati suurpuhastus ja seda tugevdati K.Pätsi lähikondlastega. Ministriabi kohale määrati K.Pätsi vend V.Päts, koolide peainspektoriks sai K.Pätsi biograaf ja erakonnakaaslane

Koolinõunik Märt Raud, kelle hooleks jäi algkooli korraldus ja

koolinõunike tegevuse koordineerimine, P.Mägrakeni asemele ~~Koo-~~ livalitsuse direktori kohale määrati tagurlik koolidirektor O.J. Kiisel, kes EKESKO asutajana ja esimehena jätkas ministeeriumis N.Kannu poolt alustatud kitsalt kildkondlikku joont. Kulukate progümnaasiumide säilitamiseks püüdis O.J.Kiisel ~~säilitada~~ teostada koondamisi algkooli alal. Tema teiseks iseloomustavaks jooneks oli koolielu bürokratiseerimine. Koolidelt hakati nõudma hulgaliselt igasugu sisemäärustikke, arendamiskavu, kodukordi. Seda naeruvääristas Peeter Pikksäär (alias K.Praakli) "Õpetajate Lehes", avaldades seal epigrammi "Paberipedagoogika":

"Oh, Eesti rahvas, vaata sa,
kuis sinu kasuks töötan ma,
Ma kodukordi tehes nosin,
mul valmis neid ju terve tosin.
Kuid neist on siiski koolil vähe,
ei paberil veel iga nähe."¹

J.Käis avaldas ~~tei korral~~ ^{samas} eriartikli ja märkis ühenduses sellega, et "viimase aja korraldustes tundub ... bürokratismi vaimu, mis kunagi ei ole soodustanud elavat kasvatustööd."²

Olles tihedates ärisidemetes kirjastusühinguga "Loodus", tegi O.J.Kiisel selle kirjastuse väljaandel ilmunud rakendusraamatud kohustuslikuks kõigile koolidele. Ka väikesed algkoolid pidid sisse seadma ligemale 30 rakendusraamatut. EOL ja "Õpetajate Leht" avaldasid niisuguse teguviisi vastu protesti, viidates ka kasumitele, mida "Loodus" sai niisugustest operatsioonidest. Tulemuseks oli O.J.Kiiseli vallandamine 1937.aastal ja rakendusraamatute määruste tühistamine. O.J.Kiiseli lahkumisega lõppes Tõnismäel 4 aastat kestnud...

1 "Õpetajate Leht" 1937, nr. 32.

2 J.Käis, Ülepingutusi meie tänapäeva koolipoliitikas. "Õpetajate Leht" 1937, nr. 11-12.

tat kestnud EKESKO kildkondlik hegemoonia. Uueks koolivalitsuse direktoriks kutsuti koolinõunik V. Alttoa.

N. Kannu koolireform tabas algkooli valusalt veel teisestki küljest. Nimelt vähendati 1934. aastal koolikohustuse vanusepiiri 16-lt eluaastalt 14-le eluaastale. EOL protestis korduvalt selle sammu vastu. Riigivanemale 29. juulil 1934 saadetud märgukirjas mainiti, et selle tulemuseks on rahva üldise haridusliku taseme tunduv langus. EOL nõudis selle dekreeedi revideerimist ja koolikohustuse tõstmist vähemalt 15-le eluaastale. Samasuguse otsuse võttis vastu ka EOL asemikekogu 1934. aastal.

Seoses vanusepiiri arulemisega "Õpetajate Leht" hoiatas: "Uue dekreeedi tagajärjel on oodata suurt õpilaste arvu langust algkoolis."¹

Nii see oligi. Kuni 1933./34. õppeaastani langes algkoolist välja seda lõpetamata ligemale 6000 õpilast aastas. Pärast koolikohustuse vanusepiiri alandamist tõusis mittelõpetajate arv 1935. aastal järsult üle 10 000. Seega lahkusid ligemale pooled õpilased algkoolist seda lõpetamata.² Eriti halb oli olukord Võrumaal ja Petserimaal. Sisuliselt ei saanud neis maakondades enam kõnelda 6-klassilisest algkoolist. Petserimaa koolide inspektor V. Viilup märkiski oma aruandes, et Petserimaal on sisuliselt läbi viidud ainult 3-klassiline algkool.

Pärast 30-ndate aastate algul teostatud suuri koondamisi ja abieluliste vallandamist oli algkooliõpetajate reserv kasvanud 500-le. Vakantsetele kohtadele hakati N. Kannu ajal määrama kaks õpetajat ühele kohale. Maaõpetaja kärbitud palk oli tol ajal 64 krooni kuus. Poole kohaga õpetaja sai seega 32 krooni kuus. "Kurb

1 "Õpetajate Leht" 1934, nr. 21.

2 "Eesti kool" 1936, nr. 4, lk. 203.

on ainult see, et selline õpetaja ei oska korraldada oma elu nii, et ta organism lepiks ka vaid poole söögiga ja keha poole riietusega,"¹ ironiseeriti sel puhul "Õpetajate Lehes".

Rahulolematust õpetajaskonnas suurendasid sagedased õpetajate ümberpaigutamised, mida "teenistuse huvides" võimaldas uus Õpetajate teenistusseadus. Näiteks 1937.aastal paigutati ümber 159 õpetajat.²

Kuna EOL väljaandel ilmuv ajakiri "Kasvatus" ja EOL ringkondadele lähedal seisev "Õpetajate Leht" arvustasid teravalt N. Kannu koolireformi ja Haridusministeeriumi tagurlikku koolipoliitikat, kasutades selleks osavalt ka joonealuse kõverpeeglit, hakkas Haridusministeerium alates 1.jaanuarist 1935 välja andma oma pedagoogilist ajakirja "Eesti Kool", mille ümber koondusid peamiselt konservatiivsed koolitegelased. "Eesti Kooli" ilmumata hakkamisega jäi "Kasvatus" igasuguse materiaalse toetuseta.

O.J.Kiiseli koolivalitsuse direktoriks oleku ajal tehti katset nii otseselt kui ka Õpetajate Koja esimehe V.Neggo kaudu "Õpetajate Lehte" Haridusministeeriumi kontrolli alla võtta, kuid see katse ebaõnnestus.

"Õpetajate Leht" ilmus alates 1935.aasta 1.aprillist Ühistegelise Kirjastusühisuse "Õpetaja" väljaandel. Viimase asutasid EOL juhatuseliikmed A.Janson, E.Murdmaa, J.Rummo, V.Peet, A.Veiderma, A.Roos ja J.Tamm. "Õpetaja" juhatusse kuulusid A.Janson, V.Peet, E.Murdmaa, J.Rummo ja V.Horm. Viimane oli ühtlasi "Õpetajate Lehe" vastutavaks ja tegevtoimetajaks 1935.aastast kuni 1.jaanuarini 1940.

Pärast Õpetajate Koja asutamist 1936.aastal tegi V.Neggo

1 "Õpetajate Leht" 1934, nr. 49.

2 "Õpetajate Leht" 1937, nr. 50-51.

ettepaneku anda "Opetajate Leht" üle Opetajate Kojale. Kirjastusühing "Opetaja" lükkas selle ettepaneku tagasi, leides, et "Opetajate Leht" peab jääma ka edaspidi õpetajaskonna rippumatuks toimetuse häälekandjaks. Nõustuti täiendama koosseisu ühe esindajaga Haridusministeeriumi st esindajaga ja ühe esindajaga Opetajate Kojast. Alates 1. augustist 1937 kujunes "Opetajate Lehe" toimetuse järgmiseks: 3 esindajat kirjastusühingu "Opetaja" poolt (V.Horm, J.Rummo, J.Väinaste), Haridusministeeriumi esindaja M.Raud ja Opetajate Koja esindaja V.Klauren. Viimane siiski toimetuse tööst osa ei võtnud, kuna lahkus peatselt Opetajate Koja koosseisust. Mõnevõrra agaram oli M.Raud, kes valgustas "Opetajate Lehes" Haridusministeeriumi seisukohti ja avaldas ka vestlused ja joonealuseid.

Ka "Kasvatuse" toimetuse kolleegiumi täiendati 1937. aastal kahe esindajaga Opetajate Kojast (K.M^Ihkla ja A.Varma). "Kasvatuse" pea- ja vastutavaks toimetajaks oli endiselt E.Murdmaa, tegevtoimetajaks J.Käis.

2) Opetajate Koja asutamine

Opetajate Koja loomise mõtte algatasid EKESKO ringkonnad. Koja ülesandeks oli elimineerida Eesti Opetajate Liitu kui kogu õpetajaskonna esindust.

Laiemas õpetajaskonnas ei leidnud Opetajate Koja asutamise mõte poolehoidu. Tartu Opetajate Selts oma 1. märtsi 1935. aasta koosolekul asus koja suhtes eitavale seisukohale. "Opetajate Koda kujuneks ministeeriumi allasutuseks või osakonnaks", märgiti koosolekul. Ka maakonnaliitude koosolekutel leiti, et loodav koda suurendaks ainult bürokratismi ja tooks õpetajaile kaela uue maksu.

"Opetajate Leht" märkis, et kavatsetav koda kujuneks verevaseks, sest õpetajaskond on juba üle maa hästi organiseeritud. "Opetajate Kotta kuulumine oleks sunduslik, sundus aga on õnnetuim

organisatsioon
vorm."¹ Samas ajalehes avaldati ka arvamust, et meil leidub inimesi, kes on sattunud lihtsalt moevoolust kantuna kodade asutamise tuhinasse, kusjuures koja asutamiseks ei osata tuua mingeid asjalikke põhjendusi.²

Poolehoidu ei leidnud koja asutamise mõte ka EOL asemikekogu koosolekul 10.märtsil 1935.aastal. Seetõttu vaibus mõte mõneks ajaks. Ei olnud ta kõne all ka XII õpetajate üldkongressil 1935. aasta augustikuus.

Seoses Rahvuskogu peatse kokkukutsumisega, mille koosseisus oli ette nähtud ka õpetajaskonna esindaja, tõusis Õpetajate Koja loomine 1935. aasta sügisel uuesti päevakorda.

EOL juhatus, veendunud, et Õpetajate Koja asutamist on võimatu vältida, tegi nüüd omapoolse ettepaneku: rajatagu Õpetajate Koda olemasolevatele õpetajate organisatsioonidele. Vastav märgukiri esitati riigivanemale 19.novembril 1935. Märgukirjas juhiti tähelepanu ka sellele, et just K.Päts oli 1904.aastal "Teataja" veergudel kirjutises "Kooliõpetajate ühisused" välja astunud õpetajate ühingute loomiseks. Asutatav Õpetajate Koda ei peaks hajutama senist tööd. Märgukiri saadeti ka peaministrile ja haridusministrile.

Õpetajate Koja asutamine otsustati valitsuse otsusega 24. jaanuarist 1936.⁺

3) XII õpetajate üldkongress

Kongress toimus 24.-25.augustil 1935.aastal Tallinnas. Osavõtjate arvult (611) oli see suurimaid EOL poolt korraldatud

1 "Õpetajate Leht" 1935, nr. 18.

2 V.H/orm/, Õpetajaskoda vaekausil. "Õpetajate Leht" 1935, nr. 10.

+ Õpetajate Koja tegevusest lähemalt vt. käesoleva töö eripeatükis Lk. 212.

kongresse.¹ Päevakorras olid järgmised küsimused:

1. Algkoolilõpetajate väljavaateist edasiõppimisel algkoolile järgnevais koolides. (N.Kann).

2. Meie rahva haridusideaal ja kool. (J.Tork).

3. Mil määral on tarvilik algkooli 5. ja 6.õppeaasta õppekava ühtlustada keskkooli I ja II klassi õppekavaga. (J.Käis).

4. Opetaja ülesandeid algkooli internaadis. (J.Uustalu).

5. Soome algkooliõpetaja majanduslik ja õiguslik seisund. (Soome haridusnõunik A.Salmela).

6. Koolitervishoiu küsimusi. (M.Püümet).

7. Sihtjooni kooliaedade organiseerimisel. (A.Prima).

Peale selle arutati Eesti ja Soome õpetajate liitude koostöö võimalusi.

Haridusminister N.Kann esitas rohkesti statistilist materjali algkooli kohta. Pikemalt peatus ta järelkooli küsimusel, mille teostamiseks Haridusministeeriumis olid ^{koostatud} eialgsed kavad. Vastates delegaatide küsimustele teatas ta, et 3-klassilised keskkoolid jäävad püsima ja nende õppekavad ühtlustatakse progümnaasiumi kavade-ga.

G.Ollik juhtis tähelepanu sellele, et 4500 algkooliõpetajat, kes edasi ei õpi, vajavad järelkooli.

J.Tork põhjendas oma ettekandes üldhariduse tähtsust.

J.Käis näitas, et uue progümnaasiumi I ja II klassi (5. ja 6. õppeaasta) programmid js õppemeetodid ei ole eakohased 12-13-aastastele lastele. Rahvahariduse taseme hoidmiseks on väga tähtis ühtluskooli säilitamine. Algkooli 6.õppeaasta lõpetajaile tuleks luua võimalused edasiõppimiseks keskkoolis. Selleks tuleks progümnaasiumi I ja II klassi ja algkooli 5. ja 6.õppeaasta programmid

1 "Kasvatus" 1935, nr. 7, lk. 347.

ühtlustada. Võorkeeles õpetamise küsimuse saaks lahendada sel teel, et keskkoolides moodustatakse 6-klassilise algkooli jaoks eri klassid või rühmad suurendatud võorkeeles tundidega.

Mitmed delegaadid arvustasid teravalt N.Kannu koolireformi, mille tulemusena uude keskkooli pääsevad peamiselt linnalapsed ja jõukamad. Maalastele aga oli edasipääs raskendatud.

S.Leidtorp rõhutas, et keskkool on segamini paisatud, algkool samuti, täienduskool pole veel juurdunud, järelkool on alles kaalumisel. Meie haridussüsteemis ei ole midagi kindlat. Aina katsetatakse.

J.Uustalu maalis väga kurva pildi maakoolide internaatidest. 1108 algkoolist on 411 internaadiga. Eriti halb on olukord õpilaste toitlustamisega. Suurem osa õpilasi on kuival toidul. Internaat toob õpetajatele palju lisatööd, kuid tasu on sageli naeruväärselt väike (kooli ülalpidaja määrata).

A.Salmela andis õpetajatele hea ülevaate Soome algkooliõpetaja elu- ja töötingimustest.

XII kongress oli ühtlasi viimaseks õpetajate üldkongressiks kodanlikul perioodil. Õpetajate Koda asutamisega kadus EOL-i võimalus korraldada õpetajate üldkongresse. Ei korraldanud neid ka Õpetajate Koda. Peeti veel mõned üksikute koolitüüpide (keskkooli, kutsekooli, täienduskooli) õpetajate kongressid, samuti jätkusid aineõpetajate kongressid.

Demokraatlikke õpetajate üldkongresse asendasid "vaikival ajal" valitsuse poolt kokku kutsutud ametlikud koolijuhatajate päevad. Neid peeti kolm. Esimene koolijuhatajate ja omavalitsustegelaste päev toimus 9.jaanuaril 1936.aastal (enne rahvahääletust). Teine üleriiklik koolijuhatajate päev oli Rahvuskogu valimiste eel 8.novembril 1936.aastal ja kolmas 19.detsembril 1937.aastal. Koolijuhatajate päevadel kuulati riigijuhtide ja ministrite

kõnesid. Läbirääkimisi ei peetud.

Haridusministeerium korraldas kolonel A.Jaaksoni ministriks oleku ajal ka mitu koolijuhatajate laagrit, kuhu osavõtjad komandeeriti. Laagrid peeti kasarmutes ja töökavas ei puudunud ka riviõppus. "Ometi ei saa salata, et meie koolideski kipub võim esile tungima," kirjutas nende puhul J.Käis.¹

4) Eesti-Soome koolikongressid 1935. - 1939.aastal

EOL korraldas 1935.-1939.aastal mitu osavõturohket Eesti-Soome koolikongressi.

1935.aastal sõlmiti Eesti Õpetajate Liidu ja Soome Rahvakoolide Õpetajate Liidu (Suomen Kansakouluopettajan Liitto) vahel sõprus- ja koostöö leping. Sama aasta juunikuus said teoks Eesti-Soome õpetajatepäevad, mis algasid Tallinnas ja lõppesid Helsingis ning millest võttis osa üle 800 õpetaja. Eesti lektoritest mainigem J.Käisi, G.Reialit, J.Estamit, J.Aavikut, A.Elangot, V.Alttoad, J.Rummot, jt. Soome poolt esinesid E.A.Saarimaa, Y.Länsiluoto, H.V.Santala, K.Mustonen, A.Salmela, A.Salokannel, N.Oksanen jt.

1936.aasta suvel saabus Eestisse 158 Soome algkooliõpetajat, et osa võtta V Soome-ugri kultuurikongressi algkooliõpetajate sektsiooni tööst, mille korraldajaks oli EOL. Eestist võttis sektsiooni tööst osa 214 õpetajat ja Ungarist 1 õpetaja. Seoses kongressiga korraldati Tallinnas ulatuslik koolinäitus.²

II Eesti-Soome koolikongress peeti 14.-18.juunil 1937.aastal Helsingis. Kongressile soitis eri laevaga 340 Eesti õpetajat. Lisaks eelpool juba mainitud koolitegelastele esinesid ettekannetega veel J.Parijogi, M.Raud, A.Vaigla, V.Tarkkiainen, A.Vartia,

1 J.Käis, Koolielu muresid. "Õpetajate Leht" 1937, nr. 32.

2 J.Käis, Algkoolid pedagoogilisel näitusel. "Eesti Kool" 1936, nr. 7, lk. 364.

I
J.Kemppinen, A.Huuskonen jt. Kongressist osavõtjaid tervitas teiste seas ka tolleaegne Soome siseminister ja praegune president U.K.Kekkonen. Eesti õpetajaile tutvustati Soome moodsaid kooli ja nende sisustust.

III Eesti-Soome koolikongress toimus 17.-19.juunini 1939. aastal Tartus. Soomest võttis kongressist osa 360 õpetajat, Eestist üle 600 õpetaja, kokku seega ligemale tuhat õpetajat. Ettekannetega esinesid ka mitmed Tartu ja Soome ülikoolide õppejõud. õpetajate EOL 200-liikmeline segakoor T.Vettiku juhatusel esitas laule.

Kui esimesel Eesti-Soome koolikongressil 1921.aastal arendati rohkesti hõimuromantikat, siis 30-ndate aastate kongressid olid asjalikud töökoosolekud, kus arutati peamiselt kahe maa algkooli töötulemusi. Paljud Soome õpetajad olid huvitatud Eesti kooliuuendusliikumisest. 1936.aastal ilmus soome keeles J.Käisi teos "Isetegevus ja individuaalne tööviis". Juba 1934.aastal oli J.Käis ~~valitud~~ Soome Opetajate Edasiharimisühingu auliikmeks. EOL vahendusel korraldati õpetajaile ka soome keele kursusi ja kirjjavahetust Eesti ja Soome koolide ja õpilaste vahel.

5) Aineõpetajate kongressid ja päevad

I geograafiaõpetajate päev korraldati 23-24.aprillil 1935. aastal Tallinnas. (Varem oli arutatud geograafia õpetamisega seotud küsimusi koos loodusteaduse õpetajatega).

IV ajalooõpetajate kongress toimus Tallinnas 28.-29.detsembrini 1935.aastal. Ettekannetega/ettekannetega/ esinesid P.Johansen, J.Adamson, J.Vasar, M.Ulk, J.Madisson, A.Kivirähk, P.Hinnov jt.

Algkoolide võimlemisõpetajate päevad korraldati 8.-9.aprillini 1936.aastal Tallinnas. Osavõtjaid oli 334. Referentideks olid E.Idla, M.Püümet, S.Leidtorp, A.Kalamees, A.Raudkats, O.Loorits, J.Uustalu, H.Kurrik, A.Collan, A.Salmela (viimased kaks

Soomest). Päevade kavas oli ka näitetunde ja demonstratsioone U.Toomilt, E.Idalt, A.Kalamehelt, A.Vesterblomilt, A.Raudkatsilt, E.Partsilt.

29. ja 30.detsembril 1936.aastal Tallinnas toimunud V eesti keele õpetajate kongress oli suurimaid aineõpetajate kongresse. Osavõtjaid oli siin 915, külalisi- 50. Seepärast tuli kongressi avakoosolek üle viia "Estonia" kontserdisaali. Pohiteemaks kongressil oli kirjanduse õpetamine. Ettekannetega esinesid A.Annist, V.Alttoa, J.Roos, H.Rajamaa, A.Vaigla, H.Ratassepp, A.Suits, A.Lint, J.Parijogi, J.Käis ja K.Mihkla.

Korraldati õpilasringide juhtide päev (28.detsembril 1936 Tallinnas).Referentideks olid siin J.Vellerind, A.Roos, P.Kohava.

Algkooli käsitööõpetajate päevad 24. ja 25. märtsil 1937.aastal Tallinnas kujunesid samuti väga osavõturohkeiks. Ettekandeid esitasid J.Kiivet, A.Kurvits, H.Vammus, A.Soo, A.Uibokand, R.Vasari, V.Vahar, A.Kaare, V.Alavere, L.Hämäläinen (Soome).

III loodus- ja geograafiaõpetajate kongress toimus Tartus 11. ja 12. aprillil 1938.aastal. Osavõtjaid oli 250. Ettekannetega esinesid J.Piiper, A.Luha, J.Käis, A.Tammekann, J.Rebane, H.Koiva, G.Vilbaste, E.Markus, J.Kents, E.Valdas, B.Rea.

Viidi läbi II usuõpetajate kongress (12. ja 13.aprillil 1938 Tallinnas). Osa võttis 350 õpetajat. Ettekanded esitasid J.Aunver, A.Angerjas, M.Raud, J.Aavik, E.Talumaa, A.Westrén-Doll, J.Kimmel, M.Arike, K.Tiit.

III laulu- ja muusikaõpetajate kongress toimus 4. ja 5.aprillil 1939.aastal Tallinnas umbes 500 osavõtjaga. Ettekanded olid R.Pätsult, T.Vettikult, V.Siukonenilt (Soome), G.Reialilt, O.Kallalt, A.Küssilt, A.Ruut'ilt. Kongressil esines esmakordselt EOL poolt organiseeritud õpetajate laulukoor T.Vettiku juhatusel. Koori kuulus üle 300 õpetaja.

II joonistusõpetajate kongress viidi läbi 12.novembril 1939.aastal Tallinnas 54 õpetaja osavõtul.

VI eesti keele õpetajate kongressil 28.-29.detsembril 1939.aastal Tallinnas arutati peamiselt keeleõpetuse küsimusi. Ettekanded tegid V.Alttoa, A.Saareste, H.Rajamaa, J.Roos, G.Reial, V.Tauli, K.Raud, E.Nurm, J.Aavik.

Aastail 1936 - 1940 toimusid mõned aineõpetajate kongressid ja päevad ka Õpetajate Koja korraldusel, eriti kesk- ja kutsekooliõpetajaile.

6) Edasiharimis- ja kooliuuendustöö

Aastail 1934 - 1940 jätkas EOL intensiivset tööd õpetajate edasiharimise ja kooli sisulise uuendamise alal. Korraldati rohkesti suvekursusi, pedagoogilisi nädalaid ja kohalikke pedagoogilisi ning kooliuuenduspäevi.

1934.aastal lõpetas haridusminister N.Kann toetuse andmise EOL-le edasiharimistöö jätkamiseks. Sellele vaatamata ei katkenud see töö ka repressioonide ajal. Osavõtjate arv näitas isegi kasvu.

18.-21.augustini 1934.aastal korraldas EOL pedagoogilise nädala Tallinnas. Kuigi kulude katteks tuli tasuda väikest osavõtumaksu (2 krooni), oli osavõtt nädalast väga elav. Nädala kavas olid peamiselt kooliuuenduslikud küsimused (üldõpetus, individuaalne tööviis, laulmise metoodika, raskestikasvatatavad lapsed jt.). Rohkesti pöörati tähelepanu õpetaja tööle liitklassidega. Seoses ⁿkoostamisega oli neid ju rohkesti juurde tekkinud. Üksikasjalikku käsitlust leidis tööjuhatuste menetlus, mis levis tollal paljudes koolides ja sobis just liitklassides kasutamiseks.

Kuna 1935.aastal korraldati Eesti-Soome õpetajatepäevad ja õpilastööde näitus, siis pedagoogilist nädalat ei korraldatud. Küll aga korraldati maakondlikud kooliuuendusnädalad Vorus, Rakve-

res, Narvas.

1936.aastal korraldas EOL Tartus 19.-22.augustini kooliuuenduspäevad J.Käisi juhtimisel. Osavõtajid oli üle 500, mis kõneleb nende päevade populaarsusest. Ka siin tuli osavõtjail tasuda väikest (1 kroon) osavõtumaksu. Kõrvalmärkusena olgu öeldud, et N.Kannu^{Järl} lahkumisega haridusministri kohalt hakkas Haridusministeerium taas piiratud ulatuses toetama EOL poolt korraldatud edasiharimistööd. Lektoritena esinesid Tartu kooliuuenduspäevadel mitmed Tartu Ülikooli õppejõud (A.Koort, J.Estam, A.Elango), haridusnõunik A.Salmela Soomest, J.Käis, M.Raud, H.Praakli, B.Rea, jt. Töötati ka rühmades. J.Käis märkis: "On küllaltki iseloomulik nähtus, et kogu uuenduslikku tööd Eesti algkoolis on seni ohutanud ja juhtinud peaaegu ainult Eesti Opetajate Liit, kuna kooli juhtivad asutised on sellest enam-vähem kõrval seisnud ... Ka ei tahaks jätta mainimata veelgi üht asjaolu, mis teataval määral raskendab õpetajate edasipüüdmist uutel teedel; nimelt ei leia õpetajad igakord oma uuenduslikes püüetes julgustavat toetust ja heasoovilikku juhatust neilt, kellele Eesti algkooli areng peaks südameasjaks olema. Mõtlen siin üksikuid koolinõunikke, kes mõnikord ei varjagi oma eitavat suhtumist kooliuuendustöösse."¹

Opetajate edasiharimistöö tegelik^eks juhtijaks olid EOL pedagoogiline toimkond ja EOL teaduslik sekretär J.Käis, kes jätⁱkas ka kooliuuendusrühma juhendamist. Samuti ilmus "Töökooli", "Koolivara", "Kooli" jt. kirjastuste väljaandel rohkestid didaktilist materjali (tööjuhiste kogud, töövihikud, tööraamatud, ainetestid, saateainete kogud), mis tublisti hõlbustasid õpetajate tööd ja võimaldasid rakendada uusi tööviise tegelikus koolitöös.

=====

1 J.Käis, Eesti algkool ja ta uuenduslikud püüded viimaseil aastail. "Kasvatus" 1936, nr. 5.

29. ja 30. detsembril 1937. aastal toimusid Tallinnas EOL pedagoogilised päevad, kus lektoritena esinesid V. Alttoa, M. Meiusi, J. Käis, B. Rea, A. Seppel, A. Elango, A. Roos, J. Parijõgi, A. Huuskonen (Soomest).

Uueks ja üheks ulatuslikumaks ürituseks kujunesid EOL ~~üle~~ ^{suvised} 3-aastased täienduskursused 1938.-1940. aastal. Juba 1937. aastal oli EOL pedagoogiline toimikond koostanud vastava kava. Kuna aga Haridusministeeriumilt sel aastal toetust ei saadud, lükkus kursuste algus edasi aasta võrra. Kursustega alustati 1938. aastal. Sellest kujunes omamoodi õpetajate suveülikool. Pealegi korraldati kursused ülikoolilinnas Tartus, kusjuures kasutati ka ülikooli auditooriume. Esialgu oli kavatsus võtta kursustele 300 osavõtjat. Kuid juba lühikese ajaga saabus üle 500 avalduse ja eelregistreerimine tuli lõpetada. Lõpuks avati kursused 600 osavõtjaga, kusjuures 120 avaldust jäi rahuldamata (neist 60 töötas siiski kaasa vabakuulajatena).¹

EOL Tartu täienduskursuste töö oli korraldatud järgmiselt. Ülikooli ringauditooriumis kuulati rida üldloenguid kaasaja pedagoogikast, kasvatuspsühholoogiast ja aktuaalsetest koolielu küsimustest. Peamine töö toimus aga rühmades. Neid oli 5: 1) humanitaarained, 2) reaalsained, 3) algõpetus, 4) mees- ja naiskäsitöö, 5) inglise keel. Vabatahtliku ainena õpetati soome keelt. Töötasid ka mõned ringid (nukuteater, mandoliiniorkester jt.) Arvestades osavõtjate rohkust moodustati hulk paralleelrühmi. Üldse töötas kursustel 28 töörühma 38 lektori juhatusel.

Kursuste juhatajaks oli EOL teaduslik sekretär J. Käis. Teda abistasid J. Lang, G. Reial, H. Rajamaa, J. Tõlp,

Üldloengute sarjas esinesid:

1938. aastal A. Koort, A. Elango, E. Bakis, J. Käis, J. Rummo,

B. Rea,

¹ „Kasvatus“ 1938, nr. 7, lk. 371 jj.

1939.aastal A.Elango, J.Estam, G.Reial, V.Alttoa, J.Lang, M.Raud.

1940.aastal J.Käis, K.Kure, N.Timson^{M.Laosson} jt.

Tartu täienduskursusi iseloomustas õpetajate innukas osavõtt ja hoogne töömeeleolu. Kursustevaheliseks perioodiks anti igale osavõtjaile iseseisev töö, mis tuli esitada kursuste juhatusele 15.maiks. Üldse tuli igal kursuslasel koostada kursuste jooksul kaks iseseisvat tööd: üks kasvatuspsühholoogia alalt, teine oma rühma aine alalt. Seega pandi nendel kursustel alus ka õpetajate iseseisvale uurimistööle.

Kursuste viimane järk 1940.aasta augustis toimus juba pärast juunipööret nõukogude koolile ülemineku tingimustes. Osavõtjate arv tõusis 1940.aastal veelgi ja ületas 700 piiri.¹

Tartu täienduskursuse lõpetas 530 õpetajat, kes said ka lõputunnistuse. Kursuste materjalid ilmusid koguteoses "Loenguid ja kokkuvõtteid" I (1939) ja II (1940). Osa loenguid avaldati ka "Kasvatuses" ja "Eesti Koolis".

7) EOL osavõtt rahvusvahelistest õpetajate organisatsioonidest

Juba tsaariajal olid Eesti õpetajail Tartu, Valga, Riia jt. seminarides tekkinud sõbralikke sidemeid Läti ametikaaslastega. 1922.aastal peeti Riias Läti Õpetajate Liidu kutsel esimene Eesti, Läti ja Leedu õpetajate konverents. EOL esindajatena võtsid sellest osa J.Kiivet ja M.Välbe. Kontaktide tulemusena asutati 1925. aastal Baltiriikide Õpetajate Liit, mille liikmeiks olid Eesti, Õpetajate Liit, Läti Õpetajate Liit ja Leedu Õpetajate Ametiühing. Igal aastal peeti konverents, kus vahetati informatsiooni kooli-

¹ Tartu üleriigilised täienduskursused. "Kasvatus" 1940, nr. 6-7, lk. 300.

korralduse ja õpetajate ellu puutuvais küsimustes. Tagasihoidlikum oli Leedu kolleegide panus, kuna Leedus pääses reaktsiooniline diktdatuur võimule juba 20-ndail aastail. Pealegi oli sealne õpetajaskond killunenud mitmesse organisatsiooni.

Baltiriikide Õpetajate Liit korraldas 3 kongressi: Riias 1925.a., Tallinnas 1928.a., Kaunases 1931.a. Eesti Õpetajate Liitu esindas Balti Õpetajate Liidu sekretariaadis pikemat aega A.Janson.

Balti Õpetajate Liidu tegevus katkes 1934.aastal pärast Läti Õpetajate Liidu/~~tegevus katkes 1934.aastal pärast Läti~~/ sulgemist reaktsioonilise Ulmanise valitsuse poolt.

30-ndate aastate keskel süvenesid Eesti Õpetajate Liidul sidemed Soome õpetajaskonnaga. 1935.aastal sõlmiti EOL ja Soome Rahvakooliõpetajate Liidu vahel sõprus- ja koostööleping, mille alusel vahetati informatsiooni, korraldati ühiseid Eesti - Soome koolikongresse ja organiseeriti ^{õpilaste} õpetajate vahelist kirjavahetust.

1929.aastal võtsid EOL esindajad J.Rummo, J.Grüntal ja A.Pedussaar osa ülemaailmse uue kasvatuse kongressist Helsingöris, tuues kaasa uusi ideid kooliuuendusliku liikumise alalt.

1929.aastal/~~võtsid EOL~~/ astus EOL Rahvusvahelise Õpetajate Liitude Föderatsiooni (FIAI) liikmeks. FIAI oli asutatud 1926.aastal. 1932.aastal kuulus temasse 26 õpetajate liitu 670 tuhande üksikliikmega kõikidelt mandritelt. FIAI büroo asus Pariisis. Föderatsiooni esimeheks oli pikemat aega L.Dumas ja peasekretäriks G.Lapierre.

FIAI oli kindlalt demokraatlikel/~~alustel~~/ positsioonidel seisv organisatsioon, mille ülesandeks oli süvendada koostööd ja vastastikust mõistmist eri maade õpetajate ja nende kaudu kogu maailma noorsoo vahel, vaatamata rahvusele, rassile ja nahavärvile. FIAI andis tõhusat abi vabariiklikust Hispaaniast Prantsus-

maale põgenenud ja Tšehhoslovakkias fašismi kallaletungi ohvriks langenud õpetajaile ja nende perekondadele. Ka EOL andis põgenike abistamise fondi oma tagasihoidliku panuse.

EOL võttis esmakordselt osa esindajate kaudu FIAI 1937. aasta kongressist Pariisis (esindajaiks olid V. Alttoa ja V. Horm). Uhel ajal kongressiga toimus Pariisis Prantsuse Õpetajate Sündikaadi korraldusel ulatuslik algõpetuse ja vabaharidustöö rahvusvaheline kongress 3000 osavõtjaga 40-st riigist. Selle kongressi tööst võttis Eesti Õpetajate Liidust osa 8 õpetajat. Esineti ka väljapanekutega koolinäitusel.¹

FIAI 1938. aasta kongress toimus Kopenhaagenis. EOL esindajatena võtsid sellest osa E. Murdmaa, V. Horm, A. Ruut. Kongress arutas õpetajate pensionioigust eri maades. Kõne all oli ka noorsookirjanduse olukord. Ülevaatega Eesti noorsookirjandusest esines E. Murdmaa.²

Osa võeti ka FIAI 1939. aasta kongressist Pariisis, kus põhimiseks küsimuseks oli Hispaania ja Tšehhoslovakkia õpetajate-pagulaste abistamine, milleks moodustati FIAI juures abistamistoimkond.³

Suhtlemiseks idanaabri Nõukogude Liidu õpetajatega kodanlikul perioodil võimalusi ei antud. Valitsus tegi selleks igati takistusi. Huvi nõukogude kooli edusammude vastu püüti rahuldada kirjanduse kaudu. Tallinna Pedagoogilise Muuseumi raamatukogus leidis üsna hea valik nõukogude pedagoogilist kirjandust. Seda sai kirjastusühingu "Töökooli" kaudu, kuna viimane oli "Meždunarodnaja Kniga" kohalikuks esinduseks. Kõige agaramaks nõukogude pedagoogika tutvustajaks kodanlikus Eestis oli EOL kauaaegne abiesimees, "Õpetajate Lehe" toimetaja ja Tallinna Pedagoogilise Muuseumi kauaaegne direktor Aleksei Janson. Temalt ilmus ka rohkesti ülevaateid nõukogude kooli kohta "Kasvatuses" ja "Õpetajate Lehes".

¹ "Kasvatus" 1937, nr. 7, lk. 457 ja nr. 10, lk. 614. Vt. ka "Õpetajate Leht" 1937, nr. 32

² "Õpetajate Leht" 1938, nr. 30. Vt. ka "Kasvatus" 1939, nr. 2, lk. 62

³ "Kasvatus" 1939, nr. 6-7, lk. 243

8) Koosseisud

EOL liikmete arv oli aastail 1934 - 1940 võrdlemisi stabiilne, püsidis 3400 - 3500 vahel, moodustades seega umbes 90 protsenti algkooliõpetajate üldarvust. Pärast EKESKO ja EKÜ asutamist kuulus EOL umbes paarsada kesk- ja kutsekooliõpetajat.

Toome siinkohal EOL koosseisu ühes kohalike organisatsioonidega Liidu 20. tegevusaastal, s.o. 1937. aastal:¹

1. Haapsalu Opetajate Ühing.²

2. Harju Maakoolide Opetajate Liit 14 kohaliku ühinguga (Hageri, Harju-Jaani, Harku, Juuru, Jüri, Joelähtme, Keila, Kose, Kuusalu, Madise-Risti, Nehatu, Nissi, Rapla, Varbola).

3. Hiiumaa Opetajate Liit 5 kohaliku ühinguga (Emmaste, Käina, Kärkla, Korgessaare, Suuremõisa).

4. Juudi Opetajate Ühing.

5. Järvamaa Opetajate Liit 9 ühinguga (Ambla, Järva-Jaani, Järva-Madise, Koeru, Paide, Peetri, Rakke, Tapa, Türi).

6. Läänemaa Opetajate Liit 8 ühinguga (Kullamaa, Lihula, Lääne-Nigula, Martna, Märjamaa, Ridala, Varbla, Vigala).

7. Narva Eesti Opetajate Selts.

8. Petserimaa Opetajate Liit 2 ühinguga (Meremäe, Järvesuu).

9. Pärnu Opetajate Ühing.

10. Pärnumaa Opetajate Liit 11 ühinguga (Audru, Halliste, Häädemeest², Jakobi, Karksi, Mikhli, Moisaaküla, Saarde, Tori, Tostamaa, Uulu-Surju).

11. Rootsi Opetajate Ühing.

12. Saarte Opetajate Ühingute Liit 12 ühinguga (Karja, Kihelkonna, Kuressaare, Kärkla, Loona, Lümanda, Muhu, Mustjala, Pihtla,

1 "Kasvatus" 1937, nr. 4-5, lk. 258.

2 Ühingute liikmete nimestikud on avaldatud brošüüris "Aruanne Eesti Opetajate Liidu tegevusest 1937/38. a." Tallinn 1939, sama ka 1938/39. a. kohta, Tallinn 1940. (Leiduvad Kreutzwaldi-nim. Raamatukogus)

Põide, Sõrve, Valjala).

13. Tallinna Opetajate Selts.

14. Tartu Opetajate Selts.

15. Tartumaa Opetajate Liit 19 ühinguga (Ahja-Vastse-Kuuste, Avinurme, Kambja, Kodavere, Kursi, Laiuse, Laius-Tähkvere, Maarja-Magdaleena, Mustvee, Nõo, Otepää, Palamuse, Puhja, Rannu, Rõngu, Torma, Tartu ümbruse, Võnnu, Äksi).

16. Valga Opetajate Ühing.

17. Valgamaa Opetajate Liit 4 ühinguga (Helme, Saigaste, Karula, Hargla).

18. Vanade Opetajate Ühing.

19. Vene Opetajate Keskliit 7 ühinguga (Tallinna, Petserimaa, Tartu, Narva, Valga, Ulem-Naroova, Mustvee).

20. Viljandimaa Opetajate Liit 8 ühinguga (Kolga-Jaani, Kõpu, Paistu, Pilistvere, Poltsamaa, Suure-Jaani, Tarvastu, Viljandi).

21. Virumaa Opetajate Liit 10 ühinguga (Alutaguse, Kadrina, Kunda, Lügandi, Palmse, Rakvere, Simuna, Vaivara, Viru-Jaagupi, Väike-Maarja).

22. Vändra Opetajate Ühing.

23. Võrumaa Opetajate Liit 7 ühinguga (Antsla, Kanepi, Põlva, Räpina, Rõuge, Vastseliina, Võru).

EOL juhatuse koosseis aastail 1934 - 1940 oli järgmine:

1933/34.tegevusaastal - esimees A.Veiderma, E.Murdmaa, J.Kents, J.Rummo, M.Välbe, K.Ollik, A.Roos, J.Piiskar, J.Unt, A.Kuks, P.Raudsepp, P.Algma, J.Söödor, V.Raam, H.Rajamaa, J.Tauts, E.Raidal, K. Neuman, A.Ruut.

1934/35.tegevusaastal - esimees A.Veiderma, E.Murdmaa, J.Rummo, V.Alttoa, H.Ennemuist, A.Roos, V.Peet, J.Unt, K.Ollik, J.Tamm, P. Algma, P.Raudsepp, H.Rajamaa, V.Raam, J.Söödor, J.Tork, A.Ruut, K.Neuman, E.Raidal.

1935/36.tegevusaastal - esimees E.Murdmaa, J.Rummo, A.Roos, V.Horm, J.Unt, V.Peet, A.Kuks, J.Tamm, K.Ollik, J.Tork, H.Rajamaa, P.Raudsepp, V.Alttoa, J.Söödor, P.Algma, A.Ruut, K.Neumanⁿ, A.Kallion.

1936/37.tegevusaastal - algkoosseis sama nagu eelmisel aastal. Tegevusaasta keskel lahkusid juhatusest V.Alttoa (määrati H-mi kooliosakonna direktoriks) ja A.Kuks. Nende asemele kutsusti T.Algma ja E.Raidal.

1937/38.tegevusaastal suuraandati EOL juhatuse liikmete arv 22-le. Esimees - E.Murdmaa, J.Rummo, A.Roos, K.Ollik, V.Peet, H.Ennemuist, V.Horm, E.Triik, J.Tork, J.Parijõgi, J.Välbe, A.Ruut, P.Raudsepp, H.Laagus, J.Söödor, K.Neumanⁿ, P.Algma, E.Raidal, T.Randvere, A.Käärik, E.Lilover, A.Seppel.

1938/39.tegevusaastal - esimees E.Murdmaa, J.Rummo, A.Roos, K.Ollik, V.Peet, V.Horm, V.Hallamaa, H.Ennemuist, J.Tork, A.Laan, A.Ruut, P.Raudsepp, J.Söödor, H.Laagus, P.Algma, E.Raidal, J.Välbe, J.Kalmaru, K.Neumanⁿ, T.Randvere, A.Käärik, E.Lilover.

1939/40.tegevusaastal - esimees E.Murdmaa, A.Roos, K.Ollik, V.Peet, V.Hallamaa, T.Reinaste, A.Mölder, J.Tork, A.Laan, J.Välbe, J.Kalmaru, A.Ruut, J.Söödor, K.Neumanⁿ, P.Algma, P.Raudsepp, A.Käärik, O.Nagel, E.Raidal, E.Veiderma, A.Seppel.

EOL büroo tööd juhtis 1.juulist 1935.aastast kuni 1.jaanuarini 1940 EOL sekretär V.Horm ja 1.jaanuarist 1940 kuni EOL reorganiseerimiseni Eesti NSV Hariduse- ja Kunsti~~h~~öölise Ametiühinguks (aug. 1940) A.Ruut.

9. Eesti Opetajate Liit 1940.aasta juunipöörde päevil

Kui töörahvas Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel 21.juunil 1940.aastal kukutas kodanluse ja taaskehtestas nõukogude võimu, tervitas Eesti Opetajate Liit seda sammu ning avaldas J.Varese uuele rahvavalitsusele täit usaldust. Peaministrile saadetud õpetajas-

konna tervituses kutsus EOL üles koonduma "üksmeeles riigi uute ajalooliste ülesannete ümber ja kaasa aitama valitsusele tema töös."¹

"Õpetajaskond on lugenud aastate jooksul ametisse astuvate vabariigi valitsuste deklaratsioone palju kordi," kirjutas A.Seppel. "Need kõik on olnud kaunisõnalised ja paljutöotavad, kuid kahjuks on need suures ulatuses peaaegu alati jäänud teostamata."² Uue J.Varese valitsuse deklaratsiooni kohta ütleb A.Seppel, et "see ei olnud pikk ilukõne, kuid ta andis õpetajaskonnale jälle tagasi usu meie rahvakooli paremasse tulevikku."

26.juunil 1940.aastal võttis uue valitsuse haridusminister J.Semper vastu EOL esimehe E.Murdmaa, kes tervitas uut hariduse ministri³ organiseeritud õpetajaskonna poolt ja avaldas valmisoleku kaasa töötada uue valitsuse haridusprogrammi elluviimisel.

E.Murdmaa esitas ühtlasi EOL soovid uuele valitsusele. Tähtsamad neist olid:³

1. Tõsta algkooli²õpetajate protsenti ja pikendada koolikohustust 15.eluaastani.

2. Lõpetada koolide ja klassikomplektide koondamised ja õpetajate vallandamised.

3. Võtta revideerimisele õpetajate palgaseadus ja palgamaksimise kord.

4 . Tasustada internaaditöö.

5. Likvideerida õpetajaile pealesummitud õpetajate Koda.

6. Kehtestada uuesti täielik ühtluskool, kaotada progümnaasiumid jt.

1 "Kasvatus 1940, nr. 6-7, lk. 318.

2 A.Seppel, Eesti õpetajaskonnal on jälle usku. "Õpetajate Leht" 1940, nr. 28.

3 "Kasvatus" 1940, nr. 6 - 7, lk. 318.

Mitmed nendest ettepanekutest teostati juba lähematel nädalatel. Nii pākendati koolikohustuse vanusepiiri valitsuse otsusega 7.juulist 1940.a.a.õpetajate Koda likvideeriti koos teiste kodadega sama aasta 13. juuli otsusega.

9.juulil 1940.aastal teostas EÕL juhatus XI õpetajate üldkongressi otsuse, mis 1933.aastal valitsusvõimude survele jäi ellu viimata, ja astus koos kõigi allorganisatsioonidega Eesti Ametiühingute Keskliidu liikmeks. EAK esindaja H.Roog tervitas EÕL juhatust tähtsa otsuse puhul.

Riigivolikogu uue koosseisu valimiste eel oli EÕL üks 22-st demokraatlikust organisatsioonist, kes astus EKP initsiatiivil Eesti Töötava Rahva Liidu (ETRL) liikmeks, võttis osa rahvasaadikute kandidaatide esitamisest ja kutsus oma liikmed hääletama ETRL kandidaatide poolt. EÕL üleskutses öeldi: "Meie, õpetajad, ei tohi neil valimistel jääda passivseiks pealtvaatajaiks. Liidu juhatus soovitab kõigile oma liikmeile valimistest aktiivselt osa võtta. Ta on omaks tunnistanud Töötava Rahva Liidu valimisplatvormi ..."¹

Valimiste eel avaldas EÕL esimees E.Murdmaa artikli "Õpetajakond läheb koos töötava rahvaga."² E.Murdmaa kinnitas, et "uue haridusministri poolt avaldatud seisukohad on täiel määral samasugused, millede eest Eesti Õpetajate Liit on võidelnud enam kui 20 aastat."

EÕL liikmeile 1940.aasta juulis saadetud ringkirjas nõutakse, et õpetajad osa võtaksid töörahva algatusest, koosolekutest ja miitingutest.³

Uue Riigivolikogu koosseisu valiti 10 õpetajat ja haridustege-
last. Need olid: Nigol Andresen, Aleksei Janson, Voldemar Telling,

1"Kasvatus" 1940, nr. 6-7, lk. 321.

2 Samas, lk. 265.

3 Samas, lk. 321.

Paul Rummo, Jüri Uustalu, Aadu Hint, Rudolf Rüus, Ruut Liiv, Leonhard Hallop, Georg Roovik. Mitmed neist olid pikka aega tegutsenud Eesti Õpetajate Liidus (A.Janson, J.Uustalu, P.Rummo, R.Liiv). Neist A.Janson vanima liikmena avas Riigivolikogu istungjärgu piduliku kõnega. (A.Janson hukati fašistide poolt elajalikult 1941.a. septembris).

Haridusministeeriumi koosseisu täiendati progressiivsete koolimeestega (A.Valsiner, H.Moora, P.Rummo, E.Jaanvärk jt.). Pärast ligikümneaastast pealesunnitud pensionäripõlve asus Haridusministeeriumis tööle endine EÕL teaduslik sekretär J.Käis. Temale usaldati uute algkooli õppekavade koostamine. Ühtlasi toimetas ta "Kasvatuse" baasil asutatud uut ajakirja "Nõukogude Kool", avaldades selles ühtlasi seeria artikleid nõukogude pedagoogika alustest. Uuendati ka koolide inspektorite koosseisu. Tühistati 1934.aastal N.Kannu poolt antud määrus, millega õpetajate organisatsioonidelt võeti õigus õpetajatepäevi korraldada. Tõetajate lapsed vabastati õppemaksust. (Õppemaksu pidid maksma ainult need õpilased, kelle vanemad elatusid mitmetöisest tulust). Suletati eraalgkoolid ja progümnaasiumide esimesed klassid. Alustati eeltöid 7-klassilise koolikohustuse kehtestamiseks. "Ja ei ole kuigi kaugel ka see aeg, kus igal eestlasel on keskkooliharidus", ennustas haridusminister J.Semper EÕL Tartu täienduskursuste avamisel 5.augustil 1940.a.¹

Üldse kujunes 1940.aasta pöördeline suvi Eesti Õpetajate Liidule ja tema juhtivale koosseisule väga töörohkeks. Eesti kooli reorganiseerimine nõukogude kooliks nõudis kõigi demokraatlikult mõtlevate õpetajate ja koolitegelaste aktiivset kaasalõõmist.

Ühe suurema üritusena tuleks mainida veel 5.-17.augustini 1940.aastal korraldatud EÕL Tartu 3-aastaste täienduskursuste viimast

¹ "Kasvatus" 1940, nr. 6-7, lk. 261.

etappi, millest võttis osa üle 700 õpetaja.¹ Sel puhul ütles kursuste juhataja J.Käis "On ... suur õnn, et meie kursuste lõppjärk saa b esimeseks kooliks sotsialistlikult mõttevate õpetajate ettevalmistamisel."² Täienduskursustel käsitleti esmakordselt NSVL konstitutsiooni, Kommunistliku Partei ajalugu, NSV Liidu geograafiat ja ajalugu. Õpiti ka vene keelt. Lisaks Tartu täienduskursustele korraldati kursusi veel Tallinnas, Pärnus, Võrus, Haapsalus, Narvas jm., kus lektoritena esinesid N.Andresen, K.Kure, J.Käis, A.Valsiner, V.Alttoa, E.Jaanvärk jt.

Suursündmuseks revolutsioonistaasta suvel kujunes Õpetajate Üldkongress, mis toimus 27.augustil. See oli nõukogude korra ajal peetud teine õpetajate üldkongress (esimene nõukogude õpetajate kongress peeti teatavasti 29-30.detsembril 1917.aastal Tallinnas Tööraha Koolivalitsuse korraldusel). Kongress kujunes kõigi aegade suurimaks õpetajate kokkutulekuks Eestis. Üldse võttis 1940.aasta õpetajate üldkongressist osa üle 2700 õpetaja.³ Kongress peeti "Estonia" teatrimaja neljas saalis, kuhu kõned üle kanti võimendajate abil.

Kongressi avas EÕL esimees E.Murdmaa. Kongresse presiidiumi valiti N.Andresen, A.Valsiner, V.Telling, K.Taev, A.Habermann, S.Rikas, E.Murdmaa, F.Eisen, J.Palm, A.Ilves, J.Parijõgi.

Kongressi päevakorras oli 7 punkti:

1. Hariduse rahvakomissari N.Andreseni sõnavõtt.
2. EKP sekretäri N.Ruusi sõnavõtt.
3. Haridustööliste organiseerimine (E.Kadakas).
4. Koolikorralduslikke küsimusi (J.Käis).

1 "Kasvatus" 1940, nr. 6-7, lk. 300.

2 "Kasvatus" 1940, nr. 6-7, lk. 301.

3 "Õpetajate Leht" 1940, nr. 35.

5. Haridusoludest NSV Liidus (N.Timson).

6. Õpetajate ülesandeid noorte organiseerimisel ja vabaharidustöös (P.Rummo, J.Rebane).

7. Õpetajate seisund NSV Liidus (J.Uustalu).

Hariduse rahvakomissar N.Andresen märkis, et Eesti Õpetajad on viimase 22 aasta jooksul läbi elanud palju lootusi ja pettumusi. Ka kõige optimistlikumad haridustöötajad kaotasid usu paranemisse. Nüüd on meil pärast 21.juuni pööret võimalik minna uut arenguteed mööda mitte enam haridusmoonakatena, vaid tõeliste haridustöelistena, sotsialistliku kooli loojatena.

EKP sekretär N.Ruus peatus küsimusel, "kas meie Õpetajaskond, kes on olnud 22 aastat noorsoo kasvatajaks hoopis vastupidiste sihtidega ..., suudab asuda teostama nüüd sotsialistlikku kasvatustööd."¹ Kõneleja arvates "eelmine režiim ei suutnud nii suurel määral rikkuda meie Õpetajaskonda, et Õpetajad nüüd ei suudaks enam uuele sotsialistlikule kasvatustööle üle minna ... Meie Õpetajaskonna auks peab väitma, et ta oma valdavas enamuses ei olnud äraostetav ..." N.Ruus soovitas Õpetajail koos töötada töölisklassi ja töötava talurhvaga, et murda kapitalistide ja suurkodanluse vastupanu. "Usun, et ENSV Õpetajaskond ise aitab kõhklejaid ümber kasvatada ja marksismi-leninismi ideede poole võita, nii et võiksime öelda juba kõige lähemal ajal: ENSV Õpetajaskond on kujunenud aktiivseks kaasalööjaks suures sotsialismi ülesehitustöös."

Eesti Ametiühingute Keskliidu abiesimehe E.Kadakase arvates ei ole loomulik, et iga koolitööbi Õpetajaskond on üksteisest lahutatud eri organisatsioonidesse. See oli kasulik kodanlusele, mitte aga proletariaadile. Ta rõhutas, et sotsialismi ülesehitamiseks on vajalik kõigi hariduse alal töötajate liitumine ühisesse ametiühingusse. Vas-

1 N.Ruusi kõne Õpetajate üldkongressil 27.aug. 1940.a. "Õpetajate Leht" 1940, nr. 35.

tav reorganiseerimine viiakse läbi lähemal ajal.

J.Käis tutvustas õpetajaid muudatustega koolikorralduse alal, mis olid tingitud uue põhiseaduse kehtestamisest ja Eesti NSV astumisest NSV Liidu koosseisu. See tingis vajaduse ühtlustada õppekavad ja kooli struktuur. Kõneleja andis ülevaate tähtsamatest muudatustest üksikute õppeainete programmides ja kutsus õpetajaid üles tõstma Eesti kooli väarikale kohale teiste liiduvabariikide peres.

J.Uustalu, kes oli äsja saabunud ekskursioonilt Moskvasse, tutvustas õpetajaid kolleegide elu ja töötingimustega teistes liiduvabariikides. Kõneleja peatus pikemalt õpetajate ettevalmistamise, ametisse määramise, tasustamise, edasiharimise ja organiseerimise küsimustel ja kutsus üles kogemuste vahetamise otstarbel sidemeid tihendama vennasvabariikide õpetajatega.

N.Timson andis ülevaate kultuurirevolutsioonist Nõukogude Liidus, kinnitades seda statistiliste andmetega.

P.Rummo ja J.Rebane kõnelesid õpetajate ülesannetest noorte organiseerimisel ja vabaharidustöö korraldamisel. Sm.Mihhailov tutvustas õpetajaid esmakordselt pioneeritöö põhialustega.

Kongressi lõppsõnas avaldas V.Telling lootust, et innukus, millega õpetajad võtsid osa kongressi tööst, kandub edasi pealtsealt algavasse koolitöösse.

Kongressil vastu võetud resolutsioonides rõhutati, et õpetajakond pooldab täielikult seniseid töörahva valitsuse samme reaktsioonilise hariduspoliitika lõpetamisel ning koolielu üleviimesel sotsialistlikele alustele.

10. Eesti Õpetajate Liidu reorganiseerimine Eesti NSV Hariduse- ja Kunsttöölise Ametiühinguks augustis-septembris 1940

Kodanluse poliitikud olid lõhestanud Eesti õpetajaskonna väikesteks gruppideks koolitüüpide järgi. Niisuguseid väikseid ^{organ-}~~õpe~~-organisatsioone oli hõlpus teha oma kuulekateks tööriistadeks kodanluse poliitika huvides. Nende üksikorganisatsioonide pealisehitisena loodi kroonulik Õpetajate Koda, mille tegevus oli allutatud Haridusministeeriumi rangele järelevalvele.

Õpetajate Koja laialisaatmise järele asuti likvidee rima ka senist Õpetajate organisatsioonilist lõhestatust.

Juba enne juunipööret ühines Eesti Õpetajate Liiduga Eesti Lasteadnike Selts (jaanuaris 1940). Ka mitmed ^{ha}kodanlikud Õpetajate organisatsioonid alustasid tööd ühiste ürituste läbiviimiseks, näiteks Tartu Õpetajate Selts, ^{ja}Tartu KeskkooliÕpetajate ühing. Õpetajaskonnas oli veel hästi säilinud ühine mentaliteet, mida ei olnud suutnud hävitada reaktsioonilise diktatuuri aastad.

Õige hoo sai ühtsuse taastamine pärast 1940. aasta revolutsiooni lisi sündmusi seoses seniste separatistlike Õpetajate organisatsioonide Eesti KeskkooliÕpetajate Kogu ja Eesti ^{Kutse}~~Kesk~~kooliÕpetajate Ühingu ühinemisega Eesti Õpetajate Liiduga. EKESKO likvideerus 6. septembril ja EKÜ 14. septembril 1940.

Arvesse võttes Õpetajate organisatsioonide ümberkorraldamise vajadust senisest laiemaid kutsealasid hõlmaval alusel, astus senine EOL juhatus 1940. aasta augustis tagasi. Uus EOL juhatus moodustati kõigi koolitüüpide õpetajate esindajaist, kaasa arvatud ka kõrgemate koolide õppejõud. Uude EOL juhatusse kuulusid K. Taev (esimees), H. Ennemuist, O. Peters, S. Rikas, J. Nuut, A. Haberman, J. Rummo. Uue juhatuse peamiseks ülesandeks jäi kõigi hariduse alal töötajate koondamine ühisesse kutseorganisatsiooni ja selle reorganiseerimine ametiühinguks.

Uuendati ja laiendati ka kohalike õpetajate seltside ja ühingute juhatused: Tallinna Õpetajate Seltsi uuendatud juhatusse valiti S. Rikas, H. Ennemuist, K. Korsen, M. Kronmann, V. Peet, A. Puus, J. Randla, P. Saagpakk.

Et vältida paljude väikeste ning elujäetute ametiühingute asutamist, pidas Eesti Ametiühingute Keskliit vajalikuks kunsti alal töötajate (näitlejate, muusikute, kunstnike) organiseerimise õpetajatega ühisesse ametiühingusse.

Nii moodustatigi EÕL baasil 1940. aasta augustis-septembris Eesti NSV Hariduse- ja Kunstiõpetajate Ametiühing (HKA). Samal ajal alustati ka kohalike õpetajate organisatsioonide reorganiseerimist HKA kohalikeks komiteedeks. See töö viidi põhiliselt lõpule 1940. a. novembris ja detsembris.

HKA I kongressil 23. märtsil 1941. aastal valiti HKA keskkomitee uus koosseis. Keskkomitee esimeheks valiti S. Rikas, presiidiumi liikmeteks J. Rummo, J. Randla, H. Vergo, J. Mürk, E. Endre, A. Nuut. Keskkomitee koosseisu kuulusid ka mitmed endise EÕL aktivistid, nagu J. Rummo, P. Algma, J. Välbe, B. Rea, T. Algma, O. Nagel, A. Viitar jt.

25. oktoobril 1940. aastal hakkas ilmuma Eesti õpetajaskonna ametiühinguline häälkandja "Nõukogude Õpetaja". Ajalehe vastutavaks toimetajaks oli Tiio Rummo.

Hoogsa ülesehitustöö katkestas fasisitliku Saksamaa reeturlik kallaletung NSV Liidule ja Eesti okupeerimine. Saksa okupatsiooni aastail (1941-1944) keelati ametiühingute tegevus. Hulk õpetajaskonna aktiivsemaid tegelasi mõrvati okupantide poolt (A. Janson, V. Peet, E. Lilover, R. Ruus, M. Mikk, E. Kuslapuu, E. Alop jt.). Paljud areteeriti ja pidid vaevlema hitlerlaste vanglates (E. Murdmaa, J. Rummo, J. Käis, A. Vallner jt.).

Mõned endised Tallinna Õpetajate Seltsi juhatuse liikmed (K. Ollik, A. Mõlder, H. Ennemuist jt.) tegid katset 1943. aastal elustada

Tallinna Õpetajate Seltsi tegevust. Peeti paar koosolekut, kus arutati vanade Õpetajate-pensionäride olukorra kergendamise võimalusi ja taotleti okupatsioonivõimudelt Tallinna Õpetajate Seltsi ruumide tagasisaamist, millele vastati eitavalt. Sellega tegevus piirduski.

V. T e i s i Ü p e t a j a t e o r g a n i s a t s i o o n e k o d a n l i k u s E e s t i s

1. Tartu KeskkooliÕpetajate Ühing (1928 - 1940)

20-ndate aastate lõpul kerkis Eestiski päevakorrale õpetajate e organiseerimine üksikute koolitööpide kaupa, nii nagu see oli teoks saanud naaberriikides Soomes, Rootsis, Lätis jm.

Keskkooliõpetajate separatistlik organiseerimine sai alguse Tartus. Siin loodi 1928.aastal esimene Eesti keskkooliõpetajate kutseorganisatsioon - Tartu Keskkooliõpetajate Ühing (TKÜ).

Pärast Avalikkude keskkoolide seaduse vastuvõtmist 1922.aastal ja keskkoolivõrgu kindlaksmääramist kujunes välja püsiv keskkooliõpetajaskond. (Kodanliku perioodi algul oli enamus keskkooliõpetajaist kutseta.)

Tunnustades keskkooliõpetajate organiseerimise vajalikkust, samuti puht keskkooli puutuvate küsimuste arutelu võimalust, olid progressiivsed keskkooliõpetajad siiski arvamusel, et õpetajaskonna ühised huvid on tähtsamad puht ühe koolitööbi kildkondlikest erihuvidest. Seda seisukohta kaitsesid Eesti Õpetajate Liitu koon-
dunud keskkooliõpetajad.

Suurkodanlike parteide huvides oli killustada ühtne õpetajaskond väikesteks gruppideks, mida kergem oleks oma mõju all hoida. Just need ringkonnad õhutasid õpetajate separatistlikku organiseerimist üksikute koolitööpide kaupa. Majanduskriisi ja koondamiste tingimustes õnnestus neil võita pooldajaid kesk- ja kutse-
kooliõpetajate ridades.

9.novembril 1927.aastal kutsuti kokku esimene Tartu keskkooliõpetajate koosolek (kokkukutsujaiks olid õpetajad O.Pärli, ja A. Vaga), kus vahetati mõtteid, kas luua iseseisev organisatsioon

või keskkooliõpetajate sektsioon Tartu Õpetajate Seltsi (TÕS) juures.¹ J.Lang leidis, et keskkooli huvid on jäänud tagaplaanile. Ainult väike osa keskkooliõpetajaid on organiseerunud Eesti Õpetajate Liidus. Ta pooldas iseseisva keskkooliõpetajate ühingu loomist. Samal arvamusel olid ka K.Treffner, A.Kalamees, R.Kleis, J.Adamson jt.

E.Nurm, V.Mano jt. olid vastupidisel arvamusel, leides, et iseseisva ühingu loomine killustab õpetajaskonna jõude. Ühine selts oleks tugevam. Nad soovitasid moodustada Tartu Õpetajate Seltsi juures keskkooliõpetajate sektsioon.

Hääletamisel otsustati siiski luua iseseisev keskkooliõpetajate ühing (poolt 28, vastu 4 häält, 1 erapooletu). Koosolek valis ka 6-liikmelise toimkonna põhikirja väljatöötamiseks.

Järgmised koosolekul 12.detsembril teatas J.Sütt, et Tartu Õpetajate Selts on välja töötanud põhikirja muutmise kava, mille järgi algkooli- ja keskkooliõpetajad moodustaksid seltsis omaette sektsioonid. Enamus koosolijaist olid niisuguse koostöö poolt.

Koostöö aluste leidmisel tekkis aga lahkarvamusi. Seetõttu kutsuti 21.septembril 1928.aastal kokku kolmas Tartu keskkooliõpetajate koosolek, kus otsustati lõplikult keskkooliõpetajate iseseisva ühingu loomine. Vastavatele eeskujudele välismaal juhtisid tähelepanu J.Lang ja J.Roos. Lisaks neile kahele valiti põhikirja registreerimise komisjoni veel J.Aavik, R.Kleis, J.Adamson, F.Laarens, P.Mägraken ja A.Vaga.

Tartu Keskkooliõpetajate Ühingu põhikiri registreeriti 20.oktoobril 1928.aastal. Ühingusse astus asutamisaastal 109 keskkooliõpetajat. Osa keskkooliõpetajaid (38) jäi siiski edasi Tartu Õpetajate Seltsi liikmeiks. Nende hulka kuulus ka TÕS esimees E.Nurm.

1 ORKA, f. 3227 (Tartu Keskkooliõpetajate Ühing), nim. 1, s.-ü. 2, lehed 31 - 32.

TKÜ esimesse juhatusse valiti 7.novembril 1928.aastal ^{H.} ~~K.~~Karu (esimees), F.Laarens, E.Markus, V.Masing, R.Kleis, J.Sütt, A.Vaga.¹

1929.a. oli ühingu esimeheks J.Sütt, 1930 - 1933 - A.Kaljot, 1934 - 1935 - H.Jänes, 1936 - 1938 - F.Laarens, 1939 - 1940 - J.Madisson.

EÕL juhatus katsus sobitada koostööd TÕS ja TKÜ vahel, saates selleks Tartu 3 juhatuseliiget (M.Välbe, J.K^ents, K.Neumanⁿ). Kaaluti isegi võimalust Tartu Õpetajate Keskseksi loomiseks, kuid tulemusteta.

TKÜ aktiivasse tuleb kanda osavõtt mõne keskkooli aineõpetajate päeva korraldamisest jm. Ilmⁿesid ka mõned negatiivsed küljed: osavõtt loengutest vähenes järsult, loidus võttis maad. Mõned asutajaliikmed (O.Pärli, J.Ainelo jt.) lahkusid ühingust, kuna nad leidsid, et "ühing ei suuda temale pandud lootusi täita."¹

Aastail 1931 - 1933 kuulus TKÜ ka EÕL koosseisu. Süvenev majanduskriis ja kodanluse palgapoliitika, millega kaasnes ägenev õpetajate palgavõitlus ajas alg- ja keskkooliõpetajate suhted uuesti teravaks. TKÜ nõudis 1932.aastal õpetajate palkade üiglasemat korraldamist ja astus separatistlikke samme keskkooliõpetajate palkade parandamiseks, loobudes ühisest palgavõitlusest EÕL kaudu. 18.jaanuaril 1933.aastal esitas ühing, mööda minnes Eesti Õpetajate Liidust, märgukirja Haridusministeeriumile, milles juhtis tähelepanu väikesele erinevusele alg- ja keskkooliõpetajate palkades, nõudes nende ümberkorraldamist "üiglasemas vahekorras". Ka kritiseeris ühing teravalt XI Õpetajate üldkongressi otsuseid, eriti EÕL kavatsust astuda Eestimaa Tõulisühingute Keskliidu liikmeks. Tekkis konflikt Õpetajate Liiduga, mille tulemusena TKÜ lahkus 1933.aastal Eesti Õpetajate Liidust.

TKÜ ühutas 1933.aastal kõigiti keskkooliõpetajate separatistlikku

¹ ORKA, f. 3227, nim. l, s.-ü. l, leht 1.

organiseerimist ja iseseisva keskorganisatsiooni loomist. Tõotati välja isegi Eesti Keskkooliõpetajate Liidu põhikirja projekt. Samal ajal loodi Tallinnas Eesti Keskkooliõpetajate Kogu. Aastail 1933 - 1940 oli TKÜ tegelikult EKESKO Tartu osakonnaks, säilitades siiski iseseisva põhikirja.

Keskkoolireformi küsimuses pooldas TKÜ algul J.Langu (H.Kukke) kava - 6+ 3 + 3 kl. 6.aprilli 1933.aasta koosolekul märgiti, et reformiga ei tule rutata. Enne oleks vaja avada mõned katsekoolid.

1934.aasta aprillis, kui selgus, et N.Kannu koolireform kehtestatakse ~~reformi~~ ^{dekreedi} korras, leidis J.Roos, et "vastuseis oleks mõttetu", pealegi "kindlustab reform keskkooliõpetajat majanduslikust küljest suurema tundide arvu näol."¹

E.Jaanvärk kritiseeris siiski reformi, mida tema arvates ei tule käsitleda mitte ainult kitsalt keskkooliõpetaja seisukohalt. Reform peaks säilitama 6-klassilise algkooli.

Koosoleku enamus pooldas siiski N.Kannu projekti läbiviimist.

1934.aasta 6.detsembri koosolekul põhjendas V.Neggo Õpetajate Koja loomise vajadust, kusjuures seniste õpetajate kutseorganisatsioonide kohta avaldas ta arvamust; "Võibolla, et tulevikus ehk ei olegi nende järgi vajadust."² Koosolijate hulgas leidis siiski neid, kes kahtlesid selles. Neile vastates soovitas V.Neggo algatust koja loomisel siiski mitte käest lasta. Koosolek otsustas siiski, et koja asutamisega ei ole vaja rutata. Alles 1936.aastal, kui ilmnes, et koja asutamine on valitsuse poolt otsustatud, ei jäänud ka ühingu teist teed, kui tunnustada selle vajalikkust.³

Õpetajate Koja asutamisega 1936.aastal vähenes kohalike keskkooliõpetajate organisatsioonide tähtsus märgatavalt, kuna tegevuse raskuspunkt kandus kotta ja kohalikku initsiatiivi enam ei tunnustata.

1 ORKA, f. 3227, nim. 1, s.-ü. 1, leht 23.

2 Samas, leht 28.

3 Samas, leht 32.

tud. Ka TKÜ tegevus aastail 1936 - 1940 oli vähene. Liikmeid oli ühingul 1938.aastal 121.

30-ndate aastate lõpul võis märgata keskkooliõpetajate ringkondade lähenemist teiste koolitööpide õpetajatele. Ka Tartu õpetajad korraldasid mõningaid ühiseid üritusi.¹

Ülevaate TKÜ tegevusest aastail 1928-1938 annab O.Eomoisi koostatud ülevaade² ning materjalid ORKA fondis nr. 3227, mis on eespool juba kasutamist leidnud.

TKÜ likvideerus pärast 1940.aasta juunipöört, ühinedes Tartu Õpetajate Seltsiga.

2. Eesti Keskkooliõpetajate Kogu (1933 - 1940)

Võrreldes algkooliõpetajatega olid keskkooliõpetajad 20-ndail aastail märksa nõrgemalt organiseerunud. Aktiivsemad ja edumeelsemad neist võtsid agaralt osa EOL tegevusest, võideldes koos algkooliõpetajatega koolikorralduse demokratiseerimise ja hariduse rahvale kättesaadavaks tegemise eest (J.Annusson, A.Roos, V.Raam, M.Välbe, V.Peet, J.Grüntal, A.Veiderma, J.Kents, E.Nurmiste, J.Tork, E.Nurm, V.Alttoa jt.).

Seoses õpetajaskonna diferentseerumisega kerkis 20-ndate aastate lõpul korduvalt päevakorrale, eriti Tartus, keskkooliõpetajate organiseerimine eraldi ühingutesse. Kritiseeriti ka Eesti Õpetajate Liitu, nagu hoolitseks see peamiselt algkooli huvide eest, jättes tagaplaanile keskkooli ja kutsekooli nõuded.

Vastu tulles keskkooliõpetajate ringkondadest esitatud soovidele moodustas EOL juhatus 1927.aastal keskkooli toimkonna keskkooli puutuvate küsimuste arutamiseks ja ettepanekute esitamiseks, Selle toimkonna korraldusel peeti lisaks õpetajate üldkongressidele (millega päevakorras oli alati ka keskkooli küsimusi) kaks keskkooli- ja

1 "Kasvatus" 1940, nr. 3, lk. 140.

2 O.Eomois, Tartu Keskkooliõpetajate Ühing 1928-1938. Tartu, 1939.

gümnaasiumiõpetajate kongressi (1929. ja 1931.a.).

II keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate kongressil valitud keskkooli toimkond võttis 5.veebruaril 1933.aastal peetud koosolekul toimkonna esimehe O.J.Kiiseli ettepanekul vastu otsuse, et keskkooliõpetajad peavad organiseeruma iseseisvalt ühingutesse ja moodustama omaette keskkooliõpetajate kutseorganisatsiooni. Niisuguse organisatsiooni loomist oli juba aastaid õhutanud "Päevalehes" N. Kann.*

O.J.Kiisel koostaski Eesti Keskkooliõpetajate Kogu (EKESKO) põhikirja, mis registreeriti 14.juunil 1933.aastal. Juba 23.juunil peeti Tallinnas EKESKO nõukogu esimene koosolek. EKESKO esimese juhatuse koosseisu kuulusid O.J.Kiisel (esimees), V.Neggo, A.Kuusik, K.Ratassepp, H.Jänes, F.Klement, O. Paas, T.Koik, J.Hansen..

Põhikirja järgi oli EKESKO ülesandeks keskkooli õppe- ja kasvatus~~ar~~ arendamine, keskkoolide õppejõudude koondamine ühiseks pereks ja nende õiguslike, majanduslike ja vaimsete huvide kaitsmine. Keskkoolides, kus leidis vähemalt 5 EKESKO liiget, võidi asutada osakond. EKESKO tegevust juhtisid nõukogu ja kolmeks aastaks valitud 9-liikmeline juhatus, mille asukohaks oli Tallinn.¹

1934.aastal kuulus EKESKO-sse 550 liiget.² 1.veebruaril 1934 asutati EKESKO Tallinna osakond, mille esimeheks oli A.Kõrv. Osakondi asutati ka teistes linnades (Pärnus, Viljandis, Valgas, Haapsalus jm.). Tartus toimis EKESKO osakonnana 1928.aastal asutatud Tartu Keskkooliõpetajate Ühing.

EKESKO asutamise järel kestsid ligemale aasta läbirääkimised EOL ja EKESKO vahel koostöö aluste leidmiseks. EOL oli nõus muutma põhikirja selliselt, et EKESKO oleks võinud astuda EOL liikmeks ja töötada seal autonoomselt. EKESKO sellega ei leppinud, vaid nõudis

* Sellest lähemalt vt. käesolev töö lk. 137

1 ORKA, f. 3227 (Eesti Keskkooliõpetajate Kogu), nim 1, s.-ü. 3, leht 511.

2 ORKA, f. 3227, nim 1, s.-ü. 3, leht 512.

täielikku EOL reorganiseerimist ja uue esinduskogu moodustamist pariteedi alusel. Et kokkuleppele ei jõutud, jätkasid mõlemad organisatsioonid töötamist iseseisvalt. Kuna EKESKO ringkonnal ei õnnestunud haarata enda kätte EOL juhtimist, loodeti seda saavutada Õpetajate Koja näol. Koja mõtte algatasid EKESKO ringkonnad 1934.aasta lõpul.*

~~Seniste Õpetajate kutseorganisatsioonide kohta tähendas aga Õpetajate Koja mõtte algataja V.Neggo: "Võib olla, et tulevikus ~~ei~~ ei olegi nende järgi vajadust."~~²

1934.aasta tagurliku koolireformi teostamisel töötas N.Kann tihedas kontaktis EKESKO-ga. Kirjas Tartu KeskkooliÕpetajate Ühingu lehele mainib EKESKO esimees O.J.Kiisel 14.veebruari 1934.aastal: "Ministeerium valmistab oma /keskkoolireformi V.H./ kava ja esitab selle meile ... Suhted on väga head ja selles mõttes on mõnus töötada."¹ Ka edaspidises tegevuses lähtus EKESKO keskkooliõpetajate kildkondlikest huvidest. See oli iseloomulik kogu EKESKO tegevusele.

Õpetajate Koja ⁵autamise järel 1936.aastal kandus keskkooliõpetajate organisatsioonilise töö raskuspunkt Õpetajate Kotta ja selle keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate sektsiooni. Pealegi ei olnud EKESKO-l oma bürood. 1933-1936 oli organisatsiooni asupai- gaks Tallinna Poeglaste Kommertsgümnaasium, Pärnu mnt. 19^a, mille direktoriks oli O.J.Kiisel.

EKESKO moodustamisel ja edaspidises tegevuses valitses tugev tsentralism. Nii teatati Tartu KeskkooliÕpetajate Ühingu üldkoos- olekul 17.septembril 1936, et EKESKO juhatus Tallinnas on otsusta- nud esitada Tartu kandidaatideks Õpetajate Koja nõukogusse V.Neg-

~~1~~ ORKA, f. 3227, nim. 1, s.-ü. 1, leht 28.

¹ ORKA, f. 3227, nim. 1, s.-ü. 3, leht 429.

* Õpetajate Koja loomisest vt. lähemalt käesolevas trüki lk. 213

go, J.Adamsoni ja A.Vaigla. "Üldkoosolek leidis, et kui Tallinnast esitatakse kandidaadid kohalikke soove arvestamata, siis võiks ju koja nõukogu moodustada määramise korras ..." ¹ Hääletamisel Tartus jäeti siiski kaks Tallinnast määratud kandidaati kõrvale ja valiti nende asemele J.Sütt ja E.Laanpere.

EKESKO korraldas aastail 1934 - 1936 mitmed keskkooliõpetajate aineõpetuse päevad, samuti suvekursusi. Ka oli EKESKO ülesandeks iga kahe aasta järel Õpetajate Koja keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate sektsiooni koosseisu valimine.

EKESKO väljaandel ilmus 1935.-1940.aastani keskkooliõpilastele määratud ajakiri "Tuleviku Rajad."

EKESKO lõpetas tegevuse pärast 1940.aasta juunipäret 6.septembril 1940, andes asjaajamise üle Eesti Õpetajate Liidule.

3. Eesti Kutsekooliõpetajate Ühing (EKÜ) (1935-1940) ja teisi pedagoogide kutseorganisatsioone kodanlikus Eestis

Eesti Kutsekooliõpetajate Ühing (EKÜ) asutati kutsekooliõpetajate 1933.aasta kongressi otsusega. Kongressil valiti ka organiseerimistoimkond eesotsas M.Vellema'ga. Kutsekooliõpetajate organiseerimist õhutasid EKESKO tegelased, kes lootsid kutsekooliõpetajais leida mõttekaaslasid võitluses EOL vastu. ²

EKÜ põhikirja/~~refereniti~~/ registreeriti siseministri poolt 2. veebruaril 1935.aastal. Põhikirja kohaselt oli EKÜ eesmärgiks kaasaabi osutamine kutsekoolide õppe- ja kasvatustöö arendamisele, kutsekoolide õpetajate koondamine ja nende vaimsete, õiguslike ja majanduslike huvide kaitsmine. Tegevuse juhtimiseks moodustati asemikekoogu, kes valis 7-liikmelise juhatuse. Ühingu asukohaks oli Tartu.

Asutajaliikmetena kirjutasid põhikirjale alla M.Vellema, A.Koskel ja V.Raukas.

1 ORKA, f. 3227, nim. 1, s.-ü. 1, leht 32.

2 "EKESKO Teated" 1934, nr. 10.

EKÜ toetas kõigiti EKESKO poolt algatatud Õpetajate Koja asutamise kavatsust ja töötas käsikäes EKESKO-ga Õpetajate Koja täiendusrakendamisel 1936.aastal. Keskkooli- ja kutsekooliõpetajate sektsioonide omavahelisel kokkuleppel valiti Õpetajate Koja esimeheks tagurlik koolidirektor V.Neggo ja nõukogu esimeheks kutsekoolide esindaja F.Raska.

EKÜ-sse kuulus 1936.aastal ligemale 250 kutsekoolide õpetajat.¹

Pärast Õpetajate Koja täiendusrakendamist ühtus EKÜ tegevus Õpetajate Koja kutse- ja täienduskoolide õpetajate sektsiooni tegevusega.

EKÜ asutajateks ja juhtivateks jõududeks olid: M.Vellema, A.Kaljot, A.Mutt, A.Varma, A.Koskel jt.

1940.aasta juunipäärde järel lõpetas EKÜ oma tegevuse (14. septembril 1940) ja ühines Eesti Õpetajate Liiduga.

Teistest kodanlikul ajal tegutsenud väiksemate koolitööpide õpetajate ja kooli alal töötajate organisatsioonidest mainigem veel järgmisi:

Täienduskoolide Õpetajate Ühing (asut. 1928), Eesti Lasteaednike Selts (asut. 1931), Eesti Põllumajanduslike Koolide Õpetajate Selts (asut. 1930), Vanade Õpetajate Ühing (asut. 1927), Tallinna Keskkoolide Juhatajate Kogu (asut. 1936), Eesti Koolide Inspektorite Ühing (asut. 1928).

Peale nende tegutsesid veel mõned kohalike koolijuhatajate, erikoolide õpetajate ja pensionäride koondised ning seminaride vilistlaskogud.

Lisaks kutseorganisatsioonidele asutasid õpetajad kodanlikul perioodil mitmesuguseid kooperatiive ja teisi majanduslikke ette-

võtteid ning ühinguid, mis tegelesid õpikute kirjastamise ja koolitarvete levitamise alal.

Suurim neist oli V Õpetajate üldkongressi otsusel asutatud koolitarvete ja kirjastusühing "Töökool", mille asutajaiks olid EOL juhatuse liikmed E. Murdmaa, A. Jäⁿson, J. Rummo jt. "Töökool" töötas 1922.-1926. aastani osühinguna ja alates 1926. aastast kooperatiivse ettevõtteks. "Töökool" kirjastas hulgaliselt õpikuid, didaktilist materjali (töövihikuid, tööjuhiste kogusid), ajaloopilte, kaarte, tabeleid jt. õppevahendeid. "Töökoolil" oli osakond Rakvere. Ka oli "Töökool" "Meždunarodnaja Kniga Eesti esinduseks. "Töökooli" juhatuse esimeheks oli A. Jäⁿson.

Teistest õpetajate kooperatiividest olgu nimetatud "Koolivara" Tartus, "Õpistu" Viljandis, "Liit" Pärnus.

Aastail 1925 - 1940 töötas Tallinnas "Töökooli" ruumes Eesti Õpetajate Ühispank.

VI. Õpetajate Koda (1936 - 1940)

Õpetajate Koda kui K.Pätsi režiimi asutust ei saa pidada õpetajate kutseorganisatsiooniks. Kui tema tegevust siin käsitletakse, siis ainult seepärast, et ta oli oma ülesehituse ja tegevuse tõttu tihedalt seotud õpetajate kutseorganisatsioonidega, olles nende pealisehituseks ja sellena katseks õpetajate organisatsioonide tööd tasalülitada ning tagurliku Haridusministeeriumi kontrolli alla seada.

Teatavasti keelas K.Pätsi diktatuurivalitsus pärast 12.märtsi 1934.aasta riigipöört erakondade tegevuse ja saatis parlamendi laiali. Vahelülina rahva ja valitsuse vahel nähti ette mitmesuguste kutsekodade elleukutsumine. Nende arvu ja struktuuri määras valitsus. Samuti kuulus nende tegevus valitsuse täieliku kontrolli alla.

"Mida riigivanem kodade organiseerimisega näib tahtvat kätte saada, paistab olevat seltskonna eliidi ja eriteadlaste koondamine rahvuskogusse ja parlamenti,"¹ kusjuures "eliidi" all ^{tuli} mõista suurkodanluse ladvikut ja Isamaaliidu tegelasi.

1936.aasta lõpuks oli organiseeritud 17 kutsekoda. Ühe viimase-na loodi sama aasta lõpul ka Õpetajate Koda.

1. Õpetajate Koda sünnivalud

Õpetajaskond oli kodanlikus Eestis hästi organiseeritud. 1936.aastal kuulus õpetajate organisatsioonidesse umbes 4700 õpetajat,² (üle 90 protsendi õpetajate üldarvust). Õpetajate organisatsioonide võrk oli tihe ja hõlmas kõige kaugemaid nurki. Üksi Eesti Õpetajate Liitu kuulus 1936./1937.tegevusaastal 12 õpetajate maakonnalii-

1 Eesti kroonika 1935, Täht 1936, lk. 24.

2 OKKA, f. 1108, nim. 1, s.-ü. 844, leht 194.

tu 116 kohaliku ühinguga, 8 iseseisvat õpetajate seltsi ja 3 vähemusrahvuste õpetajate organisatsiooni, kokku 3500 üksikliikmega.¹ Peale selle kuulus EKESKO-sse 650 keskkooliõpetajat, Eesti Kutsekooliõpetajate Ühingusse 250 liiget ja teistesse väiksematesse organisatsioonidesse ligi 300 liiget.

Niisiis ei saanud juttu olla organiseerimatusest. Küll aga häiris valitsevaid ringkondi asjaolu, et mõjukamasse õpetajate organisatsiooni - Eesti Õpetajate Liitu - koondunud õpetajaskond oli teravalt opositsioonis valitsuse tagurliku hariduspoliitikaga. Eriti teravalt väljendus see õpetajate XI üldkongressil 1933.aasta augustis, kus hoogsalt kõlas eriti noorema generatsiooni hääl. Just sel aastal toimus ka õpetajaskonna diferentseerumine ja EKESKO asutamine. Kuna pärast ligemale aasta kestnud läbirääkimisi EKESKO-l ei õnnestunud enda kätte haarata EÕL juhtimist, tõstatati 1934. aasta lõpul EKESKO poolt õpetajate Koja asutamise mõte kindla eesmärgiga - nõrgestada ja halvata demokraatlikult meelestatud õpetajaskonna enamuse ja EÕL tegevust.

Õpetajate Koda loodi tolleaegse tagurliku Haridusministeeriumi ja EKESKO reaktsioonilise ladviku tihedas koostöös. Seda tõestab kogu õpetajate Koja loomise käik ja seda on avameelselt tunnistanud ka koja loojad ise. Näiteks kirjutas O.J.Kiisel ~~see~~, et "... pidevat ja intensiivsemat tegevust õpetajate Koja loomisel on arendanud Eesti Keskkooliõpetajate Kogu."² Selleks oli vaja killustada õpetajaskond väikesteks gruppideks: "... just diferentseerumine ongi võimaldanud õpetajate Koja loomise...", märgib EKESKO esimees Kiisel samas artiklis.

Juhtivat osa õpetajate Koja loomisel etendas EKESKO abiesimees, tagurlik koolidirektor ja "Noorte Kotkaste" organiseerija Victor Neggo. Alahinnata ei tohi tema osa ka õpetajaskonna lõhkumisel

1 "Kasvatus" 1937, nr. 4-5, lk. 258.

2 O.J.Kiisel, Õpetajate Koda. "Eesti Kool" 1936, nr. 8, lk. 395.

ja EKESKO organiseerimisel.

Esinedes Tallinna III keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate kongressil 29.oktoobril 1934 pühjendas V.Neggo Õpetajate Koja loomise vajadust ja esitas vastava resolutsiooni, mis ka vastu võeti. Ka Tartu Keskkooliõpetajate Ühingu 6.detsembri 1934.aasta koosolekul soovitas V.Neggo kiirustada Õpetajate Koja asutamisega, sest "ministeeriumis arvestatakse EKESKO seisukohtadega."¹ "Kotta kuulumine oleks õpetajaile kohustuslik, mille tõttu kojal oleks suurem kaal kui praegustel organisatsioonidel." Viimaste kohta arvas V.Neggo, et "võibolla" tulevikus ei olegi nende järgi vajadust."²

V.Neggo koosta kiires korras Õpetajate Koja seaduse projekti, mis 6.veebruaril 1935 esitati EKESKO juhatuse poolt haridusminister N.Kannule. Selle eelnõu järgi³ oleks Õpetajate Koda asendanud kõiki seniseid õpetajate kutseorganisatsioone. Koja liikmeteks oleksid kuulunud sundkorras kõik õpetajad, kooli- ja haridusnõunikud ja kõrgemate õppeasutuste õppejõud. Koja kõrgeim organ - nõukogu - oleks valitud 4 aastaks ja koosnenud 6-st sektsioonist: algkooliõpetajad, täienduskoolide õpetajad, keskkooliõpetajad, kutsekooliõpetajad, gümnaasiumiõpetajad ja kõrgemate koolide õppejõud. Iga sektsioon oleks valinud nõukogusse 10 esindajat. Kojal oleks olnud palgaline president ja ta oleks olnud üldse kõigiti esinduslik asutus.

Selle projekti kohta teatas Tartu Ülikooli rektor, et ülikooli nõukogu, olles üksmeelsel seisukohal, ei poolda ülikooli õppejõudude kuulumist Õpetajate Kotta. "Ülikooli õppejõudude osavõtt Õpetajate Kojast ei tooks mingeid soodustusi nende teaduslikule tööle, ennemini häiriks seda ... kõrvaliste, väheviljakate või

1 Orka, f. 3227, (Tartu Keskkooliõpetajate Ühing), niml, s.-ü.l, leht 28.

2 Samas.

3 ORKA, f, 1108, nim. l, s.-ü. 849, lehed 39-45.

koguni viljatute ülesannete ja askeldustega."¹

Õpetajaskonna laiemates ringkondades ei leidnud Õpetajate Koja asutamise mõte poolehoidu. Tartu Õpetajate Selts asus oma 1.märtsi 1935.aasta koosolekul üksmeelselt koja suhtes eitavale seisukohale. Maakonnaliitude koosolekutel märgiti, et kavatsetav koda suurendaks ainult bürokraatlikkust ja tooks Õpetajaile kaela uue maksu.

"Õpetajate Lehe" arvates leidus sel ajal "hulgaliselt inimesi, kes [olid] kodade asutamise tuhinasse sattunud lihtsalt moevoolust kantuna, kusjuures koja põhjenduseks ei osat^{ta} tuua pea mingisuguseid asjalikke põhjendusi."² EKESKO poolt soovitatud koda vaevalt suudaks ühendada Õpetajaskonda üheks tervikuks, kuna koja loojaid tuntakse Õpetajaskonna ühtsuse lõhkujatena, märgiti samas artiklis.

EOL asemikekogu koosolek 10.märtsil 1935.aastal võttis samuti Koja suhtes eitava seisukoha. Seetõttu koja asutamise mõte esialgu vaibus. 1935.aasta augustis Tallinnas EOL korraldusel peetud Õpetajate XII üldkongressil ei mainitud Õpetajate Kojast sõnagi.

Seoses Rahvuskogu läheneva kokkuastumisega tõusis Õpetajate Koja asutamine 1935.aasta sügisel uuesti päevakorda. EOL juhatus, veend^{ud}, et Koja asutamist on võimatu vältida, astus nüüd omapoolse taktikalise sammu ja tegi ettepaneku, et Õpetajate Koda rajataks olemasolevatele Õpetajate organisatsioonidele. Vastav märgukiri esitati riigivanemale 19.novembril. Märgukirjas juhiti tähelepanu, et just K.Päts ise oli 1904.aastal "Teatajas" ilmunud artiklis "Kooli-Õpetajate ühisused" õhutanud Õpetajate ühinguid asutama. Õpetajate Koda ei peaks hajutama senit^s tööd. Märgukirjas rõhutati, et EKESKO projekti kohaselt osutuks side Koja ja laiemä Õpetajaskonna vahel nõrgaks. Riigivanem nõustunud säärase võimalusega. EOL poolt koostati uus Õpetajate Koja projekt ja esitati Haridusministeeriumile 1.veeb-
1 ORKA, f. 1108, nim. 1, s.-ü. 849, leht 37.
2 V.H[orm], Õpetajaskoda vaekausil. "Õpetajate Leht" 1935, nr. 10.

ruaril 1936. aastal.

Juba enne seda, 24. jaanuarist ²1936, oli valitsus vastu võtnud otsuse Õpetajate Koja asutamisest.

Nüüd kiirustas ka EKESKO ja esitas 27. jaanuaril Haridusministeeriumile uue eelnõu, milles oli aktsepteeritud põhimõtet, et Õpetajate Koda tugineks olemasolevatele Õpetajate organisatsioonidele. Seda tehti siiski reservatsiooniga: "EKESKO juhatus arvab, et esimeses järjekorras tuleks kaalumisele varem esitatud projekt ja kui see ei leia pooldamist, siis käesolev variant."¹

Haridusminister N. Kann laskis koostada nüüd ka ministeeriumis oma Õpetajate Koja seaduse eelnõu, mis saadeti tutvumiseks Õpetajate organisatsioonidele. V. Neggo jäi oma seisukoha juurde, et Koda ei peaks tuginema Õpetajate organisatsioonidele, vaid tuleks kujundada otseste valimiste teel. Tema eesmärgiks oli seniste Õpetajate organisatsioonide, esijoonäs Eesti Õpetajate Liidu lõplik likvideerimine.

EÕL ja EKESKO eelnõudes oli suuri erinevusi Koja nõukogu koosseisu ja liikmemaksu jaotamise küsimustes. EÕL eelnõus oli Koja nõukogu ette nähtud 50 liikmelisena, kusjuures EÕL oleks valinud 25 esindajat, EKESKO 14 esindajat, EKÜ 7 esindajat, Täienduskoolide Õpetajate Ühing 2 esindajat ja koolinõunikud 2 esindajat.

EKESKO eelnõus rõhutati pariteedi põhimõtet, s.o. kõik sektsioonid, ka kõige väiksema liikmete arvuga, oleksid esindatud Koja nõukogus võrdselt, kusjuures hääletamisel on igal sektsioonil üks hääl.

Haridusministeeriumi poolt koostatud projektis leidsid aktsepteerimist EKESKO seisukohad. Seletuskirjas seaduse eelnõu juurde on sõeldud: "Õpetajate Koja kujundamine Õpetajate keskorganisatsioonidele on tunnustatud otstarbekohaseks seepärast, et Õpetajad on suures ulatuses organiseerunud ja nende organisatsioonid on töötanud kor-

¹ ORKA, f. 1108, nim. 1, s.-ü. 849, leht 18.

ralikult ja tulemusrikkalt, on suutelised väljendama õpetajate tahtet ja toimima asjalikult Koja nõukogu liikmete valimisel.¹ Märgitakse, et Õpetajate Kojal pole vaja asutada osakondi ega teh^a kulusi nende ülalpidamiseks.

Õpetajate Koja seadus kehtestati riigivanema dekreediga 29. mail 1936. aastal.²

Selle järgi oli Õpetajate Koja ülesandeks "koondada avalikoiguslikul alusel õpetajate kutseorganisatsioone ja ühendada õppejõude õppe- ja kasvatustöö edukamaks arendamiseks ja viljastamiseks, selgitada ja kaitsta õppejõudude kutseõiguslikke, majanduslikke ja vaimseid huve ja vajadusi ning toetada riigi- ja omavalitsusasutusi neile pandud ülesannete täitmisel" (paragrahv 1).

Paragrahvis 2 loetleti Õpetajate Koja ülesanded. Õpetajate Koda

"1) edendab ja süvendab õpetajate organisatsioonide ja õppejõudude vahelist koostööd;

2) esindab õpetajaskonda ja kaitseb õppejõudude huve;

3) avaldab soove riigi- ja omavalitsusasutustele õppejõudude majandusliku, kultuurilise ja teenistusliku olukorra parandamiseks ning arvamusi õppejõududesse ning õppe- ja kasvatusasutustesse kuika üldisse haridusalasse puutuvate seaduste ja määruste eelnõude kohta" jne.

Koda pidi selgitama õppejõudude töötingimusi ja majanduslikku seisukorda ning esitama ettepanekuid puuduste kõrvaldamiseks, korraldama juriidilist nõuannet, toetama ja ergutama pedagoogilist uurimistööd, kirjastama õpikuid ja välja andma ajakirju-ajalehti, korraldama õpetajate edasiarendamise kursusi, kongresse, ekskursioone, kaasa aitama noorte organiseerimisele ja hoolitsema õppejõudude kultuuriliste huvide rahuldamise ja puhkuse organiseerimise eest.

1 ORKA, f. 1108, nim. 1, s.-ü. 849, leht 161.

2 "Riigi Teataja" 1936, nr. 48.

Õpetajate organisatsioonide seisukohalt omas tähtsust 8. paragrahvi teine lõik: "Õpetajate Koja liikmed toimivad oma ülesannete alal ja sisemises elus oma põhikirja alusel." See välistas võimaluse, et Haridusministeerium sekkuks õpetajate organisatsioonide siseellu.

Õpetajate Koja organiteks olid: 1. Kaja nõukogu, 2. sektsioonid, 3. juhatus, 4. revisjonikomisjon, 5. aukohus. Paragrahv 12 võimaldas asutada ka Kaja osakondi. Tegelikult neid ei asutatud, kuna nende järgi ei olnud vajadust.

Kaja nõukogu koosnes 45-st liikmest (kolm sektsiooni 15 liiget). Nõukogu kompetentsi kuulus Kaja esimehe ja juhatuse valimine, tegevuskava, aastaaruande ja eelarve kinnitamine, juhtnõuete andmine juhatusale, Kaja liikmemaksu kindlaksmääramine jne. Nõukogu käis koos kaks korda aastas.

Kaja nõukogu koosnes kolmest sektsioonist: 1) algkooliõpetajate ja lasteaednike sektsioon, 2) keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate sektsioon, 3) kutse- ja täienduskoolide õpetajate sektsioon.

Hääletamine toimus sektsioonide kaupa, igal sektsioonil oli üks hääli. Niisugune hääletamisviis pidurdas nõukogu liikmete initsiatiivi ja allutas nad sektsiooni juhatuse tahtele.

Kaja tegevus allus Haridusministeeriumi järelevalvele ja kõik tähtsamad nõukogu otsused kuulusid haridusministri kinnitamisele, kaasa arvatud ka Kaja esimehe ja tema asetäitja valimine. Paragrahv 67 ütles sõnaselgelt: "Õpetajate Koda töötab haridusministri järelevalve all." Valitsuse otsusega võis haridusminister Kaja laiali saata, kui ta ei olnud küllast kuulekas (paragrahv 68).

Sektsioonide ülesandeks oli koguda materjali ja teha ettepanekuid juhatusale. Iseseisvalt ei olnud sektsioonidel võimalik pöörduda riigi ja omavalitsusasutuste poole.

Juhatus oli 7-liikmeline ja koosnes Kaja esimehest, iga sektsiooni esimehest ja kolmest nõukogu poolt valitud liikmest (igast sektsioonist üks).

Pärast Õpetajate Koja seaduse kehtestamist andis Haridusministeerium Õpetajate Koja nõukogu ja sektsioonide koosseisu moodustamise määruse.¹ Selle järgi pidi kuuluma nõukogusse esindajaid järgmiselt:

1. Algkooliõpetajate sektsioon: Eesti Õpetajate Liit 14 esindaja^{ga}, Eesti Lasteaednike Selts 1 esindajaga,;

2. Keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate sektsioon: Eesti Keskkooliõpetajate Kogu 15 esindajaga;

3. Kutse- ja täienduskoolide õpetajate sektsioon: Eesti Kutsekooliõpetajate Ühing 13 esindajaga, Täienduskoolide Õpetajate Ühing 1 esindajaga, Eesti Põllumajanduse^{like} Koolide Õpetajate Seits 1 esindajaga.

Seletuskirjas oli märgitud ka liikmesorganisatsioonide liikmete arv: EOL 3500, EKESKO-1 650, EKÜ-1 250, TÕÜ-1 100, EPKÕS-1 100 ja ELS-1 70 liiget.

Seejärel moodustati Õpetajate Koja elluviimise komitee, mille esimeheks oli V.Neggo. Väidlusi tekitas komitees Koja liikmemaksu jaotamise küsimus. V.Neggo ettepanek oli, et liikmemaksudest läheks 70 protsenti Koja üldisteks kuludeks, ülejäänud summast saaks iga sektsioon võrdselt 10 protsenti. E.Murdmaa esitas EOL ettepanekuna: iga sektsioon saab selle osa, mis on laekunud tema sektsiooni liikmetelt, ja tasub sellest ühe kolmandiku Koja üldkuludeks. Ettepaneku põhjenduses selgitati, et kuna sektsioonid on moodustatud pariteedi alusel, siis tuleks ka Koja üldkulud katta samal põhimõttel.

E.Murdmaa ettepanekud ei leidnud ülejäänud ka^{he} sektsiooni poolt vastuvõtmist. Sektsioonide jaoks minevat protsenti siiski suurendati 15-le ja ülejäänud osa määrati Koja üldkuludeks. Nii selles kui ka teistes küsimustes olid keskkooliõpetajate ja kutsekooliõpetajate sektsioonid omavahel kokku leppinud. Nii algasid juba enne Koja kokkuastumist sektsioonide vahel teravaid lahkeliid. Need ja kild-

¹ "Riigi Teataja" 1936, nr. 54.

kondlik vaim mõjusid kaasa selleks, et Koja tegevus jäi/~~sellise kasutamise korraga~~/väheviljakaks.

EÕL ei jäänud rahule (sellise liikmemaksude kasutamise korraga ja esitas veel 25.augustil 1936.aastal haridusministrile vastava märgukirja. Minister tegi sellele õige toorelt äraütlevad märkused: "Demagoogia! ... Maks ... on sarnane summa, mille pärast ei maksa lärmi lüüa ..." ¹

Õpetajate Koja juhatuskiri kinnitati valitsuse otsusega 2.septembril 1936.aastal. ²

1936.aasta septembris toimusid Õpetajate Koja nõukogu valimised. Esimese nõukogu koosseis kujunes järgmiseks:

1. Algkooliõpetajate ja lasteaednike sektsioon: E.Murdmaa, J.

Rummo, H.Ennemuist, J.Tork, A.Ruut, J.Uustalu, P.Raudsepp, J.Sõndor, T.Algma, T.Randvere, P.Algma, E.Raidal, A.Seppel, A.Anissimov ja H.Sillaots (lasteaednike esindaja). Välja arvatud kaks viimast, olid ülejäänud kõik ühtlasi EÕL juhatuse liikmed. Sektsiooni esimeheks valiti Eesti Õpetajate Liidu esimees E.Murdmaa.

2. Keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate sektsioon: V.Neggo, F.Kle-

ment, G.Kössel, E.Laanpere, A.Üksti, K.Ratassepp, A.Kivirähk, A.Pendre, E.Pukk, A.Kuusik, H.Jänes, J.Hansen, O.Paas, G.Aleksejev, L.Kütt, Sektsiooni esimeheks valiti K.Ratassepp.

3. Kutse- ja täienduskoolide õpetajate sektsioon: A.Mutt, E.Targo,

A.Varma, E.^LSepp, M.Vellema, N.Kalamees, A.Kaljot, J.Maisma, M.Nõmmik, A.Kilgas, A.Arak, K.Maasik, F.Raska, P.Kitsberg ja V.Riks. Sektsiooni esimeheks sai A.Mutt.

2. Õpetajate Koja tegevus

1) Esimene, nn. "kahe sektsiooni Koja" tegevusaasta (1936-1937)

Õpetajate Koja esimene nõukogu astus kokku 8.oktoobril 1936.aastal Tallinnas. Pidulikult aktusel esines ka riigivanem K.Päts. Kuna ta

)))
1 ORKA, f. 1108, nim 1, s.-ü. 849, leht 332.

2 "Riigi Teataja" 1936, nr. 73.

oli teadlik vastuoludest Koja rajamisel, suunas ta oma kõne teraviku rahulolematu~~ate~~te pihta: "Meil ei taheta sageli tunnustada," ütles ta, "et kui riik tahab püsida, peab üks keskus olema, kes korraldab ja kust juhitakse kõike. Opositsioon ei tule kasuks noorele riigile." Järgnes isegi ähvardavaid toone: "Riigivõim, kui ta tunneb end õigel kohal, ei salli selliseid nähtusi."¹

Nõukogu töökoosoleku avas Koja elluviimise komitee juhataja V. Neggo. Koosolek arenes lahkkelide õhkkonnas, mis eriti teraval kujul ilmnas Koja esimehe valimisel.

Valitsuse ringkondadest oli Koja esimehe kandidaadiks ette nähtud Koja mõtte algataja ja K.Pätsi režiimile lähedal seisev Isamaaliidu tegelane V. Neggo. Keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate sektsioon oli tema kandidatuuri suhtes kokku leppinud kutsekooliõpetajate sektsiooniga, kusjuures ~~kasjuures~~ V. Neggo enda pingutused esimehe kohale pääsemiseks ei olnud ka mitte väikesed.

Algkooliõpetajaile (ka progressiivseile keskkooliõpetajaile) ei olnud selle purureaktsioonilise koolitegelase kandidatuur vastuvõetav. Kuigi EOL ringkonnad ei lootnud, et antud surveolukorras ja Koja struktuuri arvestades nende kandidaat läbi läheks, olid nad ometi arvamusel, et Koja esimeheks võiks olla mõni autoriteetne erapooletuma hoiakuga koolitegelane. (Mainiti näiteks liberaalse koolitegelase A.Veiderma nime.)

Algkooliõpetajate sektsiooni nimel teatas J. Rummo, et 1. valitav esimees peaks omama kogu õpetajaskonna, kooli juhtivate asutuste kui ka lastevanemate usaldust; 2. Esimees peaks asuma Koja juhatuse asupaigas, s.o. Tallinnas. "Kuna aga teised sektsioonid ... on leppinud omavahel kokku esimehe kandidaadi suhtes, ilma algkooliõpetajate sektsiooni arvamust küsimata, siis on ära langenud võimalus ühise kandidaadi esitamiseks. Seepärast jätab algkooliõpetajate sektsioon endale vabaduse esitada kandidaat iseseisvalt."²

¹ "Kasvatus" 1936, nr. 6, lk. 275.

² ORKA, f. 1108, nim. 1, s.-ü. 849, leht 408.

Kandidaadiks esitas ta EOL esimehe E.Murdmaa.

Hääletamisel sai E.Murdmaa 1 hääle ja V.Neggo 2 häält (hääletati sektsioonide kaupa, igal sektsioonil oli 1 hääl). Koja nõukogu esimeheks valiti F.Raska.

Koja esimesse juhatusse kuulusid peale sektsioonide esimeeste E.Murdmaa, K.Ratassepa ja A.Muti veel nõukogu poolt valitud J.Rummo (algkool), A.Üksti (keskkool) ja A.Varma (kutsekool).

Koja liikmemaksuks määrati 0,2% õpetaja aastapalgast, mis kasseeriti sundkorras sisse õpetajate oktoobrikuu palgast. Koda üüris endale avarad ruumid Tallinnas Tatari t. 21^a.

Õpetajate Koja avamise puhul kirjutas "Õpetajate Leht": "Laiem õpetajaskond oleks meelsasti näinud, et vastuolud veelgi oleksid taandunud ja aset andnud üksteise mõistmisele. Seda oleks olnud soavam teostada, kui läbirääkimisi oleks teostatud nii, et nad oleksid olnud sihitus¹ kõigi sektsioonide vahelise usaldusvahekorra tekkimiseks. Koja töö edukuse mõttes oleks otse hädavajalik olnud, et Koja eesotsas seisval juhtival jõul oleks puudunud kõigi kolme sektsiooni usaldus."¹

Õpetajaskonnas aga hakati kõnelema "kahe sektsiooni Kojast".²

Õpetajate Koja peasekretäriks valiti 3.novembri 1936.aasta juhatuse koosolekul senine Haridusministeeriumi kutseosakonna sekretär E.Oissar. Ka peasekretäri valimine ei läinud üksmeelselt. Värske Koja esimees V.Neggo ei pooldanud uue peasekretäri kandidatuuri.

Koja esimese tegevusaasta eelarve paisutati üige suureks. Ette nähti tuludena liikmemaksust 13000 krooni ja toetusena Haridusministeeriumilt 25 000 krooni. Vastavalt sellele komplekteeriti küllalt suur ametnike koosseis, tasuti ohtralt sõidu- ja päevarahasid ning määrati V.Neggole ja A.Varmale Itaalia reisi kuludeks ä 400 krooni. Koja ruumide üüriks tuli tasuda 1200 krooni aastas. Kuid Haridusminis

¹ "Õpetajate Leht" 1936, nr. 41

² Kahe sektsiooni Koda? "Õpetajate Leht" 1936, nr. 51-52.

teerium keeldus toetusest, lubades tasuda vaid üksikuid kulutusi, nimelt neid, "mida Koda ministeeriumi ülesandel teostab." Seetõttu sattus Koda juba esimesel tegevusaastal rahalistesse raskustesse. Keskkooliõpetajate sektsioon tegi ettepaneku juba paar kuud pärast tegevuse~~al~~ alustamist tõsta Koda liikmemaksu 0,2 protsendilt 0,5 protsendile aastapalgast. Kõneldi isegi õpikute ja koolipidude maksustamisest Koda heaks.¹ Algkooliõpetajate sektsioon vaidles kategooriliselt liikmemaksu tõstmise vastu, leides toetust ka kutsekooliõpetajailt.

Koja esindajaks Rahvuskogu teise kotta valiti 1936. aasta detsembris V.Neggo. Algkooliõpetajate kandidaat E.Murdmaa jäi selgi korral vähemusse.

Arvestades elukalliduse pidevat tõusu, tegi algkooliõpetajate sektsioon ettepaneku, et õpetajaile makstaks 1936. aasta jõuludeks täiendavalt ühe kuu palk. Ettepanek jäeti Haridusministeeriumis tähele panemata.

"Õpetajate Leht" oli teravalt kritiseerinud N.Kannu tagurlikku koolireformi ja mitmeid teisi ministeeriumi samme (koolikohustuse vanusepiiri alandamist, koolielu bürokratiseerimist jne.). Samuti oli ta paljastanud ^{kõlkkond} kodanlikku vaimu Õpetajate Koda loomisel ja tööle rakendamisel. Seepärast oli enesestmõistetav, miks V.Neggo tõstatas Koda juhatuses korduvalt küsimuse "Õpetajate Lehe" muutmiseks Koda häälekandjaks. Koos Õpetajate Kojaga üritas ka Haridusministeerium 1936. ja 1937. aastal "Õpetajate Lehte" tasulilitamist.

Kuid Ü.K.Ü. "Õpetaja" ("Õpetajate Lehe" väljaandja), mille juhatuse esimeheks oli demokraatlik koolimees A.Janson, keeldus "Õpetajate Lehe" üleandmisest Kojale. Ta nõustus üksnes Koda informatsiooni avaldamisega.

Koja juhatus kaalus nüüd oma häälekandja asutamist. V.Neggo

¹ ORKA, f. 1108, nim. 1, s.-ü. 849, leht 26.

hankis selleks isegi toetust riigivanema summadest. Kuid ka sellest ei tulnud midagi välja, sest laiem Õpetajaskond ei oleks niisugust "häälekandjat" toetanud. (V.Neggo kaalus ka sundtellimisi koolidele ja Koja liikmetele). Siin tegi V.Neggo uue ettepaneku: "Õpetajate Lehe" toimetuse reorganiseeritagu 3-liikmeliseks: üks esindaja ministeeriumist, üks esindaja Kojast ja üks väljaandja poolt (siingi tuntud pariteedi põhimõte, mille abil hüivati Koja juhtimine). Ei olnud kahtlust, et selle ettepaneku vastuvõtmine tähendaks ^{ny} "Õpetajate Lehe" loovutamist V.Neggole ja tema mõtteosalistele. Ka see ettepanek lükati tagasi. Küll aga nõustus "Õpetaja" täiendama senist 3-liikmelist "Õpetajate Lehe" toimetuse kolleegiumi ühe esindajaga Õpetajate Kojast ja ühe esindajaga Haridusministeeriumist. Õpetajate Koja poolt valiti esindajaks V.Klauren, kes aga kordagi toimetuse tööst osa ei võtnud, kuna ta lahkus peatselt Tallinnast. *Haridusministeeriumi esindajaks toimetuses oli M. Raud.*

Nii ei õnnestunud "Õpetajate Lehe" tasalülitaamise katse. Pealegi oli teada, et V.Neggo oleks ajalehe oma laiutamisega pankrotti viinud (ette oli nähtud mitu palgalist toimetajat). ^{Ka} Pealegi oli "Õpetajate Leht" tolleks ajaks üle saanud ainelistest raskustest ning kindlustanud endale ligemale paar tuhat tellijat, mille tõttu ei vajanud dotatsiooni, kuigi oli sunnitud kitsalt ja kokkuhoidlikult läbi ajama. (Toimetaja töötas kohakaasluse alusel).

Teisiti oli lugu ajakirjaga "Kasvatus", mis pärast Haridusministeeriumi ajakirja "Eesti Kool" ilmumahakkamist jäi ilma ministeeriumi toetusest. "Kasvatus" taotles nüüd toetust Õpetajate Kojalt. Tollel oli aga endal suuri raskusi eelarve tasakaalustamisega. 1937.aastal määrati "Kasvatusele" toetust 1000 krooni, milline summa järgmisel aastal suurendati 1500 kroonile. Ajakiri ilmus endiselt EOL kasvatusteadusliku ajakirjana, kuid tema toimetust täiendati kahe esindajaga Õpetajate Kojast (A.Varma ja K.Mihkla). Peatoimetajaks jäi endiselt E.Murdmaa. Ajakiri avaldas aegajalt infor-

matsiooni ka Õpetajate Koja tegevusest.

Üldse iseloomustab Õpetajate Kaja esimest tegevusaastat ülevõtmise vaim. See ilmnes ka Eesti-Soome Õpetajatepäevade küsimuses. Seni oli neid korraldanud EOL. V.Neggo tegi ettepaneku, et nende päevade korraldamine kuuluks ka Kojale. EOL esindajad märkisid, et nad on korraldanud neid päevi koostöös Soome AlgkooliÕpetajate Liiduga vastava koostöölepingu alusel. EOL esindajad soovitasid ka teiste koolitüüpide õpetajail luua sidemed naabermaa õpetajatega. (Hiljem sõlmisidki koostöölepingu soomlastega ka keskkoolide ja kutsekoolide õpetajad).

Pikemaid vaidlusi tekitas 1937.aastal õpikute standardiseerimise küsimus. Progressiivsed koolimehed eesotsas J.Käisiga asusid teatavasti standardõpikute suhtes eitaval seisukohal. Ka Õpetajate Kaja juhatus leidis, et õpikute standardiseerimine täies ulatuses ei ole soovitav, kuna kõigi kooliastmete programmidki veel ei olnud välja kujunenud.

Jätkusid hõõrumised Kaja esimehe V.Neggo ja peasekretäri vahel. 2.juuni 1937.aasta juhatuse koosolekul deklareeris V.Neggo, "et keeldub tähtsamast praeguse peasekretäriaga, kuna ei pea teda sobivaks ja suuteliseks täitma Kaja peasekretäri ülesandeid."¹ Peasekretär oli nõus esitama lahkumispalve, kui juhatuse enamus seda soovib. Hääletamisel lükati aga V.Neggo ettepanek tagasi (3 häält poolt, 4 vastu).

Lahkarvamusi tekkis V.Neggol ka Kaja nõukogu esimehega, kuna viimane oli saatnud protestikirja haridusministrile, mända minnes Kaja esimehest.

9.augusti juhatuse koosolekul teatas V.Neggo, et Kojal seisab ees "suur töö" - uue põhiseaduse eelnõu populariseerimine rahva hulgas. Selleks soovitas ta korraldada^a maakondlikke õpetajatepäevi,

kuhu kõnelema paluda riigijuhte ja ministreid, lubades saavutada õpetajate vabastamise nendeks päevadeks. Päevade korraldamisega siis ki ei rutatud. Põhjuseks oli kasvav rahulolematuse õpetajaskonnas nii V.Neggo isikuga kui ka kogu õpetajate Kojaga. Pealegi teati, et V.Neggo kavatses laiutada Kojale rahadega. Kui siis veel selgus, et ta oli, kasutades oma seisundit, võtnud kahekordseid päevarahasid nii Rahvuskogust kui ka Kojast, omandas asi juba päris skandaalse ilme. Esimehel tuli Kojale tagasi maksta 80 krooni.¹

Seoses tekkinud lahkkelidega E.Oissar lahkus peasekretäri kohalt ~~15. oktoobrist~~ 1937.a. Uueks peasekretäriks valiti õigusteadlane J.Pulk. (Koolitegelastest kõne all olnud kandidaadid V.Alitoa ja A.Vaigla loobusid, arvesse võttes ebatervet ühkkonda Kojas).

V.Neggo ei olnud nõus J.Pulga valimisega ja püüdis tema valimist seisma panna. Tekkis järjekordne konflikt V.Neggo ja kutsekoolide õpetajate sektsiooni esimehe A.Muti vahel. Viima^{ne} lahkus protestiks koosolekult.

Jõudnud tülli minna Kojale juhatusel, nõukogu esimehega, peasekretäri ja kaotanud ka valitsuses oma seniste soosijate usalduse, ei jäänud V.Neggol teist teed, kui lahkuda (14.okt. 1937.a.).

Sellel lõppes V.Neggo aasta aega kestnud tegevus õpetajate Kojale esimehe kohal. Nagu see algas konfliktidega, jätkus see samas vaimus ja lõppes veel suuremate tülidega, mille põhjuseks oli tema võimuahne iseloom ja korporantlikud maneerid, mis üldse olid iseloomulikud jooned tolleaegsele poliitilisele ladvikule.

Üldse tähistasid aastad 1936 - 1937 tagurliku koolipoliitika ümmikusse jõudmist. Rahvahulkade nõudmisel oli sunnitud lahkuma N.Kann haridusministri kohalt (märtsis 1936), järgnesid koolivalit-

suse abidirektor A.Borkvell (juunis 1936) ja direktor O.J.Kiisel (septembris 1937) ning kuu aega hiljem V.Neggo Õpetajate Koja esimehe kohalt (oktoobris 1937). Nende lahkumisega koolielu areenilt pöörati ära kodanliku hariduspoliitika üks tumedamaid lehekülgi - EKESKO tegelaste 4 aastat kestnud hegemoonia.

Valitsus vajab sel ajal hädasti dekoratsioonide vahetust. Seis ju ees küllaltki tähtis poliitiline malekäik - rahvahääletus uue põhiseaduse kehtestamiseks. Selleks oli vaja leevendada ka laiemate rahvahulkadega kokku puutuvate algkooliõpetajate meeleolu, mis oli äärmiselt kibestunud. Seda silmas pidades tuleb vaadelda ka järgnevaid sündmusi Õpetajate Kojas.

2) Teine tegevusaasta E.Murdmaa juhtimisel (1937-1938)

Õpetajate Koja esimehe ametiaeg oli ette nähtud kaks aastat. V.Neggo lahkumisega tuli juba aastase tegevuse järel valida Kojale uus esimees. 25.oktoobril 1937.aastal peetud nõukogu koosolekul valiti esimeheks algkooliõpetajate sektsiooni ja EOL esimees E.Murdmaa, kes ka 6.novembril haridusministri poolt ametisse kinnitati. Seejuures avaldas haridusminister A.Jaakson soovi, et Koja töö areneks "koostöö vaimus ja muutuks produktiivsemaks". Tülid ja skandaalid V.Neggo ametisoleku ajal olid tüüdanud ka valitsuse ringkonnad.

Üldiselt areneski Koja töö E.Murdmaa esimeheks oleku ajal asja-likumalt. Peamine tähelepanu koondus koolilaste seaduste ja määruste sisulisele arutamisele ja N.Kannu koolireformi negatiivsete tagajärgede silumisele.

15.novembri 1937.aasta juhatuse koosolekul arutati algkoolide rakendusraamatute küsimust. Endise koolivalitsuse direktori O.J.Kiiseli kehtestatud keerukas süsteem tekitas suurt nurinat koolijuhatajate peres. Haridusministeeriumi poolt nõutud 27 rakendusraamatut asemel soovitas Koja juhatus piirduda 10 rakendusraamatuga.

Uuesti kerkis päevakorraale standad^uõpikute küsimus. Koja juhatuse liige J. Sõrdor mainis: "Standardiseerimine lõpeb õnnetult ja Kojal tuleks hoid^uda sellest oma käed puhtad. Standardiseerigu ja stabiliseerigu haridusministeerium enne õppekavad ja andku garantii, et neid 10-20 aasta jooksul ei muudeta, siis tuldagu õpikuid standardise^re^rima."¹

Algkooliõpetajate sektsioon nõudis korduvalt algkooli 5. ja 6. õppeaasta ja progümnaasiumide esimeste klasside programmide ühtlustamist. A. Ruut märkis: "Ühtlustamine kaotaks need pahed, millised praegu on rasked taluda lastevanemate ringkondadel, eriti maal."²

Samal seisukohal oli kutsekooliõpetajate sektsiooni esimees A. Munt^t: "Kui juba eksminister Kann ise on algatanud kavade muutmist, mille autoriks ta on, siis on ta neis küll pettunud ... Keskkoolireform tekitas suurt pahameelt lastevanemate ridades. Kõik see näitab, et progümnaasiumi idee on osutunud eluvõraks ja praegune koolikorraldus otstarbekohatuks. Kool peab olema rahva jaoks ja mitte vastupidi ... Kui tahetakse katsetada, siis loodagu selleks vastav katsekool. Teha aga katseobjektiks terve koolisüsteem on hädasoonlik."³

Ainukesena püüdis kaitsta N. Kannu koolireformi keskkooliõpetajate esindaja A. Üksti, paljastades seejuures selle antidemokraatlikku kodanlikust kastivaimust läbi imbunud iseloomu, kui ta väitis, et "ei vüi lasta andekaid õpilasi istuda algkoolis koos nende lastega, kes käivad koolis vaid seepärast, et on olemas koolisundus."⁴

Häälletamisel sai progümnaasiumide 1. ja 2. klassi ja algkooli 5. ja 6. õppeaasta programmide ühtlustamise ettepanek enamuse. Nõuti ka algkoolile baseeruvate reaalkoolidele suurema eluõiguse andmist.

1 ORKA, f. 1108, nim. 1, s.-ü. 849, leht 100.

2 Samas, leht 111.

3 Samas, leht 112.

4 Samas, leht 114.

Koja juhatus tegi esildise koolikohustuse vanusepiiri tõstmiseks 14-eluaastalt 15-le eluaastale, et piiri panna algkooliõpetajate arvu vähenemisele.

3.jaanuari 1938.aasta koosolekul arutati vene keele õpetamise laiendamise võimalusi meie koolides. Algkooliõpetajate sektsiooni esindaja H.Ennemuist rõhutas vene keele õpetamise suurt praktilist vajadust. Ka kutsekooliõpetajate esindaja A.Mutt väitis, et vene keelt tuleb õpetada "tegeliku elu surve". Ainult A.Üksti (keskkooliõpet. sektsioon) deklareeris; "Vene/~~keelt~~/ kultuurist lähteid otsima minna tähendab aga Aiasiasse sattumist."¹ Juhatus enamuse pooldas siiski vene keele õpetamise laiendamist. Vastu olid ainult A. Üksti ja A.Varma.

12.märtsi 1938.aasta erakorralise nõukogu koosolekul oli päevakorras ainult üks punkt - õpetajaskonna esindaja valimine Riiginõukogusse. Ülevalt poolt tulnud juhendite kohaselt "valiti" esindajaks K.Pätsi vend, haridusministri asehäitja Voldemar Päts.

Kuigi õpetajate Koda oli tegutsenud juba paar aastat, ei olnud ta saavutanud populaarsust õpetajaskonnas. Viidates Kojale märkis J.Käis 1937.aastal: "Võib üsna kindlasti väita, et elav loov pedagoogiline töö saab paremini edeneda siiski õpetajate vabades kutseorganisatsioonides."²

Õpetajate Koda oleks ehk saavutanud oma töös tulemusigi, kui ta oleks taotlenud tihedamat koostööd õpetajate organisatsioonidega. V.Neggo ignoreeris täielikult ~~pn~~isugust koostööd, püüdes kutseorganisatsioone tagaplaanile suruda ja "võimutäiust" saavutada. Eriti kehtib see tema suhtumises Eesti õpetajate Liitu. E.Murdmaa esimeheks oleku aastal sidemed mõnevõrra paranesid, kuid tihedamalt koostööd ^dõpetajate Koda olemuse tõttu ei saanud nüüdki olla.

1 ORKA, f. 1108, nim. 1, s.-ü. 849, leht 115.

2 "Õpetajate Leht" 1937, nr. 23.

Õpetajate Koda jäi endiselt võrkehaks õpetajate perele. "Tundub, et Liit on jaa jääb meile ikka lähedasemaks ja painduvamaks sõbraks", märkis Narva Õpetajate Seltsi esimees J.Välbe.¹

3) Õpetajate Koda tegevus aastail 1938 - 1940

1938.aasta sügisel valisid õpetajate organisatsioonid Õpetajate Koda nõukogu teise koosseisu. Koosseis kujunes järgmiseks:

1. Algkooliõpetajate ja lasteaednike sektsioon: E.Murdmaa (esimees), H.Ennemuist, J.Sihver, J.Tork, A.Ruut, J.Saador, P.Raudsepp, J.Uustalu, P.Algma, E.Raidal, T.Algma, A.Seppel, T.Randvere, E.Lilover, H.Sillaots.

2. Keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate sektsioon: A.Kuusik (esimees), J.Hansen, O.Paas, ^(hiljem K.Kisand) A.Üksti, G.Kässel, F.Klement, E.Laanpere, H.Jänes, P.Viires, A.Kivirähk, E.Pukk, K.Maasik, F.Laarens, A.Vihman, D.Orgussaar.

3. Kutse- ja täienduskoolide õpetajate sektsioon: A.Mutt (esimees), M.Vellema, A.Koskel, E.Targo, A.Varma, H.Lagus, A.Veiderma, A.Kaljot, E.Nurmiste, M.Nõmmik, O.Tammeraid, E.Etverk, V.Riks, P.Kitsberg, F.Raska.

Koja senisele tööle hinnangut andes märkis Koda esimehe asetäitja A.Varma, et Kojas on peetud palju koosolekuid, kuid Koda ise on teinud vähe algatusi pedagoogilisel alal.²

Koja esimehe kohale järgnevas kaheks aastaks valiti kutsekooliõpetajate sektsiooni esindajana A.Veiderma. Esimehe asetäitja vallimine tekitas taas lahkheliseid. Kuna Koda esimeheks oli valitud kutsekooliõpetajate esindaja, Koda nõukogu esimeheks aga keskkooliõpetajate sektsioonist F.Klement, esitas algkooliõpetajate sektsioon esimehe asetäitja kohale E.Murdmaa kandidatuuri. Valituks osutus siiski kahe sektsiooni kokkuleppel keskkoolidirektor A.Üksti.

1 "Kasvatus" 1937, nr. 4-5, lk. 294.

2 ORKA, f. 1108, nim. 1, s.-ü. 849, leht 163.

Algkooliõpetajate sektsiooni protesti peale haridusminister seda juhatuse otsust ei kinnitanud ja nõudis küsimuse uut arutelu. A.Üksti astus lõpuks tagasi esimehe asetäitja kohalt, lahkudes pahandatult ka Koja juhatusest. Sama tegi ka juhatuseliige O.Paas. Koja esimehe asetäitjaks valiti 5.juunil 1939 E.Murdmaa.

Koja juhatuses arutusel olnud küsimustest olgu märgitud järgmised:

1. Keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate ettevalmistuse ümberkorraldamine. Selles küsimuses pooldas Õpetajate Koda üheaastase kursusega pedagoogilise instituudi avamist, kuhu oleksid astunud kõrgema õppeasutuse lõpetanud.

2. Haridusministeeriumile esitati märgukiri maaõpetajate senise palgamaksmise muutmiseks.

3. Haridusministeeriumile esitati ettepanek õpilasekskursioone juhtivaile õpetajaile päeva- ja sööduraha maksmiseks.

4. Esitati märgukiri õpetajate laste vabastamiseks õppemaksust.

5. Tehti ettepanek õppejõudude tasude seaduse muutmiseks ja moodustati selleks 6-liikmeline toimkond.

6. Arutati õpetajate teenistusseadust ja tehti parandusettepanekuid.

7. Algatati pensioniseaduse muutmine.

8. Esitati Haridusministeeriumile märgukiri vanemõpetajaks kinnitamise kohta.

9. Arutati koolide internaatide olukorda ja nõuti internaadis tehtava töö tasustamist.

10. Arutati järelkooli küsimusi.

Pärast sakslaste lahkumist 1939.aasta sügisel anti Koja valdusse Tallinnas, Vilmsi t. 4 asunud saksa õpetajate puhkekodu ja Paide saksa õpetajate vanadekodu. Leiti ruumid ka õpetajate puhkekodu

jaoks Pärnus, kuid tegevust alustada see ei suutnud. Veelkord kerkis päevakorda Koja häälekandja küsimus. Juhatuses leiti, et ajakiri "Kasvatus" tuleks võtta Koja väljaandmisele ja "Õpetajate Leht" peaks ilmuma samuti Koja väljaandmisel või vähemalt kontrolli all.¹ Kuid ka see otsus jäi paberile.

Õpetajate Koja nõukogu viimane koosolek peeti 6. mail 1940. aastal. Koja tegevusest aru andes märkis Koja esimees A. Veiderma, et õpetajate majanduslik olukord on muutunud kord korralt raskemaks, mille kohta Koda on alatasa saanud märgukirju kohtadelt. Koja juhatus on samme astunud valitsusasutuste ees, kuid saanud alati eitava vastuse. Lahendamata on jäänud ka internaaditöö taastamine, samuti õpetajate laste vabastamine õppemaksust. Õpetajate töötasud ei vasta elukalliduse tõusele, mistõttu on märgata eriti meesõpetajate lahkumist õpetajatekohtadelt ja siirdumist taastavamatele tööaladele.

Koja nõukogu tegi juhatusale ülesandeks jätkata pingutusi õpetajate majandusliku olukorra parandamiseks. Maaõpetajate ringkondadest märgiti, et majanduskriisi aastail teostatud "ajutine" maaõpetajate palgakärpimine ei ole ikka veel ~~j~~ kaotatud ja palgavahe püsib edasi.

4) Õpetajate Koja likvideerimine k juulis 1940

Pärast 1940. aasta juunipöörret jakodanluse võimu kukutamist saabus lõpp ka rahva enamuse tahte vastaselt ellu kutsutud asutustele. Õpetajate Koda koos teiste Kodadega oli oma funktsiooni K. Pätsi diktatuurivalitsuse toetajana ammendanud ja seega tarbetuks muutunud.

Kohe pärast juunipöörret nõuti õpetajaskonnale pealesunnitud õpetajate Koja likvideerimist. Sama soovi esitas EOL esimees

¹ ORKA, f. 1108, nim. 1, s.-ü. 849, leht 229.

E.Murdmaa 26.juunil 1940.aastal uuele haridusministrile J.Semperile.¹ Selle sooviga ühinesid Tartumaa, Võrumaa, Viljandimaa, Saaremaa jt. Õpetajate maakonnaliidud, Tartu Õpetajate Selts ja rida Õpetajate ühinguid. Kistagu maha Õpetajate vahelt neid eraldavad müürid! Nii-sugune nõue kostis paljudel Õpetajate koosolekutel. Õpetajail oli jälle võimalus oma suu puhtaks rääkida ja seda võimalust ei jäetud kasutamata.

Andes hinnangut Õpetajate Koja tööle märkis "Õpetajate Leht":
" ... nelja aastase tegevuse jooksul pole see asutus suutnud võita Õpetajaskonna poolehoidu. Vist ei leidu Õpetajaskonnas kuigi palju neid, kes seda leinaks."⁸ Õpetajate Koda pidi olema katuseks, mis ühendab kõiki Õpetajate organisatsioone. "Kuid see katus osutus auklikuks ... Üsna tabavalt võrdles seda üks Õpetajaskonna tegelane tühjust käiva veskiga, mille ümber on küll palju lärmi, kui tulu^d vähe."²

Saaremaa Õpetajate Liidu juhatusliikme A.Seppeli arvates oli Õpetajate Koda "omapärane eriti selle poolest, et siin õpetaja isikuväärtus oli viidud nullini: hääletada võisid otsuste tegemisel ainult kolm nõukogu liiget [s.t. sektsioonide esimehed - V.H.], teised 42 olid lihtsalt määb liks ... Terve kodade süsteem oli mõeldud vaid sisepoliitilist pinget vähendava abiventilina."³

Tõepoolest oligi nii, et Õpetajate Koda kujunes enam Õpetajaskonda killustavaks kui ühendavaks asutuseks.

Õpetajate Koja juhatuse viimane koosolek peeti 9.juulil 1940. Mõni päev hiljem, 13. juulil kehtestatud kutsekodade kaotamise dekreediga lõpetati ka Õpetajate Koja kuulsusetu tegevus.

)))
1 "Kasvatus" 1940, nr. 6-7, lk. 318. Vt. ka EOL juhatuse otsus 9.juulist 1940.

2 "Õpetajate Leht" 1940, nr. 27.

3 A.Seppel, Eesti Õpetajaskonnal on jälle usku. "Õpetajate Leht" 1940, nr. 28.

Isikunimede register

- Aavik, Johannes 80, 157, 181, 183, 184, 203
- Adamson, Jaan 3 - 7
- Adamson, Johannes 79, 114, 122, 136, 155, 156, 157, 182, 202, 209 -
- Ader, Karl 121
- Ahas, Eduard 122
- Ainelo, Jaan 79, 204
- Akurāters, Jānis 22
- Alavere, Valli 183
- Aleksejev, Georgi 220
- Algma, Peeter 86, 125, 163, 164, 191, 192, 200, 220, 230. -
- Algma, Toomas 164, 192, 200, 220, 230
- Alop, Elmar 200
- Alttoa, Villem 175, 181, 183, 184, 186, 187, 189, 191, 192, 196,
226 ✓
- Alver, Jaan 125
- Andresen, Lembit 2
- Andresen, Nigol 80, 194, 196, 197
- Angerjas, A. 183
- Anissimov, Aleksandr 220
- Annist, August 183
- Annusson, Jüri 26, 27a, 30, 37, 42, 43, 46, 52, 53, 56, 58, 59,
62-65, 70, 75, 76, 78, 79, 83-86, 88, 99, 126, 137 ✓
- Antson, Aleksander 79
- Arak, A. 220
- Arike, Marta 183
- Ariste, Paul 122
- Aspazija 22

- Ast, Karl 100
- Audova, Aleksander 79, 100, 101, 121, 123, -
- Aul, Mari 79, 157
- Aunver, Jakob 183
- Bakis, Eduard 186
- Bauer, Heinrich 37, 49, 53, 54, 57, 58, 70, 136, 137, -
- Bekker, Hendrik 79
- Bergmann, Jaan 9
- Bettac, F. 122
- Birk, Aadu 47
- Birk, Vaike 161
- Bokovneff, P. 122
- Borkvell, Albert 227
- Cederberg, Arno 79
- Cimze, Jānis 2, 3
- Collán, Anni 182
- Depman~~x~~, Johannes 122, 157
- Dormidontova, Sinaida 86
- Dzeivers, A. 159
- Dumas, L. 188
- Eenpalu, Kaarel 133
- Eglon, J. 6
- Ehrlich, Hans 25
- Eisen, Ferdinand 196
- Eisenschmidt, Eduard 79
- Eisenschmidt, Wilhelm 8
- Elango, Aleksander 68, 122, 134, 181, 185, 186, 187 ✓
- Elango, Julius 122, 125, 126, 130, 131, ^{153,} 158, 163, 164 ✓

- Endre, E. 200
- Ennemuist, Hilda 191, 192, 199, 200, 220, 229, 230,~
- Eplik 135
- Ernits, Villem 122
- Estam, Johann 122, 157, 159, 181, 185, 186,✓
- Etverk, Elmar 230
- ^eFrymann, Valter 157
- Grenzstein, Ado 9
- Grüntal, Julius 80, 114, 118, 123, 125, 144, 145, 153-156, 158,
159, 169, 188 ✓
- Haberman, Alice 196, 199
- Hallamaa, Villem 192
- Hallop, Leonhard 195
- Hansen, Jakob 141, 207, 220, 230
- Hansen, W.A. 4
- Herman, Anton 138 ✓
- Hinnov, Paul 157, 182
- Hint, Aadu 195
- Horm, Valter 38, 45, 131, 151, 176-178, 189, 192, 215 ✓
- Hubel, Eduard vt. Metsanurk, Mait
- Hurt, Jakob 4-11
- Huuskonen, Aarne 182, 186
- Hämäläinen, L. 183
- Hünerson, Jaan 127, 129, 146 ✓
- Idla, Ernst 182, 183
- Ilves, Aleksei 196
- Indermitte, Karl 94

- Jaakson, Aleksander 173, 181, 227 ✓
- Jaanvärk, Eerik 154, 155, 167, 195, 196, 205.-
- Jakobson, Carl Robert 2-11, 51
- Jakobson, L. 122
- Janno, Richard 121, 124 ✓
- Jannsen, Johann Voldemar 3, 5
- Janson, Aleksei 13, 86, 92, 107, 108, 114, 125, 126, 130, 131,
158, 163, 164, 176, 188, 189, 194, 200, 211, 223 ✓
- Johansen, Paul 182
- Johanson, Alma 143
- Jügever, Jaan 79
- Jänes, Henno 141, 204, 207, 220, 230.-
- Jürgenson, Ferdinand 76
- Jürgenstein, Anton 2
- Kaare, Adele 183
- Kadakas, Erich 196, 197
- Kaho, Hugo 121
- Kaik, Jüri 64
- Kalamees, Aleksander 182, 183
- Kalamees, Natalie 220
- Kaljas, Mihkel 125, 163, 164
- Kaljot, Artur 138, 204, 210, 220, 230 ✓
- Kaljuvee
(Kalkun), Julius 114, 116
- Kall, Osvald 183
- Kallion, Aleksander 125, 192
- Kalmaru, Jüri 192
- Kampmaa (Kampmann), Mihkel 27a, 30, 79, 80, 85, 121.-
- Kana, Johan 86, 125

- Kann, Nikolai 22, 30, 43, 47, 48, 50, 57, 68, 72, 74, 97, 98,
103, 110-112, 116, 118, 120, 122, 125, 130, 136, 137, 141,
143-145, 153, 154, 161, 163-171, 173, 175, 179, 184, 185,
195, 205, 207, 208, 214, 216, 223, 226, 228 ✓
- Kant, Edgar 80
- Kapp, Joosep 2,4
- Karell, Johann 107, 108 ✓
- Karma, Juhan 27
- Kartau, J. 46
- Karu, Hans 138-140, 154, 155, 204 ✓
- Kass, Salme 79
- Kekkonen, Urho Kaleva 182
- Kemppinen, Iivar 182
- Kents, Jakob 79, 80, 86, 92, 121, 123, 125, 126, 163, 164, 183,
191, 204 ✓
- Kettunen, Lauri 79
- Kiisel, Otto Johann 63, 125, 133, 136, 141-144, 153-156, 163,
164, 174, 176, 207, 208, 213, 227 ✓
- Kiiss, August 157, 183
- Kiivet, Johannes 86, 111, 112, 119, 155, 156, 183, 187 ✓
- Kilgas, August 220
- Kimmel, Jüri 183
- Kircher, W. 159
- Kisand, Karl 79, 230
- Kitsberg, Peeter 220, 230
- Kivirähk, Arvi 151, 182, 220, 230
- Klauren, Vambola 177, 224
- Kleis, Richard 138, 202, 204
- Klement, Friedrich 140, 141, 154, 155, 207, 220, 230 ✓
- Koel, Arvi 151

- Kogermann, Paul 79
- Kohava (Kohtitsky), Priidu 27, 144, 157, 183
- Koik, Theodor 141, 207
- Konik, Konstantin 152, 172✓
- Koort, Alfred 157, 185
- Koppel, Daavet 80
- Korsen, Kaarel 200
- Koskel, A. 209, 210, 230
- Kotkas, Markus 110
- Kreutzwald, Friedrich Reinhold 7
- Kronmann, Mihkel 200
- Krull-Kivikas, Anna 159
- Kruus, Hans 79
- Kubu, Hans 93
- Kukke, Hugo 205
- Kuks, August 64, 68, 70, 77, 86, 99, 115, 116, 123, 144-147, 162-164, 191, 192, -
- Kunder, Jakob 9
- Kure, Kristjan 187, 196
- Kurepalu, Jaan 157
- Kurrik, Helmi 182
- Kurrik, Juhan 9
- Kurvits, Aleksander 41, 63, 64, 154, 183
- Kuslapuu, Evald 200
- Kutser, A. 146, 150
- Kuusik, Aleksei 86, 141, 207, 220, 230
- Kõiva, H. 183
- Kõrv, A. 207

- Käis, Johannes 58, 68, 73, 74, 77, 79, 84, 94, 96, 99, 108, 110, 115, 121, 123, 124, 129, 144, 145, 154-156, 159-162, 164, 169, 172, 177, 179, 181-183, 185-187, 195, 196, 198, 200, 225, 229
- Kärk, Anton 125
- Kärk, J. 63
- Käärik, Arkadi 192
- Köler, Johann 7
- Kössel, G. 220, 230
- Küla, Madis 77
- Künnapas, Theodor 157
- Kütt, L. 220
- Laagus, Hans 192
- Laan, Aleksander 192
- Laane, J.^{aan} 61, 125
- Laane, Karl 161
- Laanpere, Evald 209, 220
- Laar, Anton 38, 157
- Laarens, Feliks 138, 203, 204, 230
- Laarman, Mats 104
- Laarman, Märt 124
- Laasberg, Hans 25
- Lagus, H. 230
- Laid, Eerik 123
- Laidoner, Johan 91, 135
- Laksberg, Harald 46
- Lang, Juhan 80, 94, 96, 112-114, 138, 139, 144, 153-155, 166, 167, 186, 187, 202, 203, 205 ✓
- Lapierre, G. 188
- Lattik, Jaan 48, 50, 52, 56, 72, 77, 93, 95, 97, 98, 124, 171 ✓
- Laur, A. 150

Leidtorp, Stepan 180, 182
Leinus, Karl 157
Lepp, E. 220
Libe, Juhan 135, 151
Liim, Allan 25
Liiv, Ruut 195
Lilover, Eduard 192, 200, 230
Lint, Aleksander 28, 183 ✓
Lipp, Martin 12
Lomp, P. 27
Loorits, Oskar 182
Luha, Artur 121, 123, 183 ✓
Luiga, Georg Eduard 101
Luik, J. 27
Luts, Karl 46
Lõhmus, Juhan 151
Länsiluoto, Yrjö 181
Lüdig, Mihkel 27
Lüüs, Aadu 83
Lynch, A.J. 159

Maasik, Karl 220, 230
Madisson, Julius 122, 155-157, 182, 204
Maisma, Juhan 220
Manninen, Ilmari 79, 123
Maramaa, August 63-65, 86
Markus, Eduard 77, 79, 80, 86, 121, 138, 183, 204 ✓
Marmor, Albert 126
Martin, August 13
Martinson, Ernst vt. Murdmaa, Enn
Martna, Mihkel 24

- Masing, Viktor 204
- Meerits, J. 125
- Meiusi, Mart 186
- Meos, Mart 157 ✓
- Meresmaa, Gabriele 86
- Merilaid, Karl 122
- Mesiäinen, Evert 157
- Metsanurk, Mait (Eduard Hubel) 124
- Mihkla, Karl 177, 183, 224
- Mikk, Mihail 200
- Mikkelsaar, Friedrich Volrad 26, 27, 30, 37, 43, 45, 48, 61, 68,
71, 72, 74, 76, 78, 80, 81, 85, 94, 117, 118, 122, 127, 154,
155 ✓
- Mitt, Paul 63
- Moora, Harri 79, 195
- Moosberg, Hilda 22
- Murdmaa, Enn (Martinson, Ernst) 27-30, 37, 39, 43, 45, 48, 50,
54, 55, 58, 65, 68, 69, 78-81, 84-86, 88, 91, 95, 99, 100,
103, 105, 108, 117, 119, 121-126, 129, 136, 146, 148, 149,
152, ^{153,} 162-164, 176, 177, 189, 191-194, 196, 200, 211, 220-224,
227, 230, 231, 233 ✓
- Murdmaa, Leida 27a
- Mustonen, Kerttu 181
- Mutschmann, H. 122, 154, 155
- Mutt, A. 210, 220, 222, 226, 228-230 ✓
- Mägiste, Juulius 122
- Mägraken, Paul 16, 24, 174, 203 ✓
- Mähar, R. 135
- Männik, Hans 121
- Mälder, August 144, 157, 192, 200 ✓

- Mürk, J. 200
- Nagel, Oskar 192, 200
- Nano, Villem 63, 65, 71, 125, 202
- Neggo, Victor 136, 141, 143, 176, 205, 207, 208, 210, 213, 214,
216, 219-227, 229 ✓
- Neuhaus, Nikolai vt. Nurmiste Enn
- Neumann, Karl 163, 191, 192, 204
- Ney, Gottlieb 79, 122
- Niggol, Carl Heinrich 2, 9
- Nipman, Eduard 86
- Nopasson, A. 150
- Nurk, M^{artin} 91
- Nurm, Ernst 80, 121, 157, 163, 164, 184, 202, 203
- Nurmiste Enn (Neuhaus, Nikolai) 86, 92, 112, 117, 118, 125, 126,
153, 230 ✓
- Nuut, A. 200
- Nuut, Jüri 172, 199
- Nõmmik, Anton 172
- Nõmmik, Juhan 122
- Nõmmik, M. 220, 230
- Oengo-Juhandi, A^{dele} 123, 158, 159, 162
- Oissar, Edgar 155, 222, 226
- Okas, Martin 27a
- Oksanen, Niko 181
- Ole, Eduard 122
- Ollik, Kustav (Ollik, Gustav) 15, 16, 23, 57, 64, 179, 191, 192,
200, —
- Oras, Ants 155
- Orav, Villem (Vassiili) 77, 137✓
- Orgussaar, Dionyssi 157, 230

Orgusaar, Tõnis 86, 144

Orik, J. 64, 65

Paas, Oskar 141, 207, 220, 230, 231 ✓

Palm, Johannes 151, 196

Parijõgi, Jüri 123, 124, 159, 181, 183, 192, 196 ✓

Parts, Anton 79, 80

Parts, Elmerice 183

Pedisson, Paul 86, 109, 125, 144, 145 ✓

Peet, Vassili 86, 121, 125, 176, 191, 192, 200 ✓

Pedusaar, Aleksandra 158, 188

Pendre, Aleksander 220

Peters, O. 199

Peterson, Emma 157

Peterson, Jaan 27

Piip, Ants 56, 89

Piiper, Johannes 79, 121, 183

Piiskar, Jaan 58, 62, 64, 65, 67, 69, 85, 86, 88, 92, 108, 120,
125, 126, 144, 152, 163, 164, 191 ✓

Port, Jaan 123

Praakli, Karl 150, 157, 174, 185 ✓

Prima, August 179

Pruuden, Salme 153, 157

Prüller, Kristjan (Brüller, Christjan) 15, 63, 77, 80, 155 ✓

Puus, A. 200

Puusepp, Priidu 80, 121, 150 ✓

Pukk, E. 220, 230

Pulk, Jaan 226

Põld, Peeter 6, 12, 14, 18, 27a, 30, 45, 46, 68, 75, 79, 80, 85,
87, 89, 118, 122, 144, 145 ✓

Põldmäe, Rudolf 3, 4, 10

Pürk, Aleksander 122

Päev, Nikolai 25

Pärli, Oskar 22, 138, 202, 204 ✓

Päts, Konstantin 48, 135, 153, 164, 165, 173, 178, 215, 220, 229,
232

Päts, Riho 157, 183

Päts, Voldemar 173, 229 ✓

Pöggelmann, Hans 19, 21, 25

Püümets, Mait 63, 179, 182

Raam, Voldemar 83, 85, 96, 122, 191 ✓

Raatma (Rosenberg), Ernst 63, 106, 112, 144, 145 ✓

Rabinovits, J. 159

Raidal, Elmar 164, 191, 192, 220, 230 ✓

Rainis, Jānis 22

Rajamaa, Herman 157, 164, 183, 184, 186, 191, 192 ✓

Ramul, Konstantin 79, 157

Randla, J. 200

Randvere, Teodor 153, 164, 192, 220, 230 ✓

Raska, Frits 210, 220, 222, 230

Ratassepp, H. 183

Ratassepp, Kalev 141, 207, 220, 222

Raud, Kustas 184

Raud, Märt (insener) 27 ✓

Raud, Märt (koolitegelane) 69, 110, 112, 127, 130, 148, 149, 173,
177, 181, 183, 185, 186, 224 ✓

Raudkats, Anna 85, 182, 183

Raudkepp, Leopold 49, 93, 129, 153, 155

Raudsepp, Peeter 125, 151, 163, 164, 191, 192, 220, 230 ✓

Raukas, V. 143, 204

- Rea, Boris 150, 151, 183, 185, 186, 200 ✓
- Rebane, Juta 183, 197, 198
- ~~Reben~~^{Reben}, August 125, 139, 163 ✓
- Reial, Gustav 68, 69, 79, 121, 144, 157, 181, 183, 184, 186, 187, ✓
- Reiman, Rudolf 80, 121, 123, 124, 157 ✓
- Reinik, Mart 30, 85, 86, 125
- Reinok, Otto 86
- Reintam, Julius 43, 63, 144 ✓
- Reitsnik, Juhan 13
- Rommel, Aleksander 121, 156
- Riismann, August 61, 63, 64, 67, 86 ✓
- Riives, P. 27a
- Rikas, Salme 196, 199, 200
- Riks, ~~Viktor~~^{Viktor} 220, 230
- Roog, Henn 194
- Roos, Ants (Hans) 46, 58, 64, 68, 83-85, 91, 96, 99, 122, 125, 137, 153, 154, 157, 163, 164, 176, 183, 186, 191, 192 ✓
- Roos, Jaan 121, 138, 155, 156, 167, 183, 203, 205 ✓
- Roosileht, August 122
- Rootsmäe, Taavet (Rootsmann, David) 80
- Roovik, Georg 195
- Rosenberg, Georg 122
- Rumma, Jaan 121
- Rummo, Jaan 17, 18, 49, 58, 59, 83, 85, 86, 92, 104, 120, 125, 126, 142, 146, 158, 163, 164, 176, 177, 181, 186, 188, 191, 192, 199, 200, 210, 220, 221, 222 ✓
- Rummo, Paul 195, 197, 198
- Rummo, Tiio 200
- Ruubel, Hans 79, 157
- Ruus, Jaan 125

Ruus, Neeme 196, 197
Ruus, Ruut 195, 200
Ruut, August 131, 183, 189, 191, 192, 220, 228, 230
Rägo, Gerhard 80
Rägo, Richard 83
Rängel, Peeter 86

Saagpakk, P. 200
Saareste, Andrus 79, 184
Saarismaa, E. A. 181
Saat, Joosep 40
Salmela, Alfred 179, 181, 182, 185
Salokannel, Akseli 159, 181
Santala, H.V. 181
Sauer, Friedrich 46
Schoenichen, V. 80
Schreibner, O. 80
Schönberg, Eduard 79, 163
Semper, Johannes 193, 195, 233
Sepp, Hendrik 79, 122
Seppel, Albert 192, 193, 220, 230, 233
Seppik, Henrik 122
Sihver, Jaan (revolutsionäär) 20, 25
Sihver, Jaan (õpetaja Läänemaal ja Tallinnas) 86, 230
Sillaots, Hilda 220, 230
Simre, Vello 121
Siukonen, Vilho 157, 183
Smola, R. 159
Sokolov, Vladimir 86
Soo, Anna 183
Soots, Jaan 100

Stiehler, G. 80
Suigu (Schneider), Mall 121 ✓
Suits, Aino 183
Suits, Gustav 121
Summer, Hugo 63, 68
Susi, Arnold 144, 146, 147, 164 ✓
Susi, Ella 157
Susi, Johann 27a
Sürgava-Peterson, Ernst 27a, 38, 43, 80, 89
Sõrdor, Jüri 122, 164, 191, 192, 220, 227, 230
Sütt, Johann 138, 154, 203, 204, 209 ✓

Tacke, O. 159
Taev, Karl 196, 199
Taivans, L. 159
Talbak, Tõnu 164
Talumaa, E. 183
Tamberg, A. 150
Tamm, Aleksander 22, 27
Tamm, Johan 86, 164, 176, 191
Tamman, Voldemar 85
Tammekann, August 121, 123, 183
Tammeraid, Otto 230
Tammsaare, Anton Hansen 124
Targo, E. 220, 230
Tarkkiainen, V. 181
Tarvel, Peeter 76, 79, 86, 157, 172
Tauli, Valter 184
Tauts, Jaak 80, 191
Teaste (Fluss), Alfred 98 ✓
Telling, Voldemar 194, 196, 198

Tiit, Karl 183
Timson, Nikolai 187, 197, 198
Toiker, Jüri 25
Toomi, Ullo 183
Tork, Juhan 64, 86, 96, 99, 121, 155, 157, 179, 191, 192, 220,
230 ✓
Treffner, Konstantin 42, 46, 50, 85-87, 110, 112, 113, 125, 202 ✓
Triik, Eduard 192
Tuglas, Friedebert 5, 7, 31, 124
Tüllassepp, August 79
Tünisson, Jaan 50, 72, 88
Tünurist, August 25
Täheväli, Aleksander 129
Tõlp, Juhan 122, 186

Uhke, Rein 135
Uibokand, Aleksander 183
Uiga, Daved 108
Ulk, Märt 182
Uluots, Jüri 52
Unt, Johannes 86, 163, 164, 191, 192
Usai, August 104
Ussisoo, Teodor 156
Utso, Hans 86
Uustalu, Jüri 86, 109, 112, 115, 144, 146, 150, 163, 179, 180,
182, 195, 198, 220, 230
Uustalu, Villem 125, 148, 149, 152

Vaarask, Paul 114
Vaga, August 122, 138, 202, 203, 204
Vahar, Voldemar 183

- Vahtra, Jaan 122
- Vaigla, Aleksander 157, 181, 209, 226
- Valdas, Elmar 183
- Valk, H. 23
- Vallner, Alleks 200
- Vallner, Artur 27-29, 37, 38 ✓
- Valsiner, Aleksander 195, 196
- Vammus, Heino 183
- Vares, Johannes 192, 193
- Varik, J. 38
- Varma, Anni 112, 156, 177, 210, 220, 222, 224, 229, 230
- Vartia, Arvo 181
- V.C. 48
- Veiderma (Veiderman) Aleksander 64, 119, 125, 142-144, ¹⁵³163, 164, 176, 191, 221, 230, 232 ✓
- Veiderma (Veiderman), Eero (Ernst) 192
- Vellema, Mihkel 143, 156, 164, 209, 210, 220, 230
- Vellerind, Johannes 183
- Vergo, Henn 200
- Veski, Johannes Voldemar 79, 121, 157
- Vesterblom, Alice 183
- Vestholm, Jakob 27a, 43, 53, 100, 104
- Vettik, Tuudur 157, 182, 183
- Vihman, Arnold 230
- Viidas, Eerika 159
- Viilup, Viktor 45, 175 ✓
- Viires, Paul 230
- Viirmaa, Aleksander 157
- Viitar, Ago 200
- Vilbaste, Gustav 79, 86, 183

Vilde, Eduard 134

Viljak, K. 86

Vogel, P. 80

Voore, Villem 151

Välbe, Juhan 86, 114, 118, 125, 192, 200, 230

Välbe, Mihkel 79, 86, 122, 125, 126, 139, 140, 148, 151, 154,
157, 163, 164, 187, 191, 204

Väli, Mihkel 86, 125

Väinaste, Johannes 177

Werth, P. 80, 81

Westrén-Doll, August 183

Wühner, H. 8

Õunapuu, Agu (August) 77, 86, 157

Üksti, Anton 153, 220, 222, 228-231 ✓

Sisukord

I.	<u>C.R.Jakobson - koolmeistrite seltsi mõtte algataja</u>	2
II.	<u>Eesti Kirjameeste Selts ja koolmeistrite osa selles</u>	7
III.	<u>Esimesed kooliõpetajate vastastikuse abiandmise seltsid ja õpetajaskonna organiseerimiskatsed (19.sajandi lõpust kuni 1917.aastani)</u>	12
IV.	<u>Eesti Õpetajate Liit</u>	26
	1. Eesti Õpetajate kutseorganisatsiooni loomine 1917. aastal	26
2	2. Eesti Õpetajate Liidu põhikiri ja struktuur	32
	3. Eesti Õpetajate Liidu tegevusest 1917. revolutsiooni-aastal	36
	4. Eesti Õpetajate Liit 1918.aasta Saksa okupatsiooni ajal	42
	5. Eesti Õpetajate Liit kodanliku koolisüsteemi loomise aastail (1919 - 1924)	45
	1) Kahe suuna kujunemine kodanlikus hariduspoliitikas	45
	2) EOL ja kodanliku kooli seadused	50
	3) Reaktsiooni raevukad kallaletungid EOL-le 1920.-1921. aastal	55
	4) Õpetajate kongressid, pedagoogilised nädalad ja Õpetajate päevad	59
	a) III ülemaaline õpetajate kongress	61
	b) IV ülemaaline õpetajate kongress	62
	c) Ülemaaline õpetajate päev 3. ja 4.jaanuaril 1921	67
	d) V ülemaaline õpetajate kongress	68
	e) VI ülemaaline õpetajate kongress	75
	f) Aineõpetajate kongressid	78
	g) I kasvatusteaduslik nädal (1922)	80

5) EOL tegevusest õpetajate kutsehuvide kaitsmisel	81
6) EOL häälekandja "Kasvatus"	83
7) EOL koosseis 1917-1924	85
8) EOL juhtivad töötajaid 1917-1924	87
6. Eesti Õpetajate Liit kapitalismi ajutise ebakindla stabi- liseerumise ajajärgul (1925-1928)	92
1) Ettevalmistused üleminekuks 6-klassilisele üldkohustus- likule algkoolile	92
2) Avalikkude keskkoolide koondamine erakoolide soodusta- mise arvel	94
3) Reaktsiooni rünnak õpetajate seminaridele	96
4) EOL sõjalise õpetuse vastu kesk- ja kutsekoolides	100
5) Õpetajate palgavõitluse teravnemine	101
6) Õpetajate kongressid, kursused ja pedagoogilised nädal- lad	105
a) VII Õpetajate üldkongress	105
b) VIII Õpetajate üldkongress	117
c) II kasvatusteaduslik nädal	121
d) Aineõpetajate kongressid	121
e) Kursused ja pedagoogilised nädalad	123
7) EOL kirjastustegevus	123
8) EOL koosseis	124
7. Eesti Õpetajate Liit majanduskriisi ja kodanliku parla- mentarismi kokkuvarisemise perioodil (1929-1933)	126
1) Üldisele 6-klassilisele koolikohustusele üleminek ja koondamised koolivõrgus. EOL võitlus õpetajate semina- ride sulgemise vastu. Kurikuulus "suvekooli" projekt. "Õpetajate Leht".	126
2) Õpetajate palkade korduv kärpimine ja abieluliste val- landamine majanduskriisi ajal	131

3) Organiseeritud õpetajaskonna vastulask pealetungivale fasismiohule ja kultuurireaktsioonile	134
4) Ühtse õpetajate kutseorganisatsiooni lohenemine. Kesk- ja kutsekooliõpetajate separatistlik organiseerumine ..	136
5) Õpetajate kongressid ja enesetäiendamine	144
a) IX õpetajate üldkongress	144
b) X õpetajate üldkongress	146
c) XI õpetajate üldkongress	147
d) Keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate kongressid	153
e) Aineõpetajate kongressid	156
f) Kooliuuendusnäitus ja kasvatusteaduslik nädal 1930. aastal	158
g) Täienduskursused ja pedagoogilised nädalad	160
h) Kooliuuendusrühm EOL juures	161
6) EOL kirjastustegevus	162
7) Koosseisud	163
8. Eesti Õpetajate Liit fašistliku diktatuuri aastail (1934- 1940)	164
1) Reaktsiooniline 1934.aasta koolireform ja EOL võitlus ühtluskooli säilitamise eest. Muudatustest pedagoogi- lise ajakirjanduse väljaandmisel	164
2) Õpetajate Koja asutamine	177
3) XII õpetajate üldkongress	178
4) Eesti-Soome koolikongressid 1935.-1939.aastal	181
5) Aineõpetajate kongressid ja päevad	182
6) Edasiharimis- ja kooliuuendustöö	184
7) EOL osavõtt rahvusvahelistest õpetajate organisatsioo- nidest	187
8) Koosseisud	190
9. Eesti Õpetajate Liit 1940.aasta juunipäevade päevil	192

10. Eesti Õpetajate Liidu reorganiseerimine Eesti NSV Hariduse- ja Kunstiteaduste Ametiühinguks augustis- septembris 1940	199
V. <u>Teisi Õpetajate organisatsioonid kodanlikus Eestis</u>	202
1. Tartu Keskkooliõpetajate Ühing (1928 - 1940)	202
2. Eesti Keskkooliõpetajate Kogu (1933-1940)	206
3. Eesti Kutsekooliõpetajate Ühing (1935-1940) ja teisi pedagoogide kutseorganisatsioonid kodanlikus Eestis..	209
VI. <u>Õpetajate Koda</u> (1936-1940)	212
1. Õpetajate Koda sünnivalud	212
2. Õpetajate Koda tegevus	220
1) Esimene, nn. "Kahe sektsiooni Koda" tegevusaasta (1936-1937)	220
2) Teine tegevusaasta E. Murdmaa juhtimisel (1937 - 1938)	227
3) Õpetajate Koda tegevus aastail 1938 - 1940	230
4) Õpetajate Koda likvideerimine juulis 1940	232
-	
<u>Isikunimede register</u>	234